

Օլդու Հաքսի

Ճընադ ՄԿ աշխարհ

ՕՐԱԿԱՐԱՆ

Aldous Leonard Huxley

BRAVE
NEW WORLD

A Novel

Translated from English into Armenian by
Lilit Hayrapetyan

Օլդոս Լեննարդ Հաքսլի

ԶՔՆԱՂ
ՆՈՐ ԱՇԽԱՐՀ

Վեպ

Թարգմանությունն անգլերենից՝
Լիլիթ Հայրապետյանի

ՀՏ 821.111-31 Հաքսի

ԳՄԴ 84(4Մբ)-44

Հ 457

Հաքսի Օլդոս

Հ 457 Չքնաղ նոր աշխարհ: Վեպ / Օլդոս Հաքսի: Անգլերենից թարգմանությունը՝ Լիլիթ Հայրապետյանի. — Եր.: «Զանգակ» հրատ., 2022. — 312 էջ:

20-րդ դարի ֆուտուրիստական արձակի առանցքային դեմքերից մեկի՝ Օլդոս Հաքսիի անունը ավանդաբար գուգորդվում է գրականության մեջ իր արժանի տեղը գտած ժանրի՝ դիստոպիայի հետ: Հաքսիի «Չքնաղ նոր աշխարհը» գրական այս տեսակի ամենավաղ ստեղծագործություններից է: Նախորդում է Զորջ Օրուելի, Ռեյ Բրեդբրիի հայտնի վեպերին, առանձնանում է մարգարեական ճշգրտությամբ նկարագրված ապագայի ահազդու տեսլականով: Վեպում իրադարձությունները ծավալվում են 2541 թվականին, երբ մարդիկ արդեն չեն ծնվում բնական ճանապարհով, ըստ էության գոյություն չունի ընտանիք, և սպառողական հասարակությունը իր զարգացման գագաթնակետին է հասել: Վեպը հղումներ ունի քաղաքական, տնտեսական, մշակութային ու կրոնական համակարգերին, կերպարները հիշեցնում են 20-րդ դարի համաշխարհային պատմության հայտնի գործիչների: Հաքսիի այս մշտարդի ստեղծագործությունը հայերեն թարգմանությամբ հրատարակվում է առաջին անգամ:

ՀՏ 821.111-31 Հաքսի
ԳՄԴ 84(4Մբ)-44

Առաջին հրատարակությունը՝ 2017 թ.

ISBN 978-9939-68-564-9

Copyright © 1932, 1946 by Aldous Huxley.

Copyright for cover illustration © 2017 Martha Williams. All Rights Reserved.

© Zangak-97 LLC (Armenian edition), 2017

© «Զանգակ-97» ՍՊԸ (հայերեն հրատ.), 2017

Բոլոր իրավունքները պաշտպանված են:

Սույն հրատարակության որևէ հատված չի կարող վերարտադրվել մեխանիկական, էլեկտրոնային, լուսապատճենահանման, տեսագրման և այլ եղանակներով՝ առանց հրատարակի գրավոր համաձայնության:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Գլուխ առաջին	9
Գլուխ երկրորդ	27
Գլուխ երրորդ	40
Գլուխ չորրորդ	72
Գլուխ հինգերորդ	89
Գլուխ վեցերորդ	106
Գլուխ յոթերորդ	130
Գլուխ ութերորդ	149
Գլուխ իններորդ	170
Գլուխ տասներորդ	177
Գլուխ տասնմեկերորդ	185
Գլուխ տասներկուերորդ	208
Գլուխ տասներեքերորդ	224
Գլուխ տասնչորսերորդ	238
Գլուխ տասնհինգերորդ	250
Գլուխ տասնվեցերորդ	260
Գլուխ տասնյոթերորդ	276
Գլուխ տասնութերորդ	290

Գլուխ առաջին

Գետնամերձ մոխրագոյն մի շենք՝ ընդամենը երեսունչորս հարկից բաղկացած։ Գլխավոր մուտքի վերևում՝ հետևյալ բառերը՝ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԼՈՆԴՈՆԻ ԲՈՒՇԱՐԱՆ ԵՎ ԴԱՍԻՒՐԱԿՄԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ, իսկ վահանակին՝ Համաշխարհային պետության կարգախոսը՝ ՀԱՄԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆ, ՆՈՒՅՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, ԿԱՅՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆ։

Հիմնահարկի ընդարձակ սենյակը դեպի հյուսիս էր նայում։ Չնայած ամառային եղանակին և սենյակի արևադարձային շոգին՝ սառն ու ծակող բարակ մի շող էր թափանցում պատուհանից ներս՝ ագահորեն փնտրելով մարդկային հագուստի որևէ ծալք, սառնությունից փշաքաղված մարմնի որևէ դժգույն ուրվագիծ՝ փոխարենը գտնելով միայն լաբորատորիայի ապակին, նիկելն ու գունատ ճենապակին։ Սառնություն՝ ի պատասխան սառնության։ Աշխատողների արտահագուստը սպիտակ էր, ձեռքերին՝ գունատ, մեռելագույն ռետինե ձեռնոցներ։ Լոյսը սառած էր, մեռած, ուրվական։ Միայն մանրադիտակների դեղնավուն փողերից այն քաղում էր ստվար ու կենդանի որոշակի նյութ՝ կարագի նման հալվելով ողորկ խողովակների վրա՝ շերտ առ հյութալի շերտ՝ ձգված աշխատասեղանների երկար շարքով։

— Իսկ սա,— ասաց տնօրենը՝ բացելով դուռը,— Բեղմնավորման սենյակն է։

Երեք հարյուր բեղմնավորողներ, ընկղմված գրեթե անշունչ լրության և ամենակով կենտրոնացման

մեջ, մտացրիվ, քթի տակ ինչ-որ բան մրմնջալով կամ սովելով, կռացած աշխատում էին գործիքների վրա, երբ Բուծման և դաստիարակման կենտրոնի տնօրենը մտավ սենյակ: Երիտասարդ, անփորձ ու դեռատի ուսանողների նոր ժամանած խումբը երկչուտ, թերևս ստորաքարշությամբ, հետևում էր տնօրենին: Ուսանողներից յուրաքանչյուրի ձեռքին նոթատետր կար, և ամեն անզամ, երբ խոսում էր ինքը՝ մեծ այրը, նրանք եռանդով անցնում էին խզբզելուն: Ինչպես ասում են, ծովի մասին ձկնորսից պիտի հարցնել: Բացառիկ ինարավորություն: Կենտրոնական Լոնդոնի ԲԴԿ տնօրենն իր պարտքն էր համարում իր նոր ուսանողներին անձամբ առաջնորդելու դեպի տարբեր բաժանմունքներ:

«Պարզապես ընդհանուր գաղափար տալու համար»,— կբացատրի նա ուսանողներին: Քանզի որոշակի ընդհանուր գաղափար, իհարկե, նրանք պետք է ունենան՝ իրենց գործը խելամիտ կատարելու համար, բայց ոչ ավելին, չէ՞ որ նրանք հասարակության ապագա անդամներն են՝ ինարավորինս արժանավոր ու երջանիկ: Քանզի հայտնի է բոլորին, մասնավոր է, որ դարձնում է մարդուն արժանավոր ու երջանիկ. ընդհանրացումներն ինտելեկտի տեսանկյունից անխուսափելի չարիք են: Ոչ թե փիլիսոփաները, այլ դրվագողներն ու նամականիշ հավաքողներն են հասարակության ողնաշարը: «Վաղը,— կավելացնի նա փոքր-ինչ սպառնացող, բայց զվարթ ժպիտով,— դուք կլծվեք կարևոր գործի: Ընդհանրացումների համար ժամանակ չեք ունենա: Մինչդեռ...»:

Մինչդեռ դա մեծագույն պատիվ էր: Երևելի շուրթերից ուղիղ դեպի նոթատետրեր: Երիտասարդները խզբզում էին խելագարի նման:

Տնօրենը՝ բարձրահասակ, նիհար, բայց ուղիղ և ճիգ կեցվածքով, մտավ սենյակ։ Նա երկար կզակ ուներ, իսկ մեծ, դուրս ցցված ատամները քողարկվում էին հաստլիկ ու վարդագույն շուրթերով, երբ չեր խոսում։ Ծեր էր նա, երիտասարդ։ Երեսո՞ւն տարեկան էր, հիսո՞ւն, հիսունիինգ։ Դժվար էր ասել։ Համենայն դեպս, ոչ ոքի գլխում նման հարց չեր էլ ծագում կայունության այս ժամանակաշրջանում՝ ֆ. հ.¹ 632 թ.։

— Ես կսկսեմ սկզբից,— ասաց տնօրենը, և ամենից եռանդուն ուսանողներն իրենց նոթատետրերում նշեցին այս միտքը՝ «սկսել սկզբից»։ — Սրանք ինկուբատորներն են, — և բացելով ջերմամեկուսիչ դուռը՝ ցույց տվեց շարքերով դասավորված ու համարակալված սրվակները։ Զվարքիջների մեկ շաբաթվաչափաբաժինն է. պահվում է արյան ջերմաստիճանի պայմաններում, — բացատրեց նա, — մինչդեռ արական սեռաբջիջները, — նա բացեց մեկ այլ դուռ, — պետք է պահել ոչ թե երեսունյոթ, այլ երեսունիինգ աստիճանում. արյան ջերմաստիճանը ստերչացնում է դրանք։ Զերմոցում պահված խոյը սերունդ չի տա։

Մինչ մատիտներն անընթեռնելի խզբզում էին, տնօրենը, դեռևս հենված ինկուբատորներին, տվեց ժամանակակից բեղմնավորման համառոտ բնութագիրը՝ նախևառաջ, իհարկե, խոսելով դրանց վիրահատական ներածությունից՝ նշելով, որ «վիրահատությունն իրականացվում է կամավոր կերպով՝ ի բարորություն Հասարակության՝ չհաշված փաստը, որ այն կես տարվա աշխատավարձի չափով պարզեցնատրում է խոստանում»։ Այնուհետև նա նկարագրեց հեռացված ծվարանները կենդանի և ակտիվ պահելու որոշ տեխնիկաներ, անցավ բարենպաստ ջերմաստիճա-

¹ Ֆորդից հետո. քրիստոնեական թվարկության համանմանությամբ։

նի, աղայնության, մածուցիկության քննարկմանը, անդրադարձավ հեղուկին, որում պահում են առանձնացված և հասունացած ձվերը, և, առաջնորդելով ուսանողներին դեպի աշխատասեղանները, ակնառու կերպով ցույց տվեց նրանց, թե ինչպես են վերոնշյալ հեղուկը դուրս բերում սրվակներից, ինչպես են այն կաթիլ առ կաթիլ բաց թողնում մանրադիտակների հատուկ տաքացված առարկայական սեղանիկի վրա, ինչպես են ստուգում դրա մեջ պարունակվող ձվերը՝ ոչ բնականոն զարգացումը կանխելու նպատակով, ապա հաշվում և տեղափոխում ծակոտկեն պատիճի մեջ, ինչպես են (նա տարավ նրանց դիտելու բուն գործընթացը) այս պատիճներն ընկղմում ազատ լողացող սերմնաբջիջներ պարունակող տաք արգանակի մեջ, որի նվազագույն խտությունը, նրա պնդմամբ, կազմում է հարյուր հազար խորանարդ սանտիմետր, և ինչպես են տասը րոպե հետո հանում պատիճը հեղուկից և վերստուգում դրա պարունակությունը, ինչպես են նորից ընկղմում հեղուկի մեջ, եթե որևէ ձու մնացել է չբեղմնավորված, և, եթե անհրաժեշտ է, անում են դա ևս մեկ անգամ, ինչպես են բեղմնավորված ձվաբջիջները վերադարձնում նորից ինկուբատորների մեջ, որտեղ ալֆաներն ու բետաները մնում են մինչև լիարժեք շշալցում, մինչդեռ գամմաները, դելտաներն ու էպսիլոնները երեսունվեց ժամ հետո կրկին դուրս են բերվում և ենթարկվում մշակման Բոկանովսկու մեթոդով:

— Բոկանովսկու մեթոդով,— կրկնեց տնօրենը, և ուսանողներն իրենց փոքրիկ նոթատետրերում ընդգծեցին այս բառերը:

Մեկ ձու, մեկ սաղմ, մեկ առանձնյակ. սա օրինաչափություն է: Բայց բոկանովսկիացված ձուն բազմանում է, կիսվում, բազմապատկվում: Ութից մինչև

իննսունվեց բողբոջ, և դրանցից յուրաքանչյուրը սկիզբ է տալիս կատարելապես ձևավորված սաղմի, իսկ յուրաքանչյուր սաղմ՝ լիարժեք առանձնյակի: Իննսունվեց մարդկային էակ է աճում այնտեղ, որտեղ նախկինում միայն մեկն էր: Առաջադիմություն:

— Ըստ Էության,— եզրակացրեց տնօրենը,— բոկանովսկիացումը բաղկացած է զարգացման մի շարք արգելքներից: Մենք ճնշում ենք նորմալ զարգացումը, և, որքան էլ զարմանալի է, ձուն, ի պատասխան դրա, բողբոջում է:

«Ի պատասխան՝ բողբոջում է». մատիտները զբաղված էին:

Տնօրենը ուշադրություն հրավիրեց: Չափազանց դանդաղ շարժվող երիզի վրա սրվակներով լի տարան մտնում էր մետաղե մեծ տուփի մեջ, իսկ դրա մյուս կողմից դուրս էր գալիս մեկ ուրիշը: Մեքենաները նվազելու շչում էին: «Ութ րոպե է պահանջվում, որպեսզի սրվակներն անցնեն դրա միջով»,— բացատրում էր նա: Ութ րոպե ռենտգենյան ուժեղ ճառագայթումը մոտավորապես այնքան է, որքան ձուն ի զորու է դիմակայելու: Մի քանիսը մեռնում են, մնացածների միջից ամենադիմացկունները բաժանվում են երկու խմբի, մեծ մասը սկիզբ է տալիս չորս, մյուսները՝ ութ բողբոջուկի, բոլորը վերադարձվում են ինկուբատորների մեջ, որտեղ բողբոջուկները սկսում են զարգանալ, այնուհետև՝ երկու օր հետո, հանկարծակի սառեցնում են դրանք, սառեցնում ու ճնշում աճը: Երկու, չորս, ութ. բողբոջուկներն իրենց հերթին բազմապատկվում են, այդժամ դրանք ճնշվում են ալկոհոլի գրեթե մահացու չափաբաժնով, հետևապես դրանք կրկին բողբոջում են, որից հետո թողնում են, որ հանգիստ զարգանան, քանզի հետագա ճնշումը, որպես կանոն, մահացու է լինում: Այսպիսով՝

սկզբնական ձուն ութից մինչև իննսունվեց սաղմ տալու ճիշտ ճանապարհին է. համաձայնեք, որ սա վիթխարի առաջխաղացում է բնության մեջ: Նույնական երկվորյակներ, բայց ոչ այնպիսի խղճուկ զուգեր ու եռյակներ, ինչպիսիք կային իին կենդանածին ժամանակներում, երբ ձուն երբեմն պատահմամբ կիսվում էր, այլ տասնյակներով ու քսանյակներով:

— Քսանյակ,— կրկնեց տնօրենը՝ ձեռքերը շնորհաբաշխ տարածելով,— քսանյակ:

Բայց ուսանողներից մեկը բավականաչափ հիմար գտնվեց՝ հարցնելով, թե որն է դրա օգուտը:

— Որդին,— տնօրենը կտրուկ շրջվեց դեպի ուսանողը,— միթե չես տեսնում, միթե չես տեսնում,— նա բարձրացրեց ձեռքը, դեմքը հանդիսավոր արտահայտություն ստացավ,— Բոկանովսկու մեթոդը հասրակական կայունության կարևորագույն գործիքներից է:

«Հասարակական կայունության կարևորագույն գործիք»:

Նույնօրինակ կանայք և տղամարդիկ՝ միանման խմբերով: Մեկ բոկանովսկիացված ձուն ունակ է աշխատուժով ապահովելու մի ամբողջ փոքր գործարան:

— Իննսունվեց նույնական երկվորյակներ, որոնք աշխատում են իննսունվեց նույնական մեքենաների վրա,— ձայնը գրեթե դողում էր խանդավառությունից:— Երբ իսկապես գիտես՝ ուր ես գնում: Պատմության մեջ առաջին անգամ: Նա արտաքերեց համամոլորակային կարգախոսը՝ «Համայնություն, Նույնականություն, Կայունություն»: Մեծագույն խոսքեր:— Եթե հնարավոր լիներ բոկանովսկիացնել անսահմանափակ կերպով, ապա ամբողջ խնդիրը կլուծվեր:

Կլուծվեր նույնակերպ գամմաների, չտարբերվող դելտաների, միօրինակ էպսիլոնների միջոցով: Միլիոնավոր նույնական երկվորյակներ: Մեծածավալ արտադրության սկզբունքը վերջապես իր կիրառությունը կգտներ կենսաբանության մեջ:

— Բայց, ավաղ,— տնօրենը թափահարեց գլուխը,— մենք չենք կարող անսահմանափակ բոկանովսկիացնել:

Իննսունվեցը, թվում է, վերին շեմն է, իսկ լավ միջինը յոթանասուներկուսն է: Լավագույնը, որ կարելի է անել (ավաղ՝ երկրորդ լավագույնը), միևնույն ձվարանից և արական սեռաբջջներից հնարավորինս շատ նույնական երկվորյակների սաղմեր ստանալն է: Բայց նույնիսկ դա դյուրին գործ չէ:

— Բնության մեջ երեսուն տարի է պահանջվում երկու հարյուր ձվաբջջների հասունացման համար: Սակայն մեր գործն է կայունացնել բնակչության թվաքանակն այս պահին՝ այստեղ և հիմա: Երկվորյակների բուժմանը տրամադրել քառորդ դար. ինչի՞ կնմանվի սա:

Ակնհայտորեն՝ ոչ մի լավ բանի: Սակայն Փոդսնափի տեխնիկան անհամեմատ արագացրել է ձվաբջջի հասունացման գործընթացը: Երկու տարվա ընթացքում, անշուշտ, հնարավոր է հասունացնել առնվազն հարյուր հիսուն ձվաբջջ: Բեղմնավորեք և բոկանովսկիացրեք դրանք կամ, այլ կերպ ասած, բազմապատկեք յոթանասուներկուսով և նույնական երկվորյակների հարյուր հիսուն բողբոջներից կստանաք միջինում շուրջ տասնմեկ հազար քույր ու եղբայր՝ առավելագույնը երկու տարվա տարիքային տարբերությամբ:

— Իսկ բացառիկ դեպքերում մենք կարող ենք մեկ ձվարանից ստանալ տասնհինգ հազար չափահաս առանձնյակներ:

Տնօրենը նշան արեց պատահմամբ իրենց կողքով անցնող շիկահեր, կարմրադեմ երիտասարդ տղամարդուն:

— Պարո՞ն Ֆոսթեր,— կանչեց նա: Կարմրադեմ տղամարդը մոտեցավ:— Կասե՞ք մեզ, պարո՞ն Ֆոսթեր, մեկ ձվարանի երբևէ գրանցված առավելագույն բեղունության ցուցանիշը:

— Տասնվեց հազար տասներկու՝ մեր Կենտրոնում,— պատասխանեց պարոն Ֆոսթերը առանց հապաղելու: Նա խոսեց շատ արագ, և կապույտ աչքերը կենդանություն ստացան թվերը արտաքերելու ակնհայտ հաճույքից:— Տասնվեց հազար տասներկու՝ հարյուր ութսունինը նույնական բողբոջներից: Բայց, իհարկե, նրանք ավելիին են հասել,— շարունակեց նա շաղակրատել,— որոշ արևադարձային կենտրոններում: Սինգապուրը հաճախ է տասնվեց հազար հինգ հարյուրից ավելին գրանցել, իսկ Մոմբասան իրապես հասել է մինչև տասնյոթ հազարի շեմը: Բայց նրանք անարդար առավելություն ունեն: Դուք պետք է տեսնեք, թե ինչպես է սևամորթի ձվարանն արձագանքում հիպոֆիզի հորմոնին: Դա ուղղակի ապշեցուցիչ է, երբ սովոր ես աշխատել եվրոպական նյութի հետ: Դեռ,— հավելեց նա ծիծաղելով (բայց աչքերում վառված կայծն ու վեր ծգված կզակը մատնեցին նրա մարտահրավերը),— դեռ մենք ինարավորության դեպքում մտադիր ենք ջախջախել նրանց: Ներկա պահին ես աշխատում եմ մի հրաշալի դելտա-մինուս ձվարանի վրա: Այն դեռ տասնութ ամսական է: Արդեն իսկ ավելի քան տասներկու հազար յոթ հարյուր երեխա՝ սաղմնային կամ արդեն հետանոթային փուլում:

Եվ դեռ պահում է իր դիրքերը: Մենք կցախչախենք նրանց շուտով:

— Սիրն եմ եմ այս ոգին,— բացականչեց տնօրենը՝ ծեռքը դնելով պարոն Ֆոսթերի ուսին:— Միացե՛ք մեզ և թո՛յլ տվեք, որ այս երիտասարդներն օգտվեն Ձեր մասնագիտական գիտելիքներից:

Պարոն Ֆոսթերը համեստորեն ժպտաց:

— Հաճույքով:

Նրանք շարունակեցին:

Շշալցման սենյակում ներդաշնակ ու կանոնավոր եռուցեռ էր: Խոզի թարմ փորամիզի համապատասխան չափի փերթերը փոքր ամբարձիչներով բարձրանում էին նկուղային հարկում տեղակայված Օրգանների պահեստից: Վըզզ, ապա՝ շըխկ. և ամբարձիչի դռնանցքը բացվում է: Շշալցնողն ընդամենը պետք է մեկնի ծեռքը, վերցնի փերթը, հարմար տեղավորի անոթի մեջ, և նախքան պատրաստի անոթը կշարունակի իր ճանապարհը երիզի անվերջ երկայնքով, վըզզ, շըխկ, փորամիզի մեկ այլ փերթ դուրս է թռչում խորքերից՝ պատրաստ ներս սահելու մեկ այլ անոթի մեջ, ապա միանալու դրանց անվերջանալի շարանին:

Շշալցնողների կողքին կանգնած էին արձանագրողները: Շարքը առաջանում է, մեկ առ մեկ ծվերը սրվակներից տեղափոխում են դեպի ավելի լայն տարաներ, փորամիզային թաղանթի վրա զգուշորեն նեղ բացվածք է արվում, նախասաղմնային գոյացությունը իջեցնում են անոթի մեջ, ապա ավելացնում են աղային լուծույթը, և անոթն արդեն առաջ է շարժվում երիզով, այժմ հերթը պիտակավորողներինն է: Ժառանգականությունը, բեղմնավորման ամսաթիվը, Բոկանովսկու խմբի անդամակցությունը. այս տվյալները սրվակներից տեղափոխվում են անոթների վրա: Արդեն անուն ու ինքնություն ստացած՝ անոթների

շարքը դանդաղ առաջ է շարժվում և պատի բացվածքի միջով դանդաղորեն անցնում դեպի Հասարակական Նախասահմանման սենյակ:

- Ութսունութ խորանարդ մետր է զբաղեցնում քարտարանը,— յուրաքանչյուր բառը ճաշակելով՝ ասաց պարոն Ֆոսթերը, երբ մտան ներս:
  - Եվ պարունակում է անհրաժեշտ ամբողջ տեղեկատվությունը,— հավելեց տնօրենը:
  - Թարմացվում է յուրաքանչյուր առավոտ:
  - Եվ կեսօրից հետո՝ համակարգվում:
  - Դրա հիման վրա կատարում են հաշվարկները:
  - Այսքան առանձնյակներ այսպիսի որակներով,— շարունակեց պարոն Ֆոսթերը:
  - Տարաբաշխված այսչափ քանակներով:
  - Ներկա պահի բարենպաստ անոթազատման գործակիցը:
  - Չնախատեսված կորուստներն անհապաղ վերականգնվում են:
  - Անհապաղ,— կրկնեց պարոն Ֆոսթերը:— Եթե իմանայիք, թե որքան ուժ ու եռանդ ստիպված եղաներդնել ճապոնիայի վերջին երկրաշարժից հետո,— ծիծաղեց նա բարեգթորեն և թափահարեց գլուխը:
  - Նախասահմանողներն իրենց անհրաժեշտ թվերն ուղարկում են բեղմնավորողներին:
  - Վերջիններս էլ մատակարարում են նրանց անհրաժեշտ քանակի սաղմով:
  - Եվ անոթներն այստեղ են ժամանում՝ մանրակրկիտ նախասահմանվելու նպատակով:
  - Որից հետո դրանք ուղարկվում են ներքն՝ դեպի Սաղմնապահեստ:
  - Այնտեղ էլ կուղևորվենք իհմա ինքներս:
- Եվ բացելով դուռը՝ պարոն Ֆոսթերն առաջնորդեց խմբին դեպի հիմնահարկ:

Զերմաստիճանն այստեղ ևս արևադարձային էր: Նրանք սուզվեցին խտացող կիսախավարի մեջ: Երկու դուռն ու կրկնակի շրջադարձով միջանցքն ապահովագրում էին սաղմնապահեստը ցերեկվա լուսի ինարավոր ցանկացած ներթափանցումից:

— Սաղմը լուսանկարչական ժապավենի է նման,— զվարթությամբ ասաց պարոն Ֆոսթերը երկրորդ դուռը բացելիս,— այն միայն կարմիր ճառագայթներ է հանդուրժում:

Եվ իրապես, հեղձուցիչ խավարը, որում ուսանողները հետևում էին նրան, տեսանելի ու բոսոր էր, ինչպես փակ աչքերի խավարն ամառվա միջօրեին: Բազմահարկ ու բազմաշարք անոթների փքված կողերն անհամար սուտակներ էին արտացոլում, և այդ սուտակների միջև շարժվում էին կանանց ու տղամարդկանց աղոտ կարմիր ուրվականները՝ մորեգույն աչքերով և գայլախտի բոլոր նշաններով: Մեքենաների բզզոցն ու շաշունը թեթևակի հուզում էին օդը:

— Նրանց մի քանի թիվ ներկայացրեք, պարոն Ֆոսթեր,— ասաց տնօրենը, որ հոգնել էր խոսելուց:

Մի քանի թիվ ներկայացնելու միտքը պարոն Ֆոսթերին անսահման երջանկացրեց:

Երկու հարյուր քսան մետր երկարություն, երկու հարյուր մետր լայնություն, տասը մետր բարձրություն. Նա դեպի վեր ցուց տվեց: Ուսանողները ջուր խմող հավերի նման հայացքներն ուղղեցին դեպի հեռավոր առաստաղը:

Դարակաշարերի երեք հարկաբաժին՝ գետնահարկ, առաջին և երկրորդ հարկեր:

Դարակների պողպատե սարդոստայնը անհետանում էր խավարի մեջ բոլոր ուղղություններով: Նրանցից ոչ հեռու երեք կարմիր ուրվական անոթներն էին բեռնաթափում շարժասանդուլքի վրայից:

Շարժասանդուղքը Հասարակական վերասահմանման սենյակից է:

Ցուրաքանչյուր անոթ տեղադրում են տասնինգ դարակաշարերից մեկի վրա, վերջիններս, թեև դա նկատելը դժվար է, շարժագոտիներ են, որոնք ժամում երեսուներեք ու երեք սանտիմետր առաջ են շարժվում: Երկու հարյուր վաթսունյոթ օր՝ օրական ութ մետր: Ընդհանուր՝ երկու հազար հարյուր երեսունվեց մետր: Մեկ լրիվ պտույտ՝ գետնահարկում, մեկ՝ առաջին հարկում, կես պտույտ՝ երկրորդում, և երկու հարյուր վաթսունյոթերորդ առավոտյան՝ դեպի Անոթազատման սենյակ՝ լույս աշխարհ գալու. անկախ գոյություններ, այսպես կոչված:

— Այդ ընթացքում, սակայն,— ամփոփեց պարոն Ֆութերը,— մենք հասցնում ենք մեծ աշխատանք տանել նրանց հետ, ահոելի աշխատանք,— ծիծաղեց նա խորամանկ ու հաղթանակած:

— Սիրում եմ այս ոգին,— ևս մեկ անգամ ասաց տնօրենը,— եկեք շրջենք: Դուք նրանց ամեն ինչ կպատմեք, պարոն Ֆութեր:

Պարոն Ֆութերը հավուր պատշաճի պատմեց նրանց:

Պատմեց փորամիզի մահնում զարգացող սաղմի մասին: Ստիպեց, որ համտեսեն արյանը փոխարինող հարստացված հեղուկը՝ արյան սուրոգատը, որով սաղմն է սնվում: Բացատրեց, թե ինչու են այն հավելում այնպիսի խթանիչներով, ինչպիսիք են պլացենտինն ու թիրօքսինը: Պատմեց դեղին մարմնի մզվածքի մասին: Ցույց տվեց մղիչները, որոնց միջոցով յուրաքանչյուր տասներկուերորդ մետրին մզվածքն ինքնաբերաբար ներարկվում է անոթի մեջ ողջ ուղու ընթացքում՝ սկզբից մինչև 2040-րդ մետրը: Խոսեց մակուղեղի հորմոնի հետզհետե աճող չափա-

բաժնի մասին, որ մատակարարվում է սաղմին ուղու վերջին իննսունվեց մետրի ընթացքում: Նկարագրեց արհեստական մայրական շրջանառությունը, որը տեղադրվում է անոթում 112-րդ մետրին հասնելիս, ցույց տվեց արյան սուրոգատի պահոցը և կենտրոնախույս միոցը, որն ապահովում է ընկերքը հեղուկով և մղում վերջինս դեպի արհեստածին թոք, ապա՝ ավելորդ արգասիքների զտիչ: Անդրադարձավ սաղմի՝ սակավարյունության նկատմամբ խնդրահարույց միտմանը, կինճի ստամոքսամզվածքի մեծ չափաբաժիններին և սաղմնային մտրուկի լարդին, որոնք միասին պտղին պիտի մատակարարվեին:

Ցույց տվեց այն պարզագույն մեխանիզմը, որի միջոցով յուրաքանչյուր ութ մետրի վերջին երկուսի ժամանակ բոլոր սաղմերը միաժամանակ ցնցվում են շարժմանը ընտելանալու համար: Ակնարկեց, այսպես կոչված, «անոթազատման վնասվածքի»² լրջության մասին և թվարկեց նախազգուշական միջոցառումները, որոնք միտված են այդ վտանգավոր ցնցումը նվազագույնի հասցնելուն՝ սաղմին համապատասխան կերպով պատրաստելու միջոցով: Պատմեց 200-րդ մետրի շրջանում իրականացվող սեռի ստուգման մասին: Պարզաբանեց պիտակավորման համակարգը. արական սեռը կրում է Տ նշանը, իգական սեռը՝ շրջանակ, իսկ նրանք, ում վիճակված է դառնալ անպտուղ, կրում են սպիտակ հիմնագույնի վրա սև հարցական նշանով պիտակ:

— Անշուշտ,— բացատրեց պարոն Ֆոսթերը,— դեպքերի ճնշող գերակշռությամբ պտղաբերությունը պարզապես անախորժ մի բան է: Մեկ պտղաբեր ծվարան՝ հազար երկու հարյուրից. սա լիովին բա-

² Ակնարկը վերաբերում է ծննդաբերական վնասվածքին՝ պտղի օրգանների կամ հյուսվածքների վնասմանը ծննդաբերության ընթացքում:

վարար կլիներ մեր նպատակների իրագործման համար: Բայց մենք ուզում ենք լավ ընտրություն ունենալ: Եվ իհարկե, ապահովության նկատառումներով անհրաժեշտ է մշտապես հսկա պաշար ունենալ: Այդ իսկ պատճառով էլ մինչև երեսուն տոկոս իգական սաղմերին մենք թույլ ենք տալիս նորմալ զարգանալ: Մյուսները ստանում են արական սեռական հորմոն յուրաքանչյուր քսանչորսերորդ մետրին ընդհուած մինչև երթուղու ավարտը: Արդյունքում նրանք անոթազատվում են որպես անպտուղներ՝ կառուցվածքով միանգամայն նորմալ (բացառությամբ,— նա հարկադրված էր խոստովանել,— որ նրանք մորուք աճեցնելու թեթև հակվածություն ունեն), բայց ստերջ: Միանգամայն ստերջ: Ինչն էլ վերջապես մեզ դուրս է բերում,— շարունակեց պարոն Ֆութերը,— բնությանը պարզապես ստրկամտորեն կրկնօրինակելու տիրապետությունից դեպի մարդկային հնարագիտության շատ ավելի հետաքրքիր աշխարհ:

Նա շփեց ձեռքերը: Քանզի, իհարկե, իրենք չեն կարող բավարարվել պարզապես պտուղ լուս աշխարհ բերելով. ցանկացած կով կարող է դա անել:

— Մենք նաև նախասահմանում և դաստիարակում ենք: Մենք անոթազատում ենք մեր երեխաներին որպես սոցիալականացված մարդկային էակներ, որպես ալֆաներ ու էպսիլոններ, որպես կոյուղու ապագա բանվորներ և որպես,— նա պատրաստվում էր ասելու «աշխարհի ապագա վերահսկիչներ», բայց շտկեց իրեն՝ փոխարենն ասելով,— բուժարանների ապագա տնօրեններ:

ԲԴԿ տնօրենը հաճոյախոսությունն ընդունեց ժպիտով:

Հատում էին նրանք 320-րդ մետրը՝ տեղակայված 11-րդ դարակաշարում: Երիտասարդ բետա-մինուս

փականագործը, պտուտակն ու բանալին ձեռքին, զբաղված էր արյան սուրոգատի մխոցի կարգավորմամբ: Ելեկտրական շարժիչի ձայնը պտուտակը ձգելու հետ աստիճանաբար խլանում էր: Ավելի ու ավելի ցածր: Վերջնական պտույտ, շրջանահաշվիչի ստուգում. գործն արված է: Նա երկու քայլ արեց շարժագոտու երկայնքով և անցավ հաջորդ մխոցի կարգավորմանը:

— Նվազեցվում է րոպեում կատարվող շրջանների քանակը,— բացատրեց պարոն Ֆոսթերը,— արյան սուրոգատն ավելի դանդաղ է շրջանառություն կատարում, ուստի ավելի քիչ հաճախականությամբ է անցնում թոքով՝ այդպիսով ավելի քիչ թթվածին մատակարարելով սաղմին: Ոչինչ այնպես արդյունավետ չի ազդում կենսամակարդակը նորմայից ցածր պահելու վրա, ինչպես թթվածնի պակասը:

— Բայց ինչի՞ն համար է անհրաժեշտ կենսամակարդակը նորմայից ցածր պահել,— հարցրեց մի պարզամիտ ուսանող:

— Տիմար,— լրությունը կոտրեց տնօրենը:— Մտքովդ չի անցնում, որ էպսիլոն սաղմը պետք է էպսիլոնի ժառանգականության հետ էպսիլոնի միջավայր ունենա:

Ակնհայտորեն նրա մտքով չէր անցել. Երիտասարդը շփոթահար եղավ:

— Որքան ցածր է դասակարգը,— խոսեց պարոն Ֆոսթերը,— այնքան քիչ է թթվածինը: Դրանից նախևած տուժում է գլխուղեղը: Այնուհետև՝ կմախքը: Ցոթանասուն տոկոս թթվածնային նորմայի դեպքում գաճաճներ են ստացվում: Ցոթանասունից պակասի դեպքում՝ անաչք հրեշներ, որոնք ոչ մի բանի համար պիտանի չեն,— եզրափակեց պարոն Ֆոսթերը:

Մինչդեռ (Նրա ծայնը խորհրդավորությամբ ու եռանդով լցվեց), եթե կարողանային գտնել հասունացման տևողությունը կրճատող որևէ հնար, ապա ինչպիսի հաղթանակ, Հասարակության համար ինչպիսի բարօրություն կլիներ:

— Դիտարկենք, օրինակ, ձիուն:

Բոլորը դիտարկեցին:

— Զին հասունանում է վեց տարեկանում, փիղը՝ տասը, մինչդեռ տասներեքում մարդը դեռևս սեռահասուն չէ և չափահաս է դառնում միայն քսանում: Ուստի հասկանալի է, որ ուշացող զարգացման այդ պտուղը մարդկային բանականությունն է:

— Բայց էպսիլոնների դեպքում,— արդարացիորեն ասաց պարոն Ֆոսթերը,— մենք մարդկային բանականության կարիք չունենք: Կարիք չունենք և չենք ել ձևավորում: Բայց թեև էպսիլոնի միտքը հասուն է արդեն տասը տարեկանում, նրա մարմինը հարմարված չէ աշխատելուն մինչև տասնութ տարեկանը: Տիասության անօգուտ և ավելորդ երկար տարիներ: Եթե ֆիզիկական զարգացումը կարողանայինք հասցնել այն արագության, օրինակ, ինչպիսին կովինն է, ինչ վիթխարի խնայողություն կլիներ Հանրության համար:

— Վիթխարի,— մրմնջացին ուսանողները:

Պարոն Ֆոսթերի խանդավառությունը վարակիչ էր:

Նա սկսեց տեխնիկական մանրամասներ շոայլել. Խոսեց ոչ բնականոն ներզատական համակարգության մասին, որի պատճառով մարդն այդքան դանդաղ է աճում, և դրա համար պատասխանատու սաղմնային մուտացիայի մասին: Հնարավոր է արդյոք չեղարկել սաղմնային այս փոփոխման հետևանքները: Հնարավոր է արդյոք համապատասխան տեխնիկայի միջոցով էպսիլոնի առանձնյակին վերադարձնել նոր-

մալ վիճակի, շների ու կովերի համանմանությամբ։ Ահա թե որն է խնդիրը։ Եվ այն քիչ էր մնում լուծվեր։

Փիլքինգթոնը Մոմբասայում կարողացավ ստանալ առանձնյակներ, որոնք սեռահասուն են չորս տարեկանում և չափահաս՝ վեցուկեսում։ Գիտական հաղթանակ։ Սակայն նրանք հասարակական տեսանկյունից բացարձակ անպիտան են։ Վեցամյա տղամարդիկ և կանայք չափազանց հիմար են՝ նույնիսկ էպսիլոնի աշխատանքը կատարելու համար։ Եվ գործընթացը ամեն ինչ կամ ոչինչ սկզբունքով է. կամ մի ծայրահեղությունն է, կամ մյուս։ Նրանք դեռ փորձում են կատարյալ տարբերակ գտնել քսան տարեկանում և վեց տարեկանում հասունանալու միջև։ Պարոն Ֆոսթերը հոգոց հանեց և գլուխը տարութերեց։

Դեգերումները բոստրագույն խավարում բերեցին նրանց դեպի 170-րդ մետր՝ տեղակայված 9-րդ դարակաշարում։ Այս կետից սկսած՝ շարժագոտին ծածկված էր, և անոթներն իրենց մնացած ճանապարհն անցնում էին կարծես ներքնուղու միջով, որը մի քանի տեղ միայն ընդհատված էր երկու-երեք մետր լայնությամբ բացվածքներով։

— Զերմային վարժեցում,— ասաց պարոն Ֆոսթերը։

Տաք և զով ներքնուղիները միմյանց հերթափոխում են։ Զովությունը շաղկապված է անհարմարության զգացումի հետ՝ ուժեղ ռենտգենյան ճառագայթների տեսքով։ Մինչև անոթազատվելը սաղմերը հասցնում են ցրտի նկատմամբ սարսափով լցվել։ Նրանք նախասահմանված կերպով արևադարձային շրջաններ են տեղափոխվելու՝ հանքափորներ, մետաքսի քացախատի մանածագործներ և պողպատագործներ դառնալու նպատակով։ Ավելի ուշ նրանց միտքը կամրապնդի մարմնի որոշումը։ Մենք վարժեցնում

Ենք նրանց ջերմության պայմաններում բարգավաճելուն,— ամփոփեց պարոն Ֆոսթերը,— իսկ վերևում մեր գործընկերները նրանց կտվորեցնեն սիրել նույն այդ ջերմությունը:

— Եվ դա է երջանկության և առաքինության գաղտնիքը,— հավելեց տնօրենը խրատական երանգով,— սիրել այն, ինչ նախատեսված է քեզ համար: Դաստիարակման ամբողջ նպատակը հենց դա է. մարդկանց մեջ իրենց անխուսափելի հասարակական ճակատագրի նկատմամբ սեր արմատավորել:

Երկու ներքնուղիների մեջտեղում բուժքույրերից մեկը զգուշորեն զննում էր անցնող անոթի դոնդողանման պարունակությունը բարակ երկար ներարկիչով: Ուսանողներն իրենց ուղեկիցների հետ նրան էին հետևում լրության մեջ:

— Օ՛հ, Լենինա,— ասաց պարոն Ֆոսթերը, երբ նա վերջապես հետ քաշեց ներարկիչը և ուղղվեց:

Աղջիկը ցնցվեց՝ թեքվելով: Չնայած կարմրերանգ դեմքին ու մորեգույն աչքերին՝ հնարավոր չէր չնկատել, որ նա չտեսնված սիրունիկ է:

— Հենրի,— նրա ժպիտը փայլեց՝ մերկացնելով մարջանե ատամների շարքը:

— Սքանչելի՞, սքանչելի՞,— մրմնջաց տնօրենը՝ հետևից փաղաքշելով աղջկան մի քանի անգամ՝ դրա դիմաց ակնածական ժպիտի արժանանալով:

— Ինչ եք ներարկում նրանց,— հարցրեց պարոն Ֆոսթերը՝ ձայնին գործնական երանգ տալով:

— Դե՛, սովորական՝ որովայնային տիֆի ու քնախտի դեմ:

— Արևադարձային բանվորներին սկսում ենք պատվաստել 150-րդ մետրին հասնելիս,— ուսանողներին բացատրեց պարոն Ֆոսթերը:— Սաղմերը դեռևս խոհկներով են շնչում: Մենք ախտազերծում

Ենք ձկանը ընդդեմ մարդկային հիվանդությունների:— Այնուհետև, շրջվելով հետ՝ դեպի Լենինան, ասաց,— հինգին տասը պակաս՝ տանիքում, ինչպես միշտ:

— Սքանչելի,— ասաց տնօրենը ևս մեկ անգամ և եզրափակիչ փաղաքշանքից հետո հեռացավ՝ միանալով մյուսներին:

10-րդ դարակաշարում քիմիական գործարանների ապագա սերնդի բանվորներին վարժեցնում էին կապարի, կծու նատրոնի, ծյութի, քլորի նկատմամբ դիմադրողականությանը: Հրթիռանավերի երկու հարյուր հիսուն սաղմնային ինժեներների առաջին խումբը հենց նոր էր հատում 3-րդ դարակաշարի հազար հարյուրերորդ մետրը: Հատուկ մեխանիզմի շնորհիվ նրանց անոթներն անընդհատ պտույտի մեջ էին:

— Հավասարակշռության զգացումը կատարելագործելու նպատակով,— բացատրեց պարոն Ֆոսթերը,— թոհջքի ժամանակ հրթիռի արտաքին նորոգում հրականացնելը հեշտ գործ չէ: Մենք դանդաղեցնում ենք շրջանառությունը, երբ նրանք ուղիղ դիրքում են, մինչև որ կիսաքաղց են լինում, և կրկնապատկում ենք արյան սուրոգատի հոսքը, երբ գլխիվայր են շրջված: Նրանք սովորում են գուգորդել գլխիվայր վիճակը լավ ինքնազգացողության հետ. ըստ էության, նրանք իսկապես երջանիկ են միայն, երբ կանգնած են գլխի վրա:

Իսկ այժմ,— շարունակեց պարոն Ֆոսթերը,— ես կցանկանայի ծեզ ցույց տալ ալֆա-պլյուս ինտելեկտուալների վարժեցման որոշ հետաքրքիր դրվագներ: 5-րդ դարակաշարում մենք ունենք դրանց մի մեծ խումբ,— նա կանգնեցրեց երկու տղաների, որոնք պատրաստվում էին գետնահարկ իջնելու,— նրանք 900-րդ մետրի շրջանում են,— բացատրեց,— ինա-

րավոր չէ իսկապես օգտակար որևէ մտավոր վարժեցում իրականացնել, քանի դեռ պտուղը չի կորցրել պոչը. հետևե՛ք ինձ:

Բայց տնօրենը ձեռքի ժամացույցին նայեց:

— Երեքին տասն է պակաս,— նա ասաց,— վախենամ՝ ինտելեկտուալ սաղմերի համար ժամանակ չմնաց: Մենք պետք է Մանկանց բարձրանանք, քանի դեռ երեխաների ցերեկային քնի ժամն է:

Պարոն ֆութերը հուսահատվեց:

— Գոնե մի պահ Անոթազատման սենյակ անցնենք,— աղերսեց նա:

— Շատ բարի,— ժպտաց տնօրենը ներողամտորեն,— մի հայացք ընդամենը:

Գլուխ երկրորդ

Պարոն Ֆոսթերը մնաց Անոթազատման սենյակում: Տնօրենն ու նրա ուսանողները քայլեցին դեպի մոտակա վերելակը և բարձրացան հինգերորդ հարկ:

ՄԱՆԿԱՆՈՑՆԵՐ: ՆՈՐ-ՊԱՎԼՈՎՅԱՆ ԴԱՍԻԱՐԱԿՄԱՆ ՍԵՆՅԱԿՆԵՐ. ազդարարում էր ցուցատախտակը:

Տնօրենը բացեց դուռը: Նրանք հայտնվեցին բաց, ընդարձակ մի սենյակում՝ արևոտ ու վառ. հարավային պատն ամբողջությամբ ապակուց էր: Վեց դայակ, որ կրում էին տարբատից ու բաճկոնակից բաղկացած վիսկոզե և քաթանե սպիտակ համազգեստներ և մազերը խնամքով թաքցնող ճերմակ գլխարկներ, զբաղված էին վարդերով լի ծաղկամանները հատակին շարելով: Երկար շարքով դասավորված ծաղկամաններում նորաբողբոջների խիտ փնջեր էին: Փարթամ ու մետաքսի պես փափուկ հազարավոր ծաղկաթերթերը անհամար փոքրիկ քերովբեների այտեր էին հիշեցնում, և այդ պայծառ լուսի ներքո՝ ոչ միայն վարդերես արիացի, այլև լուսադեմ չինացի, թուիս մեքսիկացի և երկնային շեփորները փչելուց ուժասպառ կարմրակեզ քերովբեներ, նաև մահվան պես գունատ քերովբեներ, գունատ՝ տապանի ճերմակության:

Դայակները զգաստացան, երբ տնօրենը ներս մտավ:

— Դասավորե՛ք գրքերը,— ասաց նա կտրուկ:

Դայակները լուր ինազանդվեցին հրամանին: Գրքերը խնամքով տեղադրվեցին ծաղկամաննե-

ոի միջև. քառաշաբի մանկական այդ գրքերի շարքը գրավչությամբ բացվեց՝ ցուցադրելով վառ գունավորված որևէ գաղանի, ձկան կամ թռչնի նկար:

— Այժմ բերե՛ք Երեխաներին:

Նրանք հապճեպ դուրս եկան սենյակից և մեկ-երկու րոպե անց վերադարձան՝ յուրաքանչյուրը մի բարձր բեռնասայլակ հրելով, որոնց չորս ցանցահյուս դարակներից ամեն մեկի վրա՝ ութ ամսական Երեխա՝ բոլորը կատարելապես միանման (ակնհայտորեն Բոկանովսկու խումբ էր) և բոլորը (քանզի նրանց դասակարգը դելտան էր) հագնված խակի գույն:

— Հատակին դրե՛ք նրանց:

Երեխաներին բեռնաթափեցին:

— Այժմ այնպես շրջե՛ք, որ կարողանան գրքերն ու ծաղիկները տեսնել:

Շրջվելով փոքրիկները մի պահ լռեցին, ապա սկսեցին սողալ դեպի փայլուն գույների այդ շքերթը, դեպի սպիտակ էջերի այնքան զվարթ ու պայծառ պատկերները: Նույն պահին վայրկենական խավարումից հետո արևը դուրս լողաց ամպերի հետևից: Վարդերը հանկարծակի կրքով բռնկվեցին, գրքերի փայլուն էջերը, թվում էր, նոր ու խորունկ իմաստով համակվեցին: Առաջ սողացող Երեխաների շարքերից լսվեցին հուզմունքի ճիշեր, հաճույքի ծղրտոցներ ու ծլվլոց:

Տնօրենը ձեռքերը շփեց:

— Գերազանց է,— նա ասաց,— կարծես հատուկ մտածված լինի:

Ամենից ճարպկորեն սողացողներն արդեն տեղում էին: Փոքրիկ ձեռքերը անվստահ ձգվում էին, դիպչում, բռնում, պոկում պայծառակերպ վարդերի թերթերը, ճմռթում գրքերի շառագունած էջերը: Տնօրենն սպասեց, մինչև բոլորն ուրախ զբաղմունքին կանցնեն:

Այսուհետև...

— Ուշադիր հետևեք, — ասաց նա և ձեռքը վեր բարձրացնելով՝ նշան արեց:

Ավագ դայակը, որ պատրաստ կանգնած էր սենյակի մյուս ծայրում՝ բաշխատախտակի մոտ, ցած իշեցրեց փոքրիկ լծակը:

Կատաղի պայթյուն լսվեց: Շչակը սուլեց ավելի ու ավելի ուժգին: Ահազանգերը խելագար ծայնեցին:

Երեխաները ցնցվեցին, ճչացին. Նրանց դեմքերը ահաբեկված ծամածովեցին:

— Իսկ այժմ, — բղավեց տնօրենը (քանզի խլացնող աղմուկ էր), — այժմ մենք կանցնենք դասի ամրապնդմանը թեթև էլեկտրական ցնցումի միջոցով:

Նա ձեռքով կրկին նշան արեց, և ավագ դայակը երկրորդ լծակը սեղմեց: Փոքրիկների ճիչը հանկարծակի փոխեց երանգը: Ինչ-որ հուսահատ, գրեթե խելագար բան կար նրանց կտրուկ ջղաճիգ կաղկանձի մեջ, որ այժմ արտաքերում էին: Նրանց փոքրիկ մարմինները ցնցվում ու պրկվում էին, վերջույթները ծգվում էին ասես անտեսանելի թելերով քաշելիս:

— Մենք կարող ենք էլեկտրականացնել հատակի այս ամբողջ հատվածը, — բացատրեց տնօրենը բղավելով, — բայց արդեն բավական է, — նա դայակին նշան արեց:

Պայթյունը դադարեց, ահազանգերը լռեցին, շչակի սուլոցը հետզհետե մարեց: Զղաճգված մարմինները թուլացան, և նախկին հեծկլտոցի ու կաղկանձի փոխարեն փոքրիկ մոլագարները վերադարձան իրենց սովորական ահաբեկված լացին:

— Ծաղիկներն ու գրքերը նորից մոտեցրեք նրանց:

Դայակները ենթարկվեցին, բայց վարդերի, փիսիկների, աքլորիկ-կամակորիկների ու սևուկ ուլիկ-

Ների նկարների տեսքից միայն մանուկները ահով հետ քաշվեցին, լացը կտրուկ ուժգնացավ:

— Խնդրեմ,— հաղթանակած ասաց տնօրենը,— տեսեք:

Գրքերն ու բարձր աղմուկը, ծաղիկներն ու էլեկտրական ցնցումը. մանկան գլխուղեղում սրանք արդեն փոխզուգորդված են, և նույն կամ նմանօրինակ երկու հարյուր դասից հետո այդ կապն անքակտելի կդառնա: Այն, ինչ մարդն է միավորել, բնությունը բաժանել անզոր է:

— Նրանք կմեծանան գրքերի և ծաղիկների նկատմամբ, ինչպես ժամանակին հոգեբաններն էին ասում, «բնազդային» ատելությամբ: Ուժիքսներն անփոփոխելի են: Նրանք իրենց ողջ կյանքի ընթացքում ապահովագրված կլինեն գրքերից և բուսասիրությունից,— տնօրենը շրջվեց դեպի դայակները,— նրանց հետ տարեք:

Լացից դեռ ուշքի չեկած խակի համազգեստով փոքրիկներին բեռնեցին սայլակների մեջ և դուրս գլորեցին՝ հետևում թողնելով կաթնաթթվի հոտն ու չափազանց սպասված լուրջուն:

Ուսանողներից մեկը ծեռք բարձրացրեց. նա կարծում էր, որ բավականին լավ էր հասկանում, թե ինչու է անհրաժեշտ, որ ցածր դասակարգի մարդիկ Համայնքի ժամանակը չվատնեն գրքերի վրա, և որ մշտապես կա վտանգ, որ նրանք այնպիսի բան կկարդան, ինչը գուցե անցանկալիորեն կկազմալուծի իրենց ուժիքսներից որևէ մեկը, բայց ահա, ինչ վերաբերում է ծաղիկներին, նա չէր կարողանում հասկանալ, թե ինչու ջանք թափել սերն առ ծաղիկները դելտաների համար հոգեբանորեն անհնարին դարձնելու վրա:

Տնօրենը համբերատար բացատրեց: Եթե երեխաներին ստիպում են ճչալ վարդի տեսքից, ապա դա

արվում է՝ ելնելով բարձր տնտեսական քաղաքականության շահերից: Մինչև վերջերս (մոտ հարյուր տարի առաջ) գամմաներին, դելտաներին և նույնիսկ էպսիլոններին վարժեցնում էին սիրել ծաղիկներ. ծաղիկներ մասնավորապես և վայրի բնություն առհասարակ: Նպատակն այն էր, որ նրանք յուրաքանչյուր հարմար առիթի դեպքում քաղաքից դուրս շտապեին՝ այդպիսով հարկադրված լինելով օգտվել փոխադրամիջոցներից:

— Ինչ է, նրանք չեին օգտվում տրանսպորտից,— հարցրեց ուսանողը:

— Այն էլ ինչպես էին օգտվում,— պատասխանեց տնօրենը,— բայց միայն այդքանը:

— Գարնանածաղիկներն ու բնավայրերը մի լուրջ թերություն ունեն,— ընդգծեց տնօրենը,— դրանք անվճար են: Բնության նկատմամբ սերը աշխատուժով չի ապահովում ոչ մի գործարանի: Որոշում կայացվեց վերացնել բնության նկատմամբ սերը, համենայն դեպս, ցածր դասակարգերի շրջանում. վերացնել բնության նկատմամբ սերը, բայց ոչ տրանսպորտից օգտվելու միտումը: Քանզի կարևոր էր, որ նրանք շարունակեին քաղաքից դուրս գնալ՝ չնայած դրա նկատմամբ տածած ատելությանը: Խնդիրը տրանսպորտից օգտվելու տնտեսապես ավելի ծանրակշիռ պատճառ գտնելն էր, քան պարզապես սերը ծաղիկների ու բնության նկատմամբ:

— Մենք բնության նկատմամբ ատելություն ենք արմատավորում զանգվածների մեջ,— ամփոփեց տնօրենը,— բայց միաժամանակ սեր ենք ներշնչում քաղաքից դուրս կազմակերպվող բոլոր սպորտաձևերի նկատմամբ: Միևնույն ժամանակ մենք հետամուտ ենք լինում նրան, որ քաղաքից դուրս կազմակերպվող բոլոր սպորտաձևերում կիրառություն գտնեն բարդ

սարքավորումներ: Այսպիսով՝ Նրանք սպառում են ոչ միայն տրանսպորտային միջոցները, այլև գործարանային արտադրանքը: Ահա թե ինչու են անհրաժեշտ այս էլեկտրական ցնցումները:

— Հասկանալի է,— ասաց ուսանողն ու լոեց՝ հիացմունքով լի:

Լուլթյուն տիրեց, ապա կոկորդը մաքրելուց հետո տնօրենը սկսեց.

— Ժամանակին, երբ մեր Տեր Ֆորդը դեռ երկրային կյանք էր վարում, Ռուբեն Ռաբինովիչ անունով մի փոքրիկ տղա էր ապրում: Ռուբենը լեհախոս ծնողների զավակ էր:— Տնօրենն ընդհատեց խոսքը:— Ենթադրում եմ՝ գիտեք, թե ինչ է լեհերենը:

— Մեռած լեզու:

— Ինչպես ֆրանսերենն ու գերմաներենը,— իր գիտելիքներով պարծենալ շտապեց մեկ այլ ուսանող:

— Իսկ ծննդը,— հարցրեց տնօրենը:

Անհարմար լուլթյուն տիրեց: Տղաներից ոմանք կարմրեցին: Նրանք դեռ չեն սովորել այդքան կարևոր, բայց հաճախ շատ նուրբ տարանջատում անցկացնել խիստ գիտական եզրաբանության և անպատճաշ բառապաշարի միջև: Նրանցից մեկն ի վերջո խիզախեց ձեռք բարձրացնել:

— Մարդկային արարածները նախկինում,— նա հապաղեց, արյունը դեպի այտերը հոսեց,— դե, նրանք նախկինում կենդանածին էին:

— Միանգամայն ճիշտ է,— տնօրենը հավանությամբ գլխով արեց:

— Եվ երբ երեխաներն անոթազատվում էին...

— Ծնվում էին,— վրա հասավ շտկումը:

— Դե, այդպես էլ նրանք ծնող էին դառնում, այսինքն, ոչ թե երեխաները, իհարկե, այն մյուսները,—

խեղճ տղան ամոթից վերջնականապես գետնի տակ անցավ:

— Կարճ ասած,— ամփոփեց տնօրենը,— ծնողները հայրն ու մայրն էին:

Վիրավորանքները ուսանողների ակնախույս լրությանը բախվեցին, դրանք, սակայն, այս դեպքում իսկապես գիտական էին:

— Մայր,— կրկնեց նա՝ ամրապնդելով եզրույթի գիտականությունը, ապա, թիկնելով աթոռին, լրջությամբ ասաց,— գիտեմ, սրանք հաճելի փաստեր չեն: Բայց պատմական փաստերի մեծ մասն է այդպիսին:

Նա վերադարձավ փոքրիկ Ռուբենին, այն փոքրիկ Ռուբենին, որի սենյակում մի երեկո նրա հայրն ու մայրը (թընկ, թընկ) ռադիոընդունիչը պատահմամբ միացրած էին թողել:

(Քանզի պետք է հիշել, որ գուեհիկ կենդանածին բազմացման այդ օրերին երեխաների խնամքով ոչ թե Պետական դաստիարակման կենտրոններն էին զբաղվում, այլ նրանց ծնողները):

Մինչ երեխան քնած էր, Լոնդոնից մի հաղորդում էր հեռարձակվում, որն էլ հանկարծ սկսեց թողարկվել ընդունիչով, և հաջորդ առավոտյան, ի զարմանս նրա թընկ-թընկ (ամենից հանդուգն ուսանողները խիզախեցին քմծիծաղել իրար մեջ), փոքրիկ Ռուբենն արթնացավ՝ բառ առ բառ կրկնելով հետաքրքրական գրող Զորջ Բեռնարդ Շոուի (այն եզակիներից, որի գործերը մինչ օրս թույլատրելի են) երկար ճառը, որը խոսում էր, համաձայն հավաստի ավանդության, իր հանճարի մասին: Փոքրիկ Ռուբենի ծնողների (քմծիծաղ ու ակնախաղ) համար այս ճառն, իհարկե, բացարձակապես անհասկանալի էր, և մտածելով, որ իրենց երեխան հանկարծակի խելագարվել է, բժիշկ կանչեցին: Վերջինս, բարեբախտաբար, անգլերեն

հասկանում էր և ճանաչեց Շոռի՝ նախորդ Երեկոյան հեռարձակված զրույցը, գնահատեց իրողության նշանակալիությունը և կատարվածի առնչությամբ առողջապահական մամուլին նամակ ուղարկեց:

— Այսպես հայտնաբերվեց քնուսուցման կամ հիպոնոպետիայի սկզբունքը,— տնօրենը տպավորիչ դադար տվեց:

Սկզբունքը հայտնաբերվեց, բայց շատ ու շատ Երկար տարիներ անցան, մինչև որ այդ սկզբունքն իր օգտակար կիրառությունը գտավ:

— Փոքրիկ Ռուբենի դեպքը տեղի ունեցավ մեր Տեր Ֆորդի առաջին T-մոդելը³ շուկա դուրս բերելուց միայն քսաներեք տարի անց,— այստեղ տնօրենը Տ նշանն արեց ստամոքսին, ու բոլոր ուսանողներն ակնածանքով հետևեցին նրա օրինակին:— Եվ միայն...

Ուսանողները մոլեգին խզբզում էին. «Ֆ.հ. 214 թ. հիպոնոպետիան առաջին անգամ պաշտոնապես կիրառության մեջ մտավ: Ինչո՞ւ ոչ ավելի շուտ: Երկու պատճառով: Նախ...»:

— Վաղ գիտափորձերը սխալ ուղու վրա էին դրված,— շարունակում էր տնօրենը:— Նրանք կարծում էին, որ հիպոնոպետիան կարող է որպես ինտելեկտուալ կրթության գործիք ծառայել:

(Փոքրիկ մի տղա քսած էր աջ կողմին հենված, աջ ձեռքը ցցած, աջ դաստակը մահճակալից կախ ընկած: Արկդի շրջանաձև վանդակավոր կողմից ձայնը մեղմ խոսում էր. «Նեղոսը Աֆրիկայի ամենաերկար գետն է և իր երկարությամբ Երկրորդն է ամբողջ աշխարհում: Չնայած իր երկարությամբ այն զիջում է Միսիսիպի-Միսուրիին, Նեղոսը բոլոր գետերից գլխավորն է

³ Վեպում նոր դարաշրջանի սկիզբը համարվում է Հենրի Ֆորդի առաջին՝ T-մոդելի ավտոմեքենայի արտադրության տարեթիվը (1908 թ.), իսկ դեպքերը տեղի են ունենում Ֆ.հ. 632 թ., ինչը համապատասխանում է գրիգորյան օրացույցի 2540 թ:

շնորհիվ իր ավազանի երկարության, որը ձգվում է աշխարհագրական լայնության 35 աստիճանով»:

Հաջորդ առավոտյան նախաճաշին հարցնում են.

— Թո՞մի, գիտե՞ս՝ որն է Աֆրիկայի ամենաերկար գետը:

Երեխան մերժողաբար գլուխն է տարութերում:

— Իսկ չե՞ս հիշում որսէ բան, որ այսպես սկսվի. «Նեղոսը...»:

— Նեղոսը-Աֆրիկայի-ամենաերկար-գետն-է-և-իր-երկարությամբ-երկրորդն-է-ամբողջ-աշխարհում,— բառերն ինքնաբերաբար դուրս նետվեցին,— չնայած-իր-երկարությամբ-այն-զիջում-է...

— Շատ լավ, դե հիմա ասա՝ որն է Աֆրիկայի ամենաերկար գետը:

Դատարկ հայացք.

— Չգիտեմ:

— Իսկ Նեղոսը, Թո՞մի:

— Նեղոսը-Աֆրիկայի-ամենաերկար-գետն-է-և-իր-երկարությամբ...

— Դե, ո՞ր գետն է ամենաերկարը, Թո՞մի:

Արցունքները խեղդեցին Թոմիին:

— Ես չգիտեմ,— կաղկանձեց նա:)

— Այդ լացը,— պարզաբանեց տնօրենը,— թևական արեց վաղ հետազոտողներին: Գիտափորձերը կասեցվեցին: Այլս ոչ մի փորձ չձեռնարկվեց երեխաներին Նեղոսի երկարությունը քնած ժամանակ սովորեցնելու ուղղությամբ: Միանգամայն արդարացիորեն. ինարավոր չէ գիտություն սովորել առանց հասկանալու:

— Մինչդեռ, եթե միայն նրանք սկսեին բարոյական կրթությամբ,— ասաց տնօրենը՝ քայլերն ուղղելով դեպի դուռը: Ուսանողները հետևեցին նրան՝ ինքնամոռաց խզբացելով քայլելու և վերելակով վեր

բարձրանալու ամբողջ ընթացքուն:— Բարոյական կրթությամբ, ինչը երբեք, ոչ մի պարագայում չպետք է բանական լինի:

«Լռություն, լռություն», շշնչում էր բարձրախոսը, երբ նրանք վերելակից դուրս եկան դեպի տասն-չորսերորդ հարկ, և «լռություն, լռություն», անխոնջ կրկնում էին յուրաքանչյուր միջանցքի երկայնքով հավասարապես բաշխված խոսափողները: Ուսանողները և նույնիսկ տնօրենը ինքնաբերաբար բարձրացան ոտնաթաթերի ծայրին: Նրանք ալֆաներ էին, անշուշտ, բայց նույնիսկ ալֆաներն էին լավ վարժեցված: «Լռություն, լռություն»: Տասնչորսերորդ հարկի օդը շշում էր կտրուկ իրամայականներով:

Մոտ հիսուն մետր ոտնաթաթերի վրա քայլքը նրանց ուղղորդեց դեպի մի դուռ, որն էլ տնօրենը զգուշորեն բացեց: Նախաշեմից նրանք հայտնվեցին վարագուրված ննջասրահի կիսախավարում: Ութսուն մանկական մահճակալներ շարված էին պատերի երկայնքով: Լսվում էին միայն թույլ համաչափ շնչառության ձայնն ու շարունակական մրմնջոցը՝ նման հեռակա շշուկների հազիվ լսվող ձայների:

Նրանց՝ սենյակ մտնելուն պես դայակներից մեկը վեր կացավ և համակ ուշադրությամբ կանգնեց տնօրենի առաջ:

- Ո՞րն է այսօրվա դասը,— հարցրեց վերջինս:
- Առաջին քառասուն րոպեն Սեռի հիմունքներն էր,— պատասխանեց դայակը,— բայց այժմ Տարրական դասակարգային գիտակցությունն է միացված:

Տնօրենը դանդաղ քայլեց շարված մահճակալների երկայնքով: Կարմրաթուշ և հանգիստ քնած ութսուն փոքրիկ տղաներն ու աղջիկները մեղմ շնչում էին: Յուրաքանչյուրի բարձի տակից շշուկ էր լսվում: Տնօ-

րենը կանգ առավ և կռանալով մահճակալներից մեկի վրա՝ ուշադրությամբ ունկնդրեց:

— Տարրական դասակարգային գիտակցություն, ասացիք: Եկեք ևս մեկ անգամ լսենք այն, բայց փոքր-ինչ բարձր՝ խոսափողով:

Սենյակի վերջում՝ պատին, բարձրախոս էր ամրացված: Տնօրենը մոտեցավ վերջինիս և միացրեց այն:

— ...բոլորը կանաչ են հազնում,— նախադասության կեսից սկսեց հանդարտ, բայց հոդաբաշխ ծայնը,— իսկ դելտա երեխաները՝ խակի: Օ՛, ո՞չ, ես չեմ ուզում դելտա երեխաների հետ խաղալ: Իսկ էպսիլոններն էլ ավելի վատն են: Նրանք այնքան հիմար են, որ նոյնիսկ գրել ու կարդալ չգիտեն: Բացի այդ՝ նրանք սև են հազնում, որն այնքան գարշելի գույն է: Ես այնպես ուրախ եմ, որ բետա եմ:

Կարճատև դադարից հետո ծայնը նորից սկսեց.

— Ալֆա երեխաները մոխրագույն են հազնում: Նրանց աշխատանքն ավելի ծանր է, քան մերը, որովհետև նրանք ահավոր խելացի են: Ես, իսկապես, չափազանց երջանիկ եմ, որ բետա եմ, որովհետև իմ գործն այդքան ծանր չէ: Եվ, բացի այդ, մենք շատ ավելի լավն ենք, քան զամմաներն ու դելտաները: Գամմաները հիմար են: Նրանք բոլորը կանաչ են հազնում, իսկ դելտա երեխաները՝ խակի: Օ՛, ո՞չ, ես չեմ ուզում դելտա երեխաների հետ խաղալ: Իսկ էպսիλոններն էլ ավելի վատն են: Նրանք այնքան հիմար են, որ...

Տնօրենն անջատեց բարձրախոսը: Զայնը լրեց: Լոկ վերջինիս նվազ ուրվականը շարունակեց մրմնջալ ութսուն բարձերի տակից:

— Նրանք դեռ քառասուն-հիսուն անգամ կլսեն սա մինչև արթնանալը, ապա՝ նորից հինգշաբթի և կրկին՝ շաբաթ: Հարյուր քսան անգամ՝ երեսուն ամիս շարունակ՝ շաբաթական երեք օր, որից հետո կանցնեն ավելի բարդ դասերի:

Վարդերն ու էլեկտրական ցնցումները, դելտա-ների խակին և գարշախեժի հոտը անքակտելիորեն կապված են միմյանց հետ մինչև երեխայի խոսել կարողանալը: Բայց անխոս դաստիարակումը կոշտ ու անխտիր է, ունակ չէ նուրբ տարբերություններ և առավել բարդ վարքածեր արմատավորելու: Դրա համար անհրաժեշտ են բառեր, բառեր՝ առանց հիմնավորման: Կարճ ասած՝ հիպնոպեդիա:

— Բոլոր ժամանակների լավագույն բարոյակրթող և հասարակայնացնող ուժը:

Ուսանողները գրի առան սա իրենց գրքույկներում: Անմիջապես սկզբնաղբյուրից:

Տնօրենը ևս մեկ անգամ միացրեց բարձրախոսը. «...ահավոր խելացի են,— հանդարտ ու անխոնց ներշնչում էր ձայնը,— ես խկապես չափազանց երջանիկ եմ, որ բետա եմ, որովհետև...»:

Ոչ այնքան ջրի կաթիլների, թեև ջուրը, հարկավ, նույնիսկ ամենակարծր գրանիտի վրա կարող է անցք բացել, այլ ավելի շատ հեղուկ զմուռսի կաթիլների նման, կաթիլներ, որոնք կպչում են, կաղապարում, միաձուլվում նրան, ինչի վրա կաթում են, քանի դեռ քարն, ի վերջո, չի վերածվել մի ամբողջական կարմիր գնդի:

— Քանի դեռ երեխայի գիտակցությունն ի վերջո չի վերածվել այս պնդումների, և դրանց հանրագումարը՝ երեխայի գիտակցության: Եվ ոչ միայն երեխայի գիտակցության, այլ նաև մեծահասակի՝ ամբողջ կյանքի ընթացքում: Գիտակցություն, որը դատում է, երազում ու որոշում այս պնդումների համաձայն: Բայց այս բոլոր պնդումները մեր պնդումներն են,— տնօրենը գրեթե բղավեց իր հաղթությամբ,— պետության պնդումներն են,— նա բռունցքով հարվածեց

մոտակա սեղանին,— ուստի հետևում է...— Աղմուկը
ստիպեց նրան շրջվել:— Օ՛հ, Ֆնրդ իմ,— ասաց նա՝
փոխելով ձայնի երանգը,— ոգևորվեցի ու երեխանե-
րին արթնացրի:

Գլուխ երրորդ

Շենքից դուրս՝ այգում, խաղի ժամ էր: Հունիսի տաք արևի ներքո, վեց-յոթ հարյուր փոքրիկ մերկ տղաներ ու աղջիկներ սուր ճիշերով վազված էին սիզամարգի վրա, խաղում էին գնդակով կամ երկուերեքով լուր թաքնվում ծաղկած թփերի մեջ: Վարդերը փթթում էին, երկու սոխակ երգ էին մռամբոթում թփուտներում, լորենիների միջից կկուն էր կանչում փոքր-ինչ խզված ձայներանգով: Օդը թմրեցնող էր մեղուների և ուղղաթիռների բզզոցից:

Տնօրենն իր ուսանողների հետ մի պահ կանգ առավ՝ դիտելու կենտրոնախուս միամտոցի կոչվող գնդակախաղը: Քսան երեխա շրջանած խմբված էին փայլուն պողպատե աշտարակի շուրջը: Վեր նետված գնդակը վայրէջք էր կատարում աշտարակի գագաթի հարթակին այսպես, որ գլորվեր ներս՝ ընկնելով արագությամբ պտտվող սկավառակի վրա, ապա գլանած պատյանի բազմաթիվ բացվածքներից որևէ մեկի միջով ցատկեր դուրս: Երեխաներից պահանջվում էր բռնել այն:

— Տարօրինակ է,— սկսեց բարձրածայն մտորել տնօրենը, երբ շրջվեցին,— տարօրինակ է մտածել, որ նույնիսկ մեր Տեր Ֆորդի օրերում խաղերի մեծ մասի համար գնդակից կամ երկու և մի քանի մականից և գուցե ցանցի մի կտորից բացի ավելի բան չէր պահանջվում: Ինչպիսի հիմարություն էր թույլ տալ մարդկանց բարդ խաղեր խաղալ, որոնք ոչնչով չէին նպաստում սպառողական աճին: Ուղղակի խենթու-

թյուն է: Այսօր վերահսկիչները չեն հաստատի ոչ մի նոր խաղ, մինչև չապացուցվի, որ դա պահանջում է առնվազն այնքան սարքավորումներ, որքան գոյություն ունեցող խաղերից ամենաբարդը:— Նա ընդհատեց իր խոսքը,— ինչ սքանչելի փոքրիկ խումբ է,— և ցույց տվեց թփերի կողմը:

Միշերկրածովյան ցախու հասակավոր ծառախմբերի մեջ՝ սիզավետ փոքրիկ մի խորշում, երկու երեխա՝ մոտ յոթամյա մի տղա և նրանից գուցե մեկ տարով մեծ մի աղջնակ, հայտնագործություն անող գիտնականների համակ ուշադրությամբ խաղում էին հնագույն սեռական մի խաղ:

— Սքանչելի՞ է, սքանչելի?— կրկնեց տնօրենը զգացմունքայնությամբ:

— Սքանչելի?— քաղաքավարությամբ համաձայնեցին տղաները: Բայց նրանց ժայռու ավելի շուտ քամահրանք էր արտահայտում: Նրանք միայն վերջերս էին մի կողմ դրել նմանօրինակ երեխայական զվարճանքներն ու ի զորու չեին առանց արգահատանքի դիտելու այս ամենը: Հիասքանչ: Ընդամենը հիմարությամբ զբաղված զույգ մանուկներ, ոչինչ ավելի: Ընդամենը մանուկներ:

— Ես միշտ մտածում եմ...— նույն հուզառատությամբ շարունակում էր տնօրենը, երբ նրա խոսքն ընդհատվեց երեխայի բարձր լացով:

Մոտակա թփուտից հայտնվեց մի դայակ՝ փոքրիկ լացակումած տղայի ծեռքը բռնած: Տագնապած դեմքով փոքրիկ մի աղջնակ վարգով հետևեց նրանց:

— Ի՞նչ է պատահել,— հարցրեց տնօրենը:

Դայակն ուսերը թոթվեց:

— Առանձնապես ոչինչ,— նա պատասխանեց:— Միայն թե այս մանչուկն ասես դժկամությամբ է մասնակցում սովորական սեռախաղին: Ես նախկինում ևս

մեկ-երկու անգամ նկատել եմ դա: Ահա, այսօր նույն-պես: Հենց նոր սկսեց լաց լինել:

— Ազնիվ խոսք,— մեջ մտավ տագնապած աղջ-նակը,— ես չէի ուզում նեղացնել նրան: Ազնիվ խոսք:

— Իհարկե չէիր ուզում, սիրելիս,— ասաց դայա-կը՝ սրտապնդելով աղջկան,— և ահա,— շարունակեց նա՝ շրջվելով դեպի տնօրենը,— տանում եմ նրան հո-գեբանության տեսուչի օգնականի մոտ՝ համոզվելով՝ արդյոք որևէ արտասովոր բան կա, թե ոչ:

— Միանգամայն իրավացի եք,— ասաց տնօրե-նը,— տարեք նրան: Իսկ դու, փոքրիկ աղջնակ, կմնաս այստեղ,— ավելացրեց նա, երբ դայակն իր հեծկլտա-ցող խնամյալի հետ հեռացավ,— ինչ է քո անունը:

— Փոլլի Տրոնցկի:

— Ինչ էլ լավ անուն ունես,— ասաց տնօրենը,— այժմ վազիր, տես կարող ես մեկ ուրիշ փոքրիկ տղայի գտնել որպես քեզ խաղընկեր:

Երեխան վազեց դեպի թփերն ու անհետացավ տե-սադաշտից:

— Չքնաղ փոքրիկ էակ,— ասաց տնօրենը՝ ուղեկ-ցելով նրան հայացքով: Այնուհետև, դառնալով իր ուսանողներին, ասաց,— այն, ինչ հիմա կպատմեմ ձեզ, գուցե անհավանական ինչի: Բայց եթե ծանոթ չլինես պատմությանը, անցյալի փաստերի մեծ մասն անհավանական կթվա:

Նա հայտնեց ապշեցուցիչ ճշմարտությունը: Մեր Տեր Ֆորդից շատ երկար ժամանակ առաջ՝ նույնիսկ նրանից մի քանի սերունդ հետո, երեխաների միջև սեռախաղերը համարվում էին ոչ բնականոն (ծիծաղ պոռթկաց) և ոչ միայն ոչ բնականոն, այլև իրապես անբարո (նչ), և հետևաբար խստորեն ճնշվում էին:

Ունկնդիրների դեմքերին ապշահար կասկածա-մտություն հայտնվեց: Խեղճ փոքրիկներին թույլ չէին

տալիս զվարճանալ: Նրանք ի զորու չէին հավատալու դրան:

— Նույնիսկ պատանիներին,— շարունակեց տնօրենը,— նույնիսկ ծեզ նման պատանիներին:

— Հսարավոր բան չէ:

— Բացառությամբ թեթևակի, թաքուն ինքնաբավարարման և նույնասեռականության, բացարձակապես ոչինչ:

— Ոչինչ:

— Մեծ մասամբ մինչև նրանց քսան տարին բոլորելը:

— Քսան տարին,— խմբով արձագանքեցին ուսանողներն ընդգծված անհավատությամբ:

— Քսան,— կրկնեց տնօրենը,— ասում էի, չէ, որ անհավանական կհամարեք:

— Բայց ինչ եղավ արդյունքում,— հարցրին ուսանողները,— ինչպիսին էին հետևանքները:

— Հետևանքները սոսկալի էին,— խորն ու ազդեցիկ մի ծայն անսպասելիորեն ընդհատեց երկխոսությունը:

Նրանք շուրջը նայեցին: Փոքրաքանակ խմբի կողքին կանգնած էր մի անծանոթ՝ միջահասակ, սևահեր, արծվաքիթ, հաստլիկ կարմիր շուրթերով, խորամուխ և մուգ աչքերով:

— Սոսկալի,— կրկնեց նա:

Տնօրենը, որը մինչ այդ հասցրել էր նստել այգով մեկ կանոնավոր կերպով ցրված պողպատ-ռետինե նստարաններից մեկին, անծանոթին տեսնելուն պես վերընձյուղվեց և ձեռքերը մեկնած նետվեց առաջ մինչև վերջին ատամները մերկացնող ժպիտով, ոգևորված:

— Վերահսկիչ: Ինչպիսի անակնկալ հաճույք: Տղաներ, ինչ եք կարծում: Սա Վերահսկիչն է, ինքը՝ Նորին ֆորդություն Մուսթաֆա Մոնդը:

Կենտրոնի չորս հազար սենյակում միաժամանակ չորս հազար էլեկտրական ժամացույց ազդարարեց ժամը չորսը: Անկենդան ձայները կանչեցին խոսափողներից.

— Վերջ առաջին ցերեկային հերթափոխին: Սկսվում է երկրորդ ցերեկային հերթափոխը: Վերջ առաջին ցերեկային հերթափոխին:

Վերելակում՝ հանդերձասենյակ բարձրանալու ճանապարհին, Հենրի Ֆոսթերն ու Նախասահմանման բաժնի տնօրենի օգնականն ակնհայտ շեշտվածությամբ մեջքով շրջվեցին դեպի Հոգեբանական բաժնի աշխատակից Բեռնարդ Մարքսը՝ խորշելով այդ տիրահոչակ հեղինակությունից:

Մեքենաների թույլ շչոցն ու բզզոցը դեռ Սաղմնապահեստի բոսոր օդում էին: Հերթափոխները գալիս ու գնում էին, մի կարմրադեմը մյուսով էր փոխարինվում. հոյակերպ և առանց դադարի շարժագոտիներն առաջ էին սողում՝ բեռնված ապագա կանանցով և տղամարդկանցով:

Լենինա Քրաունը աշխուժորեն քայլեց դեպի դուռը:

Նորին ֆորդություն Մուսթաֆա Մոնդը: Ողջունող ուսանողների աչքերը քիչ էր մնում դուրս պրծնեին ակնակապիճներից: Մուսթաֆա Մոնդ: Արևմտյան Եվրոպայի Լիազոր Վերահսկիչը: Աշխարհի տասը վերահսկիչներից մեկը: Տասից մեկը... և նա ԲԴԿ տնօրենի հետ նստեց նստարանին, նա պատրաստվում էր մնալու, մնալու, այն, և իրապես խոսելու իրենց հետ: Ուղիղ երևելի շուրթերից, ասել է թե՝ ուղիղ իր՝ ֆորդի շուրթերից:

Խեցգետնաթուխ Երկու Երեխա հայտնվեցին մոտակա թփուտներից, մի պահ իրենց մեծ, զարմացած աչքերը հառեցին նրանց, ապա վերադարձան թփերի մեջ՝ իրենց զվարճանքին:

— Բոլորդ հիշում եք,— ասաց Վերահսկիչն իր հնչեղ թավ ծայնով,— բոլորդ հիշում եք, կարծում եմ, մեր Տեր Ֆորդի այն գեղեցիկ և հոգեշունչ խոսքը՝ «Պատմությունը բարբաջանք է»⁴: Պատմությունը,— կրկնեց նա դանդաղ,— բարբաջանք է:

Նա ձեռքն այնպես շարժեց, ասես մի անտեսանելի փետրավելով թոթափեց չնչին մի փոշի, և այդ փոշին Հարապպան էր, Խալդական Ուրը, սարդոստայններ, որ Թեքեն ու Բաբելոնը, Քնոսոսն ու Մեքքան էին: Հըշթ: Հըշթ. և այլս ո՞ւր է Ողիսևսը, ո՞ւր է Հոբը, ո՞ւր են Յուպիտերը, Գաութաման և Հիսուսը: Հըշթ. և անտիկ կեղտի այն մասնիկները, որ Աթենք ու Հռոմ, Երուսաղեմ և Միջին Թագավորություն էին կոչվում. բոլորն անցան: Հըշթ. Վայրը, որտեղ Իտալիան էր, այլս դատարկ է: Հըշթ. տաճարներ, հըշթ, հըշթ. Լիր արքան և Պասկալի Մտքերը: Հըշթ. Տառապանքները, հըշթ. Ռեքվիեմը, հըշթ. Սիմֆոնիան, հըշթ⁵:

— Երեկոյան գնալու ես զգայաֆիլմ դիտելու, Հենրի,— հետաքրքրվեց նախասահմանիչի օգնականը,— լսել եմ, Ալհամբրայի նորն առաջնակարգներից է:

⁴ Խոսքերը Հենրի Ֆորդինն են 1916 թ. մայիսի 25-ին «Զիկագո Թրիբուն» թերթում տպագրված հարցազրույցից: «Պատմությունը քիչ թե շատ բարբաջանք է: Այն ավանդույթ է: Մենք չենք ուզում ավանդույթ: Մենք ուզում ենք ապրել ներկայում, և միակ պատմությունը, որ գրոշի արժեք ունի, այսօրվա կերտած պատմությունն է»:

⁵ Ամենայն հավանականությամբ հեղինակն ակնարկում է Յոհան Սեբաստիան Բախի «Տառապանքներն ըստ Հովհաննեսի», «Տառապանքներն ըստ Մատթեոսի» երաժշտական ստեղծագործությունները, Վոլֆգանգ Ամադեուս Մոցարտի «Ռեքվիեմ» և Լյուդվիգ վան Բեթհովենի սիմֆոնիաները:

Սիրային մի տեսարան կա արջամորթու գորգի վրա, ասում են՝ աննկարագրելի է: Արջի յուրաքանչյուր մազ վերարտադրված է: Ամենից զարմանահրաշ շոշափական էֆեկտներն են:

— Ահա թե ինչու ձեզ պատմություն չեն սովորեցնում,— շարունակում էր Վերահսկիչը,— բայց այժմ եկել է ժամանակը:

Տնօրենն անհանգիստ նրան նայեց: Տարօրինակ լուրեր էին պտտվում Վերահսկիչի աշխատասենյակի գաղտնարանում պահված իին, մոռացված գրքերի մասին. աստվածաշունչներ, պոեզիա. Ֆորդը գիտի, թե ինչեր:

Մուսթաֆա Մոնդը նկատեց նրա տագնապած հայցը, և կարմիր շուրթերի անկյունները հեգնալից ձգվեցին:

— Ամեն ինչ կարգին է, պարո՞ն տնօրեն,— ասաց նա փոքր-ինչ ծաղրական երանգով,— ես նրանց չեմ այլասերի:

Տնօրենը շփոթահար եղավ:

Նրանք, ովքեր արհամարհված են զգում իրենց, հարկ է, որ իրենք արհամարհողի տեսք ընդունեն: Բեռնարդ Մարքսի դեմքը քամահրանք էր արտահայտում: Արջի յուրաքանչյուր մազը, իսկապես որ:

— Կգնամ անպայման,— ասաց Հենրի Ֆուրթերը:

Մուսթաֆա Մոնդն առաջ գալով մատը թափահարեց:

— Փորձեք միայն պատկերացնել,— ասաց նա, և նրա ձայնի սարսուն անցավ ուսանողների միջով՝ ստիպելով ցնցվել,— փորձեք միայն պատկերացնել՝ ինչ ասել է կենդանածին մայր ունենալ:

Կրկին այդ անպատշաճ բառը: Բայց այժմ նրանցից ոչ ոք չէր էլ կարող երազել ժպտալու մասին:

— Փորձե՞ք երևակայել,թե ինչ է նշանակում «ապրել ընտանիքում»:

Նրանք փորձեցին, բայց, ակնհայտ է, առանց չնչին հաջողության:

— Իսկ դուք գիտե՞ք՝ ինչ ասել է «տուն»:

Նրանք գլուխները տարութերեցին:

Մշուշոտ բոսորագովն սաղմնապահեստից Լենինա Քրաունը տասնյոթ հարկ վեր սլացավ, թեքվեց աջ՝ դուրս գալով վերելակից, երկար միջանցքով դեպի ներքև քայլեց և բացելով «Կանացի հանդերձասենյակ» ցուցանակը կրող դուռը՝ սուզվեց ձեռքերի, կրծքերի և ներքնաշորերի քառսի մեջ: Տաք ջրի հոսանքները ներս էին ցայտում կամ դուրս հորդում հարյուրավոր լոգարաններից: Մոնչոցով ու սուզոցով ութսուն վիթրովակուումային մերսման մեքենաները միաժամանակ մերսում էին կանացի գերազանց ութսուն նմուշների պիրկ և արևաթուխ մարմինները: Ցուրաքանչյուրը խոսում էր ձայնի առավելագույն բարձրությամբ: Սինթետիկ երաժշտության սարքը գերշեփորի մեներգ էր գեղգեղում:

— Ողջո՞յն, Ֆանսի,— ասաց Լենինան երիտասարդ աղջկան, որի պահարանն ու կախիչներն իր պահարանի հարևանությամբ էին:

Ֆաննին Անոթազատման սենյակում էր աշխատում, և նրա ազգանունը ևս Քրաուն էր: Բայց քանի որ մոլորակի երկու հազար միլիոն բնակիչներին բաժին էր ընկնում տասը հազար անուն միայն, համընկնումներն առանձնապես չէին զարմացնում:

Լենինան ներքև իջեցրեց բաճկոնակի, զույգ ձեռքերի շարժումով՝ տաքատի և ներքնահագուստի կայ-

ծակնաճարմանդները: Առանց կոշիկներն ու զուգագուլպաները հանելու նա քայլեց դեպի լոգասենյակների կողմը:

Տուն, հարազատ տուն. մի քանի փոքր սենյակ՝ գերբնակեցված տղամարդու, պարբերաբար ծննդաբերող կնոջ, տարբեր տարիքի տղաների ու աղջիկների խաժամուժով: Զկա օդ, չկա տեղ. անմաքուր մի բանտ՝ խավար, հիվանդություն և գարշահոտ:

(Վերահսկիչի կողմից անցյալի վերհանումն այնքան պատկերավոր էր, որ տղաներից մեկը, մյուսներից ավելի զգայուն լինելով, վերջինիս նկարագրությունից միայն գունատվեց և հազիվ զսպեց սրտխառնոցը):

Լենինան դուրս եկավ լոգարանից, լավ սրբվեց, ձեռքը վերցրեց պատին ամրացված ճկուն խողովակն ու ծայրը կրծքին մոտեցնելով (ասես ինքնասպանության փորձ անելիս)՝ իշեցրեց սեղմակը: Տաք օդի հոսանքը նրան նրբագույն տալկի փոշով պատեց: Ութ տարբեր հոտեր և օծանելիքներ էին պարունակվում լվացարանի վերևում տեղակայված փոքրիկ ծորակներում: Նա բացեց ձախից երրորդը, օծեց իրեն «Շիպրով»⁶ և, կոշիկներն ու զուգագուլպաները ձեռքին, մոտեցավ՝ պարզելու՝ կա արդյոք ազատ վիքրովակուումային մեքենա:

Իսկ տունը հոգեբանորեն նույնքան թշվառ էր, որքան ֆիզիկական տեսանկյունից: Հոգեբանորեն այն

⁶ Հայտնի օծանելիք՝ ստեղծված 1917 թ. ֆրանսիացի պարֆյումեր ֆրանսուա Կոտիի կողմից: Բաղադրության մեջ մտնում են կաղնու մամուռի, բերգամոտի, ճանդանի և խունկի բույրեր: Օծանելիքն անունը ստացել է Կիպրոս թերակղզուց, որտեղ աճում է իհմնական բաղադրիչը՝ կաղնու մամուռը:

մի որջ էր, աղբակույտ, տոթ՝ կյանքի սեղմ կուտակման շփումներից, մրոտ՝ ծխացող հույզերից: Ինչպիսի հեղձուցիչ մերձեցումներ, ինչպիսի վտանգավոր, անառողջ, անպարկեշտ հարաբերություններ ընտանեկան խմբի անդամների միջև: Մայրն իր երեխաներին է խնամում մոլագարությամբ: Խնամում է նրանց իր ծագերին խնամող կատվի պես, բայց այնպիսի կատվի, որը խոսել գիտի, որը գիտի ասել՝ «փոքրիկս, փոքրիկս»՝ կրկին ու կրկին: «Փոքրիկս, և, օհ, օհ, կրծքիս վրա՝ նրա փոքրիկ թաթիկները, քաղցն ու այն անասելի ցավագին հաճույքը: Մինչև քնի իմ փոքրիկը, բերանի շուրջը՝ սպիտակ կաթի պղպջակներ: Ահա քնեց իմ բալիկը»:

— Այո՞,— ասաց Մուսթաֆա Մոնդը գլխով անելով,— իզուր չէ, որ սարսորում եք:

— Ո՞ւմ հետ ես այսօր ժամադրված,— հարցրեց Լենինան՝ վերադառնալով վիբրո-վակից, ասես վարդագույն փայլով շողացող մարգարիտ:

— Ոչ ոքի:

Լենինան զարմացավ:

— Վերջերս ինձ լավ չեմ զգում,— բացատրեց Ֆաննին,— բժիշկ Ուելսը խորհուրդ տվեց կեղծ հղիություն տանել:

— Բայց, սիրելին, դու դեռ տասնինը տարեկան ես: Առաջին կեղծ հղիությունը պարտադիր չէ մինչև քսանմեկ տարեկանը:

— Գիտեմ, սիրելին: Բայց ոմանց համար ավելի լավ է վաղ սկսելը: Բժիշկ Ուելսն ասաց, որ ինձ նման լայն կոնքերով սևահերներն իրենց առաջին կեղծ հղիությունը պետք է ունենան դեռ տասնյոթ տարեկանում: Այնպես որ, ոչ թե երկու տարի շուտ է, այլ երկու տարի ուշացրել եմ:

Նա բացեց իր պահարանի դուռն ու ցույց տվեց վերնադարակի տուփերն ու պիտակավոր սրվակները:

— ԴԵՂԻՆ ՄԱՐՄՆԻ ՕՇԱՐԱԿ,— բարձրածայն կարդաց Լենինան,— ՕՎԱՐԻՆ. պիտանելիության ժամկետը՝ օգտագործել մինչև ֆ.հ. 632 թ. օգոստոսի 1-ը: ԿՐԾՔԱԳԵՂՁԻ ՄԶՎԱԾՔ. խմել օրական երեք անգամ, ուտելուց առաջ, մի փոքր ջրով: ՊԼԱՑԵՆՏԻՆ. 5 մլ ներերակային ներարկում՝ յուրաքանչյուր երրորդ օրը: Ո՞ւի, — սարսուաց Լենինան,— ոնց եմ ատում ներերակայինները, իսկ դո՞ւ:

— Ես էլ: Բայց եթե օգտակար են...— ֆաննին առանձնահատուկ խելամիտ աղջիկ էր:

Մեր Տեր Ֆորդը կամ Ֆրոյդը (ինչպես ինքն էր անհասկանալի պատճառով անվանում իրեն ամեն անգամ, երբ հոգեբանական թեմաներ էր շոշափում), Մեր Տեր Ֆրոյդն առաջինն էր, որ երևան հանեց ընտանիքի զարինութելի վտանգները: Աշխարհը վխտում էր հայրերով, հետևապես լի էր դժբախտությամբ, վխտում էր մայրերով, հետևապես լի էր ամեն տեսակի այլասերություններով՝ սադիզմից մինչև կուսություն, վխտում էր եղբայրներով, քույրերով, հորեղբայրներով, մորաքույրներով. լի էր խելագարությամբ և ինքնասպանությամբ:

— Եվ այդուհանդերձ, Սամոայում՝ Նոր Գվինեայի ափամերձ որոշ կղզիներում բնակվող վայրենիների շրջանում...

Արևադարձային լուսը տաք մեղրի նման հոսում էր հիբիսկուսի ծաղկած թփերի մեջ խառնիխուռն թավալգլոր եկող երեխաների մերկ մարմիններից: Տունն արմավներով հարդածածկ քողտիկներից յուրաքանչյուրն էր: Թրոքրիաններում հղիացումը վերագրում

Էին նախնիների ոգիներին. ոչ ոք երբէւ չէր էլ լսել հայրության մասին:

— Ծայրահեղություններ հանդիպում են,— ասաց Վերահսկիչը:— Քանզի ծանրակշիռ պատճառ կադրանց հանդիպման անհրաժեշտության համար:

— Բժիշկ Ուելսն ասում է, որ այժմյան եռամսյա կեղծ հղիությունը մեծ կարևորություն ունի հետագա երեք-չորս տարիների առողջությանս համար:

— Դե ինչ, թերևս նա իրավացի է,— ասաց Լենինան,— բայց, Ֆաննի, նկատի ունես, որ այս երեք ամիսների ընթացքում դու չպետք է...

— Օ՛հ, ո՞չ, սիրելիս: Միայն մեկ-երկու շաբաթ, այդքանն ընդամենը: Երեկոն ես ակումբում եմ անցկացնելու՝ երաժշտական բրիջ խաղալով: Կարծում եմ, դո՞ւ էլ ես ժամադրված:

Լենինան գլխով արեց:

— Ո՞ւմ հետ:

— Հենրի Ֆութերի:

— Դարձյալ,— Ֆաննիի բարի, լուսնածև դեմքը ցավագին և անախորժ զարմանքի անհեթեթ արտահայտություն ստացավ,— իսկապես Հենրի Ֆութերի հետ ես դարձյալ հանդիպելու:

Մայրեր ու հայրեր, եղբայրներ ու քույրեր: Բացի այդ՝ նաև ամուսիններ կային, կանայք, սիրահարներ: Մենամուսնություն և սիրավեալ:

— Թեպետ, ամենայն հավանականությամբ, դուք ծանոթ չեք սրանց,— ասաց Մուսթաֆա Մոնդը:

Ուսանողները գլուխները ժխտողաբար տարուբերեցին:

Ընտանիք, մենամուսնություն, սիրավեալ: Ամենուր բացառիկություն, էներգիայի և ազդակների նեղ հոսք:

— Բայց ամեն ոք պատկանում է այլոց, — եզրափակեց նա՝ մեջբերելով քնուսուցողական ասացվածքը:

Ուսանողները գլխով արեցին՝ համաձայնվելով ասվածին, ինչը, ավելի քան վաթսուներկու հազար անգամ կրկնվելով մթության մեջ, ստիպել էր նրանց ընդունել այն որպես ոչ թե ուղղակի ճշմարտություն, այլ անապացույց, ինքնին ակնհայտ, բացարձակ անվիճարկելի փաստ:

— Բայց չէ՞ որ, — Լենինան ընդդիմացավ, — ընդամենը չորս ամիս է, ինչ Հենրիի հետ եմ:

— Ընդամենը չորս ամիս: Կատակո՞ւմ ես: Ավելին, — շարունակեց Ֆաննին՝ բարձրացնելով մեղադրական մատը, — Հենրիից բացի ուրիշ մեկը չի եղել այս ընթացքում, այնպես չէ:

Լենինան շառագունեց, բայց աչքերն ու ծայնի երանգը պահպանեցին նույն հանդգնությունը:

— Ո՞չ, չի եղել ուրիշ մեկը, — պատասխանեց նա գրեթե անողորմ, — և բացարձակապես չեմ հասկանում, թե ինչու պետք է լիներ:

— Օ՛հ, նա բացարձակապես չի հասկանում, թե ինչու պետք է լիներ, — կրկնեց Ֆաննին ասես Լենինայի ծախ ուսի հետևում թաքնված անտեսանելի ունկնդրի համար, ապա ծայնի երանգը կտրուկ փոխելով՝ ասաց, — իսկ եթե լուրջ, ապա ես իսկապես կարծում եմ, որ պետք է զգույշ լինես: Այնքան ահավոր է դա շարունակ մի մարդու հետ կրկնելը: Քառասուն կամ երեսունհինգ տարեկանում դեռ ոչինչ: Բայց քո տարիքում, Լենինա: Ո՞չ, իսկապես դա անելու բան չէ: Եվ դու գիտես, թե որքան խստորեն է տնօրենն արգելում ցանկացած բուռն կամ տևական կապ: Չորս ամիս Հենրի ֆուսթեր և ոչ մի այլ տղամարդ. նա կկատաղի, եթե իմանա:

— Պատկերացրեք ջուր, որը մխոցում մնշման տակ է:
Նրանք պատկերացրին:

— Ես ծակում եմ այն մեկ անգամ,— ասաց Վեռահսկիչը,— ինչպիսի շիթ:

Նա ծակեց քսան անգամ, և քսան փոքրիկ չնչին
շատրվաններ դուրս եկան:

— Փոքրիկս, փոքրիկս...

— Մայրիկ:

Խելագարությունը վարակիչ է:

— Սե՞ր իմ, իմ միակ ու անկրկնելի, թանկագին,
անգին...

Մայրություն, մենամուսնություն, սիրավեաց:
Շատրվանը վեր է ժայթքում. կատաղի և փրփրա-
գին վայրի շիթեր: Պահանջմունք, որն ընդամենը
մեկ ելք ունի: «Սիրելիս, փոքրիկս»: Զարմանալի չէ,
որ այդ խղճուկ նախաժամանակակիցները խելա-
գար էին, չար ու դժբախտ: Նրանց աշխարհը թույլ
չէր տալիս հեշտությամբ հասնել ուզածին, թույլ չէր
տալիս առողջ, առաքինի, երջանիկ լինել: Մայրերն
ու սիրահարները, արգելքները, որոնց ենթարկվելուն
վարժեցված չէին, գայթակղություններն ու թաքուն
զղջումները, բոլոր ախտերն ու անվերջ մեկուսացնող
ցավը, անորոշությունն ու թշվառությունը. այս ամենը
բուռն զգացմունքների աղբյուրներն էին: Իսկ ունենա-
լով բուռն զգացմունքներ (և բուռն, ընդ որում, միայ-
նության և անհույս մեկուսացման մեջ՝ ինչպես կարող
էին կայուն լինել:

— Իհարկե, կարիք չկա թողնելու նրան առհասա-
րակ: Ուղղակի ժամանակ առ ժամանակ փոխարինիր
նրան մեկ ուրիշով: Նրա կյանքում այլ կանայք կան,
այնպես չէ:

Լենինան հաստատեց:

— Բնականաբար կան: Հարկավ, Հենրի Ֆութերն իսկական ջենթլմեն է՝ միշտ պարկեշտ: Բացի այդ՝ հապա մտածիր տնօրենի մասին: Գիտես, թե նա որչափ հետևողական է նորմերի նկատմամբ:

Լենինան գլխով արեց:

— Նա կսմթեց ինձ այսօր հետևից,— ասաց նա: — Ահա, տեսնում ես,— Ֆաննին հաղթանակած էր,— դա ցույց է տալիս նրա հավատամքը: Խստագույն ավանդապաշտություն:

— Կայունություն,— ասաց Վերահսկիչը,— կայունություն: Քաղաքակրթությունն անհնար է առանց հասարակական կայունության: Իսկ հասարակական կայունությունն անհնար է առանց անհատի կայունության:— Շեփորի պես ինչեղ ձայնից ունկնդիրները շերմանում էին, ընդարձակվում:

Մեքենան պտտվում է, պտտվում և պիտի շարունակի պտտվել ընդմիշտ: Մահվան է հավասար նրա կանգը: Հազար միլիոն մարդ երկրի կեղևն էր ճանկում: Անիվները սկսեցին պտտվել: Հարյուր հիսուն տարի անց արդեն երկու միլիարդ մարդ կար: Կանգնեցրեք բոլոր անիվները. հարյուր հիսուն շաբաթից կրկին հազար միլիոն կդառնան. հազարավոր, բյուրավոր, անհամար տղամարդիկ ու կանայք սովամահ կլինեն:

Անիվներն անդադար պիտի պտտվեն, բայց չեն կարող դա անել առանց հսկողության: Պետք են մարդիկ, որոնք կծառայեն նրանց, մարդիկ, որոնք նույնչափ հաստատ են, որչափ անիվներն իրենց սոնակների վրա, առողջ մարդիկ, ինազանդ և մշտապես գոհունակ մարդիկ:

«Փոքրիկ իմ, մայրիկ իմ, իմ միակ, միակ իմ սեր» աղաղակողները, «իմ մեղքը, իմ ահեղ Աստված» հառաջողները, ցավից ոռնացողները, տենդից զառանցողները, ծերությունից և աղքատությունից ողբացողները. ինչպես նրանք կարող են ծառայել անիվներին: Եվ եթե նրանք ի զորու չեն ծառայելու անիվներին, ապա հազարավոր, բյուրավոր, անհամար տղամարդկանց ու կանանց դիերն այրելը կամ թաղելը դժվար կլինի:

— Եվ ի վերջո,— ասաց Ֆաննին փաղաքշական ձայնով,— Հենրիից բացի մեկ-երկուսն ունենալու մեջ ոչ մի ցավալի կամ տհաճ բան չկա: Կարծում եմ, պիտի փոքր-ինչ բազմազան լինես:

— Կայունություն,— պնդեց Վերահսկիչը,— կայունություն: Առաջնային և ծայրագույն պահանջմունքը: Կայունություն: Արդյունքում՝ այս ամենը:

Ձեռքի շարժումով նա ցուց տվեց այգիները, Դաստիարակման կենտրոնի հսկա շենքը, թփուտներում թաքնված կամ սիզամարգի վրա վազվզող մերկ երեխաներին:

Լենինան տարութերեց գլուխը:

— Ինչ-որ,— ասաց նա մտածկոտ,— բազմազանությունն առանձնապես չի ծգում ինձ վերջին շրջանում: Այդպես լինում է ժամանակ առ ժամանակ: Դու այդ կարծիքին չե՞ս, Ֆաննի:

Ֆաննին կարեկցանքով և ըմբռնմամբ գլխով արեց:

— Բայց ջանալ պետք է,— ասաց նա բարոյախրատական երանգով,— պետք է խաղալ համաձայն կանոնների: Ի վերջո, ամեն ոք պատկանում է այլոց:

— Այո՛, ամեն ոք պատկանում է այլոց, — կրկնեց Լենինան դանդաղ, հոգոց հանեց և լռեց, ապա բռնելով ֆաննիի ծեռքը՝թեթևակի սեղմեց, — դու միանգամայն իրավացի ես, ֆաննի: Ինչպես միշտ: Ես կօշանամ:

Զսպված մղումը վարարում է, և այդ հեղեղը զգացմունք է, այդ հեղեղը կիրք է, այդ հեղեղը նույնիսկ խելագարություն է. այն կախված է հոսանքի ուժից, արգելապատնեշի բարձրությունից և ամրությունից: Անարգել հոսանքն իր համար նախատեսված ուղիով մեղմ հոսում է դեպի հանդարտ բարօրություն: Սաղմը քաղցած է, օրեր շարունակ արյան սուրոգատի մխոցն անդադար իրականացնում է րոպեում իր ութ հարյուր շրջանը: Անոթազատված երեխան լալիս է. անմիջապես հայտնվում է դայակը՝ արտանոթային հեղուկի շիշը ծեռքին: Զգացմունքը ցանկության և դրա բավարարման միջակայքում է թաքնված: Կարճիր այդ միջակայքը, քանդիր այդ իին ու անպիտան արգելապատնեշները:

— Բախտավոր տղաներ, — ասաց Վերահսկիչը, — ջանք ու եռանդ չի խնայվել ծեր կյանքը հույզերից բեռնաթափելու, ծեզ առհասարակ դրանցից հնարավորինս զերծ պահելու համար:

— Ֆորդն իր ֆլիվերում է, — մոթմոթաց տնօրենը, — աշխարհի հետ ամեն ինչ կարգին է⁷:

— Լենինա Քրանտը, — արձագանքեց Հենրի Ֆութերը օգնականի հարցին՝ վեր բարձրացնելով տարատի կայծակնաճարմանդը: — Օ՛հ, շքեղ աղջիկ է:

⁷ Հեղինակն ակնարկում է անգլիացի բանաստեղծ, դրամատուրգ Ռոբերտ Բրաունինգի (1812–1889թ.) «Պիպպան անցնում է» բանաստեղծության թևավոր խոսք դարձած հետևյալ տողերը՝ «Աստված իր երկնքում է, աշխարհի հետ ամեն ինչ կարգին է»՝ Աստծուն փոխարինելով Ֆորդով, իսկ երկինքը՝ Հենրի Ֆորդի արտադրած առաջին ինքնաթիռով («Ֆորդ ֆլիվեր», 1927թ.):

Հրաշալիորեն պնևմատիկ⁸: Զարմացած եմ, որ մինչև
հիմա չես եղել նրա հետ:

— Ինքս էլ չեմ հասկանում՝ ինչպես եմ հաջողել,—
ասաց Նախասահմանիչի օգնականը,— անպայման
կուղղեմ սխալս: Առաջին իսկ հնարավորության դեպ-
քում:

Հանդերձասենյակի միջանցքի հանդիպակաց կող-
մում Բեռնարդ Մարքսն իր պահարանի մոտից ականջ
էր դնում և լսելով սա՝ գունատվեց:

— Եթե անկեղծ,— ասաց Լենինան,— ես սկսում եմ
փոքր-ինչ ձանձրանալ Հենրիից բացի ոչ մեկին չունե-
նալուց,— նա հագավ իր ծախ զուգագուլպան,— դու
գիտե՞ս Բեռնարդ Մարքսին,— հարցրեց նա այնպիսի
տոնով, որի չափազանց անփութությունն ակնհայտո-
րեն արհեստական էր:

Ֆաննին ցնցված էր:

— Դու չես ուզում ասել, որ...
— Ինչո՞ւ ոչ: Բեռնարդն ալֆա-պյուս է: Բացի այդ՝
նա հրավիրել է ինձ իր հետ Վայրենիների արգելոց
գնալու: Ես միշտ ցանկացել եմ տեսնել որևէ արգելոց:

— Բայց նրա համբավը:
— Ինձ ինչ նրա համբավը:
— Ասում են՝ նա չի սիրում արգելագոլֆ:
— Ասում են, ասում են,— հեգնեց Լենինան:
— Բացի այդ՝ նա ժամանակի մեծ մասը մենակ է
անցկացնում,— Ֆաննիի ծայնում սարսափ կար:
— Դե, ինձ հետ նա մենակ չի լինի: Եվ, այնուամե-
նայնիվ, ինչու են մարդիկ այդպես դաժան տրամա-

⁸ Բառը հունարեն ծագում ունի և նշանակում է օդով լցված: Հե-
ղինակն օգտագործում է բառը հերոսուհուն նկարագրելիս եր-
կու իմաստով: Առաջին՝ ուղիղ իմաստով բառն ընդգծում է կնոջ
բարեմասնությունների փքվածությունը, ինչը սեքսուալության
նշան է տվյալ դեպքում, երկրորդ՝ փոխաբերական կամ հեգնա-
կան իմաստով, այսինքն՝ օդով լի, դատարկ:

դրված նրա հանդեպ: Իմ կարծիքով նա բավականին լավիկն է:

Նա ժպտաց քթի տակ. որչափ անհեթեթ էր նրա ամոթխածությունը: Այնպես վախվորած էր, ասես ինքն աշխարհի վերահսկիչ էր, իսկ նա՝ մեքենա նորոգող գամմա-միջնուս:

— Հապա մտածեք,— ասաց Մուսթաֆա Մոնդը,— ձեզնից գեթ մեկը երբսէ բախվել է որևէ անհաղթահարելի խոչընդոտի:

Հարցի պատասխանը բացասական լրությունն էր:

— Ձեզնից գեթ մեկը հարկադրված եղել է արդյոք ապրել ցանկության և դրա բավարարման տևական միջակայքում:

— Դե՞մ,— սկսեց տղաներից մեկն ու հապաղեց:

— Խոսի՛ր,— ասաց տնօրենը,— մի՛ սպասեցրու Նորին ֆորդությանը:

www.1915.info

— Մի անգամ ես ստիպված եղա գրեթե չորս շաբաթ սպասել, մինչև որ մի աղջիկ, ում ես ցանկանում էի, թույլ տվեց իր հետ լինել:

— Եվ արդյունքում դու բուռն զգացմունքներ ունեցար, այնպես չե՞:

— Սարսափելի:

— Սարսափելի, իրավամբ,— ասաց Վերահսկիչը,— մեր նախնիներն այն աստիճան հիմար և անհեռատես էին, որ երբ առաջին բարեփոխիչներն ի հայտ եկան և առաջարկեցին փրկել նրանց այդ սարսափելի հույզերից, ի զորու չեղան արժանվույնս գնահատելու նրանց:

«Այնպես են խոսում աղջկա մասին, ասես նա մսի կտոր լինի,— ատամները սեղմեց Բեռնարդը:— Փորձիր նրան այստեղ, փորձիր այնտեղ: Իսկը գառան

միս: Նրան իշեցնում են մսի հարթության: Նա ասաց, որ կմտածի, ասաց, որ կպատասխանի ինձ այս շաբաթ: Օ՛հ, Ֆորդ, Ֆորդ, Ֆորդ», — կուզեր մոտենալ և հարվածել նրանց դեմքին ուժգին, կրկին ու կրկին:

— Այն, ես իսկապես խորհուրդ եմ տալիս փորձել նրան, — ասում էր Հենրի Ֆութերը:

— Վերցնենք արտածնությունը: Փֆիցերն ու Կավագուչին մշակել էին մի ամբողջ տեխնիկա: Բայց նայեցին արդյոք կառավարությունները դրա վրա: Ո՞չ: Կար մի բան, որ քրիստոնեություն էր կոչվում: Կանայք ստիպված էին շարունակել կենդանածին լինել:

— Նա այնքան անճոռնի է, — ասաց Ֆաննին:

— Իսկ ինձ շատ էլ դուր է գալիս նրա տեսքը:

— Եվ հետո այնքան կարճիկ, — Ֆաննին ծամածուեց դեմքը. կարճիկությունն այնքան ահավոր և ստորախավային երևույթ էր:

— Ես կարծում եմ, որ դա բավականին քնքուշ է, — ասաց Լենինան, — ուզում ես շոյել նրան տան կենդանու, օրինակ՝ կատվի պես:

Ֆաննին ապշած էր:

— Ասում են, անոթում եղած ժամանակ ինչ-որ մեկը սխալմամբ ալկոհոլ է ավելացրել նրա արյան սուրոգատի մեջ՝ կարծելով, որ նա գամմա է: Ահա թե ինչու է նա այդպես լղարիկ:

— Ինչ անհեթեթություն, — զայրացավ Լենինան:

— Անգլիայում քնուսուցումն ուղղակի արգելեցին: Կար մի բան, որ ազատականություն էր կոչվում: Խորհրդարանը, եթե իհարկե գիտեք, թե դա ինչ է, դրա դեմ օրենք ընդունեց: Զայնագրությունները պահպանվել են: Անհատի ազատության մասին ճա-

ռերը: Ազատություն լինելու անկարող ու դժբախտ: Ազատություն լինելու կլոր սեպ քառակուսի անցքում:

— Բայց, բարեկամս, խնդրեմ, հավատացնում եմ,— Հենրի Ֆութերը թփթփացրեց նախասահմանի-չի օգնականի ուսին,— ի վերջո *ամեն ոք պատկանում է այլոց*:

«Հարյուր կրկնություն շաբաթը երեք գիշեր չորս տարի շարունակ,— մտածում էր Բեռնարդ Մարքսը՝ քնուսուցման մասնագետը:— Վաթսուներկու հազար չորս հարյուր կրկնությունը մեկ ճշմարտություն է ստեղծում: Ապուշներ»:

— Կամ դասակարգային համակարգը: Անընդհատ առաջարկվում էր, անընդհատ մերժվում: Կար մի բան, որ ժողովրդավարություն էր կոչվում: Ասես մարդկանց հավասարությունը ֆիզիկաքիմիական բնութագրերով չի սահմանափակվում:

— Դե, ես կարող եմ ասել միայն, որ պատրաստվում եմ ընդունելու նրա հրավերը:

Բեռնարդն ատում էր նրանց, ատում էր: Բայց նրանք երկուսն էին, նրանք հաղթանդամ էին, նրանք ուժեղ էին:

— Իննամյա պատերազմը սկսվեց ֆ.հ. 141 թվականին:

— Նույնիսկ եթե իրոք նրա արյան սուրոգատի մեջ ալկոհոլ են լցրել:

— Ֆոսգեն, քլորաֆիկրին, էթիլ յոդացետատ, դիֆենիլցիանարսին, տրիքլորմեթիլ, քլորոֆորմատ, դիքլորէթիլսուլֆիդ: Ել չեմ ասում հիդրոցիանական թթվի մասին:

www.1915.info

— Ինչին անձամբ ես չեմ հավատում,— վճռեց Լենինան:

— Բաց ճակատով առաջացող տասնչորս հազար ինքնաթիռի աղմուկ:

Բայց Քուրֆյուրսթենդամմում և Ութերորդ թաղամասում սիբիրյան խոցի ռումբերի պայթյունը հազիվ թե ավելի բարձր էր, քան թղթե տոպրակի խշխշոցը:

— Որովհետև ես իսկապես ուզում եմ Վայրենիների արգելոց տեսնել:

— $\text{CH}_3\text{C}_6\text{H}_2(\text{NO}_2)_3 + \text{Hg}(\text{CNO})_2 =$ դե՛, ի՞նչ կստացվի: Ահռելի մեծ փոս, քարակույտ, մարմնի պատառիկներ ու լորձ, ոտք՝ ճտքակոշիկը դեռ վրան, որ սլանում է օդում, ապա թրմփոցով վայրէջք կատարում ալ կարմիր խորդենիների ուղիղ մեջտեղում. ինչպիսի հոյակապ ներկայացում այդ ամռանը:

— Դու անհույս ես, Լենինա, ես ձեռք եմ քաշում:

— Զրամատակարարման աղբյուրները վարակելու ռուսական տեխնիկան հատկապես հանճարեղ էր մտածված:

Մեջք մեջքի շրջված Լենինան և Ֆաննին շարունակում էին հանդերձափոխվել լուրջյան մեջ:

— Ինսամյա պատերազմը, Մեծ տնտեսական անկումը: Որոշումն աշխարհի կառավարման և կործանման միջև էր: Որոշում կայունության և...

— Ֆաննի Քրաունը նույնպես լավիկն է,— ասաց նախասահմանիչի օգնականը:

Մանկանոցներում Տարրական դասակարգային գիտակցության դասն ավարտվեց, ձայները ձևավորում էին ապագա արտադրանքի ապագա պահանջարկը: «Ես այնպես եմ սիրում թոշել,— շշնջում էին ձայները,— ես այնպես եմ սիրում թոշել, ես այնպես եմ սիրում նոր հագուստ կրել, այնպես եմ սիրում»:

— Ազատականությունն, անշուշտ, մեռավ սիբիրյան խոցից, բայց և այնպես, ուժով ոչնչի չես հասնի:

— Բնավ ոչ այնչափ պնևմատիկ, որչափ Լենինան, օհ, բնավ ոչ...

— Իսկ հին հագուստը ցնցոտի է,— շարունակում էր անխոնջ շշուկը,— մենք միշտ դեն ենք նետում հին հագուստը: Լավ է դեն նետել, քան կարկատել, լավ է դեն նետել, քան կարկատել, լավ է դեն նետել...

— Կառավարումը նստելու գործ է, ոչ ծեծելու: Կառավարում են ուղեղով ու հետույքով, բռունցքներով՝ երբեք: Օրինակ՝ ժամանակին սպառողական պարտք կար:

— Ահա, ես պատրաստ եմ,— ասաց Լենինան, բայց ֆաննին մնաց լուր և խուսափող կեցվածքով:— Արի հաշտվենք, ֆաննի, սիրելիս:

— Յուրաքանչյուր տղամարդ, կին և երեխա պարտավոր էր տարեկան այսչափ սպառել: Հանուն արտադրության շահերի: Միակ արդյունքը...

— *Լավ է դեն նետել,քան կարկատել:* Շատ է կարվածքը,
քիչ՝ ունեցվածքը: Շատ է կարվածք...

— Վաղը կամ մյուս օրը,— ասաց Ֆաննին չարագուշակ շեշտով,— դու փորձանքի կգաս:

— Գիտակցված ընդդիմություն՝ ահօելի մասշտաբի: Հրաժարում ամեն տեսակի սպառումից: Վերադարձ բնությանը:

— Ես այնպես եմ սիրում թռչել, ես այնպես եմ սիրում թռչել:

— Վերադարձ դեպի մշակույթ: Այո՛, իսկապես դեպի մշակույթ: Մարդը չի կարող շատ սպառել, եթե տանը նստած գիրք է կարդում:

— Տեսքս լավ է,— հարցրեց Լենինան:

Նրա բաճկոնակը մուգ կանաչ քացախատի գործվածքից էր՝ օձիքին և բազապաններին կանաչ վիսկոզե մորթի:

— Ութ հարյուր Պարզակենցաղների հնձեցին գնդացիրով Գոլդըրգ Գրինում:

— *Լավ է դեն նետել,քան կարկատել:* Լավ է դեն նետել,
քան կարկատել:

Կանաչ թավշե կիսատաբատ և սպիտակ կիսաբրդե մինչև ծնկները ծալված զուգագուլպաներ:

— Այնուհետև վրա հասավ Բրիտանական թանգարանի հայտնի կոտորածը: Մշակույթի երկու հազար շատագովների թունավորեցին դիքլորէթիլի սուլֆիդով:

Զիարշավորդի ճերմակ-կանաչ գլխարկը ստվերում էր Լենինայի աչքերը, նրա կոշիկները վառ կանաչ էին և լավ փայլեցված:

— Ի վերջո,— ասաց Մուսթաֆա Մոնդը,— վերահսկիչները հասկացան, որ բռնի ուժը լավ բանի չի հանգեցնում: Դանդաղ, բայց հաստատուն քայլեռով արտածնությունը, Նորպավլովյան վարժեցման և քնուսուցման մեթոդները...

Իսկ գոտկատեղը գրկում էր մարրոկյան կաշվի սուրոգատից կանաչ արծաթազօծ փամփշտագոտին՝ լիցքավորված (քանզի Լենինան անպտուղ չէր) հակաբեղմնավորիչների կանոնակարգով նախատեսված պաշարով:

— ...Փֆիցերի և Կավագուչի հայտնագործությունները վերջապես կիրառման անցան: Ազդեցիկ քարոզընդդեմ կենդանածին վերարտադրության:

— Անթերի է,— բացականչեց Ֆաննին ոգևորությամբ: Նա ի զորու չէր տևականորեն դիմադրելու

Լենինայի հմայքին:— Եվ ինչ հիասքանչ Մալթուսյան⁹ գոտի:

— Եվ այդ ամենը՝ զուգորդված Անցյալի դեմ շարժմամբ, թանգարանների փակմամբ, պատմական հուշարձանների փոշիացմամբ (բարեբախտաբար, դրանցից շատերն արդեն ավերվել էին Իննամյա պատերազմի ընթացքում), մինչև Ֆ. հ. 150 թվականը հրատարակված բոլոր գրքերի արգելմամբ:

— Ես ուղղակի պարտավոր եմ դրա նման մեկն ունենալ,— ասաց Ֆաննին:

— Բուրգեր կոչվող ինչ-որ բաներ կային, օրինակ:

— Իմ իին սևափայլ փամփշտակալը:

— Եվ Շեքսպիր անունով մեկը: Դուք, իհարկե, գաղափար չունեք դրանց մասին:

— Այն բացարձակ անճաշակություն է, իմ այդ փամփշտակալը:

— Այսպիսին են իսկական գիտական կրթության առավելությունները:

---

⁹ Թոմաս Ռոբերթ Մալթուս (1766–1834 թթ.)՝ անգլիացի տնտեսագետ, քահանա, մալթուսականության ուսմունքի հիմնադիրը, համաձայն որի՝ ազգարնակչությունն աճում է երկրաչափական պրոգրեսիայով, իսկ գոյատևման միջոցները՝ թվաբանական, ինչը նշանակում է, որ երկրի բնակչության գոյատևման միջոցները խիստ սահմանափակ են, ուստի բնակչության թվի կարգավորումը հնարավոր է զուսպ ապրելակերպի միջոցով կամ ապակառուցողական եղանակով (պատերազմ, համաճարակ, սով):

— Շատ է կարվածքը, քիչ՝ ունեցվածքը, շատ է կարվածքը, քիչ...

— Մեր Տեր Ֆորդի առաջին Տ-մոդելը հանրությանը ներկայացնելու ամսաթիվը...

— Երեք ամիս է, ինչ կրում եմ այն:

— ...ընտրվեց որպես նոր դարաշրջանի բացման ամսաթիվ:

— Լավ է դեն նետել, քան կարկատել: Լավ է դեն նետել, քան կարկատել:

— Մի քան էլ կար, ինչպես արդեն նշեցի, որ քրիստոնեություն էր կոչվում:

— Լավ է դեն նետել, քան կարկատել:

— Թերսպառման բարոյագիտությունն ու փիլիսոփայությունը...

— Ես սիրում եմ նոր հազուստ: Ես սիրում եմ նոր հազուստ: Ես սիրում եմ...

— ... որն այնչափ կարևոր էր թերարտադրության ժամանակներում, բայց մեքենաների և ազոտի կապման դարում, ուղղակի հանցագործություն է ընդդեմ հասարակության:

— Հենրի Ֆուրթերն է նվիրել:

— Բոլոր խաչերի գագաթամասը կտրեցին և դարձրին Տ: Նաև Աստված կոչվող մի բան կար:

— Իսկական մարրուկյան կաշվի սուրոգատ է:

— Այժմ մենք Համաշխարհային պետություն ունենք: Եվ Ֆորդի օրվա տոնակատարություններ և համայնքային երգեր և միասնապաշտություններ:

«Ֆորդ իմ, ինչպես եմ ատում նրանց», — մտածում էր Բեռնարդ Մարքսը:

— Կար մի բան, որ դրախտ էր կոչվում, բայց դրա հետ մեկտեղ մարդիկ ահռելի քանակներով ալկոհոլ էին օգտագործում:

«Ինչպես մսի կտոր, ճիշտ մսի կտոր»:

— Կար մի բան, որ հոգի էր կոչվում, և ևս մեկը, որ կոչվում էր անմահություն:

— Խնդրում եմ, հարցրո՛ւ Հենրիից, թե որտեղից է գնել:

— Բայց նրանք մորֆին ու կոկաին էին օգտագործում:

«Բայց ամենավատը, որ նա ինքն էլ իրեն որպես մսի կտոր է ընկալում»:

— Երկու հազար դեղագործներ և կենսաքիմիկոսներ դրամական օժանդակություն ստացան Ֆ.հ. 178 թվականին:

— Մոայլ տեսք ունի, — ասաց Նախասահմանիչի օգնականը՝ Բեռնարդ Մարքսին ցույց տալով:

— Վեց տարի հետո լայնածավալ արտադրության մեջ դրվեց կատարյալ թմրանյութը:

— Արի՛ նեղենք նրան մի քիչ:

— Բերկրալի, թմրեցնող, հաճելի տեսիլքներ առաջ բերող:

— Մոայլ ես, Մարքս, մոայլ:

Ուսին հարվածը ստիպեց նրան ցնցվել, ապա վեր նայել: Այդ բիրտ Հենրի Ֆուրթերը:

— Սոմայի գրամի կարիք ունես:

— Քրիստոնեության և ալկոհոլի բոլոր առավելությունները և դրանց թերություններից և ոչ մեկը:

«Ֆորդ իմ, ո՞նց կուզեի սպանել նրան», — բայց ամենն, ինչ արեց նա, արտաքերելն էր.

— Ո՛չ, շնորհակալ եմ, — և մի կողմ հրեց հաբերի սրվակը:

— Արձակուրդ վերցրու իրականությունից, երբ սիրտդ կամենա, և վերադարձիր իրականություն առանց որևէ գլխացավի կամ ցնորդի:

— Վերցրո՛ւ, — պնդեց Հենրի Ֆուրթերը, — վերցրո՛ւ:

— Կայունությունը հաստատվեց գործնականում:

- Սումայի մեկ գրամը հետ կրերի կյանքի համը,— ասաց նախասահմանիչի օգնականը՝ մեջբերելով քնուսուցման առօրեական իմաստնություններից:
- Մնացել էր միայն հաղթահարել ծերությունը:
- Անիծվեք դուք, անիծվեք,— բղավեց Բեռնարդ Մարքսը:
- Ինչ նեղացկոտն ենք:
- Սեռական հորմոններ, երիտասարդ արյան փոխներարկում, մագնեզիումի աղեր:
- Եվ հիշի՞ր, անօգուտ է անիծելլ. սուման կլուծի հարցելլ,— շարունակեցին նրանք ծիծաղելով:
- Ծերության ֆիզիոլոգիական բոլոր կնիքները վերացվեցին: Եվ դրանց հետ մեկտեղ, իհարկե...
- Զմոռանաս նրանից հարցնել մալթուսյան գոտու մասին,— ասաց Ֆաննին:
- Դրանց հետ մեկտեղ տարեց մարդու մտավոր բոլոր աղճատումները: Բնավորությունն անփոփոխ մնաց ամբողջ կյանքի ընթացքում:
- Արգելագոլֆի երկու փուլ ևս մինչև մթնելլ: Ես պետք է թռչեմ:
- Աշխատի՞ր, խաղա. Վաթսուն տարեկանում մեր կարողություններն ու նախասիրությունները նույն են, ինչ տասնյոթում: Տարեց մարդիկ իին դժբախտ ժամանակներում մեկուսանում էին, թոշակի անցնում,

դառնում դեպի կրոնը, ժամանակն անցկացնում կարդալով, մտածելով, խորհելով:

«Ապուշներ, խոզե՞ր», — կրկնում էր մտքում Բեռնարդ Մարքսը՝ միջանցքով դեպի վերելակը քայլելիս:

— Այժմ՝ մեր առաջադեմ ժամանակներում, տարեց մարդիկ աշխատում են, զուգավորվում, նրանք ազատ ժամանակ չունեն, հաճույքից չեն կտրվում, րոպե իսկ չունեն նստելու և մտածելու համար, իսկ եթե, այդուհանդերձ, անհաջող պատահականությամբ նրանց խիտ զբաղվածության մեջ ժամանակի որևէ ճեղք է բացվում, ապա միշտ կա սոմա, քացրահամ սոմա, կես գրամը կիսարձակուրդ է, ամբողջական գրամը՝ հանգստյան օրեր, երկուսը՝ ուղևորություն դեպի շքեղ արևելք, երեքը՝ դեպի լուսնի մութ հավերժություն, որտեղից վերադառնալով՝ նրանք արդեն ճեղքի մյուս կողմում են, ապահով կանգնած առօրյա աշխատանքի և զվարճությունների ամուր հողին՝ մի զգայաֆիլմից մյուսը թրև գալով, մի աղջկա գրկից դեպի մեկ ուրիշ պնևմատիկ աղջկա գիրկն ընկնելով, էլեկտրամագնիսական գոլֆի դասընթացից դեպի...

— Հեռո՛ւ գնա, աղջի՛կ, — տնօրենը զայրացկոտ բղավեց, — հեռո՛ւ գնա, տղա՛: Չեք տեսնում՝ Նորին ֆորդությունը զբաղված է: Գնացեք և ձեր սեռախաղն ուրիշ տե՛ղ շարունակեք:

— Թո՛յլ տվեք այդ մանուկներին¹⁰, — ասաց Վերահսկիչը:

¹⁰ Հերոսը կրկնում է Հիսուս Քրիստոսի խոսքերը, երբ աշակերտները սաստում են մանուկներին, որոնց բերել էին, որպեսզի Քրիստոս օրիներ. «Թո՛յլ տվեք այդ մանուկներին և մի արգելեք, որ նրանք ինձ մոտ գան, որովհետև երկնքի արքայությունը այդպիսիներինն է» (Մատթ. 19.14):

Դանդաղ, հոյակերպ, մեքենաների նվազկոտ շչոցի ներքո շարժագոտիներն առաջ էին շարժվում ժամում երեսուներեք սանտիմետր: Կարմիր խավարում առկայծում էին անհաշիվ սուտակներ:

Գլուխ չորրորդ

Մաս I

Գրեթե ամբողջ վերելակը ալֆա հանդերձասենյակի տղամարդկանցով էր զբաղեցված, և Լենինայի մուտքը ողջունեցին բարեկամական ժպիտներով։ Նա սիրված աղջիկ էր և գիշեր էր անցկացրել նրանցից գրեթե բոլորի հետ։

«Լավ տղաներ են»,— մտածեց Լենինան՝ պատասխանելով նրանց ողջունին։ Սքանչելի տղաներ։ Այդուհանդերձ, շատ կցանկանար, որ Զորջ Էդելի ականջներն այդչափ մեծ չլինեին (հավանաբար նրան փոքր-ինչ ավելի են ներարկել հարվահանագեղձի հորմոնը 328-րդ մետրին)։ Իսկ Բենիտո Հուվերին նայելով՝ ակամայից հիշեց, որ նա, իրոք, չափից դուրս թափամազ էր, երբ հագուստը հանեց։

Բենիտոյի թուխ գանգրության մասին հիշողությունից աչքերում հայտնված տիսրությամբ նա շրջվեց՝ նկատելով անկյունում Բեռնարդ Մարքսի փոքր ու նիհարիկ մարմինն ու թախծոտ դեմքը։

— Բեռնարդ, — ասաց նա մոտենալով, — Ես փնտրում էի քեզ։ Նրա հստակ ծայնը խլացրեց վեր սլացող վերելակի աղմուկը։ Մյուսները հետաքրքրությամբ շուրջը նայեցին։ — Ես ուզում էի Նյու Մեքսիկոյի հետ կապված քո առաջարկի մասին խոսել։ Աչքի պոչով նա տեսավ, թե ինչպես Բենիտո Հուվերի բերանը զարմանքից բաց մնաց։ Տեսարանը ջղայնացրեց նրան։ «Զարմանում է, որ իրեն չեմ խնդրում նորից միասին գնալ», — մտածեց Լենինան։ Ապա բարձրա-

ծայն և հնարավորինս ավելի ջերմ շարունակեց.— Ես պարզապես ուրախ կլինեմ քեզ հետ մեկնելու հովիսին մեկ շաբաթով (Համենայն դեպս նա բացահայտ կերպով ապացուցում է իր անհավատարմությունը Հենրիին: Ֆաննին պետք է որ գոհ լինի, նույնիսկ եթե դա Բեռնարդն է):— Այ այդպես,— Լենինան պարզեց նրան իր ամենաքաղցր ու արտահայտիչ ժպիտը,— եթե իհարկե դեռ ուզում ես ինձ:

Բեռնարդի գունատ դեմքը կարմրատակեց: «Ի՞նչ եղավ նրան»,— մտածեց Լենինան զարմացած, բայց միևնույն ժամանակ շոյված՝ իր անդիմադրելի հմայքի առաջ այս տարօրինակ տուրքի համար:

— Գուցե սրա մասին մեկ ուրիշ տեղ զրուցենք,— կմկմաց Բեռնարդը սոսկալի անվստահությամբ:

«Կարծես թե որևէ ցնցող բան ասացի, — մտածեց Լենինան, — տրամադրությունն այնպես ընկավ, ասես որևէ կեղտոտ կատակ արած լինեհ, ասենք՝ հարցրած լինեհ, թե ով է իր մայրը կամ նման մի բան»:

— Դե... ուզում եմ ասել՝ ոչ բոլորի ներկայությամբ, — շփոթվածությունից նրա շունչը կտրվում էր:

Հետևեց Լենինայի անկեղծ ու անչար ծիծաղը:

— Ի՞նչ զվարճալին ես, — ասաց նա և իրապես այդպես էլ մտածում էր նրա մասին, — բայց ինձ մի շաբաթ առաջ կզգուշացնես, լավ, — շարունակեց նա այլ ձայներանգով, — երևի կապույտ խաղաղօվկիանոսյան իրթիռով կմեկնենք, չ՞։ Այն Չերինգ-T¹¹ աշտարակից է ուղևորվում, թե Հեմփսթեդից:

Մինչ Բեռնարդը կպատասխաներ, վերելակը կանգ առավ:

¹¹ Ակնարկը վերաբերում է Լոնդոնի Չերինգ Քրոս (Charing X) երկաթուղային կայարանին, որն իր անվանումը ստացել է շնորհիվ շենքի դիմաց կանգնեցված միջնադարյան խաչի: Վեպում հեղինակը, փոխարինելով խաչի խորհրդանշից ֆորդյան T-մոդելի նշանով, անվանափոխել է նաև կայարանը՝ կոչելով այն, համապատասխանաբար, Չերինգ T (Charing T):

— Տանիք,— հայտարարեց ճղճղան ձայնը:

Վերելակի սպասավորը փոքրամարմին կապկանման արարած էր՝ կիսաթուլամիտ էպսիլոն-մինուսի և վերնազգեստ հագած:

— Տանիք:

Նա նետվեց դռները բացելու: Ցերեկվա արևի ջերմ լուսապսակը ստիպեց նրան հաճախությամբ թարթել աչքերը:

— Օ՛հ, տանիք,— կրկնեց նա բերկրանքով: Ասես հանկարծահաս ցնծությամբ զարթնեց նա ինքնամոռաց խոր ընդարմացումից:

— Տանիք:

Նա ժպտում էր իր ուղևորներին շնակերպ՝ սպառդական հիացումով: Միմյանց հետ զրուցելով և ծիծառելով՝ վերջիններս քայլեցին դեպի լուսը: Սպասավորը նայեց նրանց հետևից:

— Տանիք,— ասաց նա ևս մեկ անգամ արդեն հարցական երանգով:

Այնուհետև զանգը ինչեց, և վերելակի առաստանից բարձրախոսը շատ մեղմ, բայց և շատ հրամայաբար հրահանգ արձակեց.

— Իշի՞ր ներքն,— ասաց ձայնը,— իշի՞ր ներքն: Տասնութերորդ հարկ: Իշի՞ր ներքն, իշի՞ր ներքն: Տասնութերորդ հարկ, իշի՞ր ներքն, իշի՞ր:

Սպասավորն աղմուկով փակեց դռները, սեղմեց կոճակն ու կրկին ընկղմվեց բարօրության, իր սովորական ընդարմացման մթնշաղի մեջ:

Տանիքում տաք էր ու պայծառ: Ամառային միջօրեն թմրեցնող էր անցնող ուղղաթիռների թույլ բզզոցից, իսկ հինգ-վեց մղոն բարձր՝ ջինջ երկնքում, անտեսանելիորեն փութացող հրթիռանավերի թավ դզզոցը փափուկ օդի գգվանքի էր նման: Բեռնարդ Մարքսը խոր շունչ քաշեց: Նա հայացքն ուղղեց երկնքին,

ապա՝ կապույտ հորիզոնին և ավարտեց շրջապտույթը Լենինայի դեմքին նայելով:

— Միթե գեղեցիկ չէ,— նրա ձայնը թեթև դողաց:

Նա ժպտաց ամենահմայիչ ըմբռնմամբ:

— Ուղղակի կատարյալ է արգելագոլֆի համար,— պատասխանեց նա զմայլված,— իսկ հիմա ես պետք է թռչեմ, Բեռնարդ: Հենրին զայրանում է, երբ սպասեցնել եմ տալիս: Ուղևորության համար ինձ ժամանակին իմաց տուր:

Եվ ձեռքն, ի նշան իրաժեշտի, թափահարելով՝ նա վազեց ընդարձակ, հարթ տանիքով դեպի կառասրահ: Բեռնարդը մնաց կանգնած՝ հետևելով սպիտակ գովաների ընկրկող փայլին, կենսուրախ արևաթուխ ծնկներին, որ ծալվում և ուղղվում էին կրկին ու կրկին, և մուգ կանաչ բաճկոնակի ներքո փափուկ բոլորակությունը կիա գրկած թավշե կիսատաբատին: Նրա դեմքը ցավագին արտահայտություն ստացավ:

— Ինչ խոսք, նա լավիկն է,— լսվեց բարձր ու կենսախինդ մի ձայն ուղիղ նրա թիկունքում:

Բեռնարդը ցնցվեց և շուրջը նայեց: Բենիտո Հովհերի կարմիր կլորադեմը ճառագում էր նրա գլխավերևում, ճառագում էր բացահայտ սիրազեղությամբ: Բենիտոն անուղղելի կենսախինդ էր: Ասում էին, որ նա կարող է ապրել իր կյանքն առանց իսկ գրամ սումայի:

Չարացածությունն ու վատ տրամադրությունը, որ ստիպում էին այլոց արձակուրդ վերցնել սոմայի տեսքով, նրան երբեմ չէին վշտացնում: Իրականությունը Բենիտոյի համար մշտապես արևոտ էր:

— Նաև պնևմատիկ է: Այն էլ որքան,— ապա այլ երանգով շարունակեց,— բայց, ըստ իս, մոայլ տեսք ունես: Սոմայի գրամի կարիք ունես,— սուզվելով տաբատի աջ գրպանը՝ Բենիտոն դուրս բերեց սրվա-

կը:— Սումայի մեկ գրամը հետ կրերի կյանքի համը: Բայց, ըստ իս...

Բեռնարդը հանկարծակի շրջվեց և արագ հեռացավ: Բենիտոն հայացքը հառեց նրան:

— Ի՞նչ է կատարվում այս տղայի հետ,— զարմացավ նա և գլուխը տարութերելով՝ որոշեց, որ պատմությունը խեղճ տղայի արյան սուրոգատի մեջ ավելացված ալկոհոլի մասին, այնուամենայնիվ, ճշմարտություն է:— Ուղեղի վրա է ազդել երևի:

Սումայի սրվակը գրապանը դրեց, հանեց սեռահորմոնի մաստակի տուփը, բարձիկը բերանը գցեց և ծամելով դանդաղ քայլեց դեպի կառասրահը:

Հենրի Ֆութերի մեքենան դուրս էին բերել կառասրահից, և երբ Լենինան ժամանեց, նա արդեն խցիկում նստած սպասում էր:

— Չորս րոպե ուշացում,— նրա միակ դիտողությունը եղավ, երբ Լենինան ներս մագլցեց և նստեց նրա կողքին:

Նա միացրեց շարժիչը և գործի գցեց ուղղաթիռի պտուտակները: Մեքենան ուղղահայաց վեր սլացավ: Հենրին բազմապատկեց արագությունը, պտուտակների աղմուկը բոռի բզզոցից վերածվեց բզեզի բզզոցի, ապա՝ մոծակի. արագաչափը ցույց տվեց, որ նրանք բարձրանում են րոպեում գրեթե երկու կիլոմետր արագությամբ: Լոնդոնը փոքրանում էր ներքեսում: Հսկա հարթատանիք շենքերը վայրկյաներ անց վերածվեցին այգիների և գրոսայգիների կանաչի միջից վերընծյուղվող երկրաչափական սնկերի: Դրանց կենտրոնում բարակ ցողունով և մյուսներից ավելի երկար ու բարեկազմ մի սունկ՝ Զերինգ-Տ աշտարակը, դեպի երկինք էր ընծյուղում իր փայլուն բետոնե սկավառակը:

Առասպելական ոյուցազուների մարմնաքանդակներ հիշեցնող վիթխարի, մսեղ ամպերը լողում էին կապուտի միջով նրանց գլխավերևում: Դրանցից մեկից բզզալով հանկարծակի ցած ընկավ փոքրիկ կարմիր մի միջատ:

— Կարմիր իրթիռն է,— ասաց Հենրին,— Նոր է գալիս Նյու Յորքից,— ապա ձեռքի ժամացուցին նայելով՝ ավելացրեց,— յոթ րոպե ուշացումով,— և գլուխը տարութերեց,— այս այս Ատլանտյան ընկերությունները. դրանք իսկապես խայտառակ անպարտաճանաչ են:

Նա ոտքը վերցրեց արագացուցչից: Գլխավերևի պտուտակների բզզոցը նվազեց մեկուկես օկտավայով՝ բզեզից ու բոռից վերածվելով իշամեղվի, մայիսյան բզեզի, եղջերաբզեզի: Մեքենայի ուղղաձիգ ընթացքը դանդաղեց, րոպե անց նրանք անշարժ կախված էին օդում: Հենրին սեղմեց լծակը. չիսկոց լսվեց: Մեքենայի առջևի պտուտակը սկսեց պտտվել՝ սկզբում դանդաղ, ապա՝ ավելի ու ավելի արագ, մինչև որ նրանց աչքերի առաջ շրջանաձև մշուշ գոյացավ: Հորիզոնական արագության քամին էլ ավելի ուժգին էր սուլում թիակների միջև: Հենրին աչքը պտտահաշվիչի վրա էր պահել, և երբ սլաքը հասավ 1200-ին, նա անջատեց ուղղաթիռի պտուտակները: Մեքենան բավականաչափ թափ էր հավաքել սեփական ուժով թռչել կարողանալու համար:

Լենինան նայեց ներքև՝ հատակի պատուհանից: Նրանք անցնում էին վեց կիլոմետր երկարությամբ զբոսայգու վրայով, որը բաժանում էր Կենտրոնական Լոնդոնն իր հարևան արվարձանների առաջին օղակից: Ներքևում՝ կանաչի վրա, զեռում էր մժեղային կյանքը: Կենտրոնախույս միամտոցու աշտարակների անտառները փայլում էին ծառերի միջից: Շեփիարդ

Բուշի կողքին երկու հազար բետա-մինուսներ խառը զուգերով Ռիմանյան տարածության¹² վրա թենիս էին խաղում: Ինքնաշարժ հինգ կորտերի կրկնակի շարքը եզրագծում էր Նոթինգ Հիլից Ուիլսդեն տանող պողոտան: Իլինգի մարզադաշտում դելտաների մարմնամարզության շքերթն ու համայնական երգեցողությունն էր ընթանում:

— Ինչ տիաձ գույն է խակին,— նկատեց Լենինան՝ բարձրաձայնելով իր դասակարգի քնուսուցողական նախապաշտությունը:

Հանսլոուի զգայաֆիլմի ստուդիայի կառուցները յոթուկես հեկտար տարածք էին զբաղեցնում:

Դրանց կողքին սև և խակի համազգեստով աշխատավորների բանակը զբաղված էր Մեծ արևմտյան պողոտայի մակերեսի վերասալարկմամբ: Հենց նրանց թռիչքի պահին հսկայական շարժական հալոցներից մեկի ծորանն էին բացում: Հալեցրած քարի հրափայլ շիկացած հոսանքը սողաց մայրուղու երկայնքով, կտավաքարի գլանիվները հետ ու առաջ էին անում, ջերմամեկուսացված ջրցան մեքենաների հետնամասից գոլորշին վեր էր խոյանում սպիտակ ամպերի տեսքով:

Բրենթֆորդի հեռուստաընկերության գործարանը փոքր քաղաք էր հիշեցնում:

— Հերթափոխի ժամն է հաստատ,— ասաց Լենինան:

Լվինների ու մրցյունների նման, տերևաթույր կանաչ գամմա աղջիկները, սևազգեստ կիսա-թուլամիտները ամբոխված էին միագիծ տրամվայների դռների շուրջը կամ շարքով կանգնած սպասում էին

¹² Բեռնհարդ Ռիման (1826–1866)՝ գերմանացի մաթեմատիկոս, ռիմանյան երկրաչափության հիմնադիրը, ով երկրաչափությունը դիտարկել է որպես ուսմունք ո-չափանի անընդհատ բազմաձևությունների մասին:

իրենց տեղը զբաղեցնելուն: Բազմության մեջ այս ու այն կողմ էին անում մորեգույն բետա-մինուսները: Հիմնաշենքի տանիքում վայրէջք կատարող ու մեկնող ուղղաթիռների եռուզեռն էր:

— Ֆորդը վկա,— ասաց Լենինան,— ինչ ուրախ եմ, որ ես գամմա չեմ:

Տասը րոպէ անց նրանք Սթոք Փոջըզում էին և արդեն սկսել էին արգելագոլֆի իրենց առաջին խաղափուլը:

Մաս 2

Բեռնարդը փութաքայլ անցնում էր տանիքի երկայնքով՝ աչքերը հառած գետնին և հայացքն անհապաղ ու գաղտագողի փախցնելով ծանոթ որևէ մեկին նկատելիս: Ասես նրան հետապնդում էին և հետապնդում էին թշնամիներ, որոնց նա տեսնել իսկ չէր ուզում. չլինի թե նրանք իր պատկերացրածից ավելի չարակամ թվային, այդժամ ինքն ավելի մեղավոր ու ավելի անօգնականորեն միայնակ պիտի զգար իրեն:

«Այդ նողկալի Բենիտո Հուվերը»: Այդուհանդերձ, մարդը բարին էր կամենում, ինչը տվյալ պարագայում միայն վատթարացրեց իրավիճակը: Նրանք, ովքեր բարին են կամենում, նույն կերպ են վարվում, ինչ չարակամները: Նույնիսկ Լենինան էր նրան տառապանք պատճառում: Նա իիշեց այն երկչուտ անվճռականության շաբաթները, որոնց ընթացքում նա հետևում էր, փափագում և վիատվում այն բանից, որ երբևէ նրան մոտենալու քաջություն չի ունենա: Խիզախելով նա կանգնելու էր նվաստացման՝ արհամարհական մերժում ստանալու վտանգի առաջ: Սակայն եթե նա դրական պատասխան տար, ինչպիսի ցնծություն: Ահա այժմ նա տվել էր այդ պատասխանը, բայց ինքը դարձյալ դժբախտ էր. դժբախտ, քանզի մտածեց՝

կատարյալ եղանակ է արգելագոլֆի համար, քանզի վազեց Հենրի Ֆութերին ընկերակցելու, քանզի իրեն զվարճալի համարեց իրենց ամենաանծնական հարցերը կողմնակի անձանց ներկայությամբ քննարկել չցանկանալու համար: Կարճ ասած, դժբախտ, քանզի նա վարվեց այնպես, ինչպես կվարվեր յուրաքանչյուր առողջ և առաքինի անգլուիի և ոչ թե այլ՝ անբնական, արտասովոր կերպով:

Նա բացեց կառասրահի իր խցիկն ու կանչեց անգործ մնացած զույգ դելտա-մինուս սպասավորների՝ մեքենան դեպի տանիքի հարթակ դուրս իրելու համար: Կառասրահը սպասարկվում էր մեկ ամբողջական Բոկանովսկու խմբի կողմից, ուստի սպասավորները երկվորյակներ էին՝ նույնօրինակ կարճահասակ, սև ու անճոռնի: Բեռնարդն իր հրահանգներն արեց կտրուկ, բավականին ամբարտավան, ընդհուպ մինչև վիրավորական տոնով. Նա մեկն էր, ով իրեն ապահով չէր զգում իր գերադասությամբ հանդերձ: Ցածր խավերի հետ գործ ունենալը Բեռնարդի համար մշտապես ամենատհաճ փորձառությունն էր: Քանզի անկախ պատճառից (իսկ գոյություն ունեցող բամբասանքը նրա արյան սուրոգատի մեջ ալկոհոլ ավելացնելու մասին (իսկ նման դեպքեր պատահում էին) ամենայն հավանականությամբ ճիշտ էր) Բեռնարդն արտաքինից ոչնչով առավել չէր միջին վիճակագրական գամմայից: Նա տիպական ալֆայից ութ սանտիմետրով կարճահասակ էր և նվազ՝ կազմվածքով: Ցածր խավի ներկայացուցիչների հետ շփումը նրա համար մշտապես իր ֆիզիկական անհամապատասխանության ցավուտ հիշեցումն էր: «Ես ես եմ, բայց երանի չլինեի». Նրա ինքնագիտակցությունը սուր և ճնշող էր: Ամեն անգամ, երբ ստիպված էր լինում ուղիղ նայել դելտայի դեմքին, վերից նայելու փոխարեն նվաստա-

ցած էր զգում: Արդյոք իր դիմաց կանգնած արարածը անհրաժեշտ հարգանք կցուցաբերի՝ համապատասխան իր խավի: Հարցը հաճախ էր տանջում նրան: Ոչ առանց պատճառի: Քանզի գամմաներին, դելտաներին և էպսիլոններին տևականորեն սովորեցնում էին զանգվածեղ մարմինը հասարակական գերազանցության հետ զուգորդել: Իրականում չափերի նախապատվության վերաբերյալ որոշակի քնուսուցողական նախապաշարմունքը համընդհանուր էր բոլորի համար: Այստեղից էլ՝ կանանց ծիծառը, ում նա առաջարկություն էր անում, և իրեն հավասարակից տղամարդկանց առօրյա կատակները: Ծաղրը նրան ստիպում էր ոչ յուրային զգալ իրեն, և զգալով իրեն այդպիսին՝ նա վարվում էր ոչ յուրայինի նման, ինչն ավելացնում էր իր արտաքին արատների պատճառով առկա նախապաշարմունքն ու ուժգնացնում արհամարհանքն ու թշնամանքն իր նկատմամբ: Ինչն էլ, իր հերթին, խորացնում էր խորթության և մենակության զգացումը:

Անարգվելու մշտական վախը ստիպում էր նրան խուսափել իր դասակարգի ներկայացուցիչներից, ստիպում էր պաշտպանել սեփական արժանապատվությունը ստորադասների առաջ: Ինչ դառնությամբ էր նա նախանձում Հենրի Ֆութերի և Բենիտո Հուվերի նմաններին: Մարդիկ, որոնք երբևէ անհրաժեշտություն չեն զգում էպսիլոնի վրա ձայնը բարձրացնելու, որպեսզի վերջինս ենթարկվի իրամանին, մարդիկ, որոնց համար դա ինքնին ենթադրելի էր, մարդիկ, որոնք համակարգի ներսում իրենց զգում էին, ինչպես ձուկը ջրում. այն աստիճան իրենց տանն էին զգում, որ չեն նկատում ոչ իրենք իրենց, ոչ էլ բարերար ու հարմարավետ այն տարերքը, որում լողում էին:

Նրան թվաց, որ երկվորյակները անփութորեն ու դժկամությամբ էին իր ուղղաթիռը դուրս բերում հարթակ:

— Արագացրեք,— ասաց Բեռնարդը դյուրագրգռությամբ:

Նրանցից մեկը հայացք նետեց իր վրա: Անասնական ծանր էր արդյոք այն, ինչ նկատեց ինքն այդ դատարկ մոխրագույն աչքերում:

— Արագացրեք,— բղավեց նա էլ ավելի բարձր և սղոցող ձայնով:

Նա մագլցեց դեպի ուղղաթիռը և մեկ րոպե անց արդեն հարավում՝ գետի կողմն էր:

Քարոզության տարբեր բաժանմունքներն ու Հուզական նախամշակման ուսումնարանը տեղակայված էին Ֆլիթ Սթրիթի մեկ ընդհանուր վաթսունհարկանի շենքում: Հիմնահարկում և ստորին հարկերում լոնդոնյան երեք խոշոր թերթերի խմբագրություններն ու գրասենյակներն էին. «The Hourly Radio»-ն՝ բարձր դասակարգերի համար, գունատ կանաչ «Gamma Gazette»-ը և խակի թղթի վրա բացառապես պարզ բառերով տպվող «Delta Mirror»-ը: Ապա գալիս էին Քարոզության բաժանմունքները՝ Հեռուստատեսության, Զգայական ֆիլմերի, Սինթետիկ ձայնի և երաժշտության համապատասխանաբար քսաներկու հարկ: Ավելի վերև տեղակայված էին հետազոտական լաբորատորիաներն ու ձայնամեկուսացված սենյակները, որտեղ ֆիլմերի համար երգեր գրողներն ու սինթետիկ երաժշտության երգահաններն իրենց նուրբ գործն էին անում: Վերին տասնութ հարկերը զբաղեցնում էր Հուզական նախամշակման ուսումնարանը:

Բեռնարդը վայրէջք կատարեց Քարոզության շենքի տանիքում և իջավ ուղղաթիռից:

— Զանգ տուր պարոն Հելմհոլց Ութսընին,— հրամայեց նա գամմա-պլյուս դռնապանին,— և ասա՛, որ պարոն Բեռնարդ Մարքսն իրեն է սպասում տանիքում:

Նա նստեց և վառեց ծխախոտը:

Հելմհոլց Ութսընը գրում էր, երբ հաղորդագրությունը ստացավ:

— Ասե՞ք նրան՝ իիմա գալիս եմ,— ասաց նա և կախեց լսափողը: Ապա, դառնալով քարտուղարություն, նույն գործնական և սառը ձայնով շարունակեց,— կարգի բերեք, խնդրում եմ, այս ամենը,— և ուշադրության չարժանացնելով նրա փայլուն ժպիտը՝ վեր կացավ և աշխույժ քայլեց դեպի դուռը:

Նա ամուր կազմվածքով տղամարդ էր, լայն կրծքավանդակով, թիկնեղ, մարմնեղ, բայց դրա հետ մեկտեղ՝ իր շարժումներում արագ ու ճարպիկ: Պարանոցի ամուր սյունն իր վրա էր պահում հմայիչ գլուխը: Մուգ գանգուրներն ու արտահայտիչ դիմագծերն առնական վայելչագեղություն և, ինչպես նրա քարտուղարութին չէր հոգնում կրկնելուց, ոտքից գլուխ ալֆա-պլյուսի տեսք էին հաղորդում նրան:

Մասնագիտությամբ նա Հուզական նախամշակման ուսումնարանում դասախոս էր (Գրելու բաժին) և իր դասավանդման գործունեության միջակայքերում գործնական հուզական նախամշակմամբ էր զբաղվում: Կանոնավոր կերպով գրում էր «The Hourly radio»-ի համար, կինոսցենարներ էր ստեղծում և կարգախոսներ ու քնուառուցման ոտանավորներ գրելու հաջող ստեղծագործական ջիղ ուներ:

«Ընդունակ». այսպիսին էր ղեկավարության դատավճիռը նրա մասին: «Հնարավոր է (և նրանք պիտի գլխով անեին ու ձայները զգալիորեն իշեցնեին) փոքր-ինչ ավելին, քան ընդունակ»:

Այն, փոքր-ինչ ավելին, քան ընդունակ. իրավացի էին նրանք: Մտավոր ավելցուկը Հելմհոլց Ուլթաւնի մեջ առաջ էր բերել հետևանքներ, որոնք շատ նման էին Բեռնարդ Մարքսի ֆիզիկական արատների պատճառով առաջ եկած հետևանքներին: Զափազանց փոքր կմախքն ու մկանները մեկուսացնում էին Բեռնարդին իր շրջապատից, և այս օտարման զգացումը, ինչը, համաձայն գործող պատկերացումների, մտավոր ավելցուկ էր, իր հերթին էլ ավելի էր խորացնում անդունդը նրա և մյուսների միջև: Իսկ այն, ինչ Հելմհոլցին ստիպում էր այդչափ անհարմար կերպով գիտակցել ինքն իրեն, իր ավելի քան ընդունակ լինելն էր: Այս երկու տղամարդկանց միավորում էր մի բան՝ զգացումը, որ իրենք անհատականություններ են: Մինչ ֆիզիկապես արատավոր Բեռնարդն ամբողջ կյանքում տառապել էր իր օտարվածության գիտակցումից, Հելմհոլց Ուլթաւնը միայն վերջերս, երբ գիտակցեց իր մտավոր ավելցուկը, հասկացավ, որ տարբեր է իրեն շրջապատող մարդկանցից: Ինքնաշրժ սքվոշի այս չեմպիոնը, այս անխոնչ սիրեկանը (ասում էին, որ գրեթե չորս տարում նա վեց հարյուր քառասուն զուգընկերուիի է ունեցել), հանձնաժողովների այս համակրելի անդամն ու չափազանց գործունյա անձը բավականին հանկարծակի հասկացավ, որ սպորտը, կանայք, հասարակական գործունեությունը միայն երկրորդական բաներ են: Իրապես և հիմնավոր նա հետաքրքրված էր, սակայն, միայն մի բանով: Բայց ինչո՞վ, ինչո՞վ: Ահա թե ինչի մասին էր Բեռնարդը ցանկանում զրուցել նրա հետ ևս մեկ անգամ, իսկ ավելի ճիշտ՝ լսել ընկերոջ դատողությունները, քանզի Հելմհոլցն ինքն էր խոսում ամբողջ ընթացքում:

Քարոզության Սինթետիկ ծայնի բաժնից երեք հմայիչ աշխատակցուհիներ շուրջկալեցին նրան վերելակից դուրս գալիս:

— Օ՛հ, Հելմիոլց, սիրելիս, մեզ հետ արի՝ Էքսմոր՝ երեկոյան զբոսախնջուպի, — աղերսեցին նրանք՝ պոկ չգալով:

— Ո՛չ, ո՛չ, — տարուբերեց նա գլուխն ու ճանապարհ բացեց նրանց միջից:

— Մենք ուրիշ ոչ մեկի չենք հրավիրի:

Բայց Հելմիոլցն անսասան մնաց նույնիսկ այս գայթակղիչ առաջարկից հետո:

— Ո՛չ, — կրկնեց նա, — ես զբաղված եմ:

Եվ վճռականորեն շարունակեց նա իր ճամփան: Աղջիկները հետևեցին նրան: Հետապնդումը չդադարեց, մինչև որ նա չբարձրացավ Բեռնարդի ուղղաթիռն ու չփակեց խցիկի դուռը. ոչ առանց կշտամբանքի:

— Այս կանայք, — ասաց նա, երբ մեքենան օդ բարձրացավ, — այս կանայք, — և թափահարեց գլուխն ու կնճռոտեց ճակատը:

— Շատ ահավոր են, — հաճոյանալով համաձայնեց Բեռնարդը՝ երազելով այն մասին, որ ինքն էլ կարողանար Հելմիոլցի նման այդշափ շատ կանայք ունենալ և նույնքան հեշտությամբ:

Նա պարծենալու անդիմադրելի ցանկությամբ բռնկվեց:

— Ես Լենինա Քրառնին հետս Նյու Մեքսիկո եմ տանում, — ասաց նա ինարավորինս անփույթ:

— Իր՞ք, — ասաց Հելմիոլցն առանց չնչին իսկ հետաքրքրության: Ապա կարճատև դադարից հետո շարունակեց, — Վերջին մեկ-երկու շաբաթը չեղարկել եմ բոլոր ժողովներն ու կանանց հետ հանդիպումները: Չես պատկերացնի՝ ինչ աղմուկ են բարձրացրել

ուսումնարանում դրա համար: Այդուհանդերձ, կարծում եմ, ճիշտ որոշում էր: Հետևանքները,— նա հապաղեց,— դե, խիստ հետաքրքրական են, շատ տարօրինակ:

Ֆիզիկական թերություններն ի զորու են որոշակի մտավոր ավելցուկ առաջ բերելու: Այդ գործընթացը, թվում է, հակադարձելի է: Մտավոր ավելցուկը, իր հերթին, ի զորու է առաջ բերելու մտացածին միայնությանը և կեղծ ճգնավորության անկարությանը բնորշ կամածին կուրություն և խլություն:

Կարճատև թոփչի մնացած ընթացքն ուղեկցվեց լրությամբ: Երբ նրանք տեղ հասան և հարմար տեղավորվեցին Բեռնարդի սենյակի փքված բազմոցներին, Հելմհոլցը նորից սկսեց: Խոսելով շատ դանդաղ.

— Երբեմ զգացել ես այնպես,— հարցրեց նա,— ասես Ներսումդ ինչ-որ բան կա, որ հարմար առիթի է սպասում դուրս գալու համար: Եներգիայի որոշակի ավելցուկ, որ չես օգտագործում, հասկանում ես, ինչպես ջուրը, որ զուր հոսում է, բայց փոխարենը կարող էր ջրանիվները պտտել:

Նա հարցական հայացքով նայեց Բեռնարդին:

— Նկատի ունես բոլոր հոլովերը, որ մարդ կարող էր զգալ, եթե իրերի դրությունն այլ լիներ:

Հելմհոլցը տարութերեց գլուխը.

— Ոչ այնքան: Նկատի ունեմ այն տարօրինակ զգացումը, որ երբեմն ունենում եմ, զգացում, որ ինչ-որ կարևոր ասելիք և այն արտահայտելու ուժ ունեմ, միայն թե չգիտեմ, թե ինչ, և ոչ մի կերպ չեմ կարողանում օգտագործել այդ ուժը: Եթե միայն գրելու այլ ձև լիներ: Կամ գոնե այլ բան, որի մասին կգրեի,— նա լոեց, ապա,— հասկանում ես,— վերջապես շարունակեց,— ես բավականաչափ լավ եմ արտահայտություններ հորինելուց, դե գիտես, այնպիսի բառեր, որ

կարող են ստիպել մարդուն հանկարծակի վեր ցատկել տեղից, ասես գնդասեղի վրա նստելիս, դրանք այնքան նոր, տպավորիչ են, նույնիսկ եթե քնուսուցողականորեն ակնհայտ են: Բայց դա բավական չէ: Բավական չէ, որ բառերը լավը լինեն, այն, ինչ ստանում ես դրանցով, ևս պետք է լավը լինի:

— Բայց քո գործերն իսկապես լավն են, Հելմհոլց:

— Օ՛հ, իրերի այսպիսի դրությամբ, այո՛,— Հելմհոլցը թոթվեց ուսերը:— Բայց այսպիսի դրությունն այնքան սահմանափակ է: Դրանք մի տեսակ անկարևոր են: Ես զգում եմ, որ կարող եմ շատ ավելի կարևոր բան գրել: Այո՛, և շատ ավելի ուժգին, ավելի ազդու: Բայց ինչ: Ի՞նչ ավելի կարևոր ասելիք կա: Եվ ինչպես ազդեցիկ լինել, երբ քեզնից արդեն իսկ ակնկալվում է որոշակի ասելիք: Բառերը կարող են ռենտգենյան ճառագայթների նման լինել. Եթե ճիշտ ես օգտագործում, դրանք կարող են թափանցել ուր ասես: Կարդում ես, և բառերը մեջդ են մխրճվում: Ահա թե ինչ եմ սովորեցնում իմ ուսանողներին՝ ինչպես գրել խոր թափանցելու համար: Բայց ինչ օգուտ Համայնքային երգի կամ հոտառական երգեհոնների վերջին բարեփոխումների մասին խորաթափանց հոդված գրելուց: Բացի այդ՝ ինարավո՞ր է արդյոք գտնել իսկապես ազդեցիկ բառեր, ասենք՝ ռենտգենյան ամենաուժեղ ճառագայթների նման, երբ գրում ես նմանօրինակ թեմաներով: Հնարավո՞ր է ասել ինչ-որ բան ոչնչի մասին: Ահա թե ինչի է ի վերջո հանգում այս ամենը: Ես ջանում եմ ու ջանում:

— Շշշ,— Բեռնարդը հանկարծակի ընդհատեց և վեր բարձրացրեց ցուցամատը,— կարծես թե դուն հետևում մեկը կա,— շշնջաց նա:

Հելմհոլցը տեղից վեր կացավ, ոտնաթաթերի ծայրով քայլեց սենյակի երկայնքով և կտրուկ, արագ

շարժումով դուռը լայն բացեց: Այնտեղ իհարկե ոչ ոք չկար:

— Ների՞ր,— ասաց Բեռնարդն անհարմար զգալով,— նյարդերս փոքր-ինչ լարված են: Երբ մարդիկ կասկածամիտ են քո հանդեպ, ինքդ էլ սկսում ես կասկածամիտ լինել:

Նա ձեռքով շփեց աչքերը, հոգոց հանեց, ձայնը տխուր երանգ ընդունեց: Ապա շարունակեց արդարանալ.

— Եթե իմանայիր, թե ինչերի հետ եմ ստիպված եղել համակերպվել վերջին շրջանում,— ասաց նա գրեթե լացակումած, և նրա ինքնախղճահարության ալիքը շատրվանի պես հանկարծակի բարձրացավ,— եթե միայն իմանայիր:

Հելմիոլց Ուոթսոնը լսում էր անհարմարության որոշակի զգացումով: «Խենդ, փոքրիկ Բեռնարդ»,— մտածեց նա: Բայց միևնույն ժամանակ ամաչեց ընկեռոջ փոխարեն: Նա կցանկանար, որ ընկերը փոքրինչ ավելի արժանապատիվ դրսնորեր իրեն:

Գլուխ հինգերորդ

Մաս 1

Ժամը ութին մոտ սկսեց իրիկնանալ: Սթոք Փոջը պակումբի աշտարակում տեղադրված բարձրախոսը գերմարդկային տենորով ազդարարեց արգելագոլֆի դաշտերի փակումը: Լենինան և Հենրին կիսատ թողեցին իրենց խաղն ու վերադարձան դեպի ակումբը: Արտաքին և ներքին զատման հեղուկների Տրեստի արոտավայրերից լսվում էր բազմահազար անասունների բառաչը. դրանք, շնորհիվ իրենց հորմոնների և կաթի, բնահումքով էին ապահովում Ֆառնհեմ Ռոյալի մեծ գործարանը:

Ուղաթիռների անդուլ բզզոցն էր մթնշաղում: Յուրաքանչյուր երկուսուկես րոպեն մեկ սուլիչների զանգն ու ճիչն ազդարարում էին թեթև միագիծ գնացքներից որևէ մեկի կայարանը, որոնցով գոլֆի՝ ստորին դասակարգի սիրահարները մայրաքաղաք էին վերադառնում իրենց առանձին պարապմունքներից:

Լենինան և Հենրին նստեցին մեքենան և շարժվեցին տեղից: Ութ հարյուր ոտնաչափ բարձրության վրա Հենրին դանդաղեցրեց պտուտակների աշխատանքը, և մեկ-երկու րոպե նրանք կախված մնացին մարող բնապատկերների վերևում: Բըռնհեմ Բիչիզի անտառը խավարի հսկա ավագանի պես ծգվում էր դեպի արևամտյան երկնքի պայծառ ափերը: Շառագունած հորիզոնում մեռնում էր մայրամուտը նարնջի, ավելի վերև՝ դեղինի, ապա՝ գունատ ջրականաչի

երանգներով։ Դեպի հյուսիս՝ ծառերից այն կողմ և վեր, Ներքին և արտաքին զատման հեղուկների գործարանի քսանհարկանի ապակեպատ շենքն էր շողում մոլեգին Էլեկտրական փայլով։ Դրանից Ներքև գոլֆի ակումբի կառուցներն էին՝ Ստորին դասակարգի հսկա հանրակացարանները, իսկ բաժանարար պատի մյուս կողմում՝ ալֆա և բետա անդամների համար նախատեսված փոքր տնակները։ Միագիծ կայարանի կառամատուցները սևին էին տալիս ստորախավի մրջնակերպ եռուցեռից։ Լուսավորված գնացքն ապակե կամարի տակով դեպի բաց հովիտը սլացավ։ Հետևելով մութ դաշտի միջով վերջինիս հարավարևելյան ընթացքին՝ նրանց հայացքը սահեց դեպի Սլառ Դիակիզարանի հոյակերտ համալիրը։

Գիշերով երթևեկող ուղղաթիռների ապահովության նկատառումներով դրա բարձր ծխնելույզները լուսերով էին ողողված, իսկ ծայրերին վտանգի կարմիր ազդանշաններ էին։ Շենքն ուղենիշ էր հիշեցնում։

— Ինչի՞ համար են ծխի խողովակները շրջապատված պատշգամբանման այդ բաներով, — հետաքրքրվեց Լենինան։

— Ֆոսֆորի վերականգնման, — հակիրճ բացարեց Հենրին, — ծխնելույզով բարձրանալիս գազերը չորս տարբեր վերամշակում են անցնում։ Նախկինում մարդուն այրելիս P_2O_5 -ը ուղղակի դուրս էր գալիս շրջանառությունից։ Այժմ դրա ավելի քան իննսունութ տոկոսը վերականգնվում է։ Մեկուկես կիլոգրամ՝ յուրաքանչյուր չափահաս դիակի այրումից, ինչը կազմում է տարեկան գրեթե չորս տոննա ֆոսֆոր միայն Անգլիայից։

Հենրին խոսում էր զվարք հպարտությամբ՝ ողջ էռլայամբ ուրախանալով ձեռքբերումից, ասես իր սեփականը լիներ։

— Հրաշալի է գիտակցելը, որ մենք շարունակում ենք հասարակության օգտակար լինել նույնիսկ մահից հետո՝ խթանելով բույսերի աճը:

Լենինան այդ ընթացքում հասցրել էր հայացքն այլ կողմ ուղղել և այժմ նայում էր ուղիղ ներքև՝ միագիծ կայարանին:

— Հրաշալի է,— համաձայնեց նա,— բայց տարօրինակ է, որ ալֆաներից ու բետաներից օգուտն ավելի շատ չէ, քան այս զզվելի, փոքրիկ գամմաներից, դելտաներից ու էպսիլոններից:

— *Բոլորը հավասար են ֆիզիոլոգիապես և քիմիական բաղադրությամբ*,— ասաց Լենին խրատական տոնով,— բացի այդ՝ նույնիսկ էպսիլոններն են անփոխարինելի ծառայություններ մատուցում:

«Նույնիսկ էպսիլոններն են...»: Լենինան հանկարծակի հիշեց, ինչպես մի անգամ, երբ դեռ տակավին դպրոցահասակ աղջնակ էր, արթնացավ գիշերվակեսին և առաջին անգամ ճանաչեց շշուկը, որը մշտապես ուղեկցում էր իրեն քնած ժամանակ: Նրա մտքում կրկին կենդանացան լուսնի շողը, փոքրիկ սպիտակ մահճակալների շարքը, կրկին լսեց այն մեղմ, մեղմ ձայնը, որն ասում էր (բառեր, որ անմոռանալի, անցնցելի դաշվել էին նրա մեջ բազում գիշերների կրկնություններից հետո). «Ամեն ոք աշխատում է այլոց համար: Մենք չենք կարող առանց որևէց մեկի: Նույնիսկ էպսիլոններն են օգտակար: Մենք չենք կարող առանց էպսիլոնների: Ամեն ոք աշխատում է այլոց համար: Մենք չենք կարող առանց որևէց մեկի»: Լենինան հիշեց, թե ինչպես սկզբում վախից ու զարմանքից ցնցվեց, ինչպես կես ժամ շարունակ անքուն մնաց մտատանջվելով, ապա անվերջ կրկնությունների ներգործությամբ հետզհետե հանգստացավ, թմրեց և անձնատուր եղավ գաղտագողի սողոսկող քնին:

— Կարծում եմ՝ Էպսիլոններն իրականում դեմ չեն Էպսիլոն լինելուն,— բարձրածայնեց Լենինան:

— Իհարկե, դեմ չեն: Ինչպես կարող են դեմ լինել. Նրանք չգիտեն՝ ինչ ասել է այլ բան լինել: Մենք դեմ կլինեինք, իհարկե: Բայց մենք այլ կերպ ենք դաստիարակված: Բացի այդ՝ մեր ժառանգականությունը ևս այլ է:

— Ինչ երջանիկ եմ, որ Էպսիլոն չեմ,— համոզված ասաց Լենինան:

— Իսկ եթե, այդուհանդերձ, լինեիր,— ասաց Հենրին,— դաստիարակությունը քեզ կստիպեր նույնքան շնորհակալ լինել, որ ալֆա կամ բետա չես,— նա գործի դրեց ուղղաթիռի դիմացի պտուտակներն ու մեքենան ուղղեց դեպի Լոնդոն: Հետևում՝ արևմուտքում, բոստը ու նարնջագույնը գրեթե մարել էին, գորշ ամպի մի զանգված դեպի գենիթն էր սողացել: Դիակիզարանի վրայով անցնելիս ծխնելույզից բարձրացող տաք օդի սյունը ուղղաթիռը վեր իրեց, իսկ իջնելուն պես համակեց զով օդով:

— Ինչ իրաշալի էր, իսկական ամերիկյան բլուրներ,— ծիծաղեց Լենինան բերկրանքով:

Բայց Հենրիի ձայնը մի պահ գրեթե թախծոտ երանգ ստացավ.

— Գիտե՞ս ինչ էր դա,— նա ասաց,— ինչ—որ մարդկային էակ էր վերջնականապես և անվերադարձ անհետանում, բարձրանում վեր տաք գազի շիթի տեսքով: Տեսնես ՞վ էր նա՝ տղամարդ, թե՞ կին, ալֆա, թե՞ Էպսիլոն,— նա հոգոց հանեց: Ապա հաստատուն զվարթ ձայնով ասաց,— համենայն դեպս,— նա ամփոփեց,— մի բան հաստատ է. ով էլ որ եղած լինի, երջանիկ կյանքով է ապրել: Բոլորն են երջանիկ:

— Այո՛, բոլորն են երջանիկ հիմա,— արձագանքեց Լենինան:

Նրանք այս բառերը լսել էին յուրաքանչյուր գիշեր հարյուր տասնհինգ անգամ՝ տասներկու տարի շարունակ:

Վայրէջք կատարելով Ուեսթմինսթերում տեղակայված քառասունհարկանի շենքի տանիքին, որտեղ Հենրիի բնակարանն էր, նրանք ուղիղ ճաշասրահ իջան: Այստեղ աղմկոտ ու զվարթ ընկերակցությամբ նրանք հոյակապ ընթրիք արեցին: Սուրճի հետ սոմա մատուցվեց: Լենինան երկու կեսգրամանոց հաբ ընդունեց, իսկ Հենրին՝ երեք: Ժամը ինն անց քսան րոպեին նրանք քայլեցին դեպի հանդիպակաց փողոց՝ այցելելու նորաբաց Ուեսթմինսթերյան աբբայության կաբարեն: Գիշերն անամապ էր, անլուսին ու աստղաշատ, բայց այս ողջ ճնշող փաստը, բարեբախտաբար, աննկատ մնաց Լենինայի ու Հենրիի կողմից: Ուեսթմինսթերի էլեկտրական վահանակները ցրում էին բնական խավարը: «ՔԵԼՎԻՆ ԱԹՈՓՍՆ ՈՒ ՆՐԱ ՏԱՄՆՎԵՑ ՍԵՔՍՈՒՖՈՆԱԿԱՐՆԵՐԸ»: Հսկա տառերն իրենց փայլով իրավիրում էին դեպի նորաբաց աբբայություն: «ԼՈՆԴՈՆԻ ԼԱՎԱԳՈՒՅՆ ՀՈՏԱՅԻՆ ԵՎ ԳՈՒԱՅԻՆ ԵՐԳԵՀՈՆԸ: ՍԻՆԹԵՏԻԿ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐՋԻՆ ՆՄՈՒՇՆԵՐԸ»:

Նրանք ներս մտան: Օդը շոգ ու փոքր-ինչ հեղձուցիչ թվաց համպարի ու ճանդանի բույրերից: Սրահի գմբեթավոր առաստաղին գունային երգեհոնը ակնթարթորեն արևադարձային մայրամուտ նկարեց: Տասնվեց սեքսոֆոնահարները նվագում էին իին ու բարի «ԻՄ ՓԻՆՉԻԿ ԱՆՈԹԻ ՊԵՍ ՄԵԿ ՈՒՐԻՇ ԱՆՈԹ ՃԿԱ»-ն: Չորս հարյուր պարագույգ հնգաքայլով շրջանակել էին փայլուն հատակը: Լենինան և Հենրին շուտով ավելացրին զույգերի թիվը ևս մեկով: Սեքսոֆոնները ոռնում էին, ինչպես մեղեդային կատուները լուսնի լուսի ներքո, հառաչում էին ալտի ու տենորի բարձ-

րությամբ՝ ասես փոքր մահով իամակված: Երաժշտական առատությամբ լեցուն՝ Նրանց սրտահույզ նվագախումբը հասավ գագաթնակետին, ավելի ու ավելի բարձր, մինչև որ, վերջապես, խմբավարը ծեռքի շարժումով արձակեց եթերային երաժշտության վերջին ջախջախիչ նոտան՝ տասնվեց սոսկ մարդկային փողիարներին նետելով ուղիղ անէության գիրկը: Որոտ յա բեմով մաժորում: Ապա գրեթե լոռության, գրեթե մթության մեջ հետևեց աստիճանական նվազումը, հետզհետեւ սահող դիմինուենդոն՝ քառորդ տոներով, ներքև, ներքև՝ դեպի նուրբ շշնչացող դոմինանտ ակորդ, որ պահպանվում էր (մինչ հինգ-չորս ոիթմերը բարախում էին)՝ լցնելով մութ վայրկյանները ուժգին սպասումով: Եվ վերջապես սպասումն ավարտվեց: Հանկարծակի պայթեց արևածագը, Տասնվեցը միաժամանակ բռնկվեց երգով.

Անոթ իմ, քեզ եմ տենչում մշտապես,
Անոթ իմ, ինչո՞ւ բաժանեցին մեզ այդպես:
Ներսում երկինքները ջինջ,
Ներսում լավ էր ամեն ինչ:
Ողջ աշխարհում, Ֆորդը վկա,
Իմ փոքրիկ անոթի պես
Մեկ ուրիշ անոթ չկա:

Ուեսթմինսթերյան աբբայությունում մնացած չորս հարյուր զույգի հետ հնգաքայլ շուրջպար բռնած՝ Լենինան ու Հենրին, այդուհանդերձ, մեկ այլ՝ ջերմ, գունագեղ, անսահման բարերար սոմա-տոնի աշխարհում էին պարում: Որքան բարի, որքան գեղեցիկ ու սքանչելիորեն հետաքրքրական էին բոլորը: «Անոթ իմ, քեզ եմ տենչում մշտապես»: Բայց Լենինան և Հենրին հասել էին իրենց տենչանքին: Նրանք ներ-

սում էին, այստեղ ու հիմա, ապահով ներսում՝ հավիտենական ջինջ երկնքի ու ջերմ եղանակի հետ: Եվ երբ Տասնվեցն ուժասպառ վայր դրեց սեքսոֆոնները, և սինթետիկ երաժշտության սարքերը հնչեցրին նորագույն դանդաղ Մալթուսյան բլուզը, նրանք ճիշտ երկվորյակ սաղմերի նման մեղմ օրորվեցին արյան սուրոգատի անոթային օվկիանոսի ալիքների վրա:

«Բարի՛ գիշեր, թանկագի՞ն բարեկամներ: Բարի՛ գիշեր, թանկագի՞ն բարեկամներ»: Բարձրախոսներն իրենց իրահանգները բարեկամական ու երաժշտական քաղաքավարությամբ քողարկեցին: «Բարի՛ գիշեր, թանկագի՞ն բարեկամներ»:

Լենինան և Հենրին բոլորի հետ հնազանդորեն դուրս եկան շենքից: Ճնշող աստղերը երկնքի այլ՝ հեռու մասերն էին ճամփորդել: Եվ թեև վահանակների էկրանների լուսը մեծապես լուծվել էր, գիշերը դարձյալ աննկատ մնաց երջանիկ զույգի կողմից:

Փակումից ժամուկես առաջ ընդունած սոմայի երկրորդ չափաբաժինը անանց պատ էր խոյացրել իրականության ու նրանց միջև: Անոթային երանությամբ նրանք անցան փողոցը, անոթային երանությամբ վերելակով բարձրացան քսանութերորդ հարկ՝ Հենրիի բնակարան: Եվ նույնիսկ անոթային երանության մեջ և անկախ սոմայի երկրորդ չափաբաժնից՝ Լենինան դարձյալ չմոռացավ սահմանված կարգով ձեռք առնել բոլոր հակաբեղմնավորիչ միջոցառումները: Տարիների ինտենսիվ քնուսուցումն ու տասներկուակից տասնյոթ տարեկանում շաբաթական երեք անգամ իրականացվող մալթուսյան մարզումները կանխարգելող միջոցառումների ի կատար ածումը նույնքան բնազդային ու անխուսափելի էին դարձրել, որքան կոպերի թարթումը:

— Օ՛հ, ի դեպ,— ասաց նա լոգարանից վերադառնալիս,— Ֆաննի Քրաունը հարցնում էր, թե որտեղից ես ձեռք բերել ինձ նվիրած այս սիրունիկ կանաչ մարդուկյան կաշվի սուրոգատից փամփշտագոտին:

Մաս 2

Յուրաքանչյուր երկրորդ շաբաթվա հինգշաբթին Բեռնարդի Միասնապաշտության օրն էր: Աֆրոդիտեումում¹³ (որին վերջերս, համաձայն կանոնադրության երկրորդ կետի, անդամագրվել էր Հելմիոլցը) վաղ ճաշելուց հետո նա հրաժեշտ տվեց ընկերոջը, տանիքում տաքսի կանչեց և օդաչուին հրահանգեց թռչել դեպի Ֆորդսընի համայնքային պալատը: Մեքենան մի քանի հարյուր մետր բարձրացավ և երբ շրջվեց դեպի արևելք, Բեռնարդի աչքի առաջ բացվեց հսկայակերպ գեղեցիկ Պալատը: Հեղեղված լուսերով՝ երեք հարյուր քսան մետրանոց ճերմակ կարրարյան մարմարի սուրոգատից այդ շենքը ծյան փայլով պսպղում էր Լադգեյթ Հիլի վերևում: Ուղղաթիռների հարթակի չորս անկյուններից յուրաքանչյուրում վիթխարի Տնշաններն էին կարմրին տալիս ընդդեմ գիշերվան, և քսանչորս հսկայական ոսկեգույն բարձրախոսներից հանդիսավոր սինթետիկ երաժշտություն էր թնդում:

— Գրողը տանի, ուշանում եմ,— ինքն իրեն խոսեց Բեռնարդը, երբ աչքն ընկավ Բիգ Հենրիի¹⁴ ժամատախտակին:

Եվ իսկապես, մինչ նա վճարում էր վարորդին, Բիգ Հենրին ազդարարեց ժամը:

¹³ Ակնարկը վերաբերում է 1824 թ. հիմնադրված լոնդոնյան «Աթենիում» շենթլմենների ինտելեկտուալ ակումբին:

¹⁴ Ակնարկը վերաբերում է Ուեսթմինսթերյան աբբայության ամենամեծ աշտարակին՝ Բիգ Բենին, որը վեպում կրում է Հենրի Ֆորդի անունը:

«Ֆորդ». որոտաց ահռելի բամբ ծայնը բոլոր ուկե բարձրախոսներից միաժամանակ. «Ֆորդ, Ֆորդ, Ֆորդ». ինն անգամ: Բեռնարդը շտապեց դեպի վերելակը:

Ֆորդի օրվա տոնակատարության և այլ զանգվածային ֆորդերգությունների համար նախատեսված մեծ դահլիճը շենքի ներքնահարկում էր: Դրանից վերև Միասնապաշտության խմբերի երկու շաբաթը մեկ իրականացվող երկրպագության համար նախատեսված յոթ հազար սենյակներն էին տեղակայված՝ յուրաքանչյուր հարկում հարյուրական սենյակ: Բեռնարդը վերելակով սլացավ ներքև՝ դեպի երեսուներեքերորդ հարկ, փութաքայլ անցավ միջանցքով, կանգառավ 3210-րդ սենյակի դիմաց, մի պահ հապաղեց, ապա, ինքն իրեն գոտեպնդելով, բացեց դուռն ուներս մտավ:

Փառք Ֆորդին. Նա վերջինը չէր: Շրջանաձև սեղանի շուրջը շարված տասներկու աթոռներից երեքը դեռ ազատ էին: Նա հնարավորինս աննկատ սահեց մոտակա ազատ աթոռին՝ պատրաստ խոժոռադեմ հայցըն ուղղելու էլ ավելի ուշ եկողներին, երբ ժամանեին: Դառնալով դեպի Բեռնարդը.

— Ցերեկն ինչ ես խաղացել, — հետաքրքրվեց իրենից ձախ նստած աղջիկը, — արգելագո՞լֆ, թե՞ էլեկտրամագնիսական:

Բեռնարդը նրան նայեց (Տե՛ր Ֆորդ, Մորգանա Ռոթշիլդն էր) և կարմրելով ստիպված եղավ խոստովանել, որ ոչ մեկն էլ չի խաղացել: Մորգանան հայացըն նրան հառեց զարմանքով: Անհարմար լուսվայրուն տիրեց: Այնուհետև, ցուցադրաբար, Մորգանան շրջվեց և դիմեց իրենից ձախ նստած առավել մարզասեր տղամարդուն:

«Լավ սկիզբ էր Միասնապաշտության համար», — դառնությամբ մտածեց Բեռնարդը՝ կանխատեսելով քավության հասնելու ևս մեկ ձախողում: Եթե միայն փոքր-ինչ ավելի երկար նայեր շուրջը՝ մոտակա աթոռին սուզվելու փոխարեն: Կարող էր նստած լինել Ֆիֆի Բրեդլաֆի և Զոաննա Դիզելի միջև: Դրա փոխարեն նա կուրորեն Մորգանայի կողքը տնկվեց: Մորգանայի: Ֆորդ իմ: Նրա այդ սև հոնքերը, ավելի ճիշտ՝ հոնքը, քանզի դրանք միահյուսվում էին քթարմատում: Ֆորդ իմ: Իսկ իրենից աջ Քլարա Դեթերդինգն էր: Ճիշտ է, Քլարայի հոնքերը չեն միահյուսվում, բայց նա, հարկավ, չափից դուրս պնևմատիկ էր: Մինչդեռ Ֆիֆին և Զոաննան ճիշտ ուզածիդ պես էին: Թմբլիկ, շիկահեր, ոչ շատ խոշոր: Եվ ահա, խնդրեմ, այդ անտաշը՝ թում կավագուչին, այժմ նստեց նրանց միջև:

Վերջինը ժամանեց Սարոջինի Էնգելսը:

— Ուշանո՞ւմ եք, — խստորեն ասաց խմբավարը, — այլս չկրկնվի:

Սարոջինին ներողություն խնդրեց և սահեց աթոռին՝ Զիմ Բոկանովսկու և Հերբերտ Բակունինի միջև: Խումբն այժմ ամբողջացավ, Միասնապաշտության շրջանը կատարյալ էր և անսխալ: Տղամարդ, կին, տղամարդ անվերջ հերթագայման օղակը՝ սեղանի շուրջը: Այդ տասներկուսը պատրաստ էին մի ամբողջություն դառնալու, միավորվելու, միաձուլվելու, լուծելու իրենց տասներկու առանձին ինքնությունները մեկ ընդհանուր էության մեջ:

Խմբավարը ոտքի կանգնեց, Տ նշանն արեց և, միացնելով սինթետիկ երաժշտությունը, ազատ արձակեց թմբուկների հանդարտ, անխոնջ զարկերն ու մերձփողային և գերլարային գործիքների խմբերգը, որ հոգեմորմոք կրկնում էր ու կրկնում Միասնապաշ-

տության առաջին օրիներգի համառոտ ու անխուսափելիորեն համակող մեղեդին: Կրկին, կրկին. և ականջը չէր, որ լսում էր տրոփող ռիթմը, այլ ստոծանին, կրկնվող այդ դաշնակությունների հառաջն ու շառաչը պաշարում էր ոչ թե միտքը, այլ կարեկցանքի կաթոգին փորոտիքը:

Խմբավարը ևս մեկ անգամ T նշանն արեց և նստեց: Միասնապաշտությունը սկսվել էր: Սեղանի կենտրոնում սոմայի օրինված հաբերն էին: Ելակի սոմա-պաղպաղակով լի գավաթը ձեռքից ձեռք էր անցնում և «Խմում եմ ի ժխտումն անձիս» բանաձևն արտասանելուց հետո տասներկու անգամ դատարկվում: Այնուհետև սինթետիկ երաժշտության նվազակցությամբ կատարվեց Միասնապաշտության առաջին օրիներգը.

*Ֆո՞րդ մեր, միավորի՞ր տասներկուսին
Համընդհանուր գետի նման,
Որ սլանանք մենք միասին
Արագ, ինչպես քո մեքենան:*

Տասներկու կաթոգին քառյակներ: Ապա գավաթը երկրորդ շրջանն անցավ: «Խմում եմ Բարձրյալի համար». բանաձևն այժմ այսպիսին էր: Բոլորը խմեցին: Երաժշտությունն անխոնջ ինչում էր: Թմբուկները բախում էին: Դաշնակության կոինչն ու շոինչը համակեցին հալվող էությունները: Միասնապաշտության երկրորդ օրիներգը կատարվեց.

*Եկ դու, Բարձրյալ, մեր մեծ ընկեր,
Տասներկուսին դու մեկ դարձրու,
Տենչում ենք մենք հիմա մեռնել,
Քանզի նորից ենք ծնվելու:*

Կրկին տասներկու քառյակներ: Մինչ այդ սոման արդեն սկսել էր իր ներգործությունը: Աչքերը փայլում էին, այտերն՝ այրվում, համընդիանուր բարեհոգության ներքին լուսը ճառագում էր յուրաքանչյուրի դեմքից երջանիկ, բարեկամական ժպիտների տեսքով: Նույնիսկ Բեռնարդն էր իրեն փոքր-ինչ ձուլված զգում: Երբ Մորգանա Ռոթշիլդը շրջվեց և ժպտաց նրան ճառագելով, Բեռնարդը պատասխանեց նրան հնարավորինս ճառագող ժպիտով: Բայց այդ հոնքը, այդ թավ երկուսը մեկում հոնքն, ավաղ, դարձյալ տեղում էր, նա ի զորու չէր չնկատելու տալու այն, ի զորու չէր, որքան էլ ջանում էր: Զուլումը հեռուն չգնաց: Գուցե եթե ինքը նստած լիներ Ֆիֆիի ու Զոաննայի միջև... Գավաթը երրորդ անգամ էր անցնում շրջանով:

— Խմում եմ Նրա մոտալուտ Գալստյան համար,— ասաց Մորգանա Ռոթշիլդը, որի հերթն էր նոր շրջանը սկսելու: Նրա ձայնը բարձր էր, ցնծագին: Նա խմեց և գավաթը Բեռնարդին փոխանցեց:

— Խմում եմ Նրա մոտալուտ Գալստյան համար,— կրկնեց նա՝ գալստյան մերձեցումը զգալու անկեղծ ջանքով, բայց հոնքը շարունակում էր հետապնդել նրան, և Գալուստը Բեռնարդի համար սոսկալի հեռու էր: Նա խմեց ու հանձնեց գավաթը Քլարա Դեթերդինգին: «Դարձյալ կծախողվի»,— մտածեց նա,— գիտեմ, կծախողվի»,— բայց շարունակեց ճառագել ուժերի ներածին չափով:

Գավաթն ավարտեց շրջանը: Զեռքերը բարձրացնելով՝ խմբավարը նշան արեց, խումբը միաձայն բռնկվեց Միասնապաշտության երրորդ օրիներգով.

*Զգա՞ ինչպես է նա մոտենում,
Ցնծա՞ և ցնծությամբ կարքես,*

*Չուլվի՞ր զարկին թմբուկների,
Քանզի ես դու եմ, դու էլ՝ ես:*

Քառյակը քառյակին հաջորդելու հետ մեկտեղ աճում էին նաև հուզմունքն ու ոգևորությունը: Մոտալուտ Գալստյան զգացումն էլեկտրական լարման էր նման: Խմբավարն անջատեց երաժշտությունը, և եզրափակիչ քառյակի եզրափակիչ նոտայի հետ կատարյալ լրություն տիրեց. ծգված սպասման լրություն, որը դողում է, սողում գալվանական կենդանությունից: Խմբավարը պարզեց ձեռքերը և հանկարծ մի Զայն, թավ, ուժգին մի Զայն, առավել մեղեդային, քան որևէ մարդկային ծայն, առավել հարուստ, առավել շերմ, առավել լի սիրով, կարոտով ու կարեկցանքով, հրաշալի, խորհրդավոր, գերբնական մի Զայն խոսեց նրանց գլխավերնում: Զափազանց դանդաղ:

«Օ՛հ, Ֆորդ, Ֆորդ, Ֆորդ», — ասաց Զայնը՝ աստիճանաբար նվազեցնելով բարձրությունը:

Զերմության զգացողությունը ճառագեց արևահյուսակից դեպի մարմնի բոլոր վերջույթները նրանց, ովքեր լսեցին սա, արցունքները աչքերից դուրս հորդեցին, սիրտն ու փորոտիքը, թվում էր, սկսեցին շարժվել ներսում իրենց անկախ կյանքով: «Ֆորդ». Նրանք հալվում էին, «Ֆորդ». լուծվում էին, տարրալուծվում: Ապա հանկարծակի ու սոսկալի:

— Լսե՛ք, — փողիարեց ծայնը, — լսե՛ք:

Բոլորն ուշադրությամբ համակվեցին: Դադարից հետո ծայնն անցավ շշուկի, սակայն շշուկն այդ առավել խորն էր թափանցում, քան ամենաբարձր ճիշը:

— Բարձրյալի ոտնաձայները, — շարունակեց Զայնը և կրկնեց, — Բարձրյալի ոտնաձայները, — շշունչը գրեթե մարեց, — Բարձրյալի ոտնաձայները աստիճաններին են:

Եվ կրկին լուրջուն տիրեց. սպասումը վայրկենական թուլացումից հետո կրկին վրա հասավ, ծգվեց լարի պես, ավելի ու ավելի պիրկ, կտրվելու աստիճան: Բարձրյալի ոտնաձայները, օհ, նրանք լսում էին, լսում էին, թե ինչպես էին դրանք մեղմորեն իջնում անտեսանելի աստիճաններն ի վար՝ ավելի ու ավելի մոտենալով: Բարձրյալի ոտնաձայնները: Եվ հանկարծակի սպասումն իր ծայրակետին հասավ: Աչքերն ու բերանը լայն բացած՝ Մորգանա Ռիթշիլդը վեր ցատկեց ոտնաթաթերի վրա:

— Ես լսում եմ նրան,— ճշաց նա,— ես լսում եմ նրան:

— Նա մոտենում է,— բղավեց Սարոջինի Էնգելսը:

— Այո՛, նա մոտենում է, ես լսում եմ նրան,— Ֆիֆի Բրեդլաֆն ու Թոմ Կավագուչին միաժամանակ ոտքի կանգնեցին:

— Օ՛հ, օհ, օհ,— անհոդաբաշխ արտաբերեց Զոաննան:

— Նա մոտենում է,— գոռաց Զիմ Բոկանովսկին:

Խմբավարն առաջ հենվեց և մի հպումով դուրս արձակեց ծնծղաների ու փողերի զառանցանքը, տամտամների տենդը:

— Օ՛հ, նա մոտենում է,— ծղրտաց Քլարա Դեթերդինգը,— այ, — ասես նրա կոկորդն էին կտրում:

Զգալով, որ ժամանակն է, որ ինքն էլ ինչ-որ բան անի, Բեռնարդը նույնպես վեր ցատկեց և բղավեց.

— Ես լսում եմ նրան, նա մոտենում է:

Բայց դա ճիշտ չէր: Նա ոչինչ չէր լսում, և նրան ոչ ոք չէր մոտենում: Ոչ ոք՝ ի հեճուկս երաժշտության, ի հեճուկս աճող հուզմունքի: Բայց նա թափահարում էր ձեռքերը, բղավում՝ հետ չմնալով ոչ մեկից, և երբ մյուսները սկսեցին ոստնել, դոփել ու իրարով անցնել, նա ևս հետևեց նրանց օրինակին:

Սկսվեց շրջանածն պարերթը. յուրաքանչյուրի ձեռքերը՝ դիմացինի գոտկատեղին, շրջանը շրջանի հետևից, միաձայն գոռալով, երաժշտության ռիթմին համահունչ դոփելով, հարվածելով, ուժգին հարվածելով դիմացինի հետույքին. տասներկու զույգ միաժամանակ հարվածող ձեռքեր ու տասներկու միաձայն արձագանքող հետույքներ: Տասներկուսը մի մարդու պես, տասներկուսը մի մարդու նման: «Ես լսում եմ, ես լսում եմ՝ նա գալիս է»: Երաժշտությունն արագացավ, արագացան նաև դոփյունները, ավելի արագ, արագացան ձեռքերի ռիթմիկ հարվածները: Եվ այդժամ բարձր սինթետիկ բասն արտաբերեց բառերը, որոնք ազդարարում էին մոտալուս միակցումն ու միասնապաշտության վերջնական ի կատար ածումը. տասներկուսը մեկումն էր վրա հասնում՝ Բարձրյալի մարմնացումը: Մինչ տամտամները շարունակվում էին իրենց տենտագին թմրկազարկը, ինչեց երգը.

*Ցոփ ու շվայտ, Ֆորդ ու խինդ,
Աղջիկ-տղա՝ մեկ մարմին,
Միասնաբար երբ մեռնեն,
Բարձրյալին մեր կձուլվեն:*

«Ցոփ ու շվայտ» պարողները միացան ծիսական կրկներգին՝ «Ցոփ ու շվայտ, Ֆորդ ու խինդ, աղջիկ-տղա...»: Եվ մինչ նրանք երգում էին, լույսերը սկսեցին դանդաղ խամրել, սենյակն աստիճանաբար դարձավ ավելի տաքուկ, ավելի պարարտ, ավելի կարմիր, մինչև որ, ի վերջո, նրանք պարում էին Սաղմնարանի բոստրագույն մթնշաղում: «Ցոփ ու շվայտ»: Արնագույն և սաղմնային խավարում պարողները դեռ շարունակում էին պտտվել, դոփել ու դոփել անդուլ ռիթմի ներքո: «Ցոփ ու շվայտ»: Այնուհետև շրջա-

Նը ալիքվեց, խախտվեց, մասնատվեց, պարողները սուզվեցին բազմոցների մեջ, որ շուրջկալում էին սեղանն իր ուղեկից աթոռներով՝ շրջան շրջանի մեջ: «Ցոփ ու շվայտ»: Խորունկ Զայնը քնքշորեն մրմնջում ու շշնջում էր. կարմիր մթնշաղում, ասես, իսկա սև աղավնիներ էին գթասրտորեն ճախրում մեջքով կամ դեմքով դեպի վեր պառկած պարողների գլխավերևում:

Նրանք կանգնած էին տանիքում. Բիգ Հենրին քիչ առաջ էր տասնմեկն ազդարարել: Գիշերը տաք ու խաղաղ էր:

— Մի՞թե չքնաղ չեր,— ասաց Ֆիֆի Բրեդլաֆը,— մի՞թե պարզապես չքնաղ չեր:

Նա նայեց Բեռնարդին հիացմունքի արտահայտությամբ, հիացմունք, որի մեջ, սակայն, անհանգստության ու հուզմունքի հետք իսկ չկար, քանզի հուզումը դեռևս բավարարված չլինելու նշան էր: Մինչդեռ նրա հիացմունքը միաձուլման խաղաղ բերկրանքն էր, ոչ թե դատարկ հագեցման ու անէության, այլ ներդաշնակ կյանքի, հանգիստ ու հավասարակշռված էներգիայի խաղաղությունը: Հարուստ ու կենսունակ խաղաղություն: Քանզի Միասնապաշտությունը ոչ միայն վերցնում, այլև տալիս էր, դատարկում՝ կրկին լցնելու նպատակով միայն: Նա հարստացել էր, կատարելագործվել, նա ավելին էր, քան պարզապես ինքը:

— Համամիտ չես, որ չքնաղ էր,— պնդեց նա՝ նայելով Բեռնարդի դեմքին գերբնականորեն փայլող աչքերով:

— Այն, ես էլ եմ կարծում, որ չքնաղ էր,— ստեց նա և հայացքը շրջեց. աղջկա փոխակերպված դեմքն իր սեփական առանձնության մեղադրանքն ու միևնույն ժամանակ հեգնական հիշեցումն էր: Նա նույնքան

դժբախտորեն մեկուսացված էր զգում իրեն, որքան Միասնապաշտության սկզբում, Էլ ավելի մեկուսացված իր չլցվող դատարկության, իր անկենդան հագեցման պատճառով։ Առանձին ու անքավ, մինչ մյուսները միաձուլվում էին Բարձրյալին, միայնակ՝ նույնիսկ Մորգանայի գրկում։ Չատ ավելի միայնակ, արդարն, առավել անհուսորեն մեկուսի, քան երբեմ զգացել էր իրեն։ Բոստրագույն այդ մթնշաղից դեպի սովորական էլեկտրական լուսերի աշխարհ նա դուրս եկավ տառապանքի վերաճած ինքնագիտակցումով։ Նա անսահման դժբախտ էր, և միգուցե (ինչպես աղջկա փայլող աչքերն են մեղադրում նրան), միգուցե հենց իր մեղքով։

— Միանգամայն չքնաղ էր,— նա կրկնեց, բայց միակ բանը, որ ի գորու էր մտաբերելու, Մորգանայի հոնքն էր։

Գլուխ վեցերորդ

Մաս 1

Տարօրինակ, տարօրինակ, տարօրինակ. այսահսին էր Լենինայի վճիռը Բեռնարդի մասին: Այնքան տարօրինակ, հիրավի, որ հաջորդող շաբաթների ընթացքում նա մեկ անգամ չէ, որ մտածել էր, թե արդյոք չարժի փոխել Նյու Մեքսիկո գնալու մտադրությունը և փոխարենը Բենիտո Հուվերի հետ Հյուսիսային բևեռ մեկնել: Խնդիրն այն էր, որ նա եղել էր Հյուսիսային բևեռում դեռևս անցած տարվա ամռանը Զորջ Էդելի հետ, ավելին՝ բևեռը նրա վրա բավականին մռայլ տպավորություն էր թողել: Ոչ մի զբաղմունք, իսկ հյուրանոցն ուղղակի անհուսալիորեն ինառն էր. ննջարաններում չկար հեռուստացույց, ոչ մի հոտային երգեհոն, միայն ամենից անորակ սինթետիկ երաժշտություն և քսանիինգից ոչ ավելի ինքնաշարժ սքվոշի կորտ՝ նախատեսված ավելի քան երկու հարյուր հյուրի համար: Ո՞չ, միանշանակ, նա երկրորդ անգամ այնտեղ ոտք չէր դնի: Բացի այդ՝ նախկինում նա միայն մեկ անգամ էր եղել Ամերիկայում: Այն էլ ինչպիսի պայմաններում: Էժանագին հանգստյան օրեր Նյու Յորքում. Ժան-Ժակ Հաբիբուլահի, թե՛ Բոկանովսկի Զոնսի հետ, դժվարանում էր հիշել: Մեծ հաշվով, ինչ տարբերություն: Արևմուտք կրկին մեկնելու հեռանկարը, այն էլ մի ամբողջ շաբաթով, շատ գրավիչ էր: Ավելին՝ շաբաթվա առնվազն երեք օրը Վայրենիների արգելոցում պիտի անցկացնեին: Ամբողջ Կենտրոնում, թերևս, հինգ-վեց հոգի հազիվ եղած լի-

Նեին Արգելոցի ներսում: Որպես ալֆա-պյուտ հոգեբան՝ Բեռնարդը մեկն էր իր ճանաչած այն փոքրաթիվ մարդկանցից, որոնք Արգելոցի անցագրի իրավունք ունեին: Հնարավորությունն, ըստ Լենինայի, եզակի էր: Բեռնարդի տարօրինակությունը ևս այնքան եզակի էր, որ Լենինան տատանվում էր՝ օգտվել այդ հնարավորությունից, թե ոչ, և իրապես մտածում էր զվարճալի փորձված Բենիտոյի հետ կրկին Բևեռ մեկնելու մասին: Համենայն դեպս, Բենիտոն նորմալ էր: Մինչդեռ Բեռնարդը...

«Ալկոհոլ արյան սուրոգատի մեջ». այսպես էր ֆաննին մեկնաբանում նրա ցանկացած տարօրինակություն: Բայց Հենրին, որի հետ մի երեկո, երբ նրանք անկողնում էին, և Լենինան անհանգստացած քննարկում էր իր նոր սիրեկանին, խեղճ Բեռնարդին համեմատեց ռնգեղջյուրի հետ:

— Ռնգեղջյուրին չես վարժեցնի, — բացատրեց նա իրեն քնորոշ համառոտ և աշխույժ ոճով: — Որոշ մարդիկ ռնգեղջյուրների պես են, դաստիարակման գրեթե չեն ենթարկվում: Խեղճ իրեշներ: Բեռնարդը նրանցից մեկն է: Ի բարեբախտություն իրեն՝ նա իր գործում բավականաչափ հմուտ է: Այլապես տնօրենը նրան վայրկյան իսկ չէր պահի: Այդուհանդերձ, — ավելացրեց նա սփոփագին, — իմ կարծիքով նա բավականին անվնաս է:

Բավականին անվնաս, գուցե, բայց և բավականին խնդրահարուց: Օրինակ՝ հասարակությունից առանձնանալու նրա այդ մոլուցքը: Ինչը գործնականում նշանակում է ոչնչով չզբաղվել: Քանզի ինչ կարող է անել մարդն առանձին (Բացի միասին քնելուց, իհարկե, բայց ինարավոր չէ շարունակ դրանով զբաղվել): Իսկապես, ինչո՞վ զբաղվել: Արժեքավոր ոչինչ: Միասին անցկացրած առաջին օրը հատկա-

պես հաջող անցավ: Լենինան առաջարկեց լողալ Թորքի քաղաքամերձ ակումբում, ապա ճաշել Օքսֆորդ Յունիվերսիտետ¹⁵: Բայց Բեռնարդը կարծում էր, որ չափից շատ մարդ կլինի: Իսկ գուցե Սենթ Էնդրյուսում Էլեկտրամագնիսական գոլֆ խաղալ: Բայց կրկին ո՛չ, Բեռնարդը Էլեկտրամագնիսական գոլֆը ժամանակի կորուստ էր համարում:

— Այդ դեպքում ինչի՞ համար է ժամանակը,— հարցուեց Լենինան զարմացած:

Լճային երկրամասում զբոսանքի գնալու համար, ըստ Երևույթին. ահա թե ինչ առաջարկեց նա: Վայովէջք կատարել Սքիդոյի գագաթին և մեկ-երկու ժամ զբոսնել ցախիների մեջ:

— Միայն ես և դու, Լենինա:

— Բայց, Բեռնարդ, մենք ամբողջ գիշեր միայնակ ենք լինելու:

Բեռնարդը կարմրեց և հայացքը փախցրեց:

— Ես նկատի ունեմ՝ միայնակ՝ զրուցելու համար,— մոթմոթաց նա:

— Զրուցելո՞ւ: Բայց ինչի՞ մասին:

Քայլել ու զրուցել. օրն անցկացնելու չափազանց տարօրինակ եղանակ: Ի վերջո նա համոզեց Բեռնարդին, թերևս հակառակ նրա կամքի, մեկնել Ամստերդամ և ըմբշամարտի կանանց ծանր քաշայինների առաջնության մեկ քառորդին հետևել:

— Ամբոխի մեջ,— փնթփնթաց նա,— ինչպես միշտ:

Նա համառորեն մոայլ մնաց ամբողջ ցերեկը, չշիվեց Լենինայի ընկերների հետ (որոնցից շատերին նրանք հանդիպեցին սոմա-պաղպաղակի բարում՝ մարտերի ընդմիջումներին) և, չնայած իր մոայլությանը, կտրականապես հրաժարվեց նույնիսկ կես գրամ

¹⁵ Բանավեճի ակումբ, որի անդամները, որպես կանոն, Օքսֆորդի համալսարանի ներկայացուցիչներն են. հիմնադրվել է 1823 թ.:

ազնվամորու սանդե ճաշակելուց՝ ի հեճուկս Լենինայի ջանքերի:

— Ես նախընտրում եմ մնալ այնպիսին, ինչպիսին կամ,— նա ասաց,— մռայլ, բայց ինքս, ոչ թե զվարք մեկ ուրիշը:

— *Մեկ գրամը ժամանակին ինսայում է ինն այդպիսին*,— ասաց Լենինան՝ մեջբերելով քնուսուցման իմաստնության պայծառ գանձերից մեկը: Բեռնարդն անհամբերությամբ հրեց առաջարկվող բաժակը:

— Մի՛ բարկացիր,— ասաց նա,— իիշի՛ր, սումայի մեկ գրամը հետ կրերի կյանքի համը:

— Օ՛հ, ի սեր Ֆորդի, լոի՛ր,— բղավեց Բեռնարդը: Լենինան թոթվեց ուսերը:

— *Անօգուտ է անիծելը, սուման կլուծի հարցերը*,— եզրափակեց նա արժանապատվությամբ, և ինքը խմեց սանդեն:

Վերադարձին՝ Նեղուցի¹⁶ վրայով անցնելիս, Բեռնարդը դիտմամբ անջատեց դիմային պտուտակները, և ուղղաթիռն ալիքներից ընդամենը հարյուր ոտնաշափ բարձրության վրա օդում կախված մնաց: Եղանակը վատթարանում էր, հարավարևմտյան քամին բարձրացել էր, երկինքն ամպուտ էր:

— Նայի՛ր,— հրահանգեց նա:

— Բայց սա ահավոր է,— ասաց Լենինան՝ պատուհանից հետ քաշվելով: Նա սարսափեց գիշերվա սրընթաց դատարկությունից, ներքևում ծփացող սև փրփրածածկ ջրից, փութեկոտ ամպերի միջից այնպես վայրի ու խելագար նայող լուսնի գունատ շրջանակից:— Արի՛ ռադիոն միացնենք, արագ:

Նա մեկնեց ձեռքը դեպի ղեկավարման վահանակի գլխիկն ու պատահական ռադիոալիքի վրա դրեց:

¹⁶ Խոսքը Անգլիական կամ Լա Մանշի նեղուցի մասին է, որը հաճախ պարզապես անվանում են Նեղուց:

«Ներսում կապոյտ երկինքներ,— երգում էին տասնվեց դողացող ֆալցետ,— ներսում արև, ներսում սեր»:

Ապա՝ չիւկոց և լոռություն: Բեռնարդն անջատեց ռադիոալիքը:

— Ես ուզում եմ հանգիստ նայել ծովին,— ասաց նա:— Այդ վայրենի աղմուկի մեջ նույնիսկ նայել չի լինում:

— Բայց այն սքանչելի է: Եվ ես չեմ ուզում նայել:

— Իսկ ես ուզում եմ,— պնդեց Բեռնարդը:— Ծովն ինձ ստիպում է զգալ ասես ավելի...— Նա հապաղեց՝ փնտրելով ինքնարտահայտման բառեր,— ավելի մոտ ինքս ինձ, հասկանում ես: Ավելի ինքնուրույն, ոչ թե ինչ-որ այլ բանի մասնիկ: Ոչ թե պարզապես հասարակական օրգանիզմի մի բջիջ: Դու ինքդ այդպես չես զգում, Լենինա:

Սակայն Լենինան արտասվում էր:

— Ահավո՞ր է, ահավո՞ր,— շարունակ կրկնում էր նա:— Եվ ինչպես կարող ես նման կերպ խոսել այն մասին, որ չես ցանկանում հասարակական օրգանիզմի մասնիկ լինել: Ի վերջո, ամեն ոք աշխատում է այլոց համար: *Մենք չենք կարող առանց որևէ մեկի: Նույնիսկ էպսիլոններն են...*

— Այո՛, գիտեմ,— հեգնանքով ասաց Բեռնարդը,— *Նույնիսկ էպսիլոններն են օգտակար:* Նույնիսկ ես: Բայց անհծյալ լինի այդ օգուտը:

Լենինան ցնցվեց նրա այս անարգանքից:

— Բեռնարդ,— ընդդիմացավ նա ապշահար մտահոգությամբ,— ինչպես կարող ես:

— Ինչպես կարող եմ,— փոխելով ձայնի երանգը՝ կրկնեց նա մտորելով:— Ո՛չ, իրական խնդիրն այն է, թե ինչու չեմ կարող կամ, թերևս (ի վերջո, ես միանգամայն լավ գիտեմ, թե ինչու չեմ կարող), ի՞նչ կլիներ,

Եթե կարողանայի, եթե ազատ լինեի, ոչ թե դաստիարակության ստրուկը:

— Բայց, Բեռնարդ, դու ամենաահավոր բաներն ես ասում:

— Իսկ դու չէի՞ր ցանկանա ազատ լինել, Լենինա:

— Չեմ հասկանում՝ ինչ նկատի ունես: Ես ազատ եմ: Ազատ եմ ժամանակը լավագույնս անցկացնելու համար: Բոլորն են երջանիկ հիմա:

Նա ծիծառեց.

— Այո՛, բոլորն են երջանիկ հիմա: Մենք սկսում ենք հրամցնել դա երեխաներին հինգ տարեկանում: Բայց չէի՞ր ցանկանա արդյոք ազատ լինել՝ այլ կերպ երջանիկ լինելու համար, Լենինա: Երջանիկ յուրովի, ոչ թե մյուսների նման:

— Չեմ հասկանում՝ ինչ նկատի ունես,— կրկնեց նա: Ապա դառնալով դեպի Բեռնարդը՝ աղերսեց,— օհ, եկ վերադառնանք, ինձ այստեղ այնքան տհաճ է:

— Քեզ դուր չի գալիս ինձ հետ:

— Իհարկե դուր է գալիս, Բեռնարդ: Բայց ոչ այս ահավոր վայրում:

— Ես կարծում էի՝ այստեղ մենք ավելի, ավելի մոտ կլինենք մեկմեկու, այստեղ՝ միայն ծովի ու լուսնի ներկայությամբ: Ավելի մոտ, քան այդ ամբոխի մեջ կամ նույնիսկ իմ ննջարանում: Միթե չես հասկանում դա:

— Ոչինչ չեմ հասկանում,— ասաց նա՝ չհասկանալն անձեռնմխելի պահելու հստակ որոշմամբ,— Ոչինչ: Եվ ի վերջո,— շարունակեց նա ավելի մեղմ,— ինչո՞ւ սոմա չես ընդունում, երբ այդ ահավոր մտքերդ են այցելում: Միանգամից կմոռանաս դրանց մասին: Եվ դժբախտ զգալու փոխարեն երջանիկ կլինես: Այնպես երջանիկ,— կրկնեց նա և, չնայած աչքերում տեղ

գտած անորոշ տագնապին, ժպտաց գայթակղիչ ու ցանկասեր փաղաքշանքով:

Բեռնարդը լուռ նայեց նրան, անպատասխան ու շատ մռայլ դեմքով խորազնին նայեց: Վայրկյան-ներ անց Լենինան փախցրեց հայացքը նյարդային ժպիտով, փորձեց ինչ-որ բան ասել, չկարողացավ: Լռությունը երկարաձգվեց:

Երբ Բեռնարդը վերջապես խոսեց, նրա ձայնի մեջ հոգնածություն նկատվեց:

— Դե լավ,— ասաց նա,— մենք վերադառնում ենք:

Ուժգին սեղմելով արագացուցիչը՝ նա մեքենան հրթիռի պես դեպի երկինք ուղղեց: Չորս հազար մետր բարձրության հասնելուն պես նա միացրեց պտուտակները: Մեկ-երկու րոպե նրանք լուռ թռչում էին: Ապա անսպասելիորեն Բեռնարդը սկսեց ծիծաղել: Բավականին տարօրինակ, ինչպես մտածեց Լենինան, բայց, այդուհանդերձ, դա ծիծաղ էր:

— Ավելի լավ ես,— խիզախեց հարցնել վերջինս:

Պատասխանելու փոխարեն նա, ձեռքը դեկից բարձրացնելով, գրկեց Լենինային և սկսեց շոյել նրա կուրծքը:

«Փա՞ռք Ֆորդին,— մտածեց նա,— ամեն ինչ կարգին է»:

Կես ժամ անց նրանք արդեն Բեռնարդի ննջարանում էին: Բեռնարդը միանգամից սոմայի չորս հարկուլ տվեց, միացրեց ռադիոն և հեռուստացույցը և սկսեց հանվել:

— Դժ,<— հետաքրքրվեց Լենինան՝ հոնքերը բազմանշանակ կամարելով, երբ նրանք հաջորդ օրն աշխատանքից հետո հանդիպեցին տանիքին,— լավ էր, չէ, երեկ:

Բեռնարդը գլխով արեց: Նրանք բարձրացան ուղղաթիռ: Փոքր ցնցում, և նրանք օդում էին:

— Բոլորն ասում են, որ ես ահավոր պնևմատիկ եմ,— մտածեատ ասաց Լենինան՝ շոյելով սեփական ռոքերը:

— Ահավոր,— բայց Բեռնարդի աչքերում ցավի արտահայտություն կար: «Ասես մսի կտոր»,— մտածեց նա:

Լենինան որոշակի տագնապով բարձրացրեց գլուխը.

— Բայց չես կարծում, որ չափից դուրս թմբլիկ եմ, չէ:

Բեռնարդը թափահարեց գլուխը: «Ասես մսի կտոր»:

— Կարծում ես՝ ամեն ինչ նորմալ է:

Բեռնարդը դարձյալ գլխով արեց:

— Բոլոր առումներով:

— Անթերի,— ասաց նա բարձրածայն: Եվ մտքում ավելացրեց. «Նա ինքն էլ իրեն նույն կերպ է ընկալում: Նա դեմ չէ մսի կտոր լինելուն»:

Լենինան հաղթանակած ժպտաց: Բայց նրա գոհունակությունը վաղաժամ էր:

— Այդուհանդերձ,— շարունակեց Բեռնարդը կարճ դադարից հետո,— ես կուզեի, որ ամեն ինչ այլ կերպ ավարտվեր երեկ:

— Այլ կերպ: Այլ ավարտներ էլ կան:

— Ես չեի ցանկանա, որ ամեն ինչ ավարտվեր անկողնով,— հստակեցրեց նա:

Լենինան ապշած էր:

— Ոչ միանգամից, ոչ առաջին օրը:

— Այդ դեպքում ն՞րբ:

Նա սկսեց անհասկանալի ու վտանգավոր անհեթեթություններ խոսել: Լենինան ձգտում էր հնարավորինս խլացնելու սեփական միտքը, բայց մերթընդմերթ առանձին արտահայտություններ պահանջում

Էին լսելի լինել: «...փորձել տեսնել՝ ինչ կստացվի սեփական բնազդները զսպելու արդյունքում», — լսեց նա: Բառերն ասես նրա մտքի լծակներին դիպան:

— Այսօրվա հաճույքը վաղվան մի՛ թող, — լրջությամբ ասաց նա:

— Երկու հարյուր կրկնություն շաբաթական երկու անգամ, տասնչորսից մինչև տասնվեցուկես տարեկան, — այսպես արձագանքեց Բեռնարդը:

Խելահեղ ճառը շարունակվեց՝ «Ես ուզում եմ ճանաչել կիրքը». հասավ Լենինային: «Ես ուզում եմ ավելի ուժգին ինչ-որ բան զգալ»:

— Երբ անհատը զգում է, համայնքը սասանվում է, — արտաքերեց Լենինան:

— Դե, իսկ ինչո՞ւ մի փոքր չսասանվի:

— Բեռնարդ:

Սակայն Բեռնարդն անհողդողդ էր:

— Չափահասներ մտավոր գործունեության մեջ և աշխատանքային ժամերին, — շարունակեց նա, — և երեխաներ, երբ հերթը հասնում է զգացմունքներին ու կրքերին:

— Մեր Տեր Ֆորդը սիրում է երեխաներին:

— Օրերս հանկարծակի մի միտք ծագեց գլխումս, — անտեսելով ընդհատումը՝ շարունակեց Բեռնարդը, — որ ինարավոր է հասուն լինել միշտ՝ կյանքի բոլոր ոլորտներում:

— Ես չեմ հասկանում, — Լենինան կոպիտ էր:

— Գիտեմ, որ չես հասկանում: Այդ իսկ պատճառով էլ երեկ միասին անկողին մտանք երեխաների նման, հասուն լինելու և համբերելու փոխարեն:

— Բայց ախր հրաշալի էր, — պնդեց Լենինան, — այնպես չէ:

— Օ՛հ, մեծագույն հրաշք, — պատասխանեց նա, բայց այնպիսի տրտմագին ծայնով, այնպիսի խոր

դժբախտությամբ, որ Լենինան զգաց, թե ինչպես իր հաղթանակն ակնթարթորեն հօդս ցնդեց: Այնուամենայնիվ, գուցե իրոք մտածում է, որ ինքը չափացանց թմբլիկ է:

— Ասում էի, չէ,— եղավ ֆաննիի միակ պատասխանը, երբ Լենինան անկեղծացավ նրա ներկայությամբ,— ամեն ինչի մեղավորը նրա արյան սուրոգատի մեջ ավելացված ալկոհոլն է:

— Այդուհանդերձ,— պնդեց Լենինան,— նա ինձ դուր է գալիս: Նա այնպիսի ահավոր սիրուն ծեռքեր ունի: Եվ քայլելիս ուսերն այնպես գրավիչ է շարժում:— Նա հոգոց հանեց:— Բայց երանի այդպես տարօրինակ չլիներ:

Մաս 2

Մի պահ վարանելով տնօրենի սենյակի դռան առաջ՝ Բեռնարդը խոր շունչ քաշեց և ուսերն ուղղեց՝ գոտեպնդելով իրեն անհավանության ու մերժման սպասումով, ինչն իր համոզմամբ գտնելու էր ներսում: Նա թակեց և մտավ ներս:

— Ձեր մակագրությունն է անհրաժեշտ անցագրի համար, պարո՞ն տնօրեն,— ասաց նա հնարավորինս անհոգ և դրեց թուղթը գրասեղանին:

Տնօրենը խիստ հայացք նետեց նրա վրա: Սակայն Աշխարհի Վերահսկիչի գրասենյակի կնիքը փաստաթղթի վերևում էր, իսկ Մուսթաֆա Մոնդի ստորագրությունը՝ սև և ակնբախ՝ ներքևում: Ամեն ինչ միանգամայն օրինական էր: Տնօրենն ընտրություն չուներ: Նա մակագրեց իր անվան սկզբնատառերը՝ երկու գունատ չնչին տառ Մուսթաֆա Մոնդի ստորագրության ուղիղ ներքևում, և պատրաստվում էր վերադարձնելու թուղթն առանց բառ իսկ մեկնաբա-

Նության և ֆորդյան բարեմաղթանքի, երբ աչքն ընկավ անցագրի բովանդակության ինչ-որ տողի:

— Նյու Մեքսիկոյի Արգելոց,— ասաց նա, և նրա ձայնն ու Բեռնարդին հառած դեմքը որոշակի շփոթահար զարմանք արտահայտեցին:

Զարմանալով նրա զարմանքից՝ Բեռնարդը գլխով արեց: Լռություն տիրեց:

Տնօրենը հենվեց աթոռի հենակին՝ կնճռտելով ճակատը:

— Քանի՞ տարի առաջ էր,— ասաց նա՝ խոսելով ավելի շուտ ինքն իր հետ, քան Բեռնարդի:— Քսան տարի, կարծես թե: Մոտ քսանիինք: Ձեր տարիքին էի:— Նա հոգոց հանեց ու տարութերեց գլուխը:

Բեռնարդը չափից դուրս անհարմար զգաց իրեն: Այնպիսի ավանդապաշտ մարդ, այնչափ մանրախնդիր բարեկրթությամբ, ինչպիսին տնօրենն էր, և նման ակնհայտ անպատշաճություն նրա կողմից: Բեռնարդն ուզում էր դեմքը թաքցնել, դուրս փախչել սենյակից: Ոչ այն պատճառով, որ նա ինքն ի քնեռք դատապարտելի բան էր տեսնում հեռավոր անցյալի մասին խոսելու մեջ. դա հերթական քնուսուցողական նախապաշարմունքներից էր, որոնցից նա (ինչպես թվում էր իրեն) ամբողջապես ազատվել էր: Այն, ինչ ստիպեց նրան ամոթ զգալ, գիտակցումն էր, որ տնօրենը դատապարտում էր նմանօրինակ բաները, դատապարտում էր և, այնուամենայնիվ, մատնեց ինքն իրեն՝ արգելքը խախտելով: Ինչպիսի՞ ներքին դրդմամբ: Անհարմարություն զգալով հանդերձ՝ Բեռնարդը հոժարությամբ ունկնդրեց:

— Ես էլ Ձեզ նման,— ասաց տնօրենը,— ցանկություն ունեի վայրենիներին նայելու: Նյու Մեքսիկո մեկնելու համար թույլտվություն ստանալով՝ ես ուղևորվեցի այստեղ իմ ամառային արձակուրդին:

Աղջկա հետ, որի հետ ժամանակ էի անցկացնում այդ պահին: Նա բետա-մինուս էր և, եթե չեմ սխալվում,— նա փակեց աչքերը,— եթե չեմ սխալվում, շիկահեր էր: Համենայն դեպս, նա պնսմատիկ էր, առանձնահատուկ պնսմատիկ, ես հիշում եմ դա: Այդպիսով, մենք մեկնեցինք այնտեղ, նայեցինք վայրենիներին, ծիավարեցինք և այդպես շարունակ: Իսկ հետո (դա իմ մեկնելու գրեթե վերջին օրն էր), հետո, ի՞նչ, նա կորավ: Մենք գնացել էինք այն գարշելի սարերից մեկն ի վեր՝ ծիավարելու, անտանելի շոգ էր ու հեղծուկ, և ճաշելուց հետո մենք պառկեցինք քնելու: Կամ, ավելի ճիշտ, ես պառկեցի: Իսկ նա ամենայն հավանականությամբ գնացել էր զբոսնելու, միայնակ: Համենայն դեպս, երբ ես արթնացա, նա այնտեղ չէր: Իսկ այդ պահին պայթեց իմ կյանքում տեսած ամենից սարսափազդու ամպրոպը: Այն թափվեց, մռնչաց ու հեղեղեց, ծիերն ազատվեցին ու փախան, իսկ ես, փորձելով բռնել նրանց, ընկա ու վնասեցի ծունկս այնպես, որ հազիվ էի կարողանում քայլել: Բայց և այնպես, ես փնտրեցի, կանչեցի ու էլի փնտրեցի: Բայց նա անհետացել էր: Այնուհետև մտածեցի, որ նա միայնակ վերադարձել է հանգստյան տուն: Այդպիսով, ես սողացի ներքև՝ դեպի հովհտը, որով մենք եկել էինք: Ծունկս անասելիորեն ցավում էր, իսկ ես կորցրել էի իմ սոման: Ժամեր տևեց: Կեսգիշերն անց հազիվ կարողացա հանգստյան տուն վերադառնալ: Եվ նա այնտեղ չէր, նա այնտեղ չէր,— կրկնեց տնօրենը: Լռություն տիրեց:— Այդպիսով,— ամփոփեց նա վերջապես,— հաջորդ օրը որոնում հայտարարվեց: Բայց մենք չկարողացանք գտնել նրան: Նա հաստատ ինչ-որ մի տեղ ծորն էր ընկել կամ լեռնային առյուծի բաժին էր դարձել: Ֆորդը գիտի: Այսպես թե այնպես, դա ահավոր էր: Ես չափազանց վշտացած էի: Ես կասեի՝ ավե-

լին, քան հարկն էր: Քանզի, ի վերջո, դա պատահար էր, որ կարող էր տեղի ունենալ ցանկացած մեկի հետ, և, իհարկե, հասարակական օրգանիզմը մնում է անփոփոխ, թեև բաղադրիչ բջիջները կարող են փոխվել:

Բայց այս քնուսուցողական միտքը կարծես թե առանձնապես չէր միսիթարում: Նա տարութերեց գլուխը:

— Ես երբեմն տեսնում եմ երազում,— շարունակեց տնօրենը ցածրածայն,— տեսնում եմ, թե ինչպես եմ արթնանում ամպրոպի որոտից, և նա կողքիս չէ, տեսնում եմ, թե ինչպես եմ որոնում ու որոնում նրան ծառերի տակ:

Նա լուր ընկավ հիշողությունների գիրկը:

— Դուք ահավոր ցնցում եք ապրել,— ասաց Բեռնարդը գրեթե նախանձով:

Նրա ծայնից տնօրենը ցնցվեց մեղավոր գիտակցումով, մի հայացք նետեց Բեռնարդի վրա, փախցրեց աչքերը, շառագունեց, ապա կրկին նայեց նրան հանկարծահաս կասկածով և ջղային արժանապատվությամբ:

— Չերևակայեք,— ասաց նա,— թե ես որևէ անպատշաճ հարաբերության մեջ եմ եղել այդ աղջկա հետ: Ոչ մի հուզական, ոչ մի երկարատև բան: Ամեն ինչ կատարելապես առողջ ու նորմալ էր:— Նա հանձնեց Բեռնարդին թույլտվությունը:— Ես իսկապես չգիտեմ, թե ինչու ծանծրացրի Զեզ այս տափակ միջադեպով:

Կատաղելով ինքն իր վրա՝ վարկաբեկիչ գաղտնիքը հայտնելու համար, նա իր մոլեգնությունը թափեց Բեռնարդի վրա: Նրա հայացքն այժմ անկեղծ չարամտություն էր արտահայտում:

— Եվ առիթից օգտվելով, պարո՞ն Մարքս,— շարունակեց նա, — պետք է ասեմ, որ ես գոհ չեմ աշխատանքային ժամերից դուրս Զեր ցուցաբերած վարքի մասին ստացած տեղեկություններից։ Դուք կարող եք ասել, որ դա իմ գործը չէ։ Բայց այդպես չէ։ Ես պարտավոր եմ մտածել Կենտրոնի բարի անունի մասին։ Իմ աշխատակիցները պետք է կասկածից վեր լինեն, հատկապես բարձր դասակարգերի ներկայացուցիչները։ Ալֆաներն այնպես են դաստիարակված, որ հարկադրված չեն մանկամիտ լինել իրենց հուզական վարքում։ Այդ իսկ պատճառով էլ նրանք հավելյալ ջանք պիտի գործադրեն այդպիսին լինելու համար։ Նրանց պարտականությունն է լինել մանկամիտ՝ ի հեճուկս իրենց հակումների։ Եվ այսպես, պարո՞ն Մարքս, ես Զեզ արդարացիորեն նախազգուշացնում եմ, — տնօրենի ձայնը դողում էր վրդովմունքից, որն այժմ միանգամայն արդարացի էր ու անաչառ, քանզի բուն Հասարակության դժգոհությունն էր արտահայտում։ — Եթե մեկ անգամ էլ լսեմ մանկամիտ վարվելակարգին համապատասխան նորմերից որևէ շեղման մասին, կխնդրեմ, որ Զեզ տեղափոխեն Կենտրոնի որևէ մասնաճյուղ, նախընտրելի է՝ իսլանդիա։ Հաճելի օր։

Եվ պտտվելով իր աթոռով՝ նա վերցրեց գրիչն ու սկսեց գրել։

«Սա նրան դաս կլինի», — մտածեց տնօրենը։ Բայց նա սխալվում էր։ Քանզի Բեռնարդը լքեց սենյակը գոռոզությամբ, իրճվանքով, նա իր հետևից փակեց դուռն այն մտքով, որ ինքը միայնակ դեմ կանգնեց, ճակատամարտեց իրերի սովորական կարգի դեմ, հպարտ՝ անհատական նշանակալիության ու կարևորության արբեցնող գիտակցությամբ։ Նույնիսկ աքսորի միտքը նրան չահարեկեց, այն ավելի շուտ ոգևո-

րող էր, քան ընկճող: Նա իր մեջ բավականաչափ ուժ էր զգում՝ հաղթահարելու դժվարությունները, բավականաչափ ուժ՝ առճակատելու նույնիսկ հսլանդիային: Եվ այս վստահությունն ավելի մեծ էր, քանզի նա վայրկյան իսկ չէր հավատում, որ իրեն որևէ բանի առաջ կկանգնեցնեն: Մարդկանց պարզապես չեն տեղափոխում նման բաների համար: Իսլանդիան միայն սպառնալիք է: Ամենից խթանիչ ու կենսարար սպառնալիքը: Միջանցքով միայնակ անցնելիս նա մինչև անգամ սուլում էր:

Հերոսական էր այդ երեկո նրա պատմությունը տնօրենի ու իր երկխոսության մասին:

— Ինչից հետո,— այսպես էր այն ավարտվում,— ես պարզապես ասացի նրան, որ անհատակ անցյալի ծոցը գնա, և դուրս քայլեցի սենյակից: Եվ վերջ:— Նա սպասումով նայեց Հելմհոլց Ռոթսընին: Բայց վերջինս ոչ մի բառ չարտասանեց: Հելմհոլցը լուր նստած էր՝ հայացքը հառած հատակին:

Բեռնարդը նրան դուր էր գալիս, նա երախտապարտ էր վերջինիս, քանզի միակ մարդն էր իր ծանոթներից, որի հետ կարողանում էր խոսել իրեն կարևոր թվացող առարկաների շուրջ: Այդուհանդերձ, Բեռնարդի մեջ այնպիսի գծեր կային, որոնք նա ատում էր: Այս պարծենկոտությունն, օրինակ: Եվ դրան հաջորդող թշվառ ինքնախղճահարության պոռթկումները: Եվ անցած-գնացած իրադարձությունից հետո համարձակություն և ոգու արտասովոր արիություն (որոնցից նա զուրկ է) դրսւորելու նրա այդ խղճուկ սովորությունը: Նա ատում էր դրանք, որովհետև Բեռնարդն իրեն դուր էր գալիս: Վայրկյաններն անցնում էին: Հելմհոլցը շարունակում էր հատակին նայել: Եվ հանկարծ Բեռնարդը կարմրեց ու շրջեց դեմքը:

Մաս 3

Թռիչքը բավականին անհետաքրքիր էր: Կապույտ խաղաղօվկիանոսյան հրթիռը երկուսուկես րոպե շուտ իջավ Նյու Օոլեան, չորս րոպե կորցրեց Թեքսասի պտտահողմում, բայց 95 աստիճանի արևմտյան երկայնության բարենպաստ օդային հոսանքի ազդեցությամբ կարողացավ վայրէջք կատարել Սանտա Ֆեում ժամատախտակից ոչ ավելի, քան քառասուն վայրկյան ուշացումով:

— Քառասուն վայրկյան վեցուկես ժամանց թռիչքում: Այնքան էլ վատ չէ,— հավանություն տվեց Լենինան:

Այդ գիշեր նրանք քնեցին Սանտա Ֆեում: Հյուրանցը գերազանց էր, անհամեմատ ավելի լավը, քան, օրինակ, այն ահավոր Ավրորա Բորա Փելիսը, որում Լենինան ուղղակի տառապեց անցած ամառ: Հեղուկ օդ, հեռուստացույց, վիբրովակուումային մերսման սարք, ռադիոընդունիչ, կոֆեինի եռացրած լուծույթ, տաք հակաբեղմնավորիչներ և ութ տարբեր բույրեր յուրաքանչյուր ննջասենյակում: Սինթետիկ երաժշտության սարքը նվազում էր, երբ նրանք մուտք գործեցին հյուրասրահ, և ավելին երազելու ոչինչ չէր թողնում: Վերելակի ցուցատախտակն ազդարարում էր, որ հյուրանցում վաթսուն ինքնաշարժ սքվոշի կորտ կա, իսկ այգում կարելի է խաղալ թե՛ արգելագոլֆ և թե՛ էլեկտրամագնիսական գոլֆ:

— Ուղղակի սքանչելի է հնչում,— բացականչեց Լենինան,— երանի այստեղ մնայինք: Վաթսուն ինքնաշարժ սքվոշի կորտ:

— Արգելոցում դրանցից և ոչ մեկը չի լինելու,— զգուշացրեց Բեռնարդը,— և ոչ էլ օծանելիք, հեռուստացույց, նույնիսկ տաք ջուր: Եթե կարծում ես, որ

առանց դրանց չես կարող, մնա՞ այստեղ, մինչև կվերադառնամ:

Լենինան վիրավորվեց.

— Իհարկե կարող եմ: Ես միայն ասացի, որ այստեղ սքանչելի է, որովհետև... դե որովհետև *առաջադիմությունը սքանչելի* է, այնպես չէ:

— Հինգ հարյուր կրկնություն շաբաթական մեկ անգամ, տասներեք տարեկանից մինչև տասնութը,— ասաց Բեռնարդը ցածրածայն, ասես ինքն իրեն:

— Ինչ ասացիր:

— Ասացի, որ *առաջադիմությունը սքանչելի* է: Ահա թե ինչու չարժի գալ Արգելոց, քանի դեռ իսկապես չես ուզում դա:

— Բայց ես իսկապես ուզում եմ:

— Շատ բարի,— ասաց Բեռնարդը, և դա գրեթե սպառնալիք էր:

Նրանց թույլտվության համար Արգելոցի տեսութիւն ստորագրությունն էր անհրաժեշտ, որի գրասենյակ հավուր պատշաճի ներկայացան նրանք հաջորդ առավոտյան: Էպսիլոն-պլյուս սևամորթ դռնապանը ներս տարավ Բեռնարդի այցեքարտը, և նրանց գրեթե անմիջապես ներս հրավիրեցին:

Տեսուչը շիկահեր տափակագանգ ալֆա-մինուս էր՝ կարճահասակ, կարմրավուն, կլորադեմ և լայնաթիկունք, բարձր ինչեղ ձայնով՝ շատ հարմար քնուսուցողական իմաստնություններ արտաքերելու համար: Նա անիմաստ տեղեկատվության և բարի խորհրդի ինքնակոչ աղբյուր էր: Սկսեց թե չէ, այլևս հնարավոր չէր կանգ առնել:

— ...հինգ հարյուր վաթսուն հազար քառակուսի կիլոմետր՝ բաժանված չորս առանձին ենթաարգելոցների, որոնցից յուրաքանչյուրը շրջափակված է բարձր լարման փշալարերով:

Հենց այդ պահին և առանց ակներև պատճառի Բեռնարդը հանկարծ հիշեց, որ իր լոգարանի օժանելիքի ծորակը բաց է թողել:

— ...հոսանքը մատակարարվում է Մեծ Կանիոնի¹⁷ ջրաէլեկտրակայանի կողմից:

«Ահրելի գումար կկազմի մինչև վերադառնալս»: Բեռնարդը պատկերացրեց, թե ինչպես է օժանելիքի հաշվիչի սլաքը սողում ու սողում շրջանով, մրջնակերպ, անխոնջ: «Հելմհոլց Ութսընին է պետք արագ զանգել»:

— ...իինգ կիլոմետր բարձրությամբ փշալարեր՝ վաթսուն հազար վոլտ լարման տակ:

— Իսկապես,—օգտվելով թատերական դադարից՝ քաղաքավարությամբ ակնարկեց Լենինան՝ ամենևին չհասկանալով՝ ինչի մասին էր խոսում տեսուչը: Երբ տեսուչը սկսեց խոսել իր բամբ ձայնով, Լենինան ծածուկ կուլ տվեց սոմայի կես հաբ, ինչի արդյունքում նա այժմ կարողացավ նստել, անվրդով կերպով ձևացնել, թե լսում է, բնավ ոչնչի մասին չմտածել, բայց և իր խոշոր երկնագույն աչքերը հառել տեսուչի դեմքին համակ ուշադրության արտահայտությամբ:

— Ցանկապատին դիպչելը ակնթարթային մահ է,— արտաքերեց տեսուչը հանդիսավորությամբ:— Վայրենիների արգելոցից ելք չկա:

«Ելք» բառը միտք տվեց Բեռնարդին:

— Թերևս,— ասաց նա կիսով չափ վեր կենալով,— մենք պիտի գնանք:

Փոքրիկ սև սլաքը շտապում էր, ասես միջատ, կրծելով ժամանակը, ուտելով նրա փողերը:

— Ելք չկա,— կրկնեց տեսուչը՝ նրան ձեռքով հրահանգելով նստել, և քանի որ թույլտվությունը դեռ

¹⁷ Կոլորադո գետի կիրճը, որն աշխարհում խոշորագույններից է: Տեղակայված է ԱՄՆ-ի Արիզոնա նահանգում:

ստորագրված չէր, Ենթարկվելուց բացի Բեռնարդին այլ ընտրություն չէր մնում:— Նրանք, ովքեր ծնվում են Արգելոցում, և հիշեք, իմ թանկագին Երիտասարդ լեդի,— ավելացրեց նա՝ վավաշոտ հայացքն անամոթաբար չկտրելով Լենինայից և խոսելով անտեղի շշուկով,— հիշեք, որ Արգելոցում երեխաները դեռ ծնվում են, այն, իսկապես ծնվում են, որքան էլ որ զգվելի է դա:— Նա հույս ուներ, որ իր հղումը ամոթալի առարկային Լենինային կստիպի կարմրել, բայց նա միայն ժպտաց կեղծ ըմբռնմամբ և ասաց՝ «Իսկապն»: Հիասթափվելով տեսուչը սկսեց նորից:— Նրանք, կրկնում եմ, ովքեր ծնվում են Արգելոցում, դատապարտված են այնտեղ էլ մեռնելու:

Դատապարտված են մեռնելու: Մեկ տասներորդ լիտր օծանելիք յուրաքանչյուր րոպեում: Վեց լիտր մեկ ժամում:

— Թերևս,— Բեռնարդը փորձեց ևս մեկ անգամ,— մենք պետք է...

Առաջ հենվելով՝ տեսուչը չորս մատով թխկթխկացրեց սեղանին:

— Դուք հարցնում եք՝ քանի մարդ է ապրում Արգելոցում: Եվ ես պատասխանում եմ,— հաղթանակած:— Ես պատասխանում եմ, որ մենք չգիտենք: Մենք կարող ենք միայն կռահել:

— Իսկապես:

— Իմ թանկագին Երիտասարդ լեդի, իսկապես:

Վեց անգամ քսանչորս, ո՛չ, արդեն վեց անգամ երեսունվեց: Բեռնարդն անհամբերությունից գունատվել էր ու դողում էր: Սակայն բամբ ծայնը անողոքաբար շարունակում էր:

— ...գրեթե վաթսուն հազար հնդկացի և խառնածին... բացարձակ վայրենիներ... մեր հսկիչները պարբերաբար այցելում են... այլապես ոչ մի շփում,

ոչ մի առնչություն քաղաքակիրթ աշխարհի հետ... դեռ պահպանում են իրենց գարշելի սովորութներն ու ավանդութները... ամուսնություն, եթե գիտեք՝ ինչ է դա, իմ թանկագին երիտասարդ լեդի... ընտանիքներ... ոչ մի նախասահմանում... իրեշավոր սնոտիապաշտություններ... քրիստոնեություն և տոտեմիզմ¹⁸ և նախնիների պաշտամունք... մեռած լեզուներ, ինչպիսիք են զունին¹⁹ և խապաներենը և ատապասկերենը²⁰... կատվառյուծներ, փշախոզեր և այլ վայրենի կենդանիներ... վարակիչ իիվանդություններ... քահանաներ... թունավոր մողեսներ:

— Իսկապես:

Վերջապես նրանք հեռացան: Բեռնարդը սլացավ դեպի հեռախոսը: Արագ, արագ, բայց երեք րոպե պահանջվեց Հելմհոլց Ութարունի հետ կապ հաստատելու համար:

— Ասես արդեն վայրենիների միջավայրում ենք,— գանգատվեց նա,— անիծյալ անորակություն:

— Ընդունիր մի գրամ,— առաջարկեց Լենինան:

Նա իրաժարվեց՝ նախընտրելով իր զայրութը: Եվ վերջապես, փառք Ֆորդին, նա կապի մեջ էր, և, այն, դա Հելմհոլցն էր, Հելմհոլցը, որին նա բացատրեց իրողությունը, և ով խոստացավ անմիջապես գնալ, անմիջապես, և անջատել ծորակը, այն, անմիջապես, բայց առիթից օգտվելով ասաց, թե ինչ է ԲԴԿ տնօրենը հանրության առաջ ասել երեկ երեկոյան:

¹⁸ Տոհմացեղային հասարակություններում առկա կրոնա-հասարակական համակարգ, որի հիմքում ընկած է տոտեմի պաշտամունքը, վերջինս, որպես կանոն, կենդանի է, բոյս կամ որևէ բնական երևույթ:

¹⁹ Հյուսիսամերիկյան բնիկների լեզուներից մեկը, որի կրողն է Նյու Մեքսիկոյի արևմուտքում բնակվող նույնանուն՝ զունի ցեղը:

²⁰ Հյուսիսամերիկյան բնիկների լեզվախումբ, որը ներառում է շուրջ քառասուն լեզու:

— Ի՞նչ: Նա ինձ փոխարինող է փնտրում:— Բեռնարդի ծայնը ցավ էր արտահայտում,— այսինքն՝ դա իսկապես որոշված է: Նա հիշատակել է Խոլանդիան: Ասացիր՝ այն: Ֆորդ: Խոլանդիա:

Նա կախեց լսափողը և շրջվեց դեպի Լենինան: Նրա դեմքը գունատ էր, այն ծայրահեղ ընկճված արտահայտություն ուներ:

— Ի՞նչ է եղել,— Լենինան հարցրեց:

— Եղել,— նա թափով ընկավ աթոռին,— ինձ պատրաստվում են Խոլանդիա ուղարկելու:

Անցյալում հաճախ էր նրան հետաքրքրում, թե ինչ կլինի, եթե մարդ ենթարկվի (առանց սոմայի, միայն սեփական ներքին ռեսուրսների վրա հույս դնելով) որևէ մեծ փորձության, որևէ ցավի, որևէ հալածանքի. Նա նույնիսկ տենչում էր տառապանք: Ընդամենը մեկ շաբաթ առաջ տնօրենի գրասենյակում նրան թվում էր՝ ինքն արիաբար դիմակայեց, անդրդրվելիորեն ընդունեց տառապանքն առանց որևէ բարի: Տնօրենի սպառնալիքները նրան նույնիսկ ոգևորեցին, ստիպեցին ավելի ընդարձակ զգալ, քան կյանքն էր: Բայց դա, ինչպես այժմ նա հասկացավ, սպառնալիքները լուրջ չընդունելու պատճառով էր. Նա չհավատաց, որ տնօրենն իսկապես որևէ բան կձեռնարկի: Այժմ, ինչպես երևում է, սպառնալիքներն իսկապես իրագործվում են, Բեռնարդն ահաբեկված էր: Երբեմնի երևակայական անդրդրվելիությունից, երբեմնի տեսական արիությունից հետք իսկ չէր մնացել:

Նա զայրացավ ինքն իր վրա՝ ինչպիսի հիմար, տնօրենի վրա՝ որքան անարդար է իրեն երկրորդ հնարավորություն չտալը, երկրորդ հնարավորություն, որից նա հիմա, անկասկած, կօգտվեր: Եվ Խոլանդիան, Խոլանդիան:

Լենինան տարութերեց գլուխը:

— Եղածն ու սպասվողը ցավ են պատճառում,— մեջբերեց նա,— ընդունիր սունա, մնա՛ ներկայում:

Ի վերջո նա համոզեց Բեռնարդին սոմայի չորս հաբ կով տալ: Հինգ րոպե անց արմատներն ու պտուղներն անհետացան, ծաղկեց ներկայի վարդաթույր ծաղիկը: Դոնապանը հայտնեց, որ համաձայն Արգելոցի տեսուչի հրահանգի՝ Արգելոցի պահակն ուղղաթիռով արդեն ժամանել է և հյուրանոցի տանիքում սպասում է: Նրանք անմիջապես վեր բարձրացան: Գամմա-կանաչ համազգեստով մի խառնածին ողջունեց նրանց և սկսեց ներկայացնել առավոտյան ծրագիրը:

Տասը-տասներկու հիմնական պուեբլոների²¹ համայնապատկեր վերից, ապա վայրէջք ճաշին Մալփայիս²² հովտում: Հանգստյան տունն այնտեղ հարմարավետ էր, և վերին պուեբլոյում վայրենիներն, ամենայն հավանականությամբ, իրենց ամառային փառատոնը պիտի նշեին: Գիշերն անցկացնելու համար դա լավագույն վայրը կլիներ:

Նրանք զբաղեցրին իրենց տեղերն ուղղաթիռում և շարժվեցին տեղից: Տասը րոպե անց նրանք հատում էին քաղաքակրթությունը վայրենությունից բաժանող սահմանը: Բլուրներն ի վեր ու վար, աղ ու ավազի անապատների լայնքով, անտառների միջով, դեպի կիրճերի մանուշակագույն խորքերը, սեպաժայռերի, գագաթների և ողորկ սարահարթերի վրայով. ցանկապատն ավելի ու ավելի հեռուն էր ծգվում. անխաթար ուղիղ գիծ՝ հաղթանակած մարդկային առաջա-

²¹ Իսպանական ծագում ունեցող բառ է (թարգմ.՝ Ժողովուրդ, գյուղ), այդպես էին անվանում հյուսիսամերիկյան բնիկների որոշ ցեղեր և նրանց բնակավայրերը:

²² Եզրույթը, որպես կանոն, կիրառում են Ամերիկայի իսպանալեզու ժողովուրդները՝ բնորոշելու անհարթ և անջրդի հողային տարածքները:

դիմության երկրաչափական խորհրդանիշը: Իսկ դրա ստորոտում՝ այստեղ ու այնտեղ, սպիտակ ոսկորների խճանկարն էր. դեռևս չնեխած գորշ դիերը բաց դարչնագույն հողի վրա մատնանշում էին վայրը, որտեղ կործանարար փշալարերին չափազանց մոտ էին եկել եղնիկն ու արջառը, կատվառյուծը, փշախոզը կամ շնագայլը, կամ ագահ գիշանգղն էր սավառնել ներքև լեշի ծխից և շանթահարվել՝ ասես ահեղ դատաստանի արժանանալով:

— Նրանք այդպես էլ չսովորեցին,— ասաց կանաչ համազգեստավոր օդաչուն՝ մատնանշելով ներքենում թափած կմախքները,— և երբեք էլ չեն սովորի,— հավելեց նա և ծիծաղեց, ասես որևէ անձնական հաղթանակ էր շահում հոսանքահարված կենդանիներից:

Բեռնարդը նույնպես ծիծաղեց. Երկու գրամ սոմայից հետո կատակը, չգիտես ինչու, զվարճալի թվաց: Ծիծաղեց, ապա՝ գրեթե անմիջապես, քնով անցավ և քնած թռավ Թառսի և Թեսուրիի, Նամբեի, Փիքուրիսի և Փոհաքիի, Սիայի և Քոչիթիի, Լագունայի և Աքոմայի, Կախարդված սարահարթի, Զունիի, Քիբոլայի և Օհո Քալիենթեի²³ վրայով և վերջապես արթնացավ, երբ մեքենան արդեն վայրէջք էր կատարել, Լենինան ճամպրուկներն էր տեղափոխում դեպի փոքր քառակուսաձև տնակը, իսկ գամմա-կանաչ խառնածինը անհասկանալի լեզվով խոսում էր երիտասարդ հնդկացու հետ:

— Մալփայիս,— բացատրեց օդաչուն, երբ Բեռնարդը դուրս եկավ:— Ահա հանգստյան տունը: Պուեբլոյում պարեր կան այսօր ցերեկը: Նա կտանի ձեզ այնտեղ:— Նա ցուց տվեց երիտասարդ խոժողադեմ վայրենուն:— Զվարճալի կլինի,— քմծիծաղեց նա,— նրանք ինչ էլ անեն, զվարճալի է,— և այս

²³ Բնիկների բնակավայրեր Նյու Մեքսիկո նահանգում:

ասելով՝ նա մագլցեց դեպի ուղղաթիռը և գործի գցեց շարժիչը:— Մինչ վաղը: Եվ հիշե՞ք,— ավելացրեց նա՝ հանգստացնելով Լենինային,— նրանք կատարելապես ընտելացված են, վայրենիները ձեզ ոչ մի վնաս չեն տա: Նրանք գազային ռումբերի բավականաչափ մեծ փորձառություն ունեն, որպեսզի հասկանան, որ չպետք է հնարքների դիմեն:

Դեռևս ծիծաղելով՝ նա գործի գցեց ուղղաթիռի պտուտակները, սեղմեց արագացուցիչը և հեռացավ:

Գլուխ յոթերորդ

Սարահարթը՝ Մեսան²⁴, բաց դարչնագույն փոշու նեղուցի միջով հանդարտ լողացող նավ էր հիշեցնում: Նեղուցը գալարվում էր զառիթափ ափերի միջև և, թեքվելով մի պատից մյուսը, կանաչ շերտով առաջ էր վազում հովտի ողջ լայնությամբ. գետն էր իր հարակից դաշտերի հետ: Այդ քարանավի ցոռւկին՝ ուղիղ նեղուցի մեջտեղում, և վերջինիս հետ թվացյալ միահյուսված, կանգնած էր երկրաչափորեն ուրվագծված լերկ ժայռի դուրս ցցված մի հատված. Մալփայիսի պուեբլոն էր: Քարաշերտը քարաշերտի վրա. յուրաքանչյուր հարկն ավելի փոքր էր, քան նախորդը, հասակավոր տները դեպի կապուտ երկինքն էին ձգվում, ասես աստիճանակերպ և գլխատված բուրգեր: Դրանց ստորոտում խոնված էին ցածր կառուցները, պատերի խաչուփաչը, և երեք կողմից զառիթափերը կտրուկ իջնում էին դեպի հարթավայրը: Ծիս մի քանի սյուներ ուղղաձիգ վեր էին ձգվում անքամի օդում և կորչում:

— Տարօրինակ է,— ասաց Լենինան:— Շատ տարօրինակ է: Հենց այս բառով էր Լենինան սովորաբար արտահայտում իր դժգոհությունը:— Ինձ դուր չի գալիս այս ամենը: Եվ ինձ դուր չի գալիս այդ մարդը:— Նա հայացքով ցույց տվեց հնդկացի ուղեվարին, որին հրահանգված էր իրենց դեպի պուեբլո առաջնորդել: Նրա հակակրանքն ակնհայտորեն փոխադարձ էր.

²⁴ Կախարդված Մեսան կամ Սարահարթը քարաժայո է Նյու Մեքսիկոյի Քիբոլա բնակավայրում:

իրենց առջևից քայլող տղամարդու մեջքը թշնամանք և չարագույժ արհամարհանք էր արտահայտում:

— Բացի այդ,— նա իջեցրեց ձայնը,— նրա վրայից հոտ է գալիս:

Բեռնարդը չփորձեց հերքել դա: Նրանք շարունակեցին քայլել:

Հանկարծ թվաց, որ օդն ասես ամբողջությամբ կենդանացավ և սկսեց տրոփել, տրոփել արյան անխոնց հոսքով: Վերևում՝ Մալիկայիսում, թմբուկ էին զարկում: Նրանց ոտքերը դոփում էին այդ խորհրդավոր սրտի ռիթմին համազարկ. նորեկներն արագացրին իրենց քայլքը: Նրանց ուղին տանում էր դեպի զարիթափի ստորոտը: Մեծ սարահարթի կողերը դեպի վեր էին խոյանում. Երեք հարյուր ոտնաչափ՝ մինչև այդ թվացյալ նավի եզրագերանը:

— Երանի ուղղաթիռով լինեինք,— ասաց Լենինան՝ դժգոհությամբ նայելով վեր՝ սպառնադեմ լերկ ժայռին:— Ես ատում եմ քայլելը: Եվ այնքան չնչին է մարդ զգում իրեն լեռան ստորոտին:

Որոշ ճանապարհ անցան սարահարթի ստվերի երկայնքով, շրջանցեցին ստվերը, այնտեղ՝ ջրամաշ ձորում, դեպի վեր տանող արահետն էր՝ քարե նավի սանդուղքը: Նրանք մագլցեցին: Վերջինս չափանց ուղղաձիգ կածան էր, որը զիգզագվում էր ձորի մի պատից մյուսը: Երբեմն թմբուկների տրոփյունը գրեթե անլսելի էր, իսկ երբեմն էլ թվում էր, թե չափանց մոտ էր:

Երբ նրանք արդեն ճանապարհի կեսն անցել էին, մի արծիվ սլացավ նրանց այնքան մոտ, որ վերջինիս թևերի քամին զովացրեց նրանց դեմքը: Քարերի արանքում ոսկորների կույտ էր: Այդ ամենն այնպես ճնշող էր, իսկ ինդկացու հոտն ավելի ու ավելի էր ուժգնանում: Վերջապես նրանք ձորից դուրս եկան

դեպի արևի լուսը: Սարահարթի գագաթը քարե տափարակ տախտակամած էր հիշեցնում:

— Ասես Զերինգ-Դ աշտարակը լինի,— մեկնաբանեց Լենինան:

Սակայն նրան թույլ չտվեցին երկարատև վայելել սփոփիչ նմանության իր այդ բացահայտումը: Մոտեցող բոկոտն քայլը նրանց ստիպեց շրջվել: Երկու հնդկացի նրանց ընդառաջ էին վազում կածանով՝ պարանոցից մինչև գոտկատեղը մերկ, մուգ դարչնագույն իրաններին սպիտակ զոլեր նկարված («ասես ասֆալտե թենիսի կորտեր», ինչպես հետագայում Լենինան էր բացատրում), դեմքերն անմարդակերպ՝ պատված կարմիր, սև և դեղնավուն ներկաբծերով: Նրանց սև մազերի մեջ հյուսված էին աղվեսի մորթու և բրդյա կարմիր կտորի մնացորդներ: Հնդկահավի փետուրներից թիկնոցները թափահարվում էին ուսերից կախ, խոշոր փետրապսակը պաճուճանքով շրջափակում էր գլուխները: Նրանց յուրաքանչյուր քայլը զուգակցվում էր արծաթե ապարանջանների, ոսկրե և փիրուզե հոլունքներով ծանր վզնոցների զնգոցով ու շիսկշիկոցով: Նրանք մոտենում էին լուռ, անաղմուկ վազքով՝ շնորհիկ եղնիկի կաշվից մոկասինների: Նրանցից մեկը փետրավել էր բռնել ձեռքում, մյուսը՝ յուրաքանչյուր ձեռքում, ինչպես հեռվից էր երևում, հաստ պարանի երեք-չորս հատված: Պարաններից մեկը կծկվեց, և հանկարծ Լենինան նկատեց, որ դրանք օձեր էին:

Տղամարդիկ ավելի ու ավելի էին մոտենում, նրանց մուգ աչքերը Լենինային էին նայում, սակայն այնպես, ասես չէին նկատում, առանց չնչին իսկ նշանի, որ երբեք տեսել կամ իմացել են նրա գոյության մասին: Կծկված օձը դարձյալ հանգիստ կախ ընկավ: Տղամարդիկ անցան:

— Սա ինձ դուր չի գալիս,— ասաց Լենինան,— սա ինձ դուր չի գալիս:

Նրան էլ ավելի քիչ դուր եկավ այն, ինչը սպասում էր նրանց պուեբլո մուտք գործելիս, որտեղ ուղեվարը նրանց մենակ թողեց, որպեսզի ներս մտնի հրահանգներ տալու համար: Նախևառաջ կեղտը, աղբակույտերը, փոշին, շները, ճանճերը: Լենինայի դեմքը ծամածովեց՝ զգվանքի արտահայտություն ստանալով: Նա թաշկինակը տարավ դեպի քիթը:

— Բայց ինչպես կարող են նրանք ապրել նման կերպ,— նրա ձայնը վրդովմունքով ու կասկածամտությամբ էր բռնկված (Դա հնարավոր բան չէր):

Բեռնարդը թոթվեց ուսերը փիլիսոփայորեն:

— Համենայն դեպս,— նա ասաց,— նրանք շարունակում են դա անել վերջին հինգ-վեց հազարամյակում: Պետք է որ մինչ օրս դրան սովորած լինեն, կարծում եմ:

— Բայց մաքրությունն ու ֆորդությունն անբաժան են,— պնդեց Լենինան:

— Այո՛, և քաղաքակրթությունը ախտազերծությունն է,— շարունակեց Բեռնարդը՝ հեգնալից եզրափակելով տարրական հիգիենայի երկրորդ քնուսուցման դասը:— Բայց այս մարդիկ երբեք չեն լսել Մեր Ֆորդի մասին, և նրանք քաղաքակրթված չեն: Այնպես որ, անհմաստ է այդ մասին խոսելը:

— Օ՛հ,— նա բռնեց Բեռնարդի բազկից,— նայիր:

Գրեթե մերկ մի հնդկացի շատ դանդաղ իջնում էր հարևան տան առաջին հարկի պատշգամբի սանդուղքով՝ աստիճան աստիճանի հետևից, ծայրահեղ զառամյալության դողդոջուն զգուշավորությամբ: Նրա դեմքը խոր կնճիռներով էր պատված և սև էր՝ ասես վանակատե դիմակ: Ատամնազուրկ բերանը ներս էր ընկած: Շրթունքների անկյուններում և կզակի ամեն

կողմում մի քանի երկար քիստեր ճերմակին էին տալիս մուգ մաշկի վրա: Երկար չանրած մազերը մոխրագույն ցախավելի պես դեմքն էին բոլորում: Նրա կորացած մարմնի վրա մաշկից ու ոսկորներից բացի ոչինչ չէր մնացել: Շատ դանդաղ նա վար էր իջնում՝ դադար տալով յուրաքանչյուր աստիճանահարթակին նախքան հաջորդ քայլը խիզախելը:

— Ի՞նչ է եղել նրան,— շշնջաց Լենինան: Նրա աչքերը սարսափից ու զարմանքից լայն բացվեցին:

— Նա ծեր է, ընդամենը,— պատասխանեց Բեռնարդը հնարավորինս անփութորեն: Նա ևս ցնցվեց, սակայն ջանք գործադրեց անվրդով թվալու համար:

— Ծեր,— նա կրկնեց:— Բայց ծերը տնօրենն է, շատ մարդիկ են ծեր, նրանք այսպիսին չեն:

— Այսպիսին չեն, քանզի մենք թույլ չենք տալիս նրանց լինել այսպիսին: Մենք հետ ենք պահում նրանց հիվանդություններից: Պահում ենք նրանց ներզատական հեղուկները արհեստականորեն հավասարակշռված երիտասարդ մակարդակում: Մենք թույլ չենք տալիս, որ նրանց մագնեզիում-կալցիումի չափաքանակը նվազի ավելի, քան կարող է նվազել երեսուն տարեկանում: Մենք ներարկում ենք նրանց երիտասարդ արյուն, պահում ենք նրանց նյութափոխանակությունը մշտապես կայուն վիճակում: Իհարկե, նրանք այսպիսի տեսք չունեն: Չեն էլ ունենա,— ավելացրեց նա,— քանզի նրանց մեծ մասը շատ ավելի շուտ է մահանում՝ մինչև այս ծերունու տարիքին հասնելը: Երիտասարդները գրեթե անփոփոխ են մնում մինչև վաթսուն տարեկանը, ապա՝ ճեղք... և վերջ:

Լենինան, սակայն, չէր լսում: Նա հետևում էր ծերունուն: Դանդաղ, շատ դանդաղ վար իջավ: Ոտքերը հողին հպվեցին: Նա շրջվեց: Իրենց խորասույզ

ակնակապիճներում նրա աչքերը դեռևս արտասովոր փայլով էին օժտված: Դրանք անարտահայտիչ կերպով տևականորեն նայեցին Լենինային, առանց զարմանքի, ասես նա ամենսին այնտեղ չէր: Ապա դանդաղ, կորացած մեջքով ծերունին կաղալով անցավ նրանց կողքով և հեռացավ:

— Բայց սա ահավոր է,— շշնչաց Լենինան,— սարսափելի է: Մենք չպետք է գայինք այստեղ:

Նա գրապանում փորձեց շոշափել իր սոման՝ պարզապես ապահովության համար. աննախադեպ սխալմունքով նա թողել էր շիշը հանգստյան տանը: Բեռնարդի գրապանները ևս դատարկ էին:

Լենինան անզեն էր մնացել Մալփայիսի սարսափելի տեսարաններին դեմ հանդիման: Վերջիններս ի հայտ էին գալիս մեկը մյուսի հետևից: Իրենց փոքրիկներին կրծքով կերակրող երկու երիտասարդ կանանց տեսարանը ստիպեց նրան կարմրել և երեսը մի կողմ շրջել: Երբսէ իր կյանքում նման անպարկեցտքան նա չէր տեսել: Եվ վատթարագույնն այն էր, որ նրբանկատորեն անտեսելու փոխարեն Բեռնարդը որոշեց այս քստմնելի կենդանածին տեսարանին բացահայտ մեկնաբանություն տալ: Ամաչելով (հիմա, երբ սոմայի ազդեցությունն արդեն թողել էր) առավոտյան հյուրանոցում իր ցուցաբերած թուլամորթությունից՝ նա ջանք ու եռանդ չէր խնայում իրեն ուժեղ ու այլախոհ ցուց տալու համար:

— Ինչպիսի չտեսնված մերձ փոխհարաբերություն,— ասաց նա միտումնավոր անարգանքով:— Եվ որչափ զորավոր զգացմունք այն պետք է ծնի: Ես հաճախ մտածում եմ, որ մարդը մեծ բան է կորցնում մայր չունենալով, Լենինա: Պատկերացրո՛ւ քեզ քո սեփական երեխայի հետ այնտեղ նստած:

— Բեռնարդ: Ինչպես կարող ես:

Նրանց կողքով անցնող ակնաբորբով ու մաշկային հիվանդությամբ ծեր կինը շեղեց նրան իր վրդովմունքից:

— Արի գնանք այստեղից,— աղաչեց նա,— այս ամենն ինձ դուր չի գալիս:

Բայց նույն պահին վերադարձավ նրանց ուղեվարը և, նշան անելով, որ հետևեն իրեն, առաջնորդեց նրանց տների միջով ճգվող նեղ փողոցն ի վար: Նրանք շրջանցեցին անկյունը: Աղբակույտի վրա սատկած շուն էր ընկած, խայիպով մի կին ոջիլ էր փնտրում մի աղջնակի մազերի մեջ: Ուղեվարը կանգ առավ աստիճանների ներքևում, ճեռքը վեր բարձրացրեց, ապա ուղղեց դեպի առաջ հորիզոնական դիրքով: Նրանք կատարեցին վերջինիս անխոս հրահանգը՝ բարձրացան աստիճաններով և շեմից ներս մտան՝ հայտնվելով նեղ ու երկար մի մութ միջանցքում, և անցնելով ծխի, յուղի, կեղտոտ հագուստի գարշահոտի միջով՝ մոտեցան դրա մյուս ծայրին, որտեղից ներս էր թափանցում արևի մի շող և թմբուկների աղմուկը՝ բարձր ու մոտ:

Նրանք անցան նախադրան միջով և հայտնվեցին ընդարձակ պատշգամբում: Ներքևում, շրջափակված հասակավոր տներով, գյուղի հրապարակն էր, որտեղ խմբվել էին հնդկացիները: Գունավառ ծածկոցներ, փետուրներ՝ սև մազերի մեջ, փիրուզի ցոլք ու շոգից փայլող թուխ մարմիններ: Լենինան կրկին թաշկինակը քթին մոտեցրեց: Հրապարակի կենտրոնի ազատ հատվածում երկու շրջանաձև աղյուսե ու կավե հարթակներ էին. ակնհայտ էր, որ վերջիններս ստորգետնյա խորշերի տանիքներ էին, քանզի յուրաքանչյուրի կենտրոնում բաց դռնանցք կար և ներսի խավարից երևացող աստիճաններ: Ստորերկոյա խորշից սրին-

գի նվագ էր բարձրանում և գրեթե կորչում էր թմբուկ-ների խրոխտ ու անգութ հաստատունության մեջ:

Լենինային դուր եկան թմբուկները: Փակելով աչքերը՝ նա տրվեց դրանց մեղմ որոտին, թույլ տվեց, որ վերջինս հետզհետե ավելի ու ավելի համակի իր գիտակցությունը, մինչև որ աշխարհում այլևս ոչինչ չմնաց ծայնի այդ խոր տրոփյունից բացի: Այն հիշեցնում էր իրեն Միասնապաշտության և Ֆորդի օրվա տոնակատարությունների սինթետիկ աղմուկը՝ մեղմելով ներկան: «Ցոփ ու շվայտ». շշնջաց նա ինքն իրեն: Այս թմբուկները հենց նույն ռիթմերն են կրկնում:

Այնուհետև անսպասելի ցնցող պայթյունով բռնկվեց երգը. արական հարյուրավոր ծայներ կատաղի գոչեցին բիրտ մետաղական միասնությամբ: Մի քանի երկար հնչյուն և լռություն, թմբուկների որոտագին լռություն, ապա՝ ճիչ, զիլ վրնջոց. կանաց պատասխանն էր: Ապա՝ կրկին թմբուկներ, և դարձյալ տղամարդկանց խոր վայրենակերպ հաստատումն իրենց առնականության:

Տարօրինակ էր, այն: Տեղն էր տարօրինակ, նույնը և երաժշտությունը, նույնը և հագուստները և խայիպները և մաշկի հիվանդությունները և ծեր մարդիկ: Բայց բուն ներկայացումն ասես առանձնապես տարօրինակ ոչինչ չէր պարունակում:

— Այն ինձ ցածր դասակարգի Համայական երգ է հիշեցնում,— ասաց Լենինան Բեռնարդին:

Բայց քիչ հետո այդ անմեղ գործընթացն այլևս ոչինչ չէր հիշեցնում, քանզի շրջանաձև գետնափոր այդ խորշերից հանկարծակի դուրս թափվեց իրեշների զարիուրելի մի բազմություն: Հրեշակերպ դիմակավորված և ներկված անմարդկային կերպարանքներով՝ նրանք սկսեցին տարօրինակ մի պար պարել հրապարակի շուրջը՝ կաղալով, կրկին ու կրկին

պտտվելով, պարին զուգընթաց երգելով, կրկին ու կրկին պտտվելով՝ յուրաքանչյուր անգամ փոքր-ինչ ավելի արագ, և թմբուկները ևս փոխեցին ու արագացրին իրենց ռիթմն այնպես, որ վերջինս վերածվեց տենդագին տրոփյունի ականջներում, ապա ամբոխը սկսեց երգել պարողների հետ միասին, ավելի ու ավելի բարձր, ապա առաջին կինը ճշաց, իսկ հետո՝ մյուսը, երրորդը (ասես նրանց սպանելիս լինեին), և հանկարծ պարողներից մեկը դուրս պրծավ շարքից, վազեց դեպի հրապարակի վերջամասում տեղադրված մեծ փայտե սնդուկը, բարձրացրեց կափարիչը և դուրս հանեց զույգ սև օձեր: Ահոելի աղմուկ բարձրացավ, և մնացած բոլոր պարողները պարզած ձեռքերով վազեցին դեպի նա: Նա նետեց օձերը առաջին եկողներին, ապա կրկին ընկղմվեց սնդուկի մեջ՝ նորերը հանելու համար: Ավելի ու ավելի շատ օձեր՝ սև, դարչնագույն, բծավոր. Նա դուրս նետեց բոլորը: Եվ ապա պարը կրկին սկսվեց արդեն այլ ռիթմով: Կրկին ու կրկին նրանք պտտվեցին իրենց օձերով, օձակերպ, կոնքերի ու ծնկների ծածանվող շարժումներով: Կրկին ու կրկին: Այնուհետև մենակատարը նշան արեց, և մեկը մյուսի հետևից բոլոր օձերին նետեցին հրապարակի մեջտեղը, մի ժեր մարդ գետնախորշից բարձրացավ և եգիպտացորենի ալյուր շաղ տվեց նրանց վրա, իսկ մյուս խորշից դուրս եկավ մի կին և սև սափորից ջուր ցողեց նրանց վրա: Ապա ծերունին բարձրացրեց ձեռքը, և միանգամայն չարագույժ լուլթյուն տիրեց: Թմբուկները դադարեցին զարկելուց, կարծես կյանքն ավարտին մոտեցավ: Ծերունին ձեռքով ցոյց տվեց երկու խորշերը, որոնք ստորին աշխարհի մուտքն էին խորհրդանշում: Եվ դանդաղ, ասես անտեսանելի ձեռքերի օգնությամբ դրանցից դուրս լողացին երկու պատկեր՝ մեկից արծվի, մյու-

սից մերկ և խաչին գամված մի տղամարդու: Դրանք, ասես ինքնաբավ կախված մնալով, շուրջն էին դիտում: Ծերունին ծափ տվեց: Լոկ ճերմակ բամբակե գոտկալաթով մոտ տասնութ տարեկան մերկ մի պատանի դուրս եկավ ամբոխից և կանգնեց նրա առաջ՝ ձեռքերը խաչածն կրծքին սեղմած, գլուխը խոնարի: Ծերունին խաչակնքեց նրան և շրջվեց մի կողմ: Տղան դանդաղ սկսեց քայլել ծոմովող օձերի կովտի շուրջը: Նա ավարտեց առաջին շրջանը և երկրորդի կեսն էր հատում արդեն, երբ պարողների միջից շնագայլի դիմակ կրող բարձրահասակ մեկը, ձեռքին հյուսած կաշվե մտրակ, առաջացավ դեպի նա: Տղան շարունակեց քայլքը՝ ասես անտեղյակ այլոց գոյությունից: Շնագայլ-մարդը բարձրացրեց իր մտրակը. սպասման երկար պահ, ապա՝ շեշտակի գործողություն՝ մտրակի սուլոցն ու վերջինիս շառաչուն հարվածը մարմնին: Պատանին ցնցվեց, բայց նա ձայն իսկ չարձակեց, շրունակեց նույն դանդաղ, հաստատուն քայլքը: Շնագայլը կրկին հարվածեց, կրկին, և ամեն հարված ամբոխի կողմից ուղեկցվում էր սկզբում հևոցով, ապա՝ խոր հառաչով: Պատանին քայլում էր: Երկրորդ, երրորդ, չորրորդ պտույտն էր նա գործում: Արյունը հնսում էր: Հինգերորդ, վեցերորդ պտույտը: Հանկարծ Լենինան դեմքն ափերի մեջ առավ և սկսեց հեկեկալ:

— Օ՛հ, կանգնեցրո՛ նրանց, կանգնեցրո՛, — աղերսեց նա:

Բայց մտրակն անողոքաբար իջնում էր ու իջնում: Յոթերորդ պտույտը: Ապա անսպասելիորեն տղան երերաց և դարձյալ անձայն, բերանքսիվայր ընկավ գետնին: Կռանալով նրա վրա՝ ծերունին ճերմակ երկար մի փետուր քսեց նրա մեջքին, մի պահ անշարժ պահեց, որպեսզի մարդիկ տեսնեն արյան բռսորը, ապա երեք անգամ թափ տվեց օձերի վրա: Մի քա-

Նի կաթիլ թափվեց, և հանկարծ թմբուկները կրկին բռնկվեցին փութեկոտ զարկերի խուճապով, լսվեց սոսկալի մի ճիչ: Պարողներն առաջ նետվեցին, վերցրին օձերին և հրապարակից դուրս վագեցին: Տղամարդիկ, կանայք, երեխաները. ողջ ամբոխը հետևեց նրանց: Մեկ րոպե անց հրապարակը դատարկ էր, միայն տղան մնաց բերանքսիվայր պառկած այնտեղ, որտեղ ընկել էր՝ միանգամայն անշարժ: Երեք ծեր կանայք դուրս եկան մի տնից և դժվարությամբ բարձրացրին նրան և ներս տարան: Արծիվն ու խաչված մարդը որոշ ժամանակ հսկում էին դատարկ պուերլոն, ապա, տեսածով բավարարված, դանդաղ սուզվեցին իրենց խորշերից ներս, աչքից հեռու, դեպի ստորին աշխարհ:

Լենինան դեռ հեկեկում էր:

— Ահավոր է,— շարունակ կրկնում էր նա. և իզուր էին Բեռնարդի մխիթարանքի փորձերը:— Ահավոր է: Այդ արյունը:— Նա սարսուաց:— Երանի սոման ինձ մոտ լիներ:

Ներքին սենյակից ոտնածայներ լսվեցին:

Լենինան չշարժվեց, բայց նստեց դեմքը ձեռքերի մեջ առած, անտես ու անմասն: Միայն Բեռնարդը շրջվեց:

Պատշգամբ մուտք գործած երիտասարդի հագուստը ինդկացու էր, բայց հյուսած մազերը ծղոտի գույն ունեին, աչքերը խաժ կապույտ էին, իսկ մաշկը, տեղացուն ոչ բնորոշ ճերմակ մաշկը՝ արևաթուխ:

— Ողջնյուն: Բարի՛ առավոտ,— ասաց անծանոթն անբասիր, բայց յուրահատուկ անգլերենով:— Դուք քաղաքակիրթ եք, այնպես չէ: Դուք Այնտեղից եք եկել:

— Գրողը տանի, ո՞վ...— սկսեց Բեռնարդը ապշահար:

Երիտասարդը հոգոց հանեց և տարութերեց գլուխը.

— Ամենադժբախտ ջենթլմենը:

Եվ ցոյց տվեց արյան հետքերը իրապարակի կենտրոնում:

— Տեսնո՞ւմ եք այդ *անհծյալ բիծը*²⁵. — Իովգերից դողացող ձայնով հարցրեց Նա:

— *Անօգուտ է անհծելլ, սուման կլուծի հարցերը*, — Ենթագիտակցաբար մեջբերեց Լենինան՝ ձեռքերը չի-շեցնելով, — Երանի սոման ինձ մոտ լիներ:

— Ես պետք է նրա փոխարեն այնտեղ լինեի, — շարունակեց Երիտասարդը, — ինչո՞ւ նրանք թույլ չտվեցին, որ ես լինեմ զոհը: Ես տասը պտույտ կանեի, տասներկուսը, տասնիինզը: Պալոհթիվան միայն յոթ պտույտ կարողացավ անել: Նրանք կրկնակի ավելի շատ արյուն կստանային ինձնից: *Անթիվ ծովերը բուռներկել*²⁶: — Նա շոայլորեն պարզեց ձեռքերը, ապա հուսահատությամբ թևաթափ եղավ: — Բայց նրանք թույլ չտվեցին: Նրանք չհավանեցին ինձ իմ մաշկի գույնի համար: Միշտ էլ այդպես է եղել: Միշտ: — Արցունքները կախվեցին Երիտասարդի աչքերից. Նա ամաչեց և շրջվեց:

Զարմանքը Լենինային ստիպեց մոռանալ սոմայի բացակայության մասին: Նա բացեց դեմքը և առաջին անգամ նայեց անձանոթին:

— Ուզում ես ասել, որ ցանկանում էիր՝ քեզ հարվածեին մտրակով:

Դեռևս հայացքը փախցնելով նրանից՝ Երիտասարդը համաձայնության նշան արեց:

²⁵ Ակնարկը վերաբերում է Լենի Մակրեթի հետևյալ խոսքերին՝ «Զքվիր, անհծյալ բիծ, չքվիր, ասում եմ» (Վ. Շեքսպիր, Մակրեթ, արարված 5, տեսարան 1, թարգմ.՝ Հ. Մասեհյան), երբ վերջինս փորձում է ազատվել ձեռքերի՝ մտացածին արյան բծերից:

²⁶ Վ. Շեքսպիր, Մակրեթ, արարված 2, տեսարան 2:

— Հանուն պուերլոյի՝ որպեսզի անձրև գա, և հացահատիկն աճի: Եվ Պուկոնգին²⁷ ու Հիսուսին հաճոյանալու համար: Եվ ապա ցուց տալու համար, որ ես ի զորու եմ տանելու ցավը՝ առանց ճիչ արձակելու: Այն,— և նրա ծայնը հանկարծ նոր հնչեղություն ստացավ, նա շրջվեց ուսերն ուղղելու հպարտությամբ, կզակը հանդգնությամբ վեր բարձրացնելու հպարտությամբ,— ցուց տալու համար, որ ես տղամարդ եմ: Օ՛հ:— Նա հևաց և լոեց՝ զարմանքից քարացած:

Նա իր կյանքում առաջին անգամ էր տեսնում աղջկա դեմք, որի այտերը շոկոլադի կամ թուխ գույն չունեն, որի մազերը շագանակաթույր են և ալիքածն, և որի դեմքը (զարմանահրաշ նորույթ) սոսկ բարյացակամ հետաքրքրություն էր արտահայտում: Լենինան ժպտում էր նրան՝ մտածելով, թե որքան սիրունիկ տղա է և իսկապես գեղեցիկ մարմին ունի: Արյունը հոսեց դեպի երիտասարդի այտերը (նա իշեցրեց հայցքը, կրկին վեր բարձրացրեց մի պահ՝ նրան դեռ ժպտալիս տեսնելու համար միայն) և այնպես համակեց նրան, որ նա ստիպված եղավ շրջվել և ծնացնել, որ իրապարակի մյուս կողմում ինչ-որ բանի է ուշադիր նայում:

Բեռնարդի հարցերն օգնեցին շեղվելու: Ո՞վ: Ինչպես: Ե՞րբ: Որտեղից: Հայացքը Բեռնարդի դեմքին հառած (քանզի նա այնպես ջերմագին էր տենչում տեսնել Լենինայի ժպիտը, որ պարզապես չէր համարձակվում նայել նրան)` երիտասարդը փորձում էր բացատրել իր ծագումը: Լինդան ու ինքը, Լինդան նրա մայրն էր (բառը ստիպեց Լենինային անհարմար զգալ), օտարականներ են Արգելոցում: Լինդան երկար տարիներ առաջ՝ նախքան իր ծնվելը, եկել է Այն-

²⁷ Պուկոնգ (կամ Պուկոն). Իյուսիսամերիկյան բնիկների պատրազմի երկվորյակ աստվածներից մեկը:

տեղից մի տղամարդու՝ իր հոր հետ (Բեռնարդը սրել էր ականջները): Նա գնացել էր միայնակ զբոսնելու սարերում՝ այնտեղ՝ Հյուսիսում, զարիթափից վայր էր ընկել ու վնասել գլուխը («Շարունակիր, շարունակիր», — ասում էր Բեռնարդը ոգևորված): Մի քանի որսորդ Մալփայիսից գտել են նրան և բերել պուելո: Իսկ ինչ վերաբերում է այն մարդուն՝ իր հորը, Լինդան նրան այլևս երբեք չի տեսել: Նրա անունը Թոմաքին էր (Այն, Թոմասը տնօրենի անունն էր): Նա պետք է որ վերադարձած լիներ Այնտեղ, հեռացած լիներ առանց նրա. վատ, չար, անբնական մարդ:

— Եվ այդպիսով ես ծնվեցի Մալփայիսում, — ամփոփեց նա: — Մալփայիսում: — Եվ տարութերեց գլուխը:

Թշվառ մի խրճիթ՝ պուելոյի ետնախորշերից մեկում:

Խրճիթը գյուղից դուրս էր՝ շրջապատված փոշու և աղբի կույտերով: Երկու սովահար հիվանդ շուն հոտոտում էին դռան մոտ կուտակված աղբը: Ներսում, երբ մտան, գարշահոտ մթնշաղ էր և ճանճերի բզզոց:

— Լինդա, — կանչեց երիտասարդը:

Ներսի սենյակից կանացի խռպոտ մի ծայն պատասխանեց.

— Գալիս եմ:

Նրանք սպասեցին: Հատակին պնակների մեջ մի քանի օրվա կերակուրի մնացորդներ էին:

Դուռը բացվեց: Չափազանց մարմնեղ շիկահեր հնդկացի մի կին մտավ ներս ու կանգ առավ՝ աչքերը թերահավատությամբ հառելով անծանոթներին, բերանը բաց: Լենինան զզվանքով նկատեց, որ առջևի երկու ատամը բացակայում են: Իսկ մնացածի գույնը... նա սարսոաց: Սա ավելի վատ էր, քան ծերունին: Այնքան գեր: Դեմքը՝ գծերով պատված, թորշոմած,

կնճռոտած, այտերը՝ կախ ընկած՝ մանուշակագույնին տվող բշտիկներով, քիթը՝ պատված կարմիր մազանոթներով, աչքերը՝ արյունակալած: Եվ այդ պարանոցը, այդ պարանոցը և լաթը, որը գլխին էր փաթաթած՝ քոջոտ ու կեղտոտ: Եվ դարչնագույն պարկանման վերնազգեստի տակ՝ այն անճռոնի կրծքերը, փքված ստամոքսը, կոնքերը: Օ՛հ, շատ ավելի վատ, քան ծերունին, շատ ավելի վատ: Եվ հանկարծ այդ արարածը պայթեց խոսքի տարափով, ծեռքերն առաջ մեկնած՝ սուրաց դեպի Լենինան և (Ֆորդ, Ֆորդ, դա չափազանց նողկալի էր, նրա սիրտը խառնեց մի պահ) սեղմեց նրան ստամոքսին, կրծքին և սկսեց համբուրել նրան: Ֆորդ, համբուրել լորձունքախառը և բուրել գարշահոտությամբ. ակնհայտորեն երբեք չէր լողանում և պարզապես ծխում էր դելտաների ու էպսիլոնների անոթներին ներարկվող (ո՞չ, Բեռնարդի մասին այդ պատմությունը ճիշտ չէր) այն անտանելի նյութի՝ ալկոհոլի գարշահոտությամբ: Լենինան հնարավորինս արագ ազատվեց նրա գրկից:

Լենինայի դիմաց կանգնած էր լացակումած ու ծամածոված դեմքով այդ արարածը. նա արտասվում էր:

— Օ՛հ, սիրելիս, սիրելիս,— բառերի տարափը հեղեղվեց հեծկլտոցով,— եթե իմանայիր՝ որքան երջանիկ եմ, այսքան տարի անց: Քաղաքակիրթ դեմք: Այն, և քաղաքակիրթ հագուստ: Ես արդեն մտածում էի, որ այլևս երբեք չեմ տեսնի մի կտոր մետաքսի քացախատ,— նա շոշափեց Լենինայի վերնաշապիկի թևքը: Եղունգները սև էին:— Եվ այս սքանչելի վիսկոզն ու թափյա կիսատաքատները: Գիտես, սիրելիս, ես դեռ պահում եմ իմ իին հագուստը, որով այստեղ եմ եկել, տուփի մեջ մի կողմ եմ դրել: Ես ցուց կտամ դրանք ավելի ուշ: Չնայած քացախատն, իհարկե, ամբողջությամբ ծակծկվել է: Բայց այնքան սիրուն ճերմակ

փամփշտակալ ունեի, թեև պետք է ասել, քո կանաչ
մարրոկյանը շատ ավելի սիրունն է: Լավ բանի չհան-
գեցրեց ինձ այդ փամփշտակալը:— Նրա արցունք-
ները կրկին սկսեցին հոսել:— Երսի Զոնը պատմել է
ծեզ: Միակ բանը, որ մնում էր անել, տառապելն էր
առանց գրամ իսկ սոմայի: Միայն մերթընդմերթ մեղ-
մել ցավը Պոպեի բերած ագավօղով²⁸: Պոպեն իմ ծա-
նոթներից էր: Բայց դրանից հետո այնքան վատ ես
զգում քեզ, կակտուսից սրտխառնոց է առաջանում,
բացի այդ՝ առավոտյան դարձյալ վերադառնում է
ամոթի զգացումը էլ ավելի ուժգին: Եվ ես այնպես էի
ամաչում: Հապա միայն պատկերացրու. ես՝ բետաս,
երեխա ունեմ, քեզ իմ տե՛ղը դիր:— (Սոսկ առաջարկը
Լենինային ստիպեց ցնցվել):— Թեև դա իմ մեղքը չէր,
երդվում եմ, ես մինչ օրս չեմ հասկանում՝ ինչպես դա
պատահեց՝ հաշվի առնելով, որ կատարել եմ Մալթու-
սյան մարզումները, դե գիտես՝ մեկ, երկու, երեք, չորս,
միշտ, երդվում եմ, բայց այդուհանդերձ դա պատա-
հեց, և իհարկե, այստեղ չկար Վիժեցման կենտրոնի
նման մի բան: Ի դեպ, կենտրոնը դեռ Չելսիում է,—
հարցրեց նա: Լենինան գլխով արեց,— իսկ երեքշաբ-
թի և ուրբաթ օրերին լուսերով է ողողվում:— Լենի-
նան կրկին գլխով արեց:— Այդ սքանչելի վարդագույն
ապակե աշտարակը:— Խեղճ Լինդան գլուխը վեր,
փակ աչքերի հիացմունքով դիտում էր հիշողության
մեջ դաշված վառ պատկերը:— Եվ գետը գիշերով,—
շշնջաց նա: Արցունքի խոշոր կաթիլները դանդաղ
դուրս հոսեցին ամուր փակված կոպերից:— Երեկո-
յան վերադառնում ես Սթոք Փոջըգից, տաք լոգանք,
վիբրո-վակուումային մերսում: Ինչ արած:— Նա խոր
շունչ քաշեց, տարուբերեց գլուխը, բացեց աչքերը, քի-

²⁸ Ագավից (պերճածաղիկ, ամերիկյան ալոե) պատրաստված ոգե-
լից խմիչք:

թը վեր քաշեց մեկ-երկու անգամ, ապա դատարկեց այն և մատները սրբեց վերնազգեստի վրա:— Օ՛հ, ներողություն,— ասաց նա ի պատասխան Լենինայի՝ զզվանք արտահայտող ակամա ծամածությանը:— Ես չպետք է նման բան անեի: Ցավում եմ: Բայց ինչ անել, եթե թաշկինակ չկա: Ես հիշում եմ, թե որքան էր ինձ վշտացնում այս ամբողջ կեղտը, ոչ մի բան չէր ախտահանվում: Երբ նրանք ինձ այստեղ բերեցին, գլխիս ահռելի մի վերք կար: Դու չես կարող պատկերացնել, թե ինչ էին նրանք դնում դրա վրա: Ցեխ, իսկական ցեխ: «Քաղաքակրթությունը ախտազերծությունն է», ասում էի ես նրանց, և՝ «Վիրուս, մանրէ ու քացիլ, գնա՞ մի լավ լողացիր», ասես նրանք երեխաներ էին: Բայց, իհարկե, նրանք չէին հասկանում: Ինչպես պիտի հասկանային: Ի վերջո ես սովորեցի դրան: Բայց և այնպես, ինչպես կարող ես իրերը մաքուր պահել, երբ չկա մշտական տաք ջուր: Եվ նայիր այս հագուստին: Այս անտանելի բուրդը քացախատի նման չէ: Այն չի մաշվում և վերջ: Իսկ պատռվելու դեպքում պետք է կարկատել: Բայց ես բետա եմ, ես աշխատել եմ Բեղմնավորման սենյակում, ոչ ոք ինձ երբեմ չի սովորեցրել նման բան անել: Դա իմ գործը չէր: Բացի այդ՝ երբեք ճիշտ չի համարվել կարկատել հագուստը: Դեն նետիր դրանք, երբ ծակվում են, և գնիր նորը: Շատ է կարվածքը, քիչ՝ ունեցվածքը: Ճիշտ չէ: Նորոգելը հակահասարակական է: Բայց այստեղ ամեն ինչ այլ է: Այստեղ ասես չորսբոլորը լուսնոտ լինեն: Նրանց յուրաքանչյուր արարք խենթություն է:— Նա շուրջը նայեց. տեսնելով, որ Զոնն ու Բեռնարդը դրսում այս ու այն կողմ են անում փոշու ու կեղտի մեջ, այդուհանդերձ, գաղտնիաբար իշեցնելով ծայնը և առաջ հենվելով այնպես (մինչ Լենինան քարացել ու կծկվել էր), որ սաղմնաթույնի փչող գարշահոտից Լենինայի

առաջ եկած խոպոպները շարժվեցին, նա խոպոտ ձայնով շշնչաց,— օրինակ՝ նրանց փոխադարձ պատկանելությունը: Խելագարություն է, ասում եմ քեզ, կատարյալ խելագարություն: Ամեն ոք պատկանում է այլոց, այնպես չէ, ասա՞ ինձ,— պնդեց նա՝ ծգելով Լենինայի թևից:— Լենինան շրջված մնալով գլխով արեց, դուրս փչեց պահած օդը և հասցրեց նորը կուտակել՝ համեմատաբար մաքուրը:— Իսկ այստեղ,— շարունակեց կինը,— ամեն մեկը ոչ ավելի, քան մեկ հոգու է պատկանում: Եվ եթե դու տղամարդկանց հետ ես լինում սովորականի պես, մյուսները մտածում են, որ չար ես և հակահասարակական: Նրանք ատում և արհամարհում են քեզ: Մի անգամ կանայք հավաքվել ու եկել էին տեսարան սարքելու, քանի որ իրենց ամուսիններն ինձ մոտ էին եկել: Իսկ ինչո՞ւ ոչ: Հետո նրանք հարձակվեցին ինձ վրա: Ո՞չ, դա չափազանց ահավոր էր: Ես չեմ կարող քեզ պատմել այդ մասին:— Լինդան դեմքն առավ ափերի մեջ և սկսեց դողալ,— նրանք այնքան չար են, այստեղի կանայք: Խելագար, խելագար ու դաժան: Եվ իհարկե ոչինչ չգիտեն Մալթույան մարզումների, անոթների կամ անոթազատման և նմանատիպ այլ բաների մասին: Դրա համար էլ անդադար ծննդաբերում են, շների նման: Դա ուղղակի նողկալի է: Եվ մտածել, որ ես: Օ՛հ, Ֆորդ, Ֆորդ, Ֆորդ: Եվ այդուհանդերձ, Զոնն ինձ համար մեծ միսիթարություն էր: Ես չգիտեմ, թե ինչ պիտի անեի առանց նրա: Չնայած որ նա շատ էր վշտանում, երբ որևէ տղամարդ... նույնիսկ, երբ փոքրիկ մանչուկ էր: Մի անգամ (բայց այս դեպքում նա ավելի մեծ էր) նա փորձեց սպանել խեղճ Վայհուսիվային (թե՞ Պոպեն էր) միայն այն բանի համար, որ նա ինձ մոտ էր գալիս ժամանակ առ ժամանակ: Քանզի ես այդպես էլ չկարողացա հասկացնել նրան, թե ինչպես են քաղաքա-

կիրթ մարդիկ պահում իրենց: Խելագարությունը վարակիչ է, կարծում եմ: Համենայն դեպս Զոնը կարծես թե վարակվել է դրանով հնդկացիներից: Որովհետև, իհարկե, նա շատ ժամանակ է անցկացնում նրանց հետ: Չնայած որ նրանք մշտապես այնքան անմարդկային էին վերաբերվում նրան և թույլ չէին տալիս անել այն ամենը, ինչ մյուս տղաներն են անում: Դա ինչ-որ առումով լավ էր, քանզի հեշտացնում էր նրան փոքր-ինչ դաստիարակելու իմ փորձերը: Թեև դու գաղափար չունես, թե որքան դժվար է դա: Այնքան բան կա, որ մարդ չգիտի, իմ գործը չէր դա իմանալը: Ուզում եմ ասել, որ երբ երեխան հարցնում է քեզ, թե ինչպես է ուղղաթիռն աշխատում, կամ ով է ստեղծել աշխարհը, դե՛, ինչ պատասխանես, երբ դու բետա ես և աշխատել ես միայն Բեղմնավորման սենյակում: Ինչ պատասխանես:

Գլուխ ութերորդ

Դրսում՝ փոշու և աղբի մեջ (շների քանակն արդեն կրկնապատկվել էր), Բեռնարդն ու Զոնը դանդաղ այս ու այն կողմ էին քայլում:

— Այնքան դժվար է ինձ համար հասկանալ,— ասում էր Բեռնարդը,— վերակառուցել: Կարծես մենք տարբեր մոլորակների վրա ապրելիս լինենք, տարբեր դարերում: Մայր, այս ամբողջ կեղտը, և աստվածները, և ծերությունը, և հիվանդությունը,— նա տարութերեց գլուխը,— սա գրեթե անհավատալի է: Ես երբեք չեմ հասկանա, եթե չբացատրես:

— Ի՞նչը բացատրեմ:

— Սա,— նա ցույց տվեց պուերլոն:— Եվ սա,— և դա գյուղից դուրս տեղակայված հյուղակն էր:— Ամեն ինչ: Քո կյանքն ամբողջությամբ:

— Բայց որտեղից սկսեմ:

— Հենց սկզբից: Ամենավաղ հիշողություններից:

— Ամենավաղ հիշողություններից...— Զոնը մոայլվեց: Երկար լռություն տիրեց:

Շատ շոգ էր: Մեծ քանակությամբ լոշիկներ ու քաղցր եգիպտացորեն էին կերել: Լինդան ասաց.

— Եկ, պառկիր, փոքրիկ:

Նրանք միասին պառկեցին մեծ մահճակալին:

— Երգիր,— և Լինդան երգեց: Երգեց՝ «Վիրուս, մանուկ ու բացիլ» և «Անուշ փոքրիկ, մինչ հանդիպում, Վերջին օրերդ են անոթում»: Նրա ձայնն աստիճանաբար նվազում էր:

Արթնացավ անսպասելի բարձր աղմուկից: Մի տղամարդ Լինդային ինչ-որ բան էր ասում, իսկ նա ծիծաղում էր: Վերջինս ծածկոցը վեր քաշեց մինչև կզակը, սակայն տղամարդն այն դարձյալ ներքև իշեցրեց: Տղամարդու մազերը երկու սև պարան էին հիշեցնում, իսկ բազկին սքանչելի կապուտ ակերով արծաթե ապարանջան էր: Ապարանջանն իրեն դուր եկավ, բայց և այնպես վախեցած էր, ամուր սեղմվեց Լինդայի մարմնին: Լինդան գրկեց նրան մի ծեռքով, և նա իրեն ավելի ապահով զգաց: Այն ուրիշ բառերով, որոնք ինքը լավ չէր հասկանում, Լինդան ասաց տղամարդուն.

— Ո՞չ այստեղ, Զոնի ներկայությամբ:

Տղամարդը նայեց իրեն, ապա՝ կրկին Լինդային և մի քանի բառ ասաց մեղմ ձայնով: Լինդան ասաց.

— Ո՞չ:

Սակայն տղամարդը կռացավ դեպի իրեն, նրա դեմքն ահօելի էր, սոսկալի, մազերի սև պարանները հասան մինչև ծածկոցը:

— Ո՞չ— Լինդան ասաց կրկին, և նա զգաց, թե ինչ-պես Լինդայի ծեռքն ավելի ուժգին իրեց տղամարդուն:— Ո՞չ, ո՞չ:

Բայց տղամարդը ցավեցնելով բռնեց նրա ծեռքից: Նա ճշաց: Տղամարդը բռնեց նրա մյուս ծեռքից և վեր բարձրացրեց: Լինդան դեռ չէր թողնում իրեն, դեռ ասում էր.

— Ո՞չ, ո՞չ:

Տղամարդն ինչ-որ բան ասաց՝ կարճ ու բարկացած, և հանկարծ Լինդան ծեռքերը բաց թողեց:

— Լինդա, Լինդա:

Նա գալարվում էր ու աքացի տալիս, բայց տղամարդը տարավ նրան դեպի դուռը, բացեց այն, թողեց

իրեն մյուս սենյակի մեջտեղում և հեռացավ՝ կողպելով դուռն իր հետևից: Նա վեր կացավ, վազեց դեպի դուռը: Ոտնաթաթերին հենվելով՝ կարողացավ հասնել միայն մեծ փայտե սողնակին: Վեր բարձրացրեց այն և իրեց, բայց դուռը չբացվեց:

— Լինդա,— բղավեց: Պատասխան չկար:

Նա հիշում էր հսկայական մի սենյակ, բավականին մուգ: Այնտեղ մեծ փայտե իրեր էին՝ վրան ծգված թելեր, և շատ կանայք, դուանց շուրջը կանգնած, ինչպես Լինդան էր ասում, ծածկոց էին գործում: Լինդան կարգադրել էր իրեն, որ անկյունում նստի մյուս երեխաների հետ, մինչ ինքը կգնա և կօգնի կանանց: Նա երկար ժամանակ խաղում էր փոքր տղաների հետ: Հանկարծ մարդիկ սկսեցին շատ բարձր խոսել, և մի քանի կին սկսեցին իրել Լինդային, իսկ Լինդան լաց էր լինում: Վերջինս գնաց դեպի դուռը, իսկ ինքը վազեց նրա հետևից: Նա հարցրեց Լինդային, թե ինչու էին նրանք բարկացած:

— Ես բան էի կոտրել,— ասաց նա: Իսկ հետո նա ինքն էլ բարկացավ:— Որտեղից պիտի իմանայի՝ ինչպես հյուսել իրենց այդ զզվելի գործվածքը,— ասաց նա:— Զզվելի՝ վայրենիներ:— Նա հարցրեց, թե ինչ է վայրենին:

Երբ նրանք տուն վերադարձան, Պոպեն սպասում էր դուռն մոտ և իրենց հետ ներս մտավ: Նրա ձեռքին մեծ դդում էր՝ լի ջրանման ինչ-որ հեղուկով, միայն թե դա ջուր չէր, այլ վատ հոտով ինչ-որ բան, որն այրում է բերանը և ստիպում հազար: Լինդան խմեց մի քիչ, Պոպեն նույնպես մի քիչ խմեց, հետո Լինդան սկսեց շատ ծիծաղել և բարձր խոսել, իսկ հետո նա և Պոպեն փակվեցին մյուս սենյակում: Երբ Պոպեն գնաց,

Նա մտավ սենյակ: Լինդան անկողնում էր և այնքան խորն էր քնած, որ չկարողացավ արթնացնել նրան:

Պոպեն հաճախ էր գալիս: Նա ասում էր, որ դդումի միջի հեղուկը ագավողի է կոչվում, բայց Լինդան ասում էր, որ դրա անունը սոմա է, միայն թե խմելուց հետո լավ չես զգում քեզ: Նա ասում էր Պոպեին: Ասում էր նրանց բոլորին՝ բոլոր տղամարդկանց, որոնք գալիս էին Լինդայի մոտ: Մի օր ցերեկը, երբ նա խաղում էր մյուս երեխաների հետ (ցուրտ էր, նա հիշում էր, և սարերին ծյուն կար), վերադառնալով տուն, կատաղի ձայներ լսեց ննջարանից: Կանացի ձայներ էին, նրանք բառեր էին ասում, որոնք ինքը չէր հասկանում, բայց գիտեր, որ դրանք սարսափելի բառեր էին: Իսկ հետո հանկարծ՝ շառաց. ինչ–որ բան ընկավ, իրարանցում սկսվեց, ապա նորից՝ շառաց, և գրաստին հարվածելու նման մի ձայն լսվեց, միայն թե ավելի մսեղ, այնուհետև Լինդան ճչաց:

— Օ՛հ, մի՛ արեք, մի՛ խփեք, մի՛ խփեք,— ասում էր նա:

Նա ներս վագեց: Երեք կանայք էին՝ մուգ ծածկոցներով: Լինդան մահճակալին էր: Կանանցից մեկը բռնել էր նրա դաստակներից: Մյուսը պառկել էր նրա ոտքերին այնպես, որ չկարողանար աքացի տալ: Երրորդը ծաղկում էր նրան մտրակով: Մեկ, երկու, երեք անգամ, և ամեն անգամ Լինդան ճչում էր: Արտասպելով նա քաշեց կնոջ թիկնոցի ծոպերից:

— Խնդրում եմ, խնդրում եմ:

Կինը ազատ ձեռքով մի կողմ տարավ երեխային: Մտրակը նորից իջավ, և կրկին Լինդան ճչաց: Նա իր ձեռքերով բռնեց կնոջ իսկա թուխ ձեռքն ու կծեց այն ողջ ուժովությամբ: Կինը ճիչ արձակեց, ազատեց ձեռքն ու այնպես իրեց իրեն, որ ընկավ: Մինչ պառ-

կած էր հատակին, կինը երեք անգամ հարվածեց իրեն մտրակով: Նա երբեք նման ցավ չէր զգացել. ասես կրակն այրեր մարմինը: Մտրակը նորից սուլեց, իշավ: Բայց այս անգամ Լինդան էր ճշացողը:

— Բայց ինչո՞ւ էին նրանք ուզում քեզ նեղացնել, Լինդա,— հարցրեց նա այդ գիշեր: Նա լաց էր լինում. մեջքին մտրակի կարմիր հետքերը դեռ սոսկալի ցավում էին: Բայց նա լաց էր լինում նաև, որովհետև մարդիկ այնքան դաժան ու անարդար էին, և որովհետև նա ընդամենը փոքրիկ մի տղա էր և ոչինչ չէր կարող անել նրանց դեմ: Լինդան նույնպես լաց էր լինում: Նա չափահաս էր, բայց այնքան մեծ չէր, որ այդ երեքի դեմն առներ. դա ևս արդար չէր:— Ինչո՞ւ էին նրանք ուզում քեզ նեղացնել, Լինդա:

— Չգիտեմ: Որտեղից իմանամ:— Դժվար էր հասկանալ՝ ինչ էր ասում Լինդան. նա պառկած էր բերանքսիվայր, և դեմքն ընկղմված էր բարձի մեջ:— Նրանք ասում են՝ տղամարդիկ իրենցն են,— շարունակեց նա՝ կարծես խոսելով իր ներսում ինչ-որ մեկի հետ: Երկար, անհասկանալի մենախոսություն, ինչի արդյունքում նա սկսեց էլ ավելի բարձր լաց լինել:

— Օ՛հ, լաց մի եղիր, Լինդա: Լաց մի եղիր:

Նա սեղմվեց Լինդային, ձեռքը գցեց նրա պարանցին: Լինդան ճշաց.

— Օ՛հ, զգնվյշ: Ուսս: Օ՛հ,— և իրեց նրան ուժգին: Երեխան գլուխը պատին հարվածեց:— Փոքրիկ ապուշ,— բղավեց նա, և ապա անսպասելիորեն սկսեց ապտակել նրան: Ապտակ ապտակի հետևից:

— Լինդա,— ճշում էր նա,— օ՛հ, մայրիկ, մի արա:

— Ես քո մայրը չեմ: Չեմ էլ լինի:

— Բայց, Լինդա: Օ՛հ,— ապտակն ուղղված էր այտին:

— Վերածվել եմ վայրենու, — բղավեց նա: — Կենդանու պես երեխա ունենալ: Եթե դու չլինեիր, ես գուցե գնայի հսկիչի մոտ, գուցե դուրս պրծնեի այստեղից: Բայց ոչ երեխայի հետ: Դա ուղղակի խայտառակություն կլիներ:

Նա տեսավ, որ Լինդան պատրաստվում է կրկին հարվածելու, և բարձրացրեց ձեռքերը՝ դեմքը պահելու համար:

— Օ՛հ, ո՞չ, Լինդա, խնդրում եմ, մի՛ խփիր:

— Գազանիկ, — նա իջեցրեց տղայի ձեռքերը. Երեխայի դեմքն անպաշտպան էր:

— Մի՛ խփիր, Լինդա, — նա փակեց աչքերը՝ սպասելով հարվածի:

Բայց հարված այդպես էլ չեղավ: Վայրկյաններ անց նա կրկին բացեց աչքերը և տեսավ, որ Լինդան իրեն է նայում: Փորձեց ժպտալ: Լինդան հանկարծ գրկեց նրան և սկսեց համբուրել՝ նորից ու նորից:

Ժամանակ առ ժամանակ Լինդան օրերով առհասարակ վեր չեր կենում անկողնուց: Տխուր պառկում էր: Ավելի հաճախ խմում էր Պոպեի բերած հեղուկից և շատ ծիծաղելուց հետո պառկում էր քնելու: Երբեմն Լինդան հիվանդանում էր: Հաճախ մոռանում էր լողացնել նրան, և բացի սառը լոշիկներից՝ ուտելու ոչինչ չեր լինում տանը: Նա հիշում է, թե ինչպես առաջին անգամ Լինդան հայտնաբերեց այն փոքրիկ կենդանիներին մազերի մեջ, ինչպես էր ճչում ու ճչում:

Ամենաերջանիկ պահերը, երբ Լինդան պատմում էր իրեն Այնտեղի մասին:

— Եվ իսկապես կարող ես թռչել, երբ ցանկանա՞մ:

— Երբ ցանկանաս:

Եվ նա պատմում էր իրեն արկղից դուրս եկող հաճելի երաժշտության մասին և բոլոր խաղերի, որոնք

կարելի էր խաղալ, և համեղ կերակուրների ու խմիչքների մասին և լուսի մասին, որ հայտնվում էր, երբ սեղմում էիր պատի վրայի փոքրիկ կոճակը, և նկարների մասին, որ տեսնելու հետ մեկտեղ կարելի էր լսել և զգալ և շնչել բույրը, և մեկ ուրիշ արկղի մասին, որ հաճելի բույրեր էր ստեղծում, և լեռների պես բարձր վարդագույն ու կանաչ, արծաթագույն ու կապույտ շենքերի մասին և այն մասին, որ բոլորը երջանիկ են, և ոչ ոք տիսուր կամ զայրացած չէ, և ամեն ոք պատկանում է այլոց, և արկղերի մասին, որոնցով կարող ես տեսնել և լսել այն ամենը, ինչ կատարվում է աշխարհի մյուս ծայրում, և երեխաների մասին՝ մաքուր, սիրուն անոթներում. ամեն ինչ այնքան մաքուր է, և ոչ մի տիաճ հոտ, ոչ մի կեղտ, և մարդիկ երբեք միայնակ չեն, այլ ապրում են միասին և այնքան ուրախ ու երջանիկ են, ինչպես ամառային պարերն այստեղ՝ Մալփայիսում, բայց շատ ավելի երջանիկ, և երջանկությունն այնտեղ ամեն օր է, ամեն օր... Նա լսում էր ժամերով: Եվ ժամանակ առ ժամանակ, երբ ինքն ու մյուս երեխաները երկար խաղալուց հոգնում էին, պուեբլոյի ծերունիներից մեկը պատմում էր նրանց այն՝ ուրիշ բառերով՝ Աշխարհի մեծն Փոխակերպչի մասին և Աջ Ձեռքի ու Զախ Ձեռքի, Խոնավի ու Զորի դարավոր պայքարի մասին, Ավոնավիլոնայի²⁹ մասին, որի գիշերային մտքերից մեծ մշուշ է գոյացել, որից նա ամբողջ աշխարհն է ստեղծել, Մայր Հողի և Հայր Երկնքի մասին, Ահայուտայի և Մարսահլեմայի³⁰ Պատերազմի և Բախտի երկվորյակների մասին, Հիսուսի և Պուկոնգի, Մարիամի ու Եթսանաթլեհի³¹

²⁹ Հյուսիսամերիկյան զունի ցեղի արարիչ աստվածը:

³⁰ Պատերազմի և բախտի երկվորյակ աստվածներ հյուսիսամերիկյան բնիկների շրջանում:

³¹ Հյուսիսամերիկյան նավախո ցեղի արարիչ աստվածուհին:

ինքն իրեն երիտասարդացնող կնոջ մասին, Լագունայի Սև քարի և Մեծ Արծվի և Աքոմայի Տիրամոր մասին: Խորհրդավոր պատմություններ, որոնք էլ ավելի հրաշալի էին ինչում այն լեզվով՝ տեղ–տեղ անհասկանալի: Գիշերը պառկած՝ նա մտածում էր Երկնքի և Լոնդոնի, Աքոմայի Տիրամոր և մաքուր անոթների անվերջանալի շարքերի, վեր սավառնող Հիսուսի և վեր սավառնող Լինդայի, Աշխարհի բուժարանների մեծ տնօրենի և Ավոնավիլոնայի մասին:

Շատ տղամարդիկ էին գալիս Լինդայի մոտ: Տղաները սկսեցին մատնացուց անել իրեն: Իրենց տարօրինակ բառերով նրանք ասում էին, որ Լինդան վատն է, նրան անուններ էին կացնում, որոնք ինքը չէր հասկանում, բայց գիտեր, որ վատ անուններ էին: Մի օր նրանք երգ էին երգում Լինդայի մասին, կրկին ու կրկին: Նա քարեր նետեց նրանց վրա: Նրանք նույն կերպ պատասխանեցին. սուր քարերից մեկը այտին վերք բացեց: Արյունը չէր դադարում. նա արնաթաթախ էր եղել:

Լինդան նրան կարդալ էր սովորեցնում: Փայտածուխի մի կտորով նա պատին նկարներ էր պատկերում՝ նստած կենդանի, երեխա՝ անոթի մեջ, ապա տառեր էր գրում: ԿԱՏՈՒՆ ԳՈՐԳԻՆ ՔՆՈՒՄ Է: ՄԱՆԿԻԿԸ ԿԱԹՍԱՅՈՒՄ Է: Նա հեշտ ու արագ սովորում էր: Երբ արդեն գիտեր՝ ինչպես կարդալ պատին գրված բոլոր բառերը, Լինդան բացեց իր մեծ փայտե արկղը և զվարճալի փոքրիկ կարմիր տաբատի տակից, որը նա երբեք չէր կրել, դուրս հանեց բարակ փոքր մի գիրք: Նախկինում նա հաճախ էր դա տեսել:

— Երբ մեծանաս,— ասել էր Լինդան,— կարող ես կարդալ այն:

Դե, իսկ այժմ նա բավականաչափ մեծ էր: Եվ հպարտ էր դրա համար:

— Վախենամ՝ այն ձանձրալի թվա քեզ,— ասաց նա,— բայց մեկ ուրիշը չունեմ:— Նա հոգոց հանեց:— Միայն տեսնեիր Լոնդոնի ընթերցանության այն սիրուն մեքենաները:

Նա սկսեց կարդալ: «Պտղի քիմիական և բակտերիոլոգիական մշակումը: Գործնական ցուցումներ պտղապահեստի բետա աշխատակիցների համար»: Քառորդ ժամ պահանջվեց գրքի վերնագիրն ինքնուրույն կարդալու համար: Նա գիրքը հատակին նետեց:

— Զգվելի, զգվելի գիրք,— ասաց նա և սկսեց լաց լինել:

Տղաները շարունակում էին երգել իրենց ահավոր երգը Լինդայի մասին: Երբեմն էլ նրանք ծիծաղում էին իր ցնցոտիների վրա: Երբ հագուստը պատռվում էր, Լինդան չգիտեր՝ ինչպես կարկատել այն: Այնտեղ, պատմում էր Լինդան, մարդիկ դեն էին նետում պատռված հագուստը և նորը ձեռք բերում:

— Ցնցոտի՛, ցնցոտի՛,— տղաները բղավում էին իր հետևից:

«Փոխարենը ես կարդալ գիտեմ,— միսիթարում էր նա ինքն իրեն,— իսկ նրանք՝ ոչ: Նրանք նույնիսկ չգիտեն՝ ինչ ասել է կարդալ»: Այս միտքն օգնում էր նրան ավելի հեշտ ձևացնելու, թե անտեսում է, երբ ծաղրում են իրեն: Նա կրկին խնդրեց գիրքը Լինդայից:

Որքան ավելի շատ էին ծաղրում ու երգում տղաները, այնքան ավելի ջանասիրությամբ էր նա կարդում: Շուտով բոլոր բառերը կարողանում էր բավականաչափ լավ կարդալ: Նույնիսկ ամենաերկարները: Բայց ինչ էին դրանք նշանակում: Նա հարցնում էր Լինդային, սակայն նույնիսկ երբ նա պատասխանում

էր, դրանց նշանակությունն առանձնապես պարզ չէր դառնում, իսկ սովորաբար նա չէր էլ կարողանում պատասխանել:

— Ի՞նչ են քիմիկատները,— նա կհարցներ:

— Օ՛, այնպիսի նյութեր, ինչպիսիք են մագնեզիումի աղերը, ալկոհոլը դելտաներին ու էպսիլոններին թերաճ ու հետամնաց պահելու համար, կալցիումի կարբոնատը ուսկըների համար և նմանատիպ այլ նյութեր:

— Բայց ինչպես են պատրաստում քիմիկատներ, Լինդա: Որտեղից են ստանում դրանք:

— Դե, չգիտեմ: Դրանք սրվակների մեջ են, և երբ վերջիններս դատարկվում են, քիմիկատների պահեստից նորն են պատվիրում: Քիմիկատների պահեստի աշխատողներն են դրանք սարքում, կարծում եմ: Կամ էլ գործարանն է զբաղվում դրանով: Ես չգիտեմ: Ես երբեք քիմիայով չեմ զբաղվել: Իմ աշխատանքը միայն սաղմերի հետ է եղել:

Ինչի մասին էլ որ նա հարցնում էր, նույն պատասխանն էր ստանում: Լինդան երբեք ոչինչ չգիտեր: Պուեբլոյի ծերունին շատ ավելի հստակ պատասխաններ էր տալիս:

— Մարդու և բոլոր արարածների սերմը, արևի սերմը, հողի սերմը և երկնքի սերմը. դրանք բոլորն Ավոնավիլոնան ստեղծել է Աճի մշուշից: Աշխարհն ունի չորս արգանդ, և նա դնում է սերմերը այդ չորս արգանդներից ամենաստորինում: Եվ աստիճանաբար սերմերը սկսում են աճել:

Մի օր (ավելի ուշ Զոնը հաշվեց, որ դա իր 12-ամյակից անմիջապես հետո էր) նա եկավ տուն և ննջարանի հատակին գտավ մի գիրք, որը նախկինում երբեք չէր տեսել: Հաստափոր գիրք էր և շատ հին տեսք ու-

Ներ: Մկները կրծոտել էին կազմը, որոշ էջեր բացակայում էին կամ ճմռթված էին: Նա բարձրացրեց այն, նայեց տիտղոսաթերթը. գիրքը կոչվում էր՝ «Վիլյամ Շեքսպիր. Երկերի լիակատար ժողովածու»:

Լինդան պառկած էր մահճակալին, բաժակից կում-կում խմում էր այդ գարշահոտ ագավողին:

— Պոպեն է բերել,— ասաց նա թավ ու խռպոտ, ասես ուրիշի ծայնով:— Այն Այծքաղ Կիվայի³² մնդուկ-ներից մեկում են գտել: Ենթադրում են, որ հարյուրավոր տարիներ այնտեղ է եղել: Կարծում եմ՝ ճիշտ է. Ես նայեցի, այն անհեթեթություններով էր լի: Անքաղաքակիրթ: Այդուհանդերձ, որպես ընթերցանության գիրք հարմար է, վարժ կարդալ կսովորես:

Լինդան վերջին կումն արեց, բաժակը դրեց հատակին՝ մահճակալի մոտ, շրջվեց կողքի, զկոտաց մեկ-երկու անգամ և քնով անցավ:

Նա գրքի պատահական էջ բացեց:

Եվ ի՞նչ, ապրել

Ճարպակալած, ախտով ծծված մահճի կեղտուն

Քրտինքի մեջ՝ գուրգուրելով, սեր խաղալով

Այդ նողկալի խոզանոցում...³³

Արտասովոր բառերը դաշվեցին նրա մտքում, թնդացին ասես բարբառող որոտ, ասես ամառային պարերի թմբուկներ, եթե դրանք երբևէ խոսել իմանային, ասես հացահատիկին նվիրված արական խմբերգ, գեղեցիկ, արտասվելու չափ գեղեցիկ, ասես ծեր Միցիման մոգական խոսքեր ասելիս լիներ իր

³² Գետնափոր սենյակ՝ նախատեսված կրոնական ծիսակատարությունների համար, Այծքաղ Կիվան Ներկայիս Արիզոնա նահանգում է:

³³ Վ. Շեքսպիր, Համլետ, արարված 3, տեսարան 4, թարգմ.՝ Ա. Թոփյան:

փետուրների, նախշուն փայտիկների, ոսկրիկների ու քարերի վրա՝ կիաթլա ցիլու սիլոկվե սիլոկվե սիլոկվե։ Կիայի սիլու սիլու, ցիթլ։ Էլ ավելի լավը, քան Միջիմայի մոգությունը, քանզի դրանք ավելին էին նշանակում, քանզի դրանք խոսում էին իր հետ, խոսում էին հիասքանչ և միայն կիսով չափ հասկանալի։ Սոսկալի գեղեցիկ մոգություն Լինդայի մասին, դատարկ բաժակը կողքին՝ անկողնում պառկած խռմփացնող Լինդայի մասին, Լինդայի ու Պոպեի մասին, Լինդայի ու Պոպեի։

Նա ավելի ու ավելի էր ատում Պոպեին։ *Մարդ կարող է ժպտալ, ժպտալ, սակայն ստահակ լինել*³⁴։ Բիրու սրիկա, դավաձան, լի՛ք, անօրինակ³⁵։ Ինչ էին բառերն այդ նշանակում։ Նրան կիսով չափ էին ծանոթ։ Բայց դրանց մոգականությունն ուժգին էր և շարունակում էր թնդալ նրա գլխում, և այնպիսի զգացողություն էր, որ նա իրապես երբեք չի ատել Պոպեին նախկինում։ Իրապես չի ատել երբեք նախկինում, քանզի երբեք ի զորու չի եղել ասելու, թե որքան է ատում նրան։ Իսկ այժմ նա ունի այս բառերը, թմբուկների և խմբերգի և մոգության նման այս բառերը։ Այս բառերն ու տարօրինակ, տարօրինակ այն պատմությունը, որից վերցված են դրանք (նա չէր կարողանում գլուխ հանել այդ պատմությունից, բայց այն հիասքանչ էր, հիասքանչ այդուհանդերձ)։ Դրանք հիմնավորեցին Պոպեի նկատմամբ իր ատելությունը, ավելի իրական դարձրին այն, դրանք նույնիսկ իրեն՝ Պոպեին դարձրին ավելի իրական։

Մի օր, երբ խաղից հագենալով նա տուն եկավ, ներքնասենյակի դուռը բաց էր, և նա տեսավ նրանց՝ միասին անկողնում քնած։ Սպիտակամաշկ Լինդան,

³⁴ Վ. Շեքսպիր, Համլետ, արարված 1, տեսարան 5:

³⁵ Նույն տեղում, արարված 2, տեսարան 2:

կողքին՝ գրեթե սև Պոպեն: Վերջինիս մուգ ձեռքերից մեկը Լինդայի գլխի տակ էր, իսկ մյուսը՝ կրծքին, երկար իյուսքերից մեկը նրա կոկորդի շուրջն էր փաթաթված, ասես մի սև օձ, որը փորձում էր խեղդել նրան: Պոպեի դդումն ու Լինդայի բաժակը հատակին էին: Լինդան խռմփացնում էր:

Նրա սիրտն ասես անհետացավ՝ փոխարենը խոռոչ թողնելով: Նա դատարկ էր: Դատարկությանն ավելացան դողը, սրտխառնոցը և գլխապտույտը: Նա հենվեց պատին, որպեսզի չընկնի: *Բիրտ արիկա, դաշաճան, լիրը, անօրինակ*: Ասես թմբուկներ, ասես արական խմբերգ, ասես մոգություն. բառերն ակամա հնչում էին ու հնչում նրա գլխում: Դողը փոխարինվեց շոգով: Այտերը վառվեցին արյան հոսքից, սենյակը լողաց և մթնեց աչքերի առաջ: Նա սեղմեց ատամները: «Ես կսպանեմ նրան, ես կսպանեմ նրան, ես կսպանեմ նրան». շարունակ կրկնում էր նա: Եվ հանկարծ նոր բառեր ի հայտ եկան:

*Երբ նա հարբած-քնած լինի կամ մոլեզնած
Կամ անկողնում, արյունապիղծ վայելքի մեջ³⁶:*

Մոգությունն իր կողքին էր, մոգությունը բացատրում էր ու հրահանգում: Նա դուրս քայլեց սենյակից: *Երբ նա հարբած-քնած լինի:* Մսի դանակը հատակին էր՝ վառարանի կողքին: Վերցրեց այն և կրկին մոտեցավ դունը գաղտագողի: *Երբ նա հարբած-քնած, հարբած-քնած:* Նա վազեց դեպի մահճակալը և հարվածեց դանակով (օհ, արյունը), կրկին հարվածեց: Երբ Պոպեն արթնանալով շրջվեց, նա բարձրացրեց ձեռքը, որ նորից հարվածի, բայց վերջինս բռնել էր արդեն իր դաստակից, պահել և (օհ, օհ) ոլորում էր: Նա ի զորու

³⁶ Վ. Շեքսպիր, Համլետ, արարված 3, տեսարան 3:

չէր շարժվելու, թակարդվել էր, իսկ Պոպեն մանր սև աչքերը անխախտ սևեռել էր իրեն։ Նա շրջեց հայացքը։ Պոպեի ձախ ուսին երկու կտրվածք կար։

— Օ՛հ, նայիր, արյուն է,— ճչում էր Լինդան,— նայիր, արյուն է։

Նա չէր կարողանում նայել արյանը։ Պոպեն բարձրացրեց իր մյուս ձեռքը (որ խփի իրեն, ինչպես մտածում էր)։ Նա քարացավ՝ հարվածն ընդունելու ակնկալիքով։ Բայց ձեռքն ընդամենը բռնեց նրա կզակն ու շրջեց դեմքն այնպես, որ նա ստիպված էր կրկին նայել Պոպեի աչքերին։ Շատ երկար ժամանակ, ժամեր ու ժամեր։ Եվ հանկարծ (ի զորու չլինելով այլևս զսպել) սկսեց լաց լինել։ Պոպեն բռնկվեց ծիծաղով։

— Գնա՞— ասաց նա իր՝ ուրիշ լեզվով,— գնա՞ իմ քաջ Ահայուտա։

Նա վազեց մյուս սենյակ՝ արցունքները թաքցնելու։

— Արդեն տասնհինգ տարեկան ես,— ասաց ծեր Միցիման այն ուրիշ բառերով։— Այժմ կարելի է քեզ խեցեգործություն սովորեցնել։

Կքելով գետի ափին՝ նրանք սկսեցին միասին աշխատել։

— Նախևառաջ,— ասաց Միցիման՝ ձեռքերի մեջ առնելով խոնավ կավի մի գունդ,— մենք սարքում ենք փոքր լուսին։— Ծերունին ճգմեց գունդը՝ վերածելով սկավառակի, ապա վեր թեքեց ծայրերը. լուսինը վերածվեց ոչ խոր բաժակի։

Դանդաղ և անհմուտ կերպով նա կրկնօրինակեց ծերունու նուրբ շարժումները։

— Լուսին, բաժակ, իսկ հիմա՝ օձ։— Միցիման, մեկ ուրիշ կավագունդ գլորելով, վերածեց երկար ճկուն գլանի, ապա ծայրերը միացնելով՝ ստացավ օղակ և

սեղմեց այն բաժակի եզրաշրջանին:— Հետո էլի օձ և էլի ու էլի:

Շրջան առ շրջան Միցիման կառուցեց տարայի կողերը. այն նեղ էր, ապա՝ փքված, ապա՝ կրկին նեղ վերևի հատվածում: Միցիման սեղմում էր ու հարթեցնում, շոյում ու քերում, և ի վերջո Մալփայիսյան ծանոթ սափորը պատրաստ էր, բայց սևի փոխարեն կաթնագույն և դեռ փափուկ՝ դիպչելու համար: Միցիմայի սափորի ծուռ կրկնօրինակը՝ իրենը, կողքին էր: Նայելով երկու սափորներին՝ նա ծիծաղեց:

— Բայց հաջորդն ավելի լավը կլինի,— ասաց նա և սկսեց խոնավացնել կավի մեկ այլ գունդ:

Կաղապարելը, ձև տալը, հմտության և ուժի մեջ վարպետանալը. այս ամենը նրան առանձնահատուկ հաճույք էր պատճառում: «*A, B, C, վիտամին D*»,— երգում էր նա քթի տակ: «*Յուղը ձկան լյարդում է, ձողածուկը ծովում է*»: Միցիման նույնպես երգում էր արջին սպանելու մասին մի երգ: Նրանք աշխատեցին ամբողջ օրը, և ամբողջ օրը նա լի էր եռանդով, ամենակուլ երջանկությամբ:

— Հաջորդ ձմեռ,— ասաց ծեր Միցիման,— ես քեզ աղեղ պատրաստել կսովորեցնեմ:

Նա երկար ժամանակ դրսում կանգնած մնաց, ի վերջո ներսում կատարվող արարողությունն ավարտվեց: Դուքը բացվեց. նրանք դուրս եկան: Կոթլուն առաջինը դուրս եկավ՝ աջ ձեռքը պարզած և բռունցքը պիստ սեղմած այնպես, ասես մեջը թանկարժեք քար պահած լիներ: Նրան հետևում էր Կիակիմեն՝ ձեռքը նույն կերպ պարզած և բռունցքը սեղմած: Նրանք քայլում էին լուր, և նրանց հետևից լուր քայլում էին եղբայրներն ու քույրերը, զարմիկներն ու ծերունիների մի ամբողջ խումբ:

Կտրել-անցնելով սարահարթը՝ Նրանք դուրս եկան պուեբլոյից: Կանգ առան ժայռի ծայրին՝ դեմ հանդիման վաղորդյան արևին: Կոթուն բացեց ձեռքը: Ափի մեջ եգիպտացորենի ալյուրը սպիտակին տվեց. շնչեց այն, մի քանի բառ մրմնջաց, ապա նետեց այն՝ մի բուռ սպիտակ փոշի, դեպի արևը: Կիակիմեն նույն արեց: Ապա առաջ եկավ Կիակիմեի հայրը և, վեր պահելով աղոթքի փետրազարդ փայտիկը, երկար աղոթեց, ապա նետեց այն ալյուրի հետևից:

— Ահա և վերջ,— ասաց ծեր Միցիման հանդիսավոր:— Նրանք ամուսնացան:

— Զարմանալի է,— ասաց Լինդան, երբ Նրանք վերադառնում էին,— ինչու են մեծ իրարանցում բարձրացնում նման աննշան բանի համար: Քաղաքակիրթ երկրներում, երբ տղան ցանկանում է աղջկան, նա պարզապես... Այդ ո՞ւր ես գնում, Զո՞ն:

Բայց Զոնը չլսեց, անտեսեց, շարունակեց վազել, հեռու, հեռու, ցանկացած տեղ՝ ինքն իր հետ մնալու համար:

«Ահա և վերջ»: Ծերունի Միցիմայի բառերը շարունակ ինչում էին նրա մտքում: Վերջ, վերջ: Թեև լուռ և հեռվից, բայց մոլեգին, հուսահատորեն, անհույս նա սիրում էր Կիակիմեին: Եվ ահա վերջ: Նա տասնվեց տարեկան էր:

Լիալուսի ժամանակ Այծքաղ Կիվայում գաղտնիքներ պիտի պատմվեին, գաղտնիքներ ծնվեին ու իրականանային: Նրանք պիտի իշնեին ներքև՝ գետնափոր Կիվայի մեջ՝ որպես տղաներ, և դուրս գային տղամարդ դարձած: Տղաները վախենում էին, բայց միևնույն ժամանակ անհամբեր էին: Վերջապես օրն այդ վրա հասավ: Արևը մայր մտավ, լուսինը երևաց: Նա գնաց մյուսների հետ: Տղամարդիկ ստվար

խմբված էին Կիվայի մուտքի մոտ, սանդուղքը տանում էր դեպի կարմրալուս խորքերը։ Առաջինները սկսեցին ներքև իջնել։ Հանկարծ տղամարդկանցից մեկը առաջ եկավ, բռնեց նրա բազկից և շարքից դուրս իրեց։ Նա ազատվեց և նորից իր տեղը զբաղեցրեց մյուսների մեջ։ Այս անգամ տղամարդը հարվածեց նրան և ձգելով մազերը՝ ասաց.

— Ո՞չ քեզ համար, սպիտակամազ։
— Ո՞չ շնացողի որդու համար, — ասաց տղամարդկանցից մեկ ուրիշը։

Տղաները ծիծառեցին։

— Հեռացիր։

Եվ տեսնելով, որ նա հապաղում է և խմբից հեռու չի գնում, տղամարդիկ նորից բղավեցին։

— Հեռացիր։

Նրանցից մեկը կռացավ, քար վերցրեց, նետեց։

— Հեռացիր, հեռացիր, հեռացիր։

Քարերի տարափ տեղաց։ Արյունաթաթախ՝ նա վազեց դեպի խավարը։ Կարմրավառ Կիվայից երգեցողության ծայն էր լսվում։ Բոլոր տղաներն արդեն ներսում էին։ Նա մնաց մեն-մենակ։

Մեն-մենակ, պուեբլոյից դուրս, Մեսայի լերկ տափարակին։ Լուսնի լուսի ներքո ժայռը ողորկ ուկորների էր նմանվում։ Ներքևը՝ հովտում, շնագայլերն էին ոռնում։ Կապտուկները ցավում էին, վերքերը դեռ արյունահոսում էին, բայց նա ցավից չէր հեկեկում, այլ բացարձակ մենակությունից, դեպի ժայռերի ու լուսնի այս կմախքային աշխարհը վտարված լինելուց։ Անդունդի եզրին հասնելով՝ նա նստեց։ Լուսինն իր թիկունքում էր, նա նայում էր սարահարթի սև ստվերին, մահվան սև ստվերին։ Ընդամենը մի քայլ պիտի աներ, մի ցատկ։ Նա աջ ձեռքը լուսնի լուսի տակ պահեց։ Դաստակի վերքից արյունը դեռ հոսում էր։ Մի

քանի վայրկյանը մեկ մուգ, մեռած լուսի ներքո գրեթե սև արյան մի կաթիլ էր վայր ընկնում: Կաթ—կաթ—կաթ: Վաղը, և վաղը, և դարձյալ վաղը³⁷:

Նա բացահայտեց ժամանակը և Մահը և Աստծուն³⁸:

— Մենակ, միշտ մեն—մենակ,— կրկնում էր երիտասարդը:

Բառերն այս իրենց ցավագին արձագանքը գտան Բեռնարդի հոգում: Մենակ, մեն—մենակ:

— Ես ինքս էլ,— ասաց նա անկեղծության պոռակումով,— սոսկալի միայնակ եմ:

— Իսկապես,— զարմացավ Զոնը,— ես կարծում էի, որ Այնտեղ... Ուզում եմ ասել, Լինդան միշտ պատմում էր, որ ոչ ոք երբէք միայնակ չէ Այնտեղ:

Բեռնարդը կարմրեց անհարմարությունից:

— Գիտե՞ս,— ասաց նա կցկտուր և խուսափող հայցքով,— ես բավականին տարբեր եմ նրանցից շատերից, կարծում եմ: Երբ մարդը տարբեր է անոթագատվում...

— Այն, իրոք որ,— գլխով արեց երիտասարդը,— եթե մարդը տարբեր է, ապա դատապարտված է միայնության: Նրա հանդեպ դաժան են: Գիտե՞ս, նրանք ինձ արգելեցին ամեն ինչ: Երբ մյուս տղաներին ուղարկում էին գիշերը լեռներում անցկացնելու, երևի ծանոթ ես, երբ յուրաքանչյուրը պետք է երազում տեսնի իր պահապան կենդանուն, նրանք թույլ չտվեցին ինձ մյուսների հետ գնալ, նրանք ինձ ոչ մի գաղտնիքի հաղորդակից չդարձրին: Այդուհանդերձ, ես արեցի դա միայնակ,— ավելացրեց նա:— Հինգ օր ոչինչ չկերա, ապա գնացի գիշերն այնտեղ՝ սարերում անցկացնելու,— նա ցույց տվեց:

³⁷ Վ. Շեքսպիր, Մակբեթ, արարված 5, տեսարան 5:

³⁸ Ակնարկը վերաբերում է Վ. Շեքսպիրի Մակբեթին:

Բեռնարդը ժպտաց հավանությամբ:

— Եվ, ինչ-որ բան տեսար երազումդ, — հարցրեց նա:

Երիտասարդը գլխով արեց:

— Բայց չի կարելի ասել՝ ինչ: — Նա լրեց մի պահ, ապա ցածր ձայնով շարունակեց: — Մի անգամ ես այնպիսի բան արեցի, որ մյուսներից ոչ ոք չէր արել. ամառվա միջօրեին ժայռին հենված կանգնեցի՝ ծեռքերս պարզած, ինչպես Հիսուսը խաչի վրա:

— Ինչի՞ համար, գրողը տանի:

— Ես ուզում էի զգալ՝ ինչ ասել է խաչված լինել: Արևի տակ կախված մնալ:

— Բայց ինչո՞ւ:

— Ինչո՞ւ: Դե, — նա կմկմաց, — որովհետև զգում էի, որ պետք է դա անեմ: Եթե Հիսուսը կարողացել է դիմանալ: Եվ իետո, եթե ինչ-որ սխալ բան ես անում... Բացի այդ՝ ես տիսուր էի, ահա թե ինչու:

— Տիրությունն ամոքելու զվարճալի տարբերակ ես ընտրել, — ասաց Բեռնարդը:

Բայց հաջորդ վայրկյանին մտածեց, որ, այդուհանդերձ, դրա մեջ ինչ-որ իմաստ կա: Համենայն դեպս, սոմա ընդունելուց ավելի լավ է:

— Որոշ ժամանակ անց ես ուշաթափվեցի, — ասաց Երիտասարդը: — Բերանքսիվայր ընկա: Տեսնո՞ւմ եք վերքի տեղը, — նա վեր բարձրացրեց ճակատի դեղին մազափունջը: Աջ քունքին երևաց սպին՝ գունատ ու անհարթ:

Բեռնարդը նայեց, ապա թեթևակի ցնցվելով՝ արագ շրջեց հայացքը: Նրա դաստիարակումը նրան ոչ այնքան կարեկից էր դարձրել, որքան խորապես բծախնդիր: Հիվանդության կամ վերքին նայելու ակնարկն իսկ ոչ միայն սարսափելի էր նրա համար, այլև նույնիսկ վանող ու զզվելի, ինչպես, ասենք, կեղտը,

այլանդակությունը կամ ծերությունը: Նա շտապեց փոխել թեման:

— Հետաքրքիր է, կցանկանայիր մեզ հետ Լոնդոն վերադառնալ,— հարցրեց նա՝ կատարելով առաջին քայլն այն արշավի, որի մարտավարությունը նա գաղտնի մշակում էր սկսած այն պահից, երբ գլխի ընկավ (այնտեղ՝ հյուղակում), թե ով է այս երիտասարդ վայրենու «հայրը»,— կցանկանայիր:

Երիտասարդի դեմքը պայծառացավ.

— Դուք լո՞ւց եք ասում:

— Իհարկե, եթե կարողանամ թույլտվություն ստանալ, ոչ մի խնդիր:

— Լինդան նո՞ւնպես:

— Դե,— նա հապաղեց կասկածամտությամբ: Այդ զզվելի արարածը: Ո՞չ, դա լինելու բան չէր: Թեև, թեև... Հանկարծ Բեռնարդի մտքով անցավ, որ հենց նրա զզվելի լինելու փաստը գուցե ամենաարժեքավոր ապացույցը լինի:— Անշուշտ,— բացականչեց նա՝ սկզբնական վարանումը քողարկելով աղմկոտ սիրալիրության ավելցուկով:

Երիտասարդը խոր շունչ քաշեց:

— Մտածել, որ կարող է իրականանալ այն, ինչ երազել եմ ողջ կյանքումս: Հիշում եք՝ ինչ է ասում Միրանդան³⁹:

— Ո՞վ է Միրանդան:

Բայց երիտասարդը կարծես թե չլսեց հարցը:

— *O', hրա՛շը*,— արտասանում էր նա, և աչքերը փայլում էին, դեմքը վառ կարմրին էր տալիս,— ինչ սրանչելի էակներ այսուեղ կան: Ինչ գեղեցիկ է ցեղը մարդկային⁴⁰:

³⁹ Վ. Շեքսպիրի «Փոթորիկ» պիեսի հերոսուհին:

⁴⁰ Վ. Շեքսպիր, Փոթորիկ, արարված 5, տեսարան 1:

Նրա այտերը շառագունեցին. մտածում էր նրա՝ Լենինայի՝ երիտասարդությունից և խնամքից փայլող, պարարտ, բարյացակամ ժպիտով կանաչ վիսկոզ հագած այդ հրեշտակի մասին: Նրա ձայնը դողաց:

— Օ՛, չքնաղ նոր աշխարհ,— սկսեց նա, ապա հանկարծակի ընդհատեց խոսքը. արյունն այտերից հետքաշվեց, թղթի պես գունատվեց:

— Դուք ամուսնացած եք նրա հետ,— հարցրեց նա:

— Ես ինչ եմ:

— Ամուսնացած: Դե գիտեք, ընդմիշտ: Նրանք «ընդմիշտն» ասում են իրենց լեզվով, այն, ինչ չի կարող խաթարվել:

— Ի սեր Ֆորդի, ո՞չ,— Բեռնարդը չկարողացավ ծիծաղը զսպել:

Ծիծաղեց նաև Զոնը, այլ պատճառով՝ իրճվանքից:

— Օ՛, չքնաղ նոր աշխարհ,— կրկնեց նա:— Օ՛, չքնաղ նոր աշխարհ, որտեղ ապրում են մարդիկ նման⁴¹: Ե՛կ ճանապարհ ընկնենք միանգամից:

— Երբեմն դու չափազանց արտառոց կերպ ես արտահայտվում,— ասաց Բեռնարդը՝ շփոթված հայցքը երիտասարդին հառելով,— և, այդուհանդերձ, ավելի լավ չէ արդյոք սպասել, մինչև իսկապես կտեսնես նոր աշխարհը:

---

⁴¹ Վ. Շեքսպիր, Փոթորիկ, արարված 5, տեսարան 1:

Գլուխ իններորդ

Տարօրինակության ու սարսափի այս օրվանից հետո Լենինան իրեն արժանի համարեց ամբողջական և բացարձակ արծակուրդի մեկնելուն: Հանգստյան տուն վերադառնալուն պես նա կուլ տվեց սոմայի վեց կեսգրամանոց հաբ, պառկեց իր մահճակալին և տասը րոպե անց լուսնային հավերժության մեջ էր ընկղմված արդեն: Առնվազն տասնութ ժամ հետո միայն նա կրկին ներկա կվերադառնար:

Մինչդեռ Բեռնարդը մտագրաղ ու արթունաչք պառկած էր մութ սենյակում: Կեսգիշերից բավական անց էր, երբ նա քնով անցավ: Կեսգիշերից բավական անց, բայց նրա անքնությունն անպտուղ չէր, նա ծրագիր ուներ:

Առավոտյան, համածայն պայմանավորվածության, ժամը տասին կանաչ համազգեստով խառնածինը դուրս եկավ իր ուղղաթիռից: Բեռնարդը սպասում էր նրան պերճածաղիկների մեջ:

— Օրիորդ Քրաունը սոմա-արծակուրդում է,— բացատրեց նա:— Հազիվ թե վերադառնա մինչև ժամը իինգը, այնպես որ, մենք յոթ ժամ ունենք:

Նա կարող էր այդ ընթացքում թոչել Սանտե Ֆե, իրականացնել բոլոր անհրաժեշտ միջոցառումները և Մալփայիսում լինել նախքան նրա արթնանալը:

— Արդյո՞ք ապահով է նրան միայնակ այստեղ թողնելը:

— Ապահով, ինչպես ուղղաթիռում,— հավաստի-ացրեց խառնածինը:

Նրանք բարձրացան մեքենան և միանգամից շարժվեցին տեղից: Ժամը տասն անց երեսունչորսին նրանք վայրէջք կատարեցին Սանտա Ֆեի փոստային գրասենյակի տանիքին, տասն անց երեսունյոթին Բեռնարդն արդեն հեռախոսով կապ էր հաստատել Աշխարհի Վերահսկիչի՝ Ուայթհոլում տեղակայված գրասենյակի հետ, տասն անց երեսունյոթին նախոսում էր Նորին ֆորդության չորրորդ անձնական քարտուղարի հետ, տասն անց քառասունչորսին նակրկնում էր իր պատմությունը առաջին քարտուղարին, իսկ տասն անց քառասունյոթից կես րոպե անց անձամբ Մուսթաֆա Մոնդի թավ, ինչեղ ձայնն էր նրա ականջներում:

— Ես խիզախեցի մտածել,— կմկմում էր Բեռնարդը,— որ Ձերդ ֆորդությունը դեպքը գուցե բավարար գիտական հետաքրքրության արժանի համարի:

— Այն, ես խսկապես դա գիտական հետաքրքրությանը արժանի եմ համարում,— ասաց թավ ձայնը:— Այդ երկու անձանց ձեզ հետ Լոնդոն տարեք:

— Ձերդ ֆորդությունը տեղյակ է, որ ես հատուկ թույլտվության կարիք կունենամ:

— Անհրաժեշտ իրահանգները,— ասաց Մուսթաֆա Մոնդը,— իսկույննեթ կուղարկվեն Արգելոցի տեսուչին: Ուղևորվեք անմիջապես տեսուչի գրասենյակ: Հաճելի օր, պարո՞ն Մարդս:

Լուրջուն տիրեց: Բեռնարդը կախեց լսափողը և շտապեց դեպի տանիք:

— Տեսուչի գրասենյակ,— իրահանգեց նա կանաչ համազգեստով գամմա խառնածնին:

Տասն անց իխունչորսին Բեռնարդը սեղմում էր տեսուչի ձեռքը:

— Ուրախ եմ Ձեզ տեսնելու, պարո՞ն Մարքս, ուրախ եմ,— նրա աղմուկը հարգալից էր,— մենք հենց նոր հատուկ իրահանգ ստացանք...

— Գիտեմ,— ընդհատեց նրան Բեռնարդը,— ես քիչ առաջ հեռախոսազրույց ունեցա Նորին ֆորդության հետ: Նրա ձանձրացած տոնը ենթադրում էր, որ շաբաթվա յուրաքանչյուր օր Նորին ֆորդության հետ խոսելու սովորություն ուներ: Նա ընկավ աթոռին:— Բարի՛ եղեք ձեռք առնել անհրաժեշտ բոլոր միջոցառումները հնարավորինս շուտ: Հնարավորինս շուտ,— շեշտեց նա ևս մեկ անգամ՝ ամբողջապես վայելելով իր արտոնությունը:

Տասնմեկն անց երեք րոպեին նրա ձեռքում էին անհրաժեշտ բոլոր փաստաթղթերը:

— Ցտեսություն,— ասաց նա տեսուչին վերադասի տոնով: Վերջինս ուղեկցեց իրեն գրեթե մինչև վերելակի դռները:— Ցտեսություն:

Նա քայլեց դեպի հյուրանոցը, ընդունեց լոգանք, վիբրո-վակուումային մերսում, սափրվեց էլեկտրական սարքով, լսեց առավոտյան լուրերը, կես ժամ հեռուստացույց նայեց, դանդաղ ճաշեց և երկուսն անց կես խառնածնի հետ թռչեց դեպի Մալվայիս:

Երիտասարդը կանգնած էր հանգստյան տան շեմին:

— Բեռնարդ,— կանչեց նա,— Բեռնարդ:

Պատասխան չկար:

Իր կաշվե մոկասիններով նա անաղմուկ բարձրացավ աստիճաններն ու փորձեց բացել դուռը: Դուռը փակ էր:

Նրանք գնացել էին: Գնացել: Դա ամենաահավոր բանն էր, որ երբսէ կատարվել էր իր հետ: Լենինան ինքն էր իրավիրել իրեն, իսկ այժմ նրանք չկան: Նա նստեց աստիճաններին ու լաց եղավ:

Կես ժամ անց նրա մտքով անցավ պատուհանից ներս նայել: Առաջին բանը, որ նա տեսավ, կանաչ ճամպրուկն էր՝ Լ. Ք. սկզբնատառերը վրան: Կրակի պես հրճվանքը բռնկվեց նրա ներսում: Նա գետնից մի քար բարձրացրեց: Կոտրված ապակին զրնգոցով հատակին թափվեց: Վայրկյաններ անց նա արդեն սենյակում էր: Բացեց կանաչ ճամպրուկը և անմիջապես զգաց Լենինայի օծանելիքի բույրը, որը լցրեց իր թոքերը նրա եթերային գոյությամբ: Սիրտը կատաղի բաբախում էր, մի պահ քիչ մնաց ուշաթափվեր: Այնուհետև, բացելով թանկագին տուփը, սկսեց շոշափել դրա պարունակությունը, բարձրացնել լուսի տակ, ուսումնասիրել: Լենինայի պահեստային կիսատաբատի կայծակնաճարմանդը սկզբում գլուխկոտրուկ էր, ապա լուծվեց. ինչ հիացմունք: Վերև և ապա ներքև, վերև, ապա ներքև. վայրենին կախարդված էր: Լենինայի կանաչ հողաթափերից ավելի գեղեցիկ բան երբևէ չէր տեսել: Նա բացեց ծալած ներքնազգեստը, կարմրեց, արագ մի կողմ դրեց, բայց համբուրեց արհեստական մետաքսից բուրումնավետ թաշկինակը, իսկ վզկապը պարանոցին փաթաթեց: Բացեց մի փոքրիկ տուփ. բուրումնավետ փոշու ամպ գոյացավ: Զեռքերն ալյուրոտվեցին փոշուց: Սրբեց դրանք կրծքավանդակի, ուսերի, մերկ բազուկների վրա: Հիանալի բուրմունք: Աչքերը փակեց, այտը հպեց փոշով օծված բազկին: Նուրբ մաշկի հպումը դեմքին, մշկափոշու բույրը ռունգերին. նրա իրական ներկայությունը:

— Լենինա,— շշնջաց նա,— Լենինա:

Աղմուկը ստիպեց նրան ցնցվել, ստիպեց մեղավորությամբ շրջվել: Նա հետ խցկեց գողոնները ճամպրուկի մեջ և փակեց այն, ապա կրկին ականջ դրեց, նայեց շուրջը: Կյանքի ոչ մի նշան, ոչ մի ձայն: Այդու-

հանդերձ, նա անկասկած լսեց ինչոր բան, իոգոնի նման մի բան, տախտակի ճռոոց իիշեցնող մի բան: Նա գաղտագողի մոտեցավ դուանը և զգուշորեն բացելով այն՝ հայտնվեց ընդարձակ սանդղահարթակի վրա: Վերջինիս հակառիր կողմում մեկ ուրիշ դուռ էր՝ կիսաբաց: Նա մոտեցավ, իրեց, ծածուկ նայեց:

Այնտեղ՝ ցածր մահճակալին, վարդագույն գիշերազգեստ հագած, առանց ծածկոցի պառկած էր Լենինան՝ խոր քուն մտած և այնքան գեղեցիկ իր գանգուրների մեջ, այնքան հուզիչ մանկական տեսք ունեին նրա վարդագույն ոտնաթաթերն ու քնով անցած դեմքը, այնքան դյուրահավատ ու անպաշտպան էր թվում նա իր թույլ ու անզոր վերջույթներով, որ վայրենու աչքերում արցունքներ հայտնվեցին:

Միանգամայն ավելորդ ու անսահման զգուշավորությամբ (քանզի ոչինչ ատրճանակի կրակոցից ավելի ցածրածայն ի զորու չէր Լենինային հետ կանչելու իր սոմա-արծակուրդից նախքան սահմանված ժամը) նա ներս մտավ սենյակ, ծնկի իջավ մահճակալի կողքին: Հայացքը սկսեուց նրան, ճարմանդեց ձեռքերը. շուրթերը շարժվեցին: «Նրա աչքերը». շշնջաց նա.

*Նրա աչքերը, մազերը, այտերը, քայլը, ձայնը,
Դու հիշատակեցիր, օ՛, նրա ձեռքը,
Որի դիմաց ամեն ձերմակ սոսկ թանաք է,
Եվ հպումը այնպես նուրբ է,
Որ կարապի աղվամազը կոշտ է թվում
Մշակի չոր ձեռքերի պես⁴²:*

Մի ճանճ բզզաց Լենինայի գլխավերևում, նա քշեց այն: «Ճանճերը». նա հիշեց.

⁴² Վ. Շեքսպիր, Տրոիլուս և Կրեսիդա, արարված 1, տեսարան 1:

Դիպչել Զուլիետի լուսափառ ձեռքին
Եվ շորթել անմահ մի երանություն նրա շուրթերից,
Շուրթեր, որ անգամ իրենց կուսական և վեստալական
համեստության մեջ
Շիկնած են ընդմիշտ իրենց սեփական համբույրի
մեղքից⁴³:

Շատ դանդաղ՝ վախվորած և գուցե վտանգավոր
թռչնին շոյելու վարանող շարժումով նա պարզեց
ձեռքը: Վերջինս օդում կախված մնաց դողալով՝ Լե-
նինայի անզոր մատներից մի մատնաչափ վերև. մի
քիչ էլ, և կիպվեր: Կիամարձակվեր արդյոք: Կիամար-
ձակվեր իր անարժան ձեռքով պղծել այն⁴⁴: Ո՞չ, նա չէր
համարձակվի: Թռչունը չափազանց վտանգավոր էր:
Նա ձեռքը հետ քաշեց: Որքան գեղեցիկ էր նա: Որքան
գեղեցիկ:

Հանկարծ նա բռնեցրեց իրեն այն մտքի վրա, որ
պետք է միայն նրա պարանոցի կայծակնաճարմանդը
ներքև իջեցնի մեկ երկար և ուժգին շարժումով: Նա
փակեց աչքերը, թափահարեց գլուխը, ինչպես ջրից
նոր դուրս եկած շունն է թափահարում ականջները:
Նողկալի մտքեր: Նա ամաչեց ինքն իրենից: Կուսա-
կան և վեստալական համեստություն:

Օդում բզզոց կար: Մեկ ուրիշ ճանճ էր փորձում
գողանալ հավերժական օրինությունները: Բզեզ: Նա
շուրջը նայեց, ոչինչ չտեսավ: Բզզոցն ավելի ու ավե-
լի էր ուժգնանում. ի վերջո պարզ դարձավ, որ ծայնը
դրսից է գալիս: Ուղղաթիռը: Նա խուճապահը վեր

⁴³ Վ. Շեքսպիր, Ռոմեո և Զուլիետ, արարված 3, տեսարան 3,
թարգմ.` Խ. Դաշտենց:

⁴⁴ Ռոմեոյի խոսքերն են, երբ նա առաջին անգամ տեսնում է Զուլի-
ետին. «Եթե պղծում եմ անարժան ձեռքով ես այս սուրբ վանքը,
// Արդ, սա թող լինի իմ այդ հանցանքի քաղցր տուգանքը...» (Վ. Շեքսպիր, Ռոմեո և Զուլիետ, արարված 1, տեսարան 5):

ցատկեց ոտնաթաթերի վրա և վազեց մյուս սենյակը, դուրս սողոսկեց բաց պատուհանից, փութաքայլ անցավ հասակավոր պերճածաղիկների միջև ձգվող արահետով և ժամանակին դիմավորեց Բեռնարդ Մարքսին, երբ նա դուրս ցատկեց ուղղաթիռից:

Գլուխ տասներորդ

Բլումսբըրիի⁴⁵ կենտրոնի չորս հազար սենյակների բոլոր չորս հազար էլեկտրական ժամացույցների սլաքները միաժամանակ ազդարարեցին երկուսն անց քսանյոթ րոպեն: «Արդյունաբերության այս փեթակում», ինչպես տնօրենն էր սիրում այն անվանել, աշխատանքը եռում էր: Ամեն ոք զբաղված էր, ամեն ինչ իր բնականոն հունի մեջ էր: Մանրադիտակների ներքո իրենց երկար պոչիկները մոլեգին մտրակելով՝ արական սեռաբջիջները գլխով խցկվում էին ձվաբջիջների մեջ, իսկ արդեն բեղմնավորված ձվերը մեծանում էին, բաժանվում կամ, եթե բոկանովսկի-ացված էին, բողբոջում և տարանջատվում առանձին սաղմերի մի ամբողջ պոպուլյացիայի: Հասարակական նախասահմանման սենյակից շարժասանդուղքները թնդյունով իջնում էին ներքև՝ դեպի Սաղմնարան, և այնտեղ՝ բոսոր խավարում, փորամիզի իրենց տաքուկ մահնում և հագեցած արյան սուրոգատով ու հորմոններով, սաղմերն աճում էին ու աճում կամ թունավորվում, տկարանում՝ վերածվելով թերաճ էպսիլոնների: Թույլ բզզոցով և աղմուկով շարժվող դարակներն աննկատ սողում էին շաբաթներ շարունակ և եզրափակում իրենց անվերջ ընթացքը այնտեղ՝ Անոթազատման սենյակում, որտեղ նոր անոթազատված մանկիկներն արձակում էին սարսափի ու զարմանքի իրենց առաջին ճիչը:

⁴⁵ Փողոց Լոնդոնում, որտեղ, ըստ հեղինակի, տեղակայված է բուծման և դաստիարակման կենտրոնը:

Եներգափոխակերպման մեքենաները մռում էին նկուղային հարկում, վերելակները վեր ու վար էին սլանում: Մանկանցների բոլոր տասնմեկ հարկերում կերակրման ժամ էր: Հազար ութ հարյուր շշերից խնամքով պիտակավորված հազար ութ հարյուր մանուկներ միաժամանակ ծծում էին իրենց կես լիտր մանրէազերծված կաթնազատուկը:

Ավելի վերև՝ ննջասրահների տասը հաջորդական հարկերում, մանկահասակ տղաներն ու աղջիկները, որոնք դեռ բավականաչափ փոքր էին և ցերեկային քնի կարիք ունեին, զբաղված էին մյուսներից ոչ պակաս. թեև այդ մասին գլխի չընկնելով՝ նրանք անգիտակցաբար լսում էին հիգիենայի և շփման, դասակարգային գիտակցության և մանուկների սիրային հարաբերությունների քնուսուցման դասերը: Էլ ավելի վերև՝ խաղասենյակներում, անձրևային եղանակի արդյունքում ինը հարյուր ավելի մեծ երեխաներ շենքի ներսում էին՝ զբաղված խորանարդիկներով և ծեփելով, տարատեսակ էրոտիկ խաղերով:

Բըզզ, բըզզ. փեթակը բզզում էր՝ եռանդուն, ուրախ: Զվարթ էր փորձասրվակների վրա աշխատող երիտասարդ աղջիկների երգը, նախասահմանողները քթի տակ սովում էին աշխատելիս, իսկ Անոթազատման սենյակում ինչպիսի փառավոր կատակներ էին ինչում դատարկված անոթների շուրջ: Սակայն տնօրենի դեմքը, երբ նա Հենրի Ֆութերի հետ մտավ Բեղմնավորման սենյակ, լուրջ էր, անկենդան՝ խստությունից:

— ...ի ցույց բոլորին,— ասում էր նա:— Հենց այս սենյակում, քանզի այստեղ ավելի շատ բարձր դասի աշխատողներ կան, քան Կենտրոնի ցանկացած այլ բաժնում: Ասել եմ, որ երկուսն անց կես այստեղ լինի:

— Նա իր գործը շատ լավ է անում,— մեջբերեց Հենրին քնուսուցողական մեծահոգությամբ:

— Գիտեմ, ուստի խստությունն առավել քան տեղին է: Նրա մտավոր առավելությունը իր հետ բերում է համապատասխան բարոյական պարտավորություններ: Որքան մեծ է մարդու տաղանդը, այնքան ի զորու է նա շեղվելու ճիշտ ուղուց: Ավելի լավ է՝ տառապի մեկը, բայց այլասերումից փրկվեն շատերը: Սա՛ու դատեք, պարո՞ն Ֆոսթեր, և կտեսնեք, որ հանցանքի բացակայությունը նույնքան սարսափելի է, որքան այլախոհ վարքը: Սպանությունը ոչնչացնում է միայն անհատին, իսկ, վերջիվերջո, ինչ է անհատը:— Ձեռքի ազդեցիկ շարժումով նա ցույց տվեց մանրադիտակների, փորձարվակների, ինկուբատորների շարքերը:— Մենք մեծագույն հեշտությամբ կարող ենք նորը ստեղծել՝ այնքան, որքան կամենանք: Այլախոհությունը ավելի մեծ սպառնալիք է, քան պարզապես մեկ անհատի կյանքը. այն հարվածում է բուն Հասրակությանը: Այո՛, բուն Հասրակությանը,— կրկնեց նա:— Ահա, եկավ նա:

Բեռնարդը ներս մտավ և առաջացավ բեղմնավորողների շարքերի միջով: Անհոգ ինքնավստահության բարակ շերտը քողարկում էր նրա լարվածությունը:

— Բարի՛ առավոտ, տնօրեն, — ասաց նա անհեթեթորեն բարձր ձայնով, սակայն, շտկելով իր սխալը, ծիծաղելի մեղմությամբ ասես ծվծվաց, — Դուք ինձ այստեղ էիք կանչել խոսելու համար:

— Այո՛, պարո՞ն Մարքս, — ասաց տնօրենը չարագույժ կերպով:— Ես իսկապես Ձեզ այստեղ էի կանչել: Որքան հասկանում եմ, նախորդ գիշեր եք վերադարձել Ձեր արձակուրդից:

— Ճիշտ այդպես, — պատասխանեց Բեռնարդը:

— Այդպես-ս,— կրկնեց տնօրենը՝ երկարացնելով վերջին «ս»-ն օծի նման: Ապա ձայնը կտրուկ բարձրացնելով,— տիկնայք և պարոնայք,— շեփորահարեց,— տիկնայք և պարոնայք:

Փորձասրվակների վրա աշխատող աղջիկների երգերի մրմնջոցն ու մանրադիտակով աշխատող տղամարդկանց կլանված սովոցը հանկարծակի դադարեցին: Խոր լոռություն տիրեց, բոլորը շուրջը նայեցին:

— Տիկնայք և պարոնայք,— կրկնեց տնօրենը ևս մեկ անգամ,— հայցում եմ ձեր ներողամտությունը աշխատանքն ընդհատելու համար: Ցավալի պարտականությունն է ինձ հարկադրում անել դա: Հասարակության ապահովությունն ու կայունությունը վտանգված են: Այն, վտանգված, տիկնայք և պարոնայք: Այս մարդը,— մեղադրական ծնով նա մատնացուց արեց Բեռնարդին,— այս մարդը, որը կանգնած է այժմ ձեր առաջ, այս ալֆա-պյուտը, որին այնքան շատ բան է տրվել, և որից, հետևաբար, նույնքան շատ բան է ակնկալվում, ձեր այս գործընկերը (կամ գուցե ավելի ճիշտ կլինի նախազգուշացնել՝ ասելով՝ նախկին գործընկերը) կոպտորեն չարաշահել է հասարակության վստահությունն իր հանդեպ: Սպորտի և սոմայի վերաբերյալ իր հերետիկոսական հայացքներով, սեռական կյանքի խայտառակ անհետևողականությամբ, Մեր Տեր Ֆորդի ուսմունքին ենթարկվելուց հրաժարվելով և աշխատանքային ժամերից դուրս իրեն «որպես մանուկ» չդրսևորելով,— այստեղ տնօրենը Դնշանն արեց,— նա ապացուցեց, որ Հասարակության թշնամի է, Կարգի և Կայունության կործանիչ, տիկնայք և պարոնայք, դավադիր՝ ընդդեմ բուն Հասարակության: Այդ իսկ պատճառով ես մտադիր եմ վռնդելու նրան, անպատվությամբ վռնդելու այն պաշտոնից,

որը նա զբաղեցնում է այս Կենտրոնում: Ես մտադիր եմ իսկովներթ կազմակերպելու նրա փոխադրումը ցածրակարգ մասնաճյուղ և, ելնելով Հասարակության շահերից, հնարավորինս շուտ հեռացնելու նրան բնակչության ցանկացած կարևոր կետից: Իսլանդիայում նա գրեթե հնարավորություն չի ունենա մյուսներին ճիշտ ուղուց շեղելու իր հակաֆորդային օրինակով,— տնօրենը դադար տվեց, ապա ծալելով ձեռքերը՝ ազդեցիկ կերպով դարձավ Բեռնարդին:— Մարքս,— ասաց նա, — կարող եք ներկայացնել որևէ պատճառ, որն ինձ կստիպի վերանայել հնչեցված դատավճիռ:

— Այն, կարող եմ,— պատասխանեց Բեռնարդը շատ բարձր ձայնով:

Փոքր-ինչ հանկարծակի եկած, բայց դեռևս հաղթանակած՝ տնօրենն ասաց.

— Այդ դեպքում ներկայացրեք:

— Անշուշտ: Բայց այն միջանցքում է: Մեկ րոպե, — Բեռնարդը շտապեց դեպի դուռը և բացեց այն:— Ներս արի, — իրահանգեց նա, և «պատճառը» ներս եկավ ու ներկայացավ:

Զարմանքի ընդհանուր հետո անցավ, ապշահարության ու սարսափի մրմունջ, մի երիտասարդ աղջիկ ճշաց, ինչ-որ մեկը, ով ավելի պարզ տեսնելու համար աթոռին էր բարձրացել, վայր գցեց սերմնաբջիջներով լի երկու փորձասրվակ: Փքված, կախ ընկած և այդ ծաղկուն պնդակազմ մարմինների ու անխաթար դեմքերի մեջ ասես տարօրինակ ու սարսափազդու միջին տարիքի մի հրեշ՝ Լինդան, ներս մտավ սենյակ՝ անգույն ու կոտրված ժպիտը կոկետությամբ դեմքին դաշված, ճոճաքայլ՝ զանգվածեղ ազդրերը հեշտասիրաբար շարժելով: Բեռնարդը քայլում էր նրա կողքով:

— Ահա նա,— ասաց նա՝ ցույց տալով տնօրենին:

— Կարծում էիր՝ չէի՞ ճանաչի նրան,— ասաց Լինդան փոքր-ինչ վրդովված, ապա դառնալով դեպի տնօրենը՝ ասաց,— իհարկե կճանաչեի, Թոմարին, ես քեզ ցանկացած տեղում էլ կճանաչեի, հազարավոր-ների մեջ: Ինչ է, մոռացել ես ինձ: Չես հիշում: Չես հիշում, Թոմարին: Քո Լինդան եմ:

Նա կանգ առավ՝ հայացքը տնօրենից չկտրելով, շարունակելով կիսադեմ ժպտալ, բայց մի ժպիտով, որն աստիճանաբար, տնօրենի դեմքի ապշահար զգվանքի արտահայտությանը զուգահեռ, ավելի ու ավելի կորցրեց ինքնավստահությունը, երերաց և ի վերջո անհետացավ:

— Չես հիշում, Թոմարին,— կրկնեց նա դողացող ձայնով: Նրա աչքերը հուզմունք ու տառապանք էին արտահայտում: Բշտիկավոր ու թորշոմած դեմքը անճոռնի ծռմռվեց ծայրահեղ վշտի արտահայտությամբ:— Թոմարին,— նա պարզեց ձեռքերը:

Ինչ-որ մեկը սկսեց քմծիծաղել:

— Սա ինչ է նշանակում,— սկսեց տնօրենը,— այս հրեշավոր...

— Թոմարին,— նա առաջ վագեց՝ հետևից քարշ տալով իր թիկնոցը, վզովն ընկավ՝ դեմքը հպելով նրա կրծքին:

Անզուսապ ծիծաղի ալիք բարձրացավ:

— ...այս հրեշավոր կատակը,— բղավեց տնօրենը:

Շառագունած դեմքով փորձեց ազատվել նրա գրկախառնությունից: Լինդան հուսահատորեն կառչած մնաց:

— Ախր ես Լինդան եմ, Լինդան,— համընդիանուր ծիծաղը խլացնում էր նրա ձայնը,— ես երեխա ունեցա քեզնից,— բղավեց նա ձայնի ողջ ուժգնությամբ: Հանկարծակի ու չարագուշակ լուրջուն տիրեց, ներ-

կաների աչքերը անհարմարությունից լողացին՝ չիմանալով ուր նայել: Տնօրենը հանկարծակի գունատվեց, դադարեց դիմադրելուց և քարացավ՝ ծեռքերը Լինդայի դաստակներում, հայացքը նրան սևեռած, սարսափահար:— Այն, երեխա, ես նրա մայրն եմ:— Նրա լկտիությունը մարտահրավեր նետեց վրդովված լությանը, ապա, ամոթահար, իետ քաշվելով տնօրենից, դեմքն ափերի մեջ առավ ու արտասվեց:— Դա իմ մեղքը չէր, Թոմաքին: Ես միշտ էլ կատարել եմ համապատասխան ցուցումները, այնպես չէ: Այնպես չէ: Միշտ: Ես չգիտեմ՝ ինչպես: Եթե իմանայիր՝ ինչ ահավոր էր, Թոմաքին: Բայց, այդուհանդերձ, նա ինձ համար միսիթարանք էր:— Շրջվելով դեպի դուռը,— ԶՈ՞Ն,— կանչեց նա:— ԶՈ՞Ն:

Նա անմիջապես ներս մտավ, մի պահ կանգ առավ, շուրջը նայեց, իր անձայն մոկասինները հագին՝ լայն քայլերով արագ անցավ սենյակով, ծնկի իջավ տնօրենի առաջ և ասաց հստակ ձայնով.

— Հայր իմ:

Բառն այդ (իսկ «հայր» բառը նույնքան անպարկեշտ չէր, որքան «մայրը», քանի որ անմիջականորեն կապված չէր երեխա ունենալու նողկանքի ու բարոյախեղման հետ և պարզապես կոպիտ, գռեհիկ արտահայտություն էր, ոչ թե անբարո անպատվություն). զավեշտալիորեն անվայել այդ բառը թոթափեց անտանելի դարձած լարվածությունը: Քրքիջը պայթեց սոսկալի, գրեթե անկառավարելի, որոտը որոտի հետևից, ասես երբեք չէր վերջանալու: Հայր իմ, և հայրն այդ տնօրենն էր: Հայր իմ: Օ՛հ, Ֆորդ, օհ, Ֆորդ: Շատ զիլ էր: Գոռում–գոչում պարբերաբար վերսկսվում էր, դեմքերն ասես կազմալուծման եզրին էին, արցունքները հոսում էին: Սերմնաբջիջների ևս վեց սրվակ հատակին հայտնվեց: Հայր իմ:

Տնօրենը գունատ, մոլեգնած աչքերով հայացք գցեց իր շուրջը շփոթահար նվաստացման տառապանքով:

Հայր իմ: Ծիծաղը, որ թվում էր, թե ավարտին է մոտենում, կրկին թնդաց առավելագույն ուժգնությամբ: Նա ձեռքերով փակեց ականջները և դուրս վազեց սենյակից:

Գլուխ տասնմեկերորդ

Բեղմնավորման սենյակի տեսարանից հետո Լոնդոնի վերնախավն ուղղակի չէր համբերում տեսնելու այդ սքանչելի էակին, որը ծնկի էր իշել Բուծման և դաստիարակման կենտրոնի տնօրենի առաջ (կամ, ավելի ճիշտ, նախկին տնօրենի, քանզի խեղճ մարդն անմիջապես ազատման դիմում գրեց և այլս երբեք ոտք չդրեց Կենտրոն) և ծնկաչոք անվանել նրան (զավեշտն ուղղակի անհավատալի էր) «հայր իմ»: Լինդան, հակառակը, ոչ մեկին չէր հուզում, ոչ ոք չնչին իսկ ցանկություն չուներ նրան տեսնելու: Ինքն իրեն մայր անվանել. դա ավելին էր, քան կատակը, դա լկտիություն էր: Բացի այդ՝ նա իսկական վայրենի չէր, լուս աշխարհ էր եկել անոթից և դաստիարակվել բոլորի նման, հետևապես ոչ մի արտառոց միտք չէր կարող արտահայտել: Ի վերջո (և սա, թերևս, ամենահիմնական պատճառն էր, որ մարդիկ չեն ուզում տեսնել խեղճ Լինդային) նրա արտաքին տեսքը: Գեր, երիտասարդությունը կորցրած, փչացած ատամներով, բշտիկներով պատված մարմնով... և այդ կազմվածքը (Տե՛ր Ֆորդ). պարզապես հնարավոր չէր առանց սրտխառնոցի նայել նրան, այն, իսկապես հնարավոր չէր: Այնպես որ, ընտրախավը վճռական էր Լինդային տեսնել չցանկանալու հարցում: Լինդան էլ, իր հերթին, նրանց տեսնելու ոչ մի ցանկություն չուներ: Վերադարձը քաղաքակրթություն նրա համար վերադարձ էր դեպի սոմա, հնարավորություն՝ պառկելու մահճակալին և վայելելու արձակուրդն արձակուրդի

հետևից՝ առանց հետագա գլխացավի կամ փսխման վտանգի, առանց զգացողությունների, որոնք մշտապես ունենում էր ագավից հետո, ասես ինչ-որ ամոթալի, հակահասարակական բան էր արել, ինչից հետո այսուհետ գլխիկոր պիտի քայլեր: Սոման զուրկ էր նման տիաճ զգացողություններից: Դրա պարզած արձակուրդը կատարյալ էր, և եթե հաջորդող առավոտն անախորժ էր, ապա ոչ թե ինքնին, այլ միայն արձակուրդի բերկրանքի հետ համեմատած էր թվում այդպիսին: Լուծումը արձակուրդը երկարաձգելն էր: Նա ագահորեն պահանջում էր Էլ ավելի մեծ, Էլ ավելի հաճախակի չափաբաժիններ: Բժիշկ Շոուն սկզբում առարկում էր, բայց հետո թույլ տվեց նրան ուզածի չափ սոմա ընդունել: Օրական նա ավելի քան քսան գրամ էր ընդունում:

— Ինչը մեկ-երկու ամսում կսպանի նրան,— Բեռնարդին հայտնեց բժիշկը:— Մի օր շնչառական կենտրոնը կաթվածահար կլինի: Այլևս չի կարողանա շնչել: Եվ վերջ: Գուցե ավելի լավ: Եթե մենք կարողանայինք երիտասարդացնել նրան, ապա, իհարկե, ամեն ինչ այլ կլիներ: Բայց չենք կարող:

Բոլորի համար անսպասելիորեն (քանզի Լինդան մեծագույն հաճուքով վայելում էր իր սոմա-արձակուրդը) Զոնն առարկություն բարձրացրեց:

— Բայց չէ՞ որ Դուք կրճատում եք նրա կյանքը՝ այդքան մեծ չափաբաժին տալով:

— Մի կողմից՝ այն,— համաձայնեց բժիշկ Շոուն, — բայց մյուս կողմից էլ մենք այն երկարաձգում ենք:— Երիտասարդը թյուրըմբռնումով նայեց նրան:— Սոման, թերևս, մի քանի տարի խլում է մարդու ժամանակից, — շարունակեց բժիշկը, — բայց փոխարենը վերժամանակային ահռելի, անչափելի տևողություններ է պարզեցում: Ցուրաքանչյուր սոմա-արձակուրդ

նրա մի մասնիկն է, ինչը մեր նախնիներն անվանում
էին հավերժություն:

Զոնը սկեց հասկանալ:

— Հավերժությունը շուրջերիս մեջ էր և իմ աչքերում⁴⁶, —
մրմնջաց նա:

— Ի՞նչ:

— Ոչինչ:

— Իհարկե, — բժիշկ Շոռուն շարունակեց, — մարդ-
կանց չի կարելի թույլ տալ առավոտից երեկո հավեր-
ժության գիրկն ուղևորվել, եթե որսէ կարևոր գործ
ունեն անելու: Բայց քանի որ Լինդան ոչ մի լուրջ բա-
նով զբաղված չէ...

— Այնուամենայնիվ, — պնդեց Զոնը, — ես չեմ կար-
ծում, որ դա ճիշտ է:

Բժիշկը թոթվեց ուսերը:

— Դե, իհարկե, եթե Դուք նախընտրում եք, որ նա
խելազարի պես անդադար բղավի:

Ի վերջո Զոնը ստիպված եղավ զիշել: Լինդան
ստացավ իր սոման: Այդ պահից ի վեր նա մնաց իր
փոքրիկ սենյակում՝ Բեռնարդի բնակարանի երե-
սունյոթերորդ հարկում՝ անկողնու մեջ, ձեռքի տակ՝
սոմայի հաբեր, մշտապես միացված հեռուստացույցի
ու ռադիոյի և ծորակից կաթող պաչուլիի⁴⁷ ընկերակ-
ցությամբ. այնտեղ էր նա և միաժամանակ այնտեղ
չէր ամենաին, մշտապես հեռու էր, անսահման հեռու,
արձակուրդի մեջ, այլ աշխարհում, որտեղ ռադիոյի
երաժշտությունը հնչեղ գույների լաբիրինթոսն էր,
հոգեթրթիռ լաբիրինթոս, որը տանում էր (հնչպիսի
սքանչելիորեն անխուսափելի ոլորաններով) դեպի
բացարձակի պայծառ կենտրոնը, որտեղ հեռուստա-

⁴⁶ Վ. Շեքսպիր, Անտոնիոս և Կլեոպատրա, արարված 1, տեսարան
3, թարգմ.՝ Խ. Դաշտենց:

⁴⁷ Շրթնածաղիկների ընտանիքին պատկանող խոտաբույս, որից
օծանելիք են ստանում:

ցուցի պարող պատկերները աննկարագրելիորեն չքնաղ բազմահունչ զգայաֆիլմի հերոսներն էին, որտեղ կաթող պաշուլին ավելին էր, քան բույրը. արև էր, միլիոնավոր սեքսոֆոններ, սեր անող Պոպեն, միայն թե էլ ավելի շատ, անհամեմատելի շատ և անվերջ:

— Ո՞չ, մենք չենք կարող երիտասարդացնել: Բայց ես շատ ուրախ եմ,— ամփոփեց բժիշկ Շոռն,— որ ինձ հնարավորություն ընձեռվեց տեսնելու մարդկային էակի զառամյալության օրինակ: Անչափ շնորհակալ եմ ինձ կանչելու համար:

Նա ջերմորեն սեղմեց Բեռնարդի ծեռքը:

Զոնն ուշադրության կենտրոնում էր: Եվ քանզի միայն Բեռնարդի՝ նրա լիազորված խնամակալի միջոցով էր հնարավոր տեսնել Զոնին, Բեռնարդն այժմ՝ իր կյանքում առաջին անգամ, ոչ թե պարզապես նորմալ մարդկային վերաբերմունքի էր արժանանում, այլ նրան վերաբերվում էին որպես նշանակալի անձի: Իսպառ վերացան բամբասանքները նրա արյան սուրոգատի ալկոհոլի մասին և ծաղրանքները՝ կապված արտաքին տեսքի հետ: Հենրի Ֆութերը ջանք չէր խնայում նրա հետ բարեհամբույր լինելու, Բենիտո Հուվերը նրան վեց տուփ սեռահորմոնի մաստակ նվիրեց, նախասահմանողի օգնականն առաջ եկավ և նվաստանալով գրեթե մուրաց ներկա լինել Բեռնարդի երեկոյան խնջույքներից մեկին: Ինչ վերաբերում էր կանանց, ապա Բեռնարդից պահանջվում էր ընդամենը ակնարկել հնարավոր հրավերի մասին, և նա կարող էր ունենալ նրանցից ցանկացածին:

— Բեռնարդը հրավիրել է ինձ հանդիպելու Վայրենու հետ հաջորդ չորեքշաբթի, — հայտարարեց Ֆաննին հաղթանակած:

— Ուրախ եմ քեզ համար,— ասաց Լենինան:— Խոստովանի՛ր, որ սխալվում էիր Բեռնարդի հարցում: Չես կարծում, որ նա իսկապես լավիկն է:

Ֆաննին գլխով արեց:

— Ինչ մեղքս թաքցնեմ,— ասաց նա,— ես հաճելի-
որեն զարմացած եմ:

Շշալցման բաժանմունքի պետը, Նախասահման-
ման տնօրենը, գլխավոր բեղմնավորիչների երեք
տեղակալները, Հուզական նախամշակման ուսում-
նարանի զգայաֆիլմերի պրոֆեսորը, Ուեսթմինսթերի
համայնական երգեցողության բաժնի դեկանը, բոկա-
նովսկիացման Վերահսկիչը. Բեռնարդի մոտ հյուրըն-
կալված պատվարժան այրերի ցանկն անվերջ կարե-
լի էր շարունակել:

— ...և վեց աղջիկ եմ ունեցել այս շաբաթ,— հայտ-
նեց նա Հելմհոլց Ուոթսունին:— Մեկը երկուշաբթի,
երկուսը երեքշաբթի, ևս երկուսը ուրբաթ և մեկն էլ
շաբաթ օրը: Եվ եթե ժամանակ ու ցանկություն ունե-
նայի, առնվազն տասը-տասներկուսը կային, որոնք
չափազանց շահագրգուված էին:

Հելմհոլցը լուր լսեց նրա պարծենկոտությունն այն-
պիսի մռայլ անհավանությամբ, որ Բեռնարդը վիրա-
վորվեց:

— Դու նախանձում ես,— ասաց նա:

Հելմհոլցը տարուբերեց գլուխը:

— Ես պարզապես տխուր եմ, ուրիշ ոչինչ,— պա-
տասխանեց նա:

Բեռնարդը վիրավորված հեռացավ: Երբեք, խոս-
տացավ ինքն իրեն, երբեք այլևս չի խոսի Հելմհոլցի
հետ:

Օրերն անցնում էին: Գլխապտույտ հաջողությունն
այդ ընթացքում միանգամայն հաշտեցրեց Բեռնար-
դին (ինչպես ցանկացած այլ արբեցնող նյութ) աշ-
խարհի հետ, որը մինչ այդ նրան չէր գոհացնում: Այն
բանից հետո, երբ աշխարհը նրան կարևոր ճանաչեց,
իրերի դրությունը դրականորեն փոխվեց: Սակայն

հաշտվելու հետ մեկտեղ նա դեռ չէր ցանկանում իրաժարվել այդ դրությունը քննադատելու առավելությունից: Քանզի քննադատումն ընդգծում էր իր կարևորությունն ու ստիպում էլ ավելի նշանակալի զգալ: Բացի այդ՝ նա անկեղծորեն մնում էր այն կարծիքին, որ քննադատության արժանի շատ բան կա (Միննույն ժամանակ նրան անկեղծորեն դուր էր գալիս հաջողակ լինելը, մասնավորապես կանաց հարցում): Նրանց առաջ, որոնք հանուն Վայրենու հետամտում էին իրեն, Բեռնարդը ցուցադրում էր իր խայթող այլախոհությունը: Նրան քաղաքավարությամբ լսում էին: Բայց թիկունքում մարդիկ տարութերում էին գլուխները: «Այդ երիտասարդի վերջը վատ է լինելու», — կանխատեսում էին նրանք՝ վստահեցնելով, որ իրենք անձամբ հոգ կտանեն վատ վերջի մասին: «Նա մեկ ուրիշ Վայրենի չի գտնի, որ երկրորդ անգամ իր կաշին փրկի», — ասում էին նրանք: Մինչդեռ, սակայն, կար առաջին Վայրենին, և նրանք սիրալիր էին: Եվ որովհետև նրանք սիրալիր էին, Բեռնարդն իրեն հսկա էր զգում. հսկա և միննույն ժամանակ թեթև՝ ցնծությամբ, օդից էլ թեթև:

— Օդից էլ թեթև է, — ասաց Բեռնարդը՝ դեպի վեր ցույց տալով:

Ասես երկնային մի մարգարիտ՝ բարձր, իրենցից էլ բարձր, եղանակային կայանի օդապարիկը փայլում էր՝ արևի շողերի տակ վարդագույնին տալով:

«...վերոհիշյալ Վայրենուն, — այսպես էր վկայում Բեռնարդին տրված իրահանգը, — անհրաժեշտ է ցույց տալ քաղաքակիրթ կյանքն իր բոլոր կողմերով»:

Վերջինս այս պահին ցույց էր տրվում նրան թռչնի թռիչքի բարձրությունից՝ Չերինգ-Տ աշտարակի հարթակից: Կայարանի վարիչը և տարածքային օդերևութաբանը անձնական ուղեվարներն էին: Բայց մեծ մա-

սամբ խոսում էր Բեռնարդը: Իր առաքելությամբ արբած՝ նա վարվում էր այնպես, ասես ինքն առնվազն Աշխարհի Վերահսկիչն էր, ով այցելել էր կայան: Օդից էլ թեթև:

«Բոմբեյ» կանաչ հրթիռը վայրէջք կատարեց՝ ասես երկնքից վայր ընկնելով: Ուղևորները դուրս եկան: Խակի համազգեստով ութ նույնանման դրավիդյան⁴⁸ երկվորյակներ դուրս նայեցին հրթիռախցի ութ պատուհաններից. սպասարկող անձնակազմն էր:

— Ժամում հազար երկու հարյուր հիսուն կիլոմետր,— ասաց կայանի վարիչը,— ինչ կասեք, պարո՞ն Վայրենի:

— Վատ չե՞— ասաց նա,— այդուհանդերձ, Արիելը կարողանում էր երկրագնդի շուրջը պտույտ գործել քառասուն րոպեում⁴⁹:

«Վայրենին,— գրում էր Բեռնարդը Մուսթաֆա Մոնդին իր հաշվետվության մեջ,— անսպասելիորեն քիչ զարմանք և հիացմունք է արտահայտում քաղաքակրթության հայտնագործությունների վերաբերյալ: Սա մասամբ շնորհիվ այն փաստի, անկասկած, որ նա բազմիցս լսել է դրանց մասին Լինդա անունով կնոջ՝ իր մ...»:

(Մուսթաֆա Մոնդը խոժոռվեց: «Միթե այս հիմարը կարծում է, որ բառն ամբողջությամբ գրելով՝ կարող է ինձ անհարմար դրության մեջ դնել»):

⁴⁸ Դրավիդները Հնդկաստանի հարավում բնակվող հնագույն ժողովուրդներ են:

⁴⁹ Արիելը «Փոթորիկ» պիեսի հերոսներից է, երկու սպասավոր ոգիներից մեկը, սակայն երկրագնդի շուրջը քառասուն րոպեում պտույտ գործել կարողանում էր Շեքսպիրի մեկ այլ՝ «Միջամառային գիշերվա երազ» պիեսի հերոսներից Փաքը, ով ևս ոգի է (արարված 2, տեսարան 1): Հերոսը (գուցեն հեղինակը) շփոթում է այս երկու ոգիներին:

«Մասամբ էլ պայմանավորված է այն բանով, որ նրա հետաքրքրությունը կենտրոնացած է, ինչպես ինքն է անվանում, «հոգու» վրա, ինչն իր պնդմամբ ֆիզիկական միջավայրից անկախ էություն է, մինչդեռ, երբ ես փորձում եմ նրան հակառակը համոզել...»:

Վերահսկիչը բաց թողեց հաջորդող մի քանի տողը և արդեն պատրաստվում էր շրջելու էջը՝ առավել հետաքրքիր և ստույգ որևէ բան գտնելու նպատակով, երբ նրա աչքով ընկան որոշ բավականաչափ տարօրինակ արտահայտություններ. «...թեև պետք է խոստովանել,— կարդաց նա,— որ ինքս համակարծիք եմ Վայրենու հետ այն հարցում, որ քաղաքակրթության որդեգրած մանկականությունը չափազանց պարզունակ է կամ, ինչպես ինքն է նշում, ամենսին էլ արժեքավոր չէ, և ես կցանկանայի, առիթից օգտվելով, Ձերդ ֆորդության ուշադրությունը իրավիրել...»:

Մուսթաֆա Մոնդի զայրույթն անմիջապես տեղի տվեց զվարթությանը: Միտքն այն մասին, որ այս արարածը հանդիսավորությամբ դասախոսություն է կարդում իրեն՝ Մուսթաֆա Մոնդին, հասարակական կարգի վերաբերյալ, իսկապես չափազանց զավեշտալի էր: Այս տղան հաստատ խելագարվել է: «Պետք է դաս տալ նրան». մտածեց նա, ապա գլուխը հետ գցելով՝ սկսեց բարձրաձայն ծիծաղել: Այդ պահին, համենայն դեպս, դասը մոռացվեց:

Ուղղաթիռների լուսային սարքերի փոքր գործարան էր՝ ելեկտրական սարքավորումների ընկերության մասնաճյուղը: Գործարանի տանիքին նրանց դիմավորեցին անձամբ (քանզի Վերահսկիչի հանձնարարական շրջիկ նամակը մոգական էր իր հետևանքներով) տեխնիկական բաժնի պետն ու

կադրերի բաժնի կառավարիչը: Նրանք աստիճաններով քայլեցին ներքև՝ գործարան:

— Յուրաքանչյուր գործընթաց,— բացատրեց կադրերի բաժնի կառավարիչը,— որքանով որ հնարավոր է, սպասարկվում է մեկ Բոկանովսկու խմբի կողմից:

Եվ, իսկապես, ութսուներեք գրեթե անքիթ, սև, տափակագանգ դելտաներ աշխատում էին մամլիչ հաստոցի վրա: Քառասունվեց քառալիսեռ ոլորվող ու պտտվող մեքենաների վրա աշխատում էին հիսունվեց արծվաքիթ և կարմրահեր գամմաներ: Զերմությանը վարժեցված հարյուր յոթ սենեգալցի էպսիլոններ աշխատում էին ծովարանում: Երեսուներեք դելտա կանայք՝ երկարավուն գլխով, շիկահեր, նեղ կոնքերով և բոլորը (քսան միլիմետր տարբերությամբ) մետր ու վաթսունինը հասակով, զբաղված էին պտուտակները կտրելով: Սարքահավաքման սենյակում երկու շարք գամմա-պլյուս գաճաճներ հավաքում էին էներգափոխակերպիչները: Երկու ցածր, իրար դեմ դիմաց դրված աշխատասեղանների մեջտեղով սողում էր շարժագոտին՝ մեքենայի տարանցատ մասերով. քառասունյոթ շիկահեր և նույնքան դարչնագույն գլուխներ իրար դեմ դիմաց էին: Քառասունյոթ կճատաքիթ և քառասունյոթ կորաքիթ, քառասունյոթ ներս ընկղմված և քառասունյոթ դուրս ցցված ծնոտներ: Ամբողջական մեխանիզմը ստուգում էին տասնութ գանգուր և կարմրավուն մազերով նույնական գամմա-կանաչ հագած աղջիկներ, փաթեթավորում էին երեսունչորս կարճ ոտքերով, ծախլիկ դելտա-մինուս տղամարդիկ և բեռնում էին դրսում սպասող բեռնատարների մեջ վաթսուներեք կապուտաչյա, դեղնամաշկ և ցանավոր էպսիլոն կիսահիմարներ:

«Օ՛, չքնաղ նոր աշխարհ,— իիշողության չարախնդությունը հիշեցնել տվեց Վայրենուն Միրանդայի խոսքերը,— օ՛, չքնաղ նոր աշխարհ, որտեղ ապրում են մարդիկ նման»:

— Եվ հավաստիացնում եմ Ձեզ,— ամփոփեց Կադրերի բաժնի կառավարիչը, երբ նրանք դուրս եկան գործարանից,— մենք գրեթե երբեք որևէ խնդիր չենք ունեցել բանվորների հետ կապված: Մենք մշտապես գտնում ենք...

Բայց Վայրենին հանկարծ հեռու վազեց իր ուղեկիցներից և դափնիների ծառախմբի հետևում սկսեց կատաղի ործկալ, ասես ոչ թե ամուր հողի վրա, այլ օդի հոսանքի մեջ ընկած ուղղաթիռում լիներ:

«Վայրենին,— գրում էր Բեռնարդը,— հրաժարվում է սոմա ընդունել և շատ վշտացած է թվում այն պատճառով, որ Լինդան՝ նրա մ—, մշտապես սոմարձակուրդում է: Արժի նշել, որ չնայած իր մ— ծերությանն ու ծայրահեղ զզվելի արտաքինին, Վայրենին հաճախակի գնում է նրան տեսակցության և, ըստ երևոյթին, շատ կապված է նրա հետ. հետաքրքրաշարժ օրինակ է, թե ինչպես վաղ վարժեցումը կարող է փոխել և նույնիսկ հակադրվել բնական մղումներին (վերոնշյալ դեպքում՝ տիաճ օբյեկտից խուսափելու մղումին)»:

Իթընում⁵⁰ նրանք վայրէջք կատարեցին Ավագ դպրոցի տանիքին: Դպրոցի բակի հակադիր կողմում Լափթըն աշտարակի հիսուներկու հարկերը արևի լուսից ճերմակափայլ շողում էին: Նրանցից ձախ դպրոցն էր, իսկ աջ՝ Համայնական երգեցողության

⁵⁰ Մասնավոր արական դպրոց՝ հիմնադրված 1440 թ. Հենրի VI-ի կողմից, հեղինակը ևս սովորել է այդ դպրոցում:

տաճարը, որը վեր էր խոյանում իր երկաթբետոնե և վիտապակու⁵¹ պատկառելի շենքով։ Քառանկյան կենտրոնում կանգնած էր Տեր Ֆորդի հնառն քրոմպողպատե արձանը։

Դոկտոր Գեֆնին՝ ռեկտորը, և Միս Քիհթը՝ տնօրինուիին, ընդունեցին հյուրերին, երբ վերջիններս դուրս եկան ուղղաթիռից։

— Ձեզ մոտ շամտ երկվորյակներ կան,— երկյուղած հարցրեց Վայրենին, երբ նրանք սկսեցին իրենց շոշագայությունը։

— Օ՛հ, ո՛չ,— պատասխանեց ռեկտորը։— Իթընը նախատեսված է բացառապես բարձր դասակարգի տղաների ու աղջիկների համար։ Մեկ ձու, մեկ առանձնյակ։ Իհարկե, կրթությունը դրանով ավելի բարդանում է։ Բայց քանի որ նրանք պատրաստվում են ստանձնելու մեծ պատասխանատվություն և գործ ունենալու անկանխատեսելի արտակարգ իրավիճակների հետ, ապա ինչ արած,— նա հոգոց հանեց։

Բեռնարդը մինչ այդ տարվեց Միս Քիհթով։

— Եթե երկուշաբթի, չորեքշաբթի կամ ուրբաթ երեկոներն ազատ եք,— ասաց նա, ապա ակնարկելով Վայրենուն՝ ավելացրեց,— նա արտասովոր է, գիտե՞ք։ Եզակի նմուշ։

Միս Քիհթը ժպտաց (և Բեռնարդը մտածեց, որ նրա ժպիտն իսկապես սքանչելի է), շնորհակալություն հայտնեց և ասաց, որ ուրախ կլինի այցելելու երեկոյթներից մեկին։ Ռեկտորը բացեց դուռը։

Ալֆա-պլյուս-պլյուս դասարանում անցկացրած հինգ րոպեն փոքր-ինչ շփոթեցրեց Զոնին։

— Ինչ է տարրական հարաբերականությունը,— շնչաց նա Բեռնարդին։

⁵¹ Վիտապակին կամ վիտապակին ուղարամանուշակագույն ճառագայթներից պաշտպանող ապակի է։

Բեռնարդը փորձեց բացատրել, ապա մտափոխվեց և առաջարկեց գնալ մեկ ուրիշ դաս լսելու:

Բետա-մինուս աշխարհագրության դասասենյակ տանող միջանցքում դռներից մեկի հետևից լսվում էր հնչեղ սոպրանո:

— Մեկ, երկու, երեք, չորս,— ապա դյուրագրգիռ անհամբերությամբ,— թողնե՞լ:

— Մալթուսյան մարզումներն են,— բացատրեց տնօրինուիին:— Մեր աղջիկների մեծ մասը, իհարկե, անպտուղ է: Ես ինքս էլ անպտուղ եմ:— Նա ժպտաց Բեռնարդին:— Բայց մենք մոտ ութ հարյուր չստեր-ջացված առանձնյակ ունենք, որոնք մշտական մար-զումների կարիք ունեն:

Բետա-մինուս աշխարհագրության սենյակում Զոնն իմացավ, որ «Վայրենիների արգելոցը վայր է, որը չի քաղաքակրթվել, քանզի եղանակային և երկրաբանական անբարենպաստ պայմանների կամ բնական պաշարների աղքատության պատ-ճառով ծախսերը չեր արդարացնի»: Շըխկ, սենյակը մթնեց, և հանկարծ էկրանին տնօրինուիու գլխա-վերևում հայտնվեցին Աքոմայի Ապաշխարողները⁵²՝ խոնարիված Տիրամոր առաջ և ողբալով (իսկ Զոնն անձամբ էր լսել նրանց ողբը) Խաչված Հիսուսի և Պուկոնգի արծվապատկերի առջև իրենց մեղքերը խոստովանելիս: Իթընի պատանի սաները ծիծաղի ճիշեր արձակեցին: Դեռևս ողբալով՝ Ապաշխարողնե-րը ոտքի կանգնեցին, մերկացան մինչև գոտկատեղը և հյուսված մտրակներով անցան ինքնախարազան-մանը, հարված հարվածի հետևից: Կրկնապատկված ծիծաղը խլացրեց նրանց հառաչների նույնիսկ ուժգ-նացված ծայնագրությունը:

⁵² Հյուսիսային և կենտրոնական Նյու Մեքսիկոյում գործող կաթո-լիկ հավատացյալների աշխարհիկ եղբայրակցություն:

— Բայց ինչո՞ւ են նրանք ծիծաղում,— հարցրեց Վայրենին ցավագին շփոթմունքով:

— Ինչո՞ւ:— Ուեկտորը, դեռևս լայն ժահտը դեմքին, շրջվեց դեպի նա:— Ինչո՞ւ: Ախր սա անհեթեթության աստիճան ծիծաղելի է:

Կինեմատոգրաֆիկ մթնշաղում Բեռնարդը համարձակվեց անել մի բան, ինչն անցյալում նույնիսկ բացարձակ խավարում հազիվ թե հանդգներ անել: Վստահ իր նոր նշանակալիությամբ՝ նա գրկեց տնօրինուհու իրանը: Վերջինս տեղի տվեց՝ ուռենու ճյուղի պես ճկվելով: Քիչ էր մնում, որ մեկ-երկու համբույր ճանկեր և գուցե մի նուրբ կսմթոց, երբ պատուհանի փեղկերը կրկին բացվեցին:

— Թերևս շարունակենք,— ասաց Միս Քիիթը և քայլեց դեպի դուռը:

— Իսկ սա,— ասաց ռեկտորը մեկ րոպե անց,— քնուսուցողական վերահսկման սենյակն է:

Սենյակի երեք պատերին շարքով դրված էին սինթետիկ երաժշտության հարյուրավոր սարքեր, յուրաքանչյուր ննջասրահի համար՝ մեկը, հավասարաչափ խցերի բաժանված չորրորդ պատին քնուսուցողական տարատեսակ դասերի տպագիր թղթե գլանակներն էին:

— Տեղադրում ես գլանակն այստեղ,— բացատրեց Բեռնարդն՝ ընդհատելով Դոկտոր Գեֆնիին,— սեղմում ես այս կոճակը:

— Ո՛չ, այն մեկը,— ուղղեց ռեկտորը նյարդայնացած:

— Թող լինի այն մեկը: Գլանակն ապապարուրվում է: Սելենիումի տարրերը լուսային ազդակը փոխակերպում են ձայնային ալիքի, և...

— Եվ ահա խնդրեմ,— եզրափակեց Դոկտոր Գեֆնին:

— Նրանք Շեքսպիր կարդում են, — հարցրեց Վայրենին դպրոցի գրադարանի կողքով անցնելիս, երբ քայլում էին դեպի կենսաքիմիական աշխատանոցները:

— Իհարկե ո՞չ, — պատասխանեց տնօրինուիին կարմրելով:

— Մեր գրադարանում, — ասաց Դոկտոր Գեֆնին, — միայն տեղեկատու գրքեր են: Եթե պատանիները ցովելու կարիք ունեն, ապա կարող են գնալ զգայափիլմ դիտելու: Մենք չենք խրախուսում մենակյաց զբաղմունքներին տրվելը:

Սալարկված մայրուղիով հինգ ավտոբուս անցան՝ լի տղաներով ու աղջիկներով. ոմանք երգում էին, մյուսները լուր գրկախառնված էին:

— Վերադառնում են Սլաու Դիակիզարանից, — բացատրեց Դոկտոր Գեֆնին (մինչդեռ Բեռնարդը զբաղված էր տնօրինուին ժամադրելով. Էլ ինչո՞ւ ժամանակ կորցնել, կիանդիպեն հենց այդ երեկո): — Մահվան վարժեցումը սկսվում է տասնութ ամսականից: Յուրաքանչյուր բալիկ շաբաթական երկու առավոտ անցկացնում է Մահամերձների հիվանդանոցում: Նրանք այստեղ ամենալավ խաղալիքներով են խաղում, իսկ մահվան օրերին շոկոլադե կրեմ են ստանում: Նրանք սովորում են ընդունել մահը որպես բնականոն մի բան:

— Ինչպես ցանկացած այլ ֆիզիոլոգիական գործընթաց, — հավելեց տնօրինուիին մասնագիտորեն:

Ժամը ութին Սավոյում: Ժամադրվեցին:

Լոնդոն վերադառնալիս Նրանք կանգ առան Բրենթֆըրդի հեռուստաընկերության գործարանում:

— Կսպասե՞ս մեկ րոպե այստեղ, մինչև գնամ զանգելու, — խնդրեց Բեռնարդը:

Վայրենին սպասեց և շուրջը նայեց: Առաջին ցերեկային հերթափոխը նոր էր ավարտվել: Ստորին դասակարգի բանվորների խմբերը միագիծ կայառանի մուտքի մոտ հերթ էին կանգնել. ոչ ավելի, քան տասը-տասներկու ընդհանուր դեմք ու կազմվածք ունեցող յոթ-ութ հարյուր գամմա, դելտա և էպսիլոն տղամարդիկ ու կանայք: Նրանցից յուրաքանչյուրին տոմսի հետ միասին տոմսավաճառը փոքրիկ ստվարաթղթե տուփ էր տալիս: Կանանց ու տղամարդկանց հերթը երկար թրթուրի պես դանդաղ առաջ էր շարժվում:

— Ի՞նչ է այդ...— (հիշելով «Վենետիկի վաճառականը»),— այդ արկղիկներում⁵³,— հարցրեց Վայրենին, երբ Բեռնարդը միացավ նրան:

— Սոմայի օրական չափաբաժինն է,— պատասխանեց Բեռնարդը Բենիտո Հուվերի նվիրած մաստակը ծամելով:— Աշխատանքային օրվա վերջում չորս կեսգրամանոց հաբ են ստանում: Շաբաթ օրերին՝ վեցը:

Նա բարեկամաբար բռնեց Զոնի ձեռքն, ու միասին քայլեցին դեպի ուղղաթիռը:

Լենինան երգելով մտավ հանդերձասենյակ:

— Շատ ինքնագոհ տեսք ունես, — ասաց Ֆաննին:
— Այդպես էլ կա, — պատասխանեց նա: Զի՞փ:— Կես ժամ առաջ Բեռնարդը զանգեց, — զի՞փ, զի՞փ. հանեց կիսատարատը:— Նա անսպասելի հանդիպում ունի, — զի՞փ, — խնդրեց Վայրենուն զգայաֆիլմ նայելու տանել երեկոյան: Պետք է թոշեմ:— Նա շտապեց դեպի լոգասենյակ:

⁵³ Վ. Շեքսպիր, Վենետիկի վաճառականը, արարված 2, տեսարան 7, թարգմ.՝ Հ. Մասեհյան:

— Բախտավոր աղջիկ է, — մտածեց Ֆաննին՝ հայցքով ուղեկցելով Լենինային:

Ասվածի մեջ նախանձ չկար. բարեսիրտ Ֆաննին ընդամենը փաստ էր արձանագրում: Լենինան բախտավոր էր, այն, բախտավոր, քանզի Բեռնարդի հետ միասին կիսում էր Վայրենու անսահման համբավի մի մեծ չափաբաժին, բախտավոր էր, քանզի ժամանակի ամենանորածն փառքը նրա աննշան անձի վրա էլ էր իր շողերը գցել: Երիտասարդ կանանց ֆորդյան ասցիացիայի քարտուղարը չէր խնդրել նրան արդյոք իր փորձառության մասին դասախոսություն կարդալ: Աֆրոդիտեում ակումբի ամենամյա ճաշին չէր արդյոք հրավիրվել: Զգայանորություններով բազմիցս չէր հայտնվել արդյոք մոլորակի միլիոնավոր հեռուստադիտողների առաջ իր տեսանելի, լսելի, շոշափելի ներկայությամբ:

Հազիվ թե ավելորդ հաճոյություն լիներ անվանի անհատների ուշադրությունը նրա նկատմամբ: Աշխարհի տարածաշրջանային Վերահսկիչի երկրորդ քարտուղարը նրան ճաշի ու նախաճաշի էր հրավիրել: Հանգստյան օրերն անցկացրել էր գլխավոր դատավորի հետ, ևս մեկը՝ Քենթերբերիի⁵⁴ Արքերգչի հետ: Ներքին և արտաքին զատման հեղուկների ընկերության նախագահն անընդհատ զանգում էր, իսկ Եվրոպայի բանկի կառավարչի տեղակալի հետ նա Դովիլ էր մեկնել:

— Դա, իհարկե, հրաշալի է: Բայց այդուհանդերձ, — մի օր նա խոստովանեց Ֆաննիին, — այնպիսի զգացողություն ունեմ, ասես այդ ամենն ինձ խաբեությամբ է տրվում: Քանզի, իհարկե, առաջին բանը, որ նրանք ցանկանում են իմանալ, այն է, թե ինչ ասել

⁵⁴ Քաղաք Մեծ Բրիտանիայի հարավ-արևելքում, Անգլիկան եկեղեցու և համայն անգլիկան համայնքի արքեպիսկոպոսի նստավայրը:

Է քնել Վայրենու հետ: Եվ ես ստիպված եմ ասել, որ չգիտեմ,— նա տարութերեց գլուխը:— Նրանք իիմնականում, իհարկե, չեն հավատում: Բայց դա է ճշմարտությունը: Ցավոք,— տիրությամբ ավելացրեց նա և հոգոց հանեց:— Ախր նա սարսափելի բարետես է, այդ կարծիքին չես:

— Մի՞թե նա քեզ չի հավանում,— հարցրեց Ֆաննին:

— Երբեմն թվում է, թե հավանում է, երբեմն էլ՝ ոչ: Ամեն ինչ անում է ինձնից խուսափելու համար. սենյակից դուրս է գալիս, երբ ես ներս եմ մտնում, չի դիաչում ինձ, վրաս չի նայում նույնիսկ: Բայց երբեմն էլ, երբ հանկարծակի շրջվում եմ, հայացքն ինձ է սևեռած լինում, դե, գիտես, ինչպես են տղամարդիկ նայում, երբ հավանում են քեզ:

Ֆաննին գիտեր:

— Չեմ կարողանում գլուխ հանել:

Նա չէր կարողանում գլուխ հանել և ոչ միայն շփոթված էր, այլև բավականին տխուր:

— Որովհետև, հասկանում ես, Ֆաննի, նա ինձ դուր է գալիս:

Եվ գնալով էլ ավելի էր դուր գալիս: «Իսկ այժմ իրական հնարավորություն է ընձեռվել». մտածում էր նա լոգանքից հետո բույրով օծվելիս: Այստեղ, այստեղ էլ, մի քիչ էլ այստեղ. իրական հնարավորություն: Նրա բարձր տրամադրությունը վերաճեց երգի:

*Ամուր գրկիր ինձ, փոքրիկս,
Քանի դեռ արրած եմ ես,
Համբուրիր ինձ, ձագարիկս,
Քաղցր է սերը սոմայի պես:*

Հոտային երգեհոնը նվագում էր սքանչելիորեն թարմացուցիչ բուսական կապրիչզ⁵⁵՝ ծածանելով ուրցի և նարդոսի, հազրեվարդի, ռեհանի, մրտենու, թարխունի արպեջոներ⁵⁶, համարձակ ելսէջներ՝ համեմունքի ստեղներից մինչև համպար, և դանդաղ վերադարձ ճանդանից, դափնուց, մայրիից, նորահունծ խոտից (հազվադեպ նուրբ աններդաշնակ հպումներով. Երիկամի կարկանդակի հոտ, խոզի գոմաղբահոտի աննշան կասկած) դեպի պարզ բույրեր, որոնցից սկիզբ էր առել երաժշտությունը: Ուրցի վերջին պայթյունը մարեց՝ տեղը զիջելով ծափահարություններին. Լուսերը կրկին վառվեցին: Սինթետիկ երաժշտության սարքի մեջ ծայնագրության գլանակը սկսեց ապապարուրվել: Դա հիպեր-ջութակի, գերթավջութակի, կեղծ-հոբոյի եռերգ էր, որն այժմ լցրեց օդը իր հաճելի ընդարմությամբ: Երեսուն-քառասուն տակտ, և ապա գործիքային այս հիմնանվագին միացավ ավելի քան մարդկային մի ծայն և սկսեց դայլայլել կոկորդային, ապա գլխային, այնուհետև փողային ծայնով՝ ասես ֆլեյտա, ապա լիցքավորվեց թախծոտ հնչյուններով, հեշտությամբ անցում կատարեց Կապար Ֆյորսթերի⁵⁷ գրանցած նվազագույնի ռեկորդից դեպի երաժշտական տոնի սահմանային բարձրությունը՝ գրեթե ուլտրաձայնի բարձրության, բարձրից էլ բարձր, որը (1770 թ. Պարմայի Դուկար օպերայում

⁵⁵ Երաժշտական ստեղծագործություն՝ սովորաբար ազատ ոճի և աշխույժ բնույթի:

⁵⁶ Երաժշտական եղանակ, երբ ակորդի նոտաները նվագում կամ երգում են ոչ թե միաժամանակ, այլ հաջորդաբար:

⁵⁷ XVII դարի գերմանացի երգիչ և երգահան, որի ստեղծագործություններից ընդամենը երեսունհինգն են պահպանվել և հայտնի են իրենց չափազանց ցածր և բարդ բասային հատվածներով:

և ի զարմանս Մոցարտի) արտաքերել էր Լուկրեցիա Ագույարին⁵⁸, միակը պատմության մեջ:

Սուզված իրենց պնևմատիկ բազկաթոռների մեջ՝ Լենինան և Վայրենին հոտոտում էին և ունկնդրում: Այժմ աչքերի ու մաշկի հերթն էր:

Սրահի լուսերը մարեցին, իրավառ ու թանձր տառերն ասես ինքնաբավ շարվեցին խավարի մեջ: Երեք ՇԱԲԱՁ ՈՒՂՂԱԹԻՌՈՒՄ: ՍՈՒՊԵՐ-ԵՐԳՈՂ, ԽՈՍՈՂ, ԳՈՒՆԱՎՈՐ, ՏԱՐԱԾԱՑՈՒՅՑ ԶԳԱՅԱՖԻԼՄ: ՀՈՏԱՅԻՆ ԵՐԳԵՀՈՆԻ ՆՎԱԳԱԿՑՈՒԹՅԱՄԲ:

— Բռնիր բազկաթոռի բռնակների այդ մետաղյա գլխիկներից,— շշնջաց Լենինան:— Այլապես զգայական էֆեկտներից ոչ մեկը չես զգա:

Վայրենին հետևեց իրահանգին:

Հրավառ տառերն արդեն անհետացել էին, տասը վայրկյան բացարձակ խավար էր. ապա հանկարծ ապշեցուցիչ և անհամեմատելիորեն ավելի թանձրացական տեսքով, ասես իրական մարմնից ու արյունից, իրականությունից էլ ավելի իրական, ի հայտ եկան տարածացուց պատկերները՝ թևանցուկ արած մարմնեղ մի սևամորթ և ոսկեհեր երիտասարդ տափակ գլխով բետա-մինուս մի աղջիկ:

Վայրենին ցնցվեց: Այդ ինչ զգացողություն էր շուրթերի վրա: Նա ձեռքը տարավ դեպի բերանը, թրթիռը դադարեց, ձեռքը հետ իջեցրեց մետաղե գլխիկին, կրկին այդ զգացողությունը: Մինչդեռ հոտային երգեհոնը անխառն մշկաբույր էր տարածում: Զայնագրությունը նվազելով ղունղունում էր՝ «Օօ-օօ», և վայրկյանում երեսուներկու թրթիռ հաճախությամբ, ավելի թավ, քան աֆրիկյան բասը, պատասխանում՝ «Աա-աահ»: «Օօհ-ահ: Օօ-ահ». տարածացուց շուրթ-

⁵⁸ Իտալացի երգչուիի, սոպրանո, հայտնի է բարձր ռեգիստրի նոտաների անկրկնելի արագ և մաքուր կատարմամբ:

թերը կրկին իրար հպվեցին, և Ալիամբրայի վեց հազար հանդիսատեսի դեմքի տրփածին հատվածները ևս մեկ անգամ թրթռացին գրեթե անտանելի գալվանական հաճույքից: «Օ՞հ»:

Ֆիլմի սյուժեն ծայրաստիճան պարզ էր: Առաջին օհերից ու ահերից մի քանի րոպե անց (զույգը երգում էր ու թեթև սեր անում այն հայտնի արջամորթու վրա, որի յուրաքանչյուր մազը, ինչպես միանգամայն իրավացիորեն պնդում էր նախասահմանողի օգնականը, առանձին-առանձին կարելի էր զգալ) սևամորթն ուղղաթիռով վթարի ենթարկվեց՝ գլխին հարված ստանալով: Բայմի. ինչպիսի ուժգին ցավ ճակատի շրջանում: Օյերի և այերի խմբերգ բարձրացավ հանդիսականների շարքերից:

Ուղեղի ցնցման արդյունքում սևամորթի՝ դաստիարակմամբ ամրապնդված ռեֆլեքսները հօդս ցնդեցին: Նրա մոտ բետա շիկահերի նկատմամբ արտասովոր ու մոլեգին կիրք առաջ եկավ: Աղջիկն ըմբռստացավ: Տղամարդը համառեց: Պայքար, հետապնդում, փոխադարձ հարձակում, ի վերջո ցնցող առևանգում: Առևանգված բետա շիկահերը երեք շաբաթ շարունակ ուղղաթիռում սևամորթ մոլագարի հետ դեմ առ դեմ երկնքում կախված մնաց: Վերջապես, արկածների մի ամբողջ շղթայից և օդային հնարքներից հետո երեք բարետես ալֆա երիտասարդներ կարողացան հաջողությամբ փրկել նրան: Սևամորթն ուղարկվեց Զափահասների վերադաստիարակման կենտրոն, և ֆիլմն ավարտվեց ուրախ ու հավուր պատշաճի. բետա շիկահերը սիրով զբաղվեց իր երեք փրկարարների հետ: Նրանք մի պահ դադար տվեցին, որպեսզի երգեն քառյակով՝ ամբողջական սուպեր-նվազախմբի և գարդենիայի բույր արձակող հոտային երգեհոնի նվազակցությամբ: Այնուհետև արջամորթին մի

Վերջին անգամ հայտնվեց, և սեբսոֆոնների ոռնոցի ներքո վերջին տարածացուց համբույրը մարեց խավարի մեջ, վերջին էլեկտրական թրթիռը մեռավ շուրթերին, ասես մեռնող գիշերաթիթեռ, որ թպրտում է, թպրտում և աստիճանաբար տկարանում, նվազում, ի վերջո խաղաղվում, խաղաղվում իսպառ:

Բայց Լենինայի համար գիշերաթիթեռը դեռ կենդանի էր: Նույնիսկ լուսերը վառվելուց հետո, երբ նրանք դանդաղ քայլում էին ամբոխի հետ դեպի վերելակները, դրա ուրվականը դեռ թրթռում էր նրա շուրթերին, դեռ հուզմունքի ու հաճույքի նուրբ դողոջուն արահետներ էր գծում նրա մաշկին: Այտերն այրվում էին: Նա բռնեց Վայրենու բազկից և սեղմեց այն դեպի իրեն: Վերջինս նայեց նրան՝ գունատ, ցավագին, ցանկասեր, և ամաչեց իր այդ ցանկությունից: Ինքն արժանի չէր, ոչ: Նրանց աչքերը մի ակնթարթ հանդիպեցին: Ինչ գանձեր էին խոստանում նրա աչքերը: Թագուհուն վայել հուզերի փրկագին: Նա շտապեց շրջել հայացքը, ազատեց բանտարկված ձեռքը: Անորոշ վախ զգաց. չդադարի հանկարծ Լենինան այն մեկը լինելուց, որի առջև ինքն այլևս չկարողանա իրեն անարժան զգալ:

— Ես կարծում եմ՝ դու չպետք է նման բաներ նայես,— ասաց նա՝ շտապելով արդարացնել Լենինային և մեղադրել արտաքին հանգամանքները նրա կատարելությունը սպառնալիքի տակ դնող անցյալ կամ ապագա ցանկացած վրիպակի համար:

— Ի՞նչ բաներ, Զո՞ն:

— Այս ահավոր ֆիլմի նման բաներ:

— Ահավո՞ր,— Լենինան անկեղծորեն ապշած էր:—

Բայց իմ կարծիքով այն սքանչելի էր:

— Այն ցածր էր,— ասաց նա զայրութով,— անպատիվ:

Լենինան թափահարեց գլուխը:

— Ես չեմ հասկանում՝ ինչ նկատի ունես:— Ինչո՞ւ էր նա այսքան տարօրինակ: Ինչո՞ւ նա ջանք չէր խնայում ամեն ինչ փչացնելու համար:

Տաքսիթիռում նա գրեթե չնայեց Լենինային: Կապված ամուր երդումներով, որոնք երբեք չեն բարձրածայնվել, հնազանդ օրենքներին, որոնք վաղուց ի վեր կորցրել են իրենց ուժը, նա նստել էր լուռ՝ հայացքը հեռուն: Մերթընդմերթ, ասես ինչ-որ մեկը դիպչեր պիրկ, ուր որ է կտրվող լարին, նրա ամբողջ մարմինը ցնցվում էր հանկարծահաս նյարդային ցնցումով:

Տաքսիթիռը վայրէջք կատարեց Լենինայի բնակարանի շենքի տանիքին: «Վերջապես». մտածեց նա հրճվանքով, երբ դուրս էր գալիս ուղղաթիռի խցիկից: Վերջապես, թեկուզեն նա իրեն այդքան տարօրինակ պահեց հենց նոր: Կանգնելով լուսի ներքո՝ նա ձեռքը վերցրեց փոքրիկ հայելին: Վերջապես: Այո՛, քիթը թեթև փայլում էր: Նա թափահարեց դիմափոշու փոքրիկ տուփը: Մինչ նա կվճարեր տաքսու համար, իսկը ժամանակն է: Կոծկեց փայլը՝ մտածելով. «Նա ահավոր լավն է: Կարիք չունի ամաչելու, ինչպես Բեռնարդը: Եվ այդուհանդերձ: Ցանկացած այլ տղամարդ վաղուց արդեն արած կլիներ դա: Դե ինչ, վերջապես»: Փոքրիկ շրջանաձև հայելու մեջ արտացոլված դեմքի հատվածը ժպտաց նրան:

— Բարի գիշեր,— ասաց ճնշված մի ծայն նրա թիկունքում:

Լենինան հետ շրջվեց: Նա կանգնած էր խցիկի դռանը՝ աչքերը հառած իրեն (ակնհայտորեն այս ամբողջ ընթացքում, մինչ նա դեմքն էր սնգուրում, իրեն էր նայել), սպասել էր, բայց ինչին, կամ տատանվել էր՝ փորձելով որոշել, և ամբողջ ժամանակ մտածել

էր, մտածել, բայց չեր կարողանում հասկանալ, թե ինչ արտասովոր բան կար այդտեղ մտածելու:

— Բարի գիշեր, Լենինա,— կրկնեց նա և ծամածուց դեմքը՝ փորձելով ժպտալ:

— Բայց, Զո՞ն: Ես կարծում էի՝ դու: Ուզում եմ ասել, մի՞թե դու...

Նա փակեց դուռը և առաջ հենվեց՝ վարորդին ինչոր բան ասելու: Ուղղաթիռը սլացավ դեպի վեր:

Նայելով ներքև խոի հատակից՝ Վայրենին տեսավ Լենինայի դեպի վեր ուղղված գունատ դեմքը կապտավուն լուսի ներքո: Բերանը բաց էր. նա կանչում էր: Նրա փոքրացող պատկերը փախչում էր իրենից, տանիքի հետզհետե անհետացող ուղղանկյունն ասես խավարի միջով ցած էր ընկնում:

Հինգ րոպե անց Զո՞նն արդեն իր սենյակում էր: Իր գաղտնարանից նա հանեց կրծոտած գիրքը, կրոնական խնամքով շրջեց բծավոր ու մաշված էջերը և սկսեց կարդալ «Օթելլոն»: Նա հիշեց. Օթելլոն, ինչպես «Երեք շաբաթ ուղղաթիռում» ֆիլմի հերոսը, սևամորթ էր:

Սրբելով արցունքները՝ Լենինան քայլեց դեպի վերելակը: Քսանյոթերորդ հարկ իջնելիս նա հանեց սոմայի սրվակը: Որոշեց, որ մեկ գրամը բավական չի լինի: Նրա վիշտը մեկ գրամանոց չէր: Բայց երկուսի դեպքում էլ առավոտյան քնած մնալու վտանգ կար: Նա փոխգիշման գնաց և ծախ ափի մեջ դատարկեց երեք կես գրամանոց հաբ:

Գլուխ տասներկուերորդ

Բեռնարդը ստիպված էր բղավել կողպված դռան հետևից. Վայրենին չէր բացում:

- Բայց բոլորն այնտեղ են, քեզ են սպասում:
- Թող սպասեն,— արձագանքեց խուլ ձայնը դռան հետևից:
- Բայց, ախր, դու լավ գիտես, Զո՞ն:— (Որքան դժվար է համոզիչ խոսել ձայնը գլուխը զցած):— Ես նրանց իրավիրել եմ քեզ հետ ծանոթանալու նպատակով:
- Դու պարտավոր էիր նախնառաջ ինձ հարցնել՝ արդյոք ես ուզում եմ ծանոթանալ նրանց հետ:
- Բայց նախկինում դու միշտ էլ մասնակցում էիր, Զո՞ն:
- Հենց դրա համար էլ չեմ ցանկանում կրկին մասնակցել:
- Գոնե հանուն ինձ:— Բարձրաձայն թախանձեց Բեռնարդը:— Կգա՞ս հանուն ինձ:
- Ո՞չ:
- Դու լո՞ւզ ես ասում:
- Այո՞:
- Իսկ ես ի՞նչ անեմ,— հուսահատորեն գանգաւվեց Բեռնարդը:
- Գնա՞ գրողի ծոցը,— ներսից գոչեց զայրացած ձայնը:
- Բայց Քենթերբերիի Արքիամայնաերգիչն է այսօր այստեղ,— Բեռնարդն ուր որ է կարտասվեր:

— Աի յաա տակվա:— Միայն զունի լեզվով էր Վայրենին ի զորու արտահայտելու այն, թե ինչ էր զգում Արքիամայնաերգչի նկատմամբ:— Հանի,— ավելացրեց նա քիչ անց, իսկ ապա (ինչպիսի ծաղրական վայրենությամբ),— Սոնս էսո ցե-նա:— Եվ նա թքեց հատակին, ինչպես Պոպեն կաներ:

Ի վերջո Բեռնարդը ստիպված էր նահանջել, իետքաշվել դեպի իր սենյակներն ու հայտնել անհամբեր խմբվածներին, որ Վայրենին երեկոյին չի մասնակցի: Լուրն ընդունվեց վրդովմունքով: Այրերը ցասումով լցվեցին՝ հիմարացած զգալով իրենց, որ քաղաքավարի էին եղել անպատճառ հեղինակություն ու հերետիկոսային հայացքներ ունեցող այդ չնչին անձնավորության հետ: Որքան բարձր էր պաշտոնը աստիճանակարգում, այնքան խորն էր դժգոհությունը:

— Նման կատակ խաղալ ինձ իետ,— շարունակ կրկնում էր Արքերգիչը,— ինձ իետ:

Ինչ վերաբերում էր կանանց, վերջիններս անգոհունակությամբ նկատեցին, որ իրենք կեղծ պատրվակով էին տրվել (տրվել մի խղճուկ աննշան տղամարդու, որի անոթի մեջ սխալմամբ ալկոհոլ է լցված եղել) գամմա-մինուս արտաքինով մի արարածի: Դա անարգանք էր, և նրանք հաստատում էին դա ավելի ու ավելի բարձրածայն: Իթընի տնօրինուիին առանձնահատուկ կերպով վրդովված էր:

Միայն Լենինան էր լուր: Գունատ, կապույտ աչքերը ստվերած անսովոր մելամաղձոտությամբ՝ նա նստած էր մի անկյունում՝ կտրված նրանցից, որոնք շրջապատում էին իրեն խռովությամբ, որը նա չէր կիսում: Նա եկել էր խնջույքին անհամբեր հուզմունքի տարօրինակ զգացողությամբ: «Մի քանի րոպեից,— մտածում էր նա իյուրասենյակ մտնելիս,— ես կտեսնեմ նրան, կխոսեմ իետը, կասեմ,— (նա մտովի ար-

դեն պատրաստվել էր),— որ ես հավանում եմ իրեն, իմ ճանաչած բոլոր տղամարդկանցից ամենաշատն եմ հավանում: Եվ այդժամ գուցե նա կասի...»:

Ինչ կասեր նա: Արյունը հոսեց դեպի նրա այտերը:

«Ինչո՞ւ նա այդպես տարօրինակ վարվեց այն գիշեր՝ զգայաֆիլմից հետո: Այդպես արտասովոր: Բայց, այդուհանդերձ, ես միանգամայն համոզված եմ, որ նա իսկապես հավանում է ինձ: Ուղղակի համոզված եմ»:

Հենց այդ պահին էր, որ Բեռնարդն արեց իր հայտարարությունը՝ Վայրենին չի մասնակցի խնջուքին:

Լենինային հանկարծակի համակեցին բոլոր այն զգացողությունները, որոնք սովորաբար մարդն ունենում է Բուռն կրքի սուրոգատ ընդունելու սկզբում. սոսկալի դատարկության զգացում, շնչահեղծության հասցնող տագնապ, սրտխառնոց: Նրա սիրտն ասես դադարեց բաբախնելուց:

«Գուցե պատճառն այն է, որ ես նրան դուր չեմ գալիս»,— մտածեց նա: Եվ միանգամից այս հավանականությունը դարձավ հաստատված իրողություն. Զոնը իրաժարվեց գալուց, քանի որ ինքը նրան դուր չէր գալիս: Ինքը նրան դուր չէր գալիս...

— Սա, իսկապես, գրեթե անհավատալի է,— ասում էր իթընի տնօրինուհին Դիակիզարանի և ֆոսֆորի վերականգնման գործարանի կառավարչին:— Երբ մտածում եմ, որ ես իրապես...

— Այո՛,— լսվեց Ֆաննի Քրաունի ձայնը,— ալկոհոլի հետ կապված խոսակցությունը բացարձակ ճշմարտություն է: Ծանոթներիցս մեկի ծանոթն այդ ժամանակ աշխատել է Սաղմնապահեստում: Նա է ասել իմ ընկերոջը, իսկ իմ ընկերն էլ՝ ինձ:

— Ցավում եմ, ցավում,— ասաց Հենրի Ֆութերը՝ հաճոյանալով Արքիամայնաերգչին:— Ձեզ գուցե հետաքրքրի այն փաստը, որ մեր նախկին տնօրենը քիչ էր մնում նրան իսլանդիա տեղափոխեր:

Յուրաքանչյուր ասված բառից ծակվելով՝ Բեռնարդի երջանիկ ինքնավստահության պիրկ փուչիկը նվազեց հազարավոր խոցերից: Գունատ, շվարած, խղճուկ ու հուզված՝ նա այսուայն կողմ էր անում հյուրերի միջև, կցկտուր ներողություններ կմկմում, հավաստիացնում, որ հաջորդ անգամ Վայրենին, անշուշտ, ներկա կլինի, խնդրում նրանց սեղան նստել ու օգտվել կարոտինե սենդվիչներից, Ա վիտամինի պաշտետի գոնե մի պատառից, մի բաժակ շամպայնի սուրոգատից: Նրանք հավուր պատշաճի ուտում էին, բայց արհամարհում էին նրան, խմում, բայց կոպտում էին նրան կամ մեկը մյուսի հետ խոսում նրա մասին՝ բարձրածայն ու վիրավորական, ասես նա այնտեղ ներկա չեր:

— Իսկ այժմ, բարեկամներս,— ասաց Քենթերբերիի Արքիամայնաերգիչը այն գեղեցիկ ու ղողանջուն ծայնով, որով նա անցկացնում էր ֆորդի օրվա տոնակատարությունները:— Այժմ, բարեկամներս, թերևս ժամանակն է, կարծում եմ:— Նա կանգնեց, բաժակը դրեց սեղանին, մանուշակագույն վիսկոզե բաճկոնակի վրայից թափ տվեց պատկառելի նախաճաշի փշրանքները և քայլեց դեպի դուռը:

Բեռնարդը նետվեց առաջ՝ կանգնեցնելու նրան:

— Մի՞թե արդեն, Արքերգիչ... Դեռևս շատ վաղ է: Ես հույս էի տածում, որ Դուք...

Այո՛, ինչ հույսեր ասես, որ չտածեց նա, երբ Լենինան գաղտնիքի կարգով հայտնեց նրան, որ Արքերգիչը կընդունի հրավերը, եթե վերջինս ուղարկվի իրեն: «Նա իսկապես շատ լավիկն է, գիտես»: Եվ նա

ցույց տվեց Բեռնարդին փոքրիկ ոսկյա Տ-ածև ճարմանդը, որը նրան Արքերգիչն էր նվիրել՝ ի հիշատակ Լամբեթում միասին անցկացրած հանգստյան օրերի: «Հանդիպելու Քենթերբերի Արքիամայնաերգչին և պարոն Վայրենուն». Բեռնարդն իր հաղթանակն էր հոչակել բոլոր հրավիրատոմսերի վրա: Սական Վայրենին բոլորի միջից հենց այս երեկոն ընտրեց իր սենյակում փակվելու, «Հանի» և Նույնիսկ (բարեբախտաբար, Բեռնարդը զունի լեզուն չէր հասկանում) «Սոնս էստ ցե-նայ» գոչելու համար: Այն, ինչը խոստանում էր Բեռնարդի ողջ փառքի գագաթնակետը լինել, նրա մեծագույն նվաստացումը եղավ:

— Իսկ ես այնպես հուսով էի...— կրկնում էր նա կմկմալով՝ թախանձագին ու մտամոլոր հայացքն ուղղելով վեր՝ դեպի երևելի այրը:

— Իմ երիտասարդ բարեկամ,— ասաց Արքիամայնաերգչը բարձր ու հանդիսավոր խստությամբ. համընդիանուր լուրջուն էր տիրում:— Թույլ տուր երկու բառով մի խորհուրդ տալ քեզ:— Նա ճոճեց մատը Բեռնարդի վրա:— Քանի դեռ ուշ չէ: Մի բարի խորհուրդ,— նրա ձայնն անդրշիրիմյան երանգ ստացավ,— դարձի՛ եկ, իմ երիտասարդ բարեկամ, դարձի՛ եկ:— Նա կնքեց Բեռնարդին Տ նշանով և մի կողմ շրջվեց:— Լենինա, սիրելին, — կանչեց նա՝ ձայնի երանգը փոխելով, — Եկ ինձ հետ:

Հնազանդորեն, բայց առանց ժպտալու և առանց զվարթության (միանգամայն անտարբեր իրեն արված պատվի նկատմամբ) Լենինան քայլեց նրա հետևից դեպի դուրս: Մյուս հյուրերը հարգալից դադարից հետո հետևեցին նրանց: Նրանցից վերջինը աղմուկով փակեց դուռը: Բեռնարդը մնաց մեն-մենակ:

Փուչիկի պես ծակված ու թորշումած՝ նա ընկավ աթուին և, ձեռքերով դեմքը ծածկելով, սկսեց հեկե-

կալ: Մի քանի րոպե անց, այդուհանդեռձ, նա մտափոխվեց և սոմայի չորս հաբ ընդունեց:

Վերևում՝ իր սենյակում, Վայրենին զբաղված էր «Ռոմեո և Զուլիետ»-ի ընթերցանությամբ:

Լենինան և Արքհամայնաերգիչը վայրէջք կատարեցին Լամբեթի պալատի տանիքին:

— Արագացրե՛ք, իմ երիտասարդ բարեկամ... այսինքն, Լենինա,— անհամբերությամբ կանչեց Արքերգիչը վերելակի դռների մոտից: Լենինան, որ մի պահ կանգ էր առել, որ լուսնին նայեր, իշեցրեց հայացքն ու փութաքայլ անցավ տանիքով՝ նրան միանալու համար:

«Կենսաբանության նոր տեսություն». այսպես էր վերնագրված աշխատանքը, որի ընթերցանությամբ քիչ առաջ զբաղված էր Մուսթաֆա Մհնդը: Նա որոշ ժամանակ լուր նստեց՝ խորհրդածությամբ խոժոռվելով, ապա գրիչը ձեռքը վերցրեց ու գրեց տիտղոսաթերթին. «Նպատակի հայեցակարգի շուրջ հեղինակի մաթեմատիկական լուծումը նոր է և զգալիորեն հնարամիտ, բայց հերետիկոսային և գործող հասարակական կարգի տեսանկյունից վտանգավոր ու հղի կործանարար ազդեցությամբ: Ենթակա չէ իրատրակման:— Նա ընդգծեց վերջին բառերը:— Հեղինակը վերահսկողության տակ կառնվի: Գուցե անհրաժեշտ լինի նրան տեղափոխել Սբ Հեղինեի Ծովային կենսաբանության կայան»: «Ափսոս»,— մտածեց նա մակագրելիս: Դա հմտորեն գրված գլուխգործոց էր: Բայց եթե սկսենք բացատրություններ թույլ տալ նպատակի եզրույթով, անկարելի է իմանալ, թե ինչպիսի հետևանք կունենա այդ ամենը: Դա այնպիսի գաղա-

փար է, որն ունակ է հեշտությամբ կազմաքանդելու բարձր դասակարգի առավել անկայուն միտք ունեցող քաղաքացիների դաստիարակումը, ստիպելու նրանց կորցնել երջանկության՝ որպես Գերագույն բարիքի նկատմամբ հավատը և փոխարենը հավատալու, որ նպատակն ինչ-որ տեղ անդին է, առկա մարդկային ոլորտից դուրս, որ կյանքի նպատակը բարեկեցության պահպանումը չէ, այլ գիտակցության զորեղացումն ու կատարելագործումը, գիտելիքի ընդլայնումը, ինչը, ըստ Վերահսկիչի, հնարավոր է և ճիշտ է, թեև ներկա պայմաններում անընդունելի: Նա կրկին վերցրեց գրիչը և «Ենթակա չէ հրատարակման» արտահայտությունը կրկնակի ընդգծեց՝ առավել հաստ և մուգ, քան նախորդ անգամ, ապա մակագրեց: «Ի՞նչ հետաքրքիր կլիներ,— մտածեց նա,— եթե մարդը ստիպված չլիներ հոգալ երջանկության մասին»:

Փակ աչքերով, հափշտակությունից փայլող դեմքով Զոնը մեղմ արտասանում էր առ դատարկություն.

*O՛, նա վառվում է ավելի պայծառ, քան թե ջահերը.
Գիշերվա այտի վրա այնպես է շողում,
Ինչպես Ճոխ գոհար՝ մի եթովպուհու ականջից կախված:
Սաստիկ շրեղ է տիրելու համար, իսկառ չնաշխարհիկ՝
աշխարհի համար⁵⁹:*

Ուկյա Տնշանը փայլում էր Լենինայի կրծքին: Արքիամայնաերգիչը խանդավառությամբ բռնեց այն և նույն խանդավառությամբ ցած իջեցրեց:

— Կարծում եմ,— հանկարծակի ասաց Լենինան՝ կոտրելով տևական լոռությունը,— լավ կանեմ՝ սոմայի մեկ-երկու հար ընդունեմ:

⁵⁹ Վ. Շեքսպիր, Ռոմեո և Զուլիետ, արարված 1, տեսարան 5:

Ինչ վերաբերում է Բեռնարդին, ապա նա խոր քուն
մտած ժպտում էր իր երազների գաղտնի դրախտին:
Ժպտում էր ու ժպտում: Բայց անողոքաբար յուրաքան-
չուր երեսուն վայրկյանը մեկ էլեկտրական ժամացուց-
ի րոպեն ցույց տվող սլաքն առաջ էր ցատկում գոեթե
աննշմարելի թխկոցով: Թըխկ, թըխկ, թըխկ, թըխկ: Եվ
արդեն առավոտ էր: Բեռնարդը վերադարձավ դեպի
ժամանակի ու տարածության դառը իրականություն: Անկումային տրամադրությամբ նա տաքսի նստեց և
թռավ դեպի իր աշխատավայրը՝ Դաստիարակման
կենտրոն: Հաջողության արբեցումն ի չիք էր դար-
ձել, նա վերադարձել էր իր նախկին սթափ եսին, և,
ի հակադրություն վերջին շաբաթների ժամանակա-
վոր փուչիկի, նախկին եսն աննախադեպորեն ավելի
ծանր էր թվում իրեն շրջապատող մթնոլորտից:

Վայրենին անսպասելի համակրանք դրսեսրեց
այս թորշոմած Բեռնարդի նկատմամբ:

— Դու այժմ ավելի նման ես այն Բեռնարդին, որին
ես հանդիպեցի Մալիկայիսում,— ասաց նա, երբ Բեռ-
նարդը պատմեց նրան երեկոյի ցավոտ ավարտի մա-
սին:— Հիշո՞ւմ ես, երբ մենք առաջին անգամ զրուցե-
ցինք: Մեր խրճիթի դիմաց: Դու նման ես այն ժամա-
նակվա Բեռնարդին:

— Որովհետև ես կրկին դժբախտ եմ, ահա թե ինչու:

— Դճ, ես կգերադասեի դժբախտ լինել, քան կեղծ,
ստահոդ երջանկությամբ տարվել քեզ նման:

— Դե իհարկե,— ասաց Բեռնարդը դառնու-
թյամբ:— Երբ այս ամենի մեղավորը դու ինքդ ես:
Հրաժարվելով մասնակցել իմ խնջույքին՝ դու նրանց
բոլորին իմ դեմ տրամադրեցիր:

Նա գիտեր, որ այն, ինչ ինքն ասում էր, անհեթե-
թության աստիճան անարդար էր. ներքուստ (ի վեր-

ջո, նաև բարձրածայն) նա ընդունում էր Վայրենու խոսքերի ճշմարտացիությունն այն մասին, որ արժեք չունեն այնպիսի ընկերները, որոնք չնչին բանից այդքան հեշտությամբ վերածվում են հալածող թշնամու: Բայց ի հեճուկս այս գիտակցմանն ու ընդունմանը, ի հեճուկս նրա, որ ընկերոջ աջակցությունն ու համակրանքն այժմ իր միակ միսիթարանքն են, Բեռնարդն իր միանգամայն անկեղծ մտերմության հետ շարունակում էր գաղտնի վիրավորանք տածել Վայրենու նկատմամբ՝ հետամուտ լինելով ինչ-որ կերպ վրեժիսնդիր լինելու նրանից: Արքհամայնաերգչից վիրավորվելու ոչ մի իմաստ չկար, վրեժիսնդիր լինել Շշալցման բաժանմունքի պետից կամ նախասահմանողի օգնականից անհնար էր: Որպես զոհ, ըստ Բեռնարդի, Վայրենին ուներ բոլոր ընդունելի առավելությունները մյուսների նկատմամբ: Ընկերոջ հիմնական գործառույթներից մեկն էլ այն պատիժները կրելն է (իհարկե, ավելի մեղմ ու խորհրդանշական կերպով), որոնք մենք կցանկանայինք, սակայն ունակ չենք պատճառելու մեր թշնամիներին:

Բեռնարդի մյուս զոհ-ընկերը Հելմհոլցն էր: Երբ նա պարտության մատնված եկավ, որպեսզի ևս մեկ անգամ հայցի նրա ընկերությունը, որն իր հաջողության ծաղկուն շրջանում անարժան կերպով խզել էր, Հելմհոլցն ընդունեց նրան և ընդունեց առանց կշտամբանքի, առանց որևէ մեկնաբանության, ասես նա մոռացել էր, որ երբևէ վիճաբանություն է եղել իրենց միջև: Շոյվելու հետ մեկտեղ Բեռնարդն իրեն նվաստացած զգաց այս վեհանձնությունից. Վեհանձնություն, որն իր արտասովորությամբ և հետևապես իր նվաստացնող ուժով պարտական էր ոչ թե սոմային, այլ բացառապես Հելմհոլցի բնավորությանը: Ոչ թե կեսգրամանոց արձակուրդում գտնվող, այլ ամենօրյա Հելմհոլցն էր,

որ մոռացավ ու ներեց: Բեռնարդը, անշուշտ, երախտապարտ էր (Նրա համար մեծ սփոփանք էր ընկերոջը վերադարձնելը) և, անշուշտ, զայրացած (հաճելի կլիներ փոքր-ինչ վրեժիսնդիր լինել նաև Հելմիոլցից իր մեծահոգության համար):

Օտարացումից ի վեր իրենց առաջին հանդիպմանը Բեռնարդը դուրս գեղեց իր դժբախտությունների մասին պատմությունն ու ընդունեց Հելմիոլցի միսիթարանքի խոսքերը: Միայն մի քանի օր անց նա, ի զարմանս և համոթ իրեն, իմացավ, որ ինքը միակը չէ, որ դժբախտության մեջ է: Հելմիոլցը ևս իշխանության հետ բախում էր ունեցել:

— Մի ոտանավորի պատճառով,— բացատրեց նա:— Բարձրակարգ հուզական ծրագրավորման իմ սովորական դասընթացն էի կարդում երրորդ կուրսի ուսանողներին: Տասներկու դասախոսություն, որոնցից յոթերորդը ոտանավորների մասին է: Եթե ավելի ճշգրիտ՝ «Ոտանավորների կիրառումը բարոյական քարոզության մեջ և գովազդում»: Այս անգամ մտքովս անցավ որպես օրինակ ներկայացնել մի ոտանավոր, որը վերջերս էի գրել: Միանգամայն խենթություն էր, անշուշտ, բայց ես չկարողացա դիմադրել գայթակղությանը:— Նա ծիծաղեց:— Ինձ հետաքրքիր էր տեսնել նրանց արձագանքը: Բացի այդ,— հավելեց նա լրջանալով,— ես ցանկանում էի փոքր-ինչ փորձարկել քարոզությունը. նրանց մեջ առաջ բերել այն հույզերը, որոնք ինքս էի զգացել ոտանավորը գրելիս: Տե՛ր Ֆորդ:— Նա կրկին ծիծաղեց:— Ինչպիսի աղաղակ բարձրացավ: Ուեկտորն իր մոտ կանչեց և սպառնաց ինձ անմիջապես վոնդել: Այնպես որ, ես նշանառության տակ եմ:

— Բայց ինչ ոտանավոր էր դա,— հարցրեց Բեռնարդը:

— Միայնակ լինելու մասին:
Բեռնարդի հոնքերը զարմացական վեր բարձրա-
ցան:

— Ես կարտասանեմ այն քեզ համար, եթե ցանկա-
նում ես:

Եվ Հելմիոլցը սկսեց.

Երեկ՝ ժողովից հետո,
Լոելյայն թմբկազարկեր,
Սիթիում կեսպիշեր է,
Սրինգներն են խլացել:
Դեմքեր՝ անբարբառ, քնատ,
Այլևս ոչ մի շարժում,
Վայրեր՝ զաղջ ու աղտոտված,
Որտեղ ամբոխն էր զեռում:
Ողջ լոռությունն է ցնծում,
Մերթ արտասվում, մերթ ոռնում,
Խոսում, բայց ում շուրթերով՝
Ես բնավ չեմ հասկանում:
Շշնջում՝ Էջերիա, Սյուզան.
Փարթամ կրծքեր, պիրկ հետոյք,
Մերկ ուսեր, իրան, շրթունք,
Որոնք այլևս չկան,
Գոյացնում են այս ներկան:
Ինչը կամ ով է, սակայն,
Անհեթեթ ու էական
Լցնում զիշերը դատարկ
Առավել հոծ ու հստակ,
Քան նրանք, ում հետ մենք ժիր
Զուզավորվում ենք զազիր:

— Ահա ես կարդացի սա որպես օրինակ, և նրանք
զեկուցեցին իմ մասին ոեկտորին:

— Զարմանալի չէ,— ասաց Բեռնարդը:— Սա ուղղակիորեն հակասում է նրանց ամբողջ քնուսուցմանը: Հիշիր, նրանք առնվազն քառորդ միլիոն նախագուշացում են ստանում միայնության դեմ:

— Գիտեմ: Բայց ցանկանում էի տեսնել՝ ինչ արձագանք կունենա:

— Դե, այժմ տեսնում ես:

Հելմիոլցը միայն ծիծաղեց:

— Այնպիսի զգացում ունեմ,— ասաց նա բոպեական լռությունից հետո,— կարծես սկսում եմ գտնել այն, ինչի մասին արժի գրել: Ասես սկսում եմ ինձ ունակ զգալ օգտագործելու այն ուժը, որն իմ մեջ կա, այն ավելցուկային, գաղտնի ուժը: Կարծես թե ինչ-որ բան է առաջ գալիս ինձ մոտ:— Ի հեճուկս իր բոլոր խնդիրների՝ նա, ըստ Բեռնարդի, խորապես երջանիկ տեսք ուներ:

Հելմիոլցն ու Վայրենին համակրեցին միմյանց առաջին իսկ հայացքից: Եվ իրապես այնքան ջերմորեն, որ Բեռնարդը խանդի սուր խայթոց զգաց: Այս շաբաթների ընթացքում նա երբեք այնչափ մտերմություն չէր հաստատել Վայրենու հետ, որչափ Հելմիոլցին հաջողվեց դա անել անմիջապես: Նայելով նրանց, լսելով նրանց զրուցները՝ նա երբեմն վրդովմունքով գոջում էր նրանց ծանոթացնելու համար: Նա ամաչում էր իր խանդից և մերթ կամքի ուժ էր գործի դնում, մերթ սոմա ընդունում՝ իրեն այդ զգացմունքից հետ պահելու համար: Սակայն ջանքերն առանձնապես հաջողված չէին, իսկ սոմա-արձակուրդները հարատև չէին, և ատելի զգացողությունը շարունակ վերադառնում էր:

Վայրենու հետ իր երրորդ հանդիպմանը Հելմիոլցն արտասանեց միայնության մասին իր ոտանավորը:

— Դե՞, ինչ կասես,— հարցրեց նա ավարտելուց հետո:

Վայրենին տարութերեց գլուխը:

— Հապա լսի՛ր,— պատասխանեց նա և, բացելով դարակը, որտեղ պահում էր իր կրծոտված գիրքը, բացեց ու կարդաց.

*Թող թռչունը զիլ կանչի
Արմավենուց այս դալար,
Լինի բանքեր ու փողիար...*

Հելմիոլցը լսում էր հետզհետե աճող հուզմունքով: «Արմավենուց այս դալար» տողին՝ նա ցնցվեց, «դու ձղձղան բոքասաց»—ին՝ նա ժպտաց հանկարծահաս հանույքից, «թող զիշատիչ ամեն հավք»—ին՝ արյունը հոսեց դեպի այտերը, բայց «երգը իր վերջին»—ին՝ նա գունատվեց և սարսուաց անօրինակ հուզգից: Վայրենին շարունակեց կարդալ.

*Սուկում էին, թե հանկարծ
Իր եսինն էր ամեն ոք.
Երկու մարմին մեկն էր լոկ՝
Հոգով հավետ միացած:
Եվ ձուլվեցին նրանք արդ,
Դարձան հավետ անբաժան...*⁶⁰

— Ցոփ ու շվայտ,— ասաց Բեռնարդը՝ ընդհատելով ընթերցումը բարձրածայն, տիաճ ծիծաղով:— Սա պարզապես Միասնապաշտության օրիներգ է:— Նա վրեժիսնդիր էր լինում իր երկու ընկերներից այն բանի համար, որ վերջիններս միմյանց ավելի շատ էին համակրում, քան իրեն:

⁶⁰ Վ. Շեքսպիր, Փյունիկն ու աղավնին, թարգմ.՝ Ս. Մկրտչյան:

Նրանց հաջորդ երկու-երեք հանդիպումների ընթացքում նա հաճախակի կրկնեց վրիժառության իր այս փոքրիկ գործողությունը: Վերջինս պարզ էր և միանգամայն արդյունավետ, քանզի թե՛ Հելմիոլցը, թե՛ Վայրենին սոսկալի ցավ էին ապրում բանաստեղծական սիրելի բյուրեղի խորտակման ու պղծման համար: Ի վերջո Հելմիոլցը սպառնաց դուրս շպրտել նրան սենյակից, եթե համարձակվի կրկին ընդհատել: Սակայն, ի զարմանս իրեն, հաջորդ ընդհատումը, ընդորում, եղածների մեջ ամենից ամոթալին, արեց ինքը՝ Հելմիոլցը:

Վայրենին բարձրաձայն ընթերցում էր «Ռոմեո և Զուլիետ»-ը. ընթերցում էր բուռն ու դողդոցուն կրքով (քանզի ամեն անգամ նա իրեն տեսնում էր Ռոմեոյի, իսկ Լենինային՝ Զուլիետի տեղում): Հելմիոլցը լսեց սիրահարների առաջին հանդիպման տեսարանը տարակուսանքով լի հետաքրքրությամբ: Պարտեզի տեսարանը թովեց նրան իր բանաստեղծականությամբ, բայց արտահայտված զգացմունքները ստիպեցին նրան ժպտալ: Նման հոգեվիճակում հայտնվել աղջկան ցանկանալու պատճառով. շատ զվարճալի է թվում: Բայց խոսքերը՝ մասնիկ առ մասնիկ վերցրած, հուզական մշակման ինչպիսի հրաշալի հատված:

— Ծերուկ Շեքսպիրի կողքին,— ասաց նա,— քարոզության մեր լավագույն մասնագետները միանգամայն հիմար տեսք ունեն:

Վայրենին հաղթանակած ժպտաց և շարունակեց ընթերցանությունը: Ամբողջը տանելի էր, քանի դեռ երրորդ արարվածի վերջին տեսարանում Տեր ու Տիկին Կապովետները չսկսեցին հորդորել Զուլիետին, որ վերջինս ամուսնանա Պարիսի հետ: Հելմիոլցն անհանգիստ էր ողջ տեսարանի ընթացքում, բայց երբ

Վայրենու սրտառուց մնջախաղի ուղեկցությամբ Զուլիկետը բացականչեց.

*Միթե ամպերում գութ չկա քառած,
Չէ որ նա վշտիս հատակն է տեսնում:
Օ՛, քաղցր մայրիկ, ինձ դուրս մի՛ նետեք,
Գոնե մեկ ամսով կամ մեկ շաբաթով պսակս ուշացրեք:
Թե դեմ եք դրան, իմ հարսանեկան մահիճն, ուրեմն,
Այն մոայլ շիրիմում, որտեղ Տիբալտն է, այնտեղ շինեցեք⁶¹:*

Զուլիկետի այս խոսքերից հետո Հելմիոլցը բռնկվեց անզուսպ քրքիջով:

Մայրն ու հայրը (զավեշտալի լկտիություն) դստերը ստիպում են կապվել մեկի հետ, որին նա չի ցանկանում: Եվ հիմար աղջիկը չի ասում, որ իր կյանքում կա մեկ ուրիշը, որին նա (համենայն դեպս, տվյալ պահին) նախընտրում է: Իր անպարկեշտ անհեթեթությամբ իրավիճակն անտանելիորեն ծիծաղաշարժ էր: Հելմիոլցն ի զորու գտնվեց հերոսական ճիգով զսպելու իր գլուխ բարձրացրած զվարթությունը, բայց «քաղցր մայրիկ» արտահայտությունը (Վայրենու սրտաճմլիկ տառապանք արտահայտող ձայնով) և մոայլ շիրիմում պառկած Տիբալտին հիշատակելը, որին ակնհայտորեն չէին դիակիզել և զուր տեղը վատնել էին ֆոսֆորը, չափազանց էր իր համար: Նա ծիծաղում էր ու ծիծաղում այն աստիճան, որ աչքերից արցունքներ սկսեցին հոսել. անհագ ծիծաղում էր, մինչդեռ, անարգանքից գունատված, Վայրենին նայում էր նրան գիրքը ձեռքին, ապա, ծիծաղը դեռ չդադարած, վրդովմունքով փակեց գիրքը, վեր ելավ նստած տեղից և, դարակը դնելով, կողպեց՝ այդպիսով հեռացնելով իր մարգարիտը խոզի առջևից:

⁶¹ Վ. Շեքսպիր, Ռոմեո և Զուլիկետ, արարված 3, տեսարան 5:

— Այդուհանդերձ,— շունչը հետ բերելով ասաց Հելմիոլցը և, ներողություն խնդրելով ու մեղմելով Վայրենուն իր բացատրություններով,— ինձ համար միանգամայն հասկանալի է, որ այսպիսի զավեշտալի, խենթ պատմություններն օդ ու ջրի պես անհրաժեշտ են գրողին. անկարելի է իսկապես լավ բան գրել այլ բանի մասին: Ինչո՞ւ է այդ ծերուկն այդշափ հրաշալիորեն տիրապետում քարոզչական տեխնիկային: Որովհետև նա այնքան շատ խենթ, ցավագին բաներից է ներշնչվում: Պետք է վիրավորվել ու տիսրել, այլապես ինարավոր չէ իսկապես լավ, դիպուկ, ռենտգենյան ճառագայթների պես խորաթափանց արտահայտություններ հորինել: Բայց հայրեր ու մայրեր:— Նա տարուբերեց գլուխը:— Դու չես կարող ակնկալել ինձնից լուրջ դեմք ընդունել հայրերի ու մայրերի մասին լսելիս: Եվ ինչ հուզիչ բան կարող է լինել դրա մեջ, քնո՞ւմ է արդյոք տղան աղջկա հետ, թե ոչ:— Վայրենին ցնցվեց, բայց Հելմիոլցը, մտազբաղ հայացքը գետնին հառած, ոչինչ չնկատեց:— Ո՞չ,— եզրակացրեց նա հոգոց հանելով,— դա հուզիչ չէ: Մենք մեկ այլ տեսակի խելագարության ու մոլեգնության կարիք ունենք: Բայց ինչ տեսակի: Ինչ: Որտեղ կարելի է գտնել այն:— Նա լռեց, ապա, շփելով ծեռքերը, վերջապես ասաց:— Զգիտեմ: Զգիտեմ:

Գլուխ տասներեքերորդ

Սաղմնապահեստի կիսախավարում նշմարվեց Հենրի Ֆոսթերը:

— Կցանկանա՞ս այս երեկո զգայաֆիլմ նայելու գալ:

Լենինան անխոս տարուբերեց գլուխը:

— Մեկ ուրիշի հետ ես ժամադրված:— Նրան պարզապես հետաքրքիր էր, թե իր ընկերներից ով ում հետ է ժամադրվում:— Բենիտոն է,— հարցրեց նա:

Նա կրկին տարուբերեց գլուխը:

Հենրին հոգնածություն նկատեց այդ մանուշակագույն աչքերում, դժգունություն՝ կարմրադեմ ապակե հայացքում, թախիծ՝ անժպիտ, բոսոր շուրջերի անկյուններում:

— Քեզ վա՞տ ես զգում,— հարցրեց նա փոքր-ինչ տագնապած՝ վախենալով, որ գուցե նա երկրի երեսին մնացած մի քանի վարակիչ հիվանդություններից մեկով է տառապում:

Լենինան ևս մեկ անգամ տարուբերեց գլուխը:

— Համենայն դեպս, լավ կանես՝ բժշկի դիմես,— ասաց Հենրին:— *Տիուր լինես, թե ուրախ, դիմիր բժշկին հաձախ,*— շտապեց հավելել քնուսուցողական ասացվածքն ու ընդգծել դրա կարևորությունը՝ Լենինայի ուսին թփթփացնելով:— Գուցե կեղծ հղիության կարիք ունես,— առաջարկեց նա:— Կամ գուցե գերուժեղ ԲԿՍ-ի: Երբեմն, հասկանո՞ւմ ես, սովորական կրքի սուրոգատը բավական...

— Օ՛, ի սեր Ֆորդի,— ասաց Լենինան՝ կոտրելով համառ լությունը,— լոիր:— Եվ նա շրջվեց դեպի սաղմերը:

Բուռն կոքի սուրոգատ, իրոք որ: Նա կծիծաղեր, եթե գրեթե արտասվելիս չլիներ: Ասես իր սեփական բուռն կիրքը բավական չէր իրեն: Նա խոր հոգոց հանեց՝ ներարկիչները կրկին լցնելով: «Զո՞ն,— մրմնջաց մտքում,— Զո՞ն:— Ապա ինքն իրեն հարցրեց,— Տե՛ր Ֆորդ, ներարկեցի ես այս մեկին քնախտի դեմ, թե՞ ոչ»: Նա պարզապես չէր կարողանում հիշել: Ի վերջո որոշեց չվտանգել սաղմի կյանքը երկրորդ չափաբաժնով և անցավ հաջորդ անոթին:

Քսաներկու տարի, ութ ամիս և չորս օր հետո Մվանզա-Մվանզայի խոստումնալից երիտասարդ ալֆա-մինուս կառավարիչը կմահանա քնախտից. դա առաջին դեպքը կլինի ավելի քան կես դարվա պատմության մեջ: Լենինան հառաչելով շարունակեց իր գործը:

Մեկ ժամ անց հանդերձասենյակում ֆաննին ըմբռստանում էր.

— Ախր անհեթեթություն է այսպես տանջվելը: Ուղղակի անհեթեթություն,— կրկնում էր նա:— Եվ հանուն ինչի: Տղամարդու, ընդամենը մի տղամարդու:

— Բայց ես հենց նրան եմ ցանկանում:

— Ասես միլիոնավոր ուրիշ տղամարդիկ չկան աշխարհում:

— Բայց ես նրանց չեմ ցանկանում:

— Ինչպես կարող ես համոզված լինել առանց փորձելու:

— Ես փորձել եմ:

— Բայց քանիսին,— հարցրեց ֆաննին՝ ուսերն արհամարհական թոթվելով:— Մեկին, երկուսին:

— Տասնյակներին: Բայց ոչ մի օգուտ,— ասաց նա՝ թափահարելով գլուխը:

— Դու պետք է համառ գտնվես,— ասաց Ֆաննին բարոյախրատական տոնով: Բայց ակնհայտ էր, որ վստահությունն իր սեփական դեղատոմսին սասանվել էր:— Առանց համառության ոչնչի չես հասնի:

— Բայց, այդուհանդերձ...

— Մի մտածիր նրա մասին:

— Չեմ կարողանում:

— Սոմա՞ ընդունիր, այդ դեպքում:

— Ընդունում եմ:

— Դե, շարունակի՞ր ընդունել:

— Բայց դրանց միջակայքում նա չի դադարում ինձ դուր գալուց: Եվ երբեք էլ չի դադարի:

— Դե, եթե ամեն ինչ այդքան լուրջ է,— ասաց Ֆաննին վճռական,— ապա ինչո՞ւ չես գնում ու պարզապես տիրանում նրան: Անկախ այն բանից՝ ուզում է նա, թե ոչ:

— Ախր եթե իմանայիր, թե որքան տարօրինակ է նա:

— Առավել ևս պետք է վճռական քայլերի դիմել:

— Հեշտ է ասել այդ ամենը:

— Մի հանդուրժիր, գործիր:— Ֆաննիի ծայնը զրնգում էր. նա ասես դեռահաս բետա-մինուսների համար երեկոյան զեկուց կարդացող ԵԿՖԱ⁶² դասախոս լիներ:— Այո՛, գործիր միանգամից: Անհապաղ:

— Կվախենամ,— ասաց Լենինան:

— Նախապես կես գրամ սոմա ընդունիր: Դե, ես գնացի լոգանք ընդունելու:— Նա հեռացավ՝ սրբիչը ձեռքին:

---

⁶² Երիտասարդ կանանց ֆորոյան ասոցիացիա:

Դուն զանգը տվեցին, և Վայրենին, անհամբերությամբ հուսալով, որ Հելմհոլցն է եկել (քանզի վերջապես մտադրվելով խոսել Հելմհոլցի հետ Լենինայի մասին, նա այլևս ի զորու չէր իր խոստովանությունը ևս մեկ րոպե հետաձգելու), վեր ցատկեց և վազեց դեպի դուռը:

— Ես կանխազգում էի, որ այդ դու ես, Հելմհոլց,— բացականչեց նա դուռը բացելիս:

Շեմին կանգնած էր Լենինան՝ նավաստուիու ացետատ-սատինե հանդերձանքով և ձախ ականջի վրա անփութորեն թեքված շրջանաձև ճերմակ գլխարկով:

— Օ՛հ,— արտաքերեց Վայրենին, ասես ինչ—որ մեկը նրան ծանր հարված հասցրեց:

Կես գրամը բավական էր, որպեսզի Լենինան մոռանար իր վախերն ու շփոթմունքը:

— Ողջովուն, Զո՞ն,— ասաց նա ժպտալով և ներս մտավ սենյակ: Վայրենին ինքնաբերաբար փակեց դուռն ու հետևեց նրան: Լենինան նստեց: Լռություն տիրեց:

— Կարծես թե այնքան էլ ուրախ չես ինձ տեսնելու համար, Զո՞ն,— ասաց նա վերջապես:

— Ուրախ չեմ:— Վայրենին նրան նայեց հանդիմանությամբ, ապա անսպասելիորեն ծնկի իջավ նրա առաջ և, բռնելով նրա ծեռքը, պատկառանքով համբուրեց այն:— Ուրախ չեմ: Օ՛հ, եթե միայն իմանայիր,— շշնջաց նա և, համարձակվելով հայացքը վեր բարձրացնել, շարունակեց,— Աքանչելի Լենինա, անվանդ պես սքանչելի, ամենաթանկն աշխարհին երեսին⁶³:— Լենինան ժպտաց քաղցր քնքշությամբ:— Օ՛, դո՞ւ, կատարյալ,— (նա առաջ եկավ դեպի Վայրենին կիսաբաց շուրթերով),— այնքան կատարյալ ու աննման,— (ավելի ու ավելի մոտ),— սերված լավագույն

⁶³ Վ. Շեքսպիր, Փոթորիկ, արարված 3, տեսարան 1:

*հատկանիշներից*⁶⁴:— Ել ավելի մոտ: Վայրենին հանկարծակի ոտքի ելավ:— Ահա թե ինչու,— ասաց նադեմքը շրջելով,— Ես նախնառաջ ուզում եմ ինչ-որ բան անել: Այսինքն՝ ցույց տալ, որ Ես արժանի եմ քեզ: Իհարկե, Ես երբսէ չեմ արժանանա, բայց, համենայն դեպս, ուզում եմ ցույց տալ, որ միանգամայն անարժան չեմ: Ուզում եմ անել ինչ-որ բան:

— Ինչո՞ւ է այդքան կարևոր...— սկսեց Լենինան, սակայն նախադասությունն անավարտ թողեց: Նրա ձայնի մեջ վրդովմունք կար: Երբ կինը կիսաբաց շուրթերով հետզհետե առաջ է գալիս, իսկ անտաշ զուգընկերը հանկարծակի ոտքի է կանգնում՝ թողնելով նրան ոչնչի առաջ, ապա, իհարկե, նույնիսկ կես գրամ սոմայի առկայությունն արյան մեջ չի փրկի անկեղծ վրդովմունքից:

— Մալփայիսում,— Վայրենին կցկտուր մոթմոթաց,— պետք է լեռնային առյուծի կաշի բերել աղջկա համար, այսինքն՝ նրա, ում հետ ցանկանում ես ամուսնանալ: Կամ գայլի կաշի:

— Անգլիայում առյուծներ չկան,— կտրուկ ասաց Լենինան:

— Բայց նույնիսկ եթե լինեին էլ,— հավելեց Վայրենին արհամարհական զայրույթով,— մարդիկ, կարծում եմ, ուղղաթիռներից կսպանեին դրանց թունավոր գազով կամ մեկ ուրիշ բանով: Ես այդ կերպ չեի վարվի, Լենինա:— Նա ուղղեց ուսերը, համարձակվեց նայել նրան և հանդիպեց Լենինայի վրդովված, չըմբռնող հայացքին:— Ես կանեմ ամեն ինչ,— շփոթված շարունակեց նա ավելի ու ավելի կցկտուր:— Այն ամենը, ինչ իրամայես: Որոշ զվարձախաղեր տաժանելի են, բայց թափվող ջանքը դրանք ավելի ցանկալի է

⁶⁴ Նույն տեղում:

*դարձնում*⁶⁵: Ահա թե ինչ եմ ես զգում: Ես նոյնիսկ հատակը կսրբեմ, եթե ցանկանաս:

— Բայց դու համար փոշեկուլներ գոյություն ունեն,— ասաց Լենինան այլայլված:— Դրա անհրաժեշտությունը չկա:

— Այո՛, իհարկե, դրա անհրաժեշտությունը չկա: *Որոշ ստորացումներ ի զորու են վեհացնելու մարդուն*⁶⁶: Ես ցանկանում եմ որևէ ազնվաբարո բան կրել: Մի՞թե չես հասկանում:

— Բայց եթե փոշեկուլներ կան...

— Հարցը դա չէ:

— Եվ դրա համար նախատեսված էպսիլոն կիսահիմարներ,— շարունակեց նա,— ինչո՞ւ, իսկապես, նման բան անել:

— Ինչո՞ւ: Քեզ համար, քեզ: Պարզապես ցույց տալու, որ ես...

— Եվ ինչ կապ ունեն, գրողը տանի, փոշեկուլներն առյուծների հետ...

— Ցույց տալու, թե որքան...

— ...կամ առյուծներն ինձ տեսնելու համար ուրախ լինելու հետ...— Նրա համբերությունը հետզհետե հատնում էր:

— ...թե որքան շատ եմ ես քեզ սիրում, Լենինա,— արտաքերեց նա գրեթե հուսահատությամբ:

Ուրախության մի ներքին ալիք անցավ Լենինայի մարմնով, այտերը վարդագունեցին:

— Դու լո՞ւզ ես ասում, Զո՞ն:

— Ես չպետք է այդպես ասեի,— գոչեց Վայրենին՝ մատները տառապագին կոտրատելով:— Ո՞չ իիմա:

⁶⁵ Հերոսը մեջբերում է Վ. Շեքսպիրի «Փոթորիկ» պիեսից Ֆերդինանդի խոսքերը, արարված 3, տեսարան 1:

⁶⁶ Նոյն տեղում:

Հսիր, Լենինա, Մալկայիսում մարդիկ ամուսնում են:

— Ի՞նչ են անում:— Լենինայի ծայնի մեջ կրկին արտահայտվեց նախկին վրդովմունքը: Հիմա ի՞նչ էր խոսում այս տարօրինակ երիտասարդը:

— Ընդմիշտ: Նրանք խոստանում են միասին ապրել ընդմիշտ:

— Ինչպիսի անհեթեթ գաղափար:— Լենինան իրապես ցնցված էր:

— «Կենդանացնելով արտաքին գեղեցկությունը մտքում ավելի արագ, քան կիրքը կհասցնի խամրել»⁶⁷:

— Ի՞նչ:

— Շեքսափիրը ևս ասում է՝ «Բայց թե կտրես նրա ծամբ նախքան բոլոր սրբազան ծեսերը հավուր պատշաճի»⁶⁸...

— Ի սեր Ֆորդի, Զո՞ն, պարզ խոսիր: Ես քո ասած ոչ մի բառը չեմ հասկանում: Սկզբում փոշեկուլներ, ապա հանգույցներ: Դու ինձ խելագարության ես հասցնում:— Նա վեր ցատկեց տեղից և, ասես վախենալով, որ նա խույս կտա իրենից ֆիզիկապես, ինչպես որ մտովի է դա անում, բռնեց նրա դաստակից:— Պատասխանիր հարցիս, ես քեզ դո՞ւր եմ գալիս, թե՞ն ոչ:

Ռոպեական լրություն տիրեց, ապա նա ցածրածայն պատասխանեց.

— Ես քեզ աշխարհում ամեն ինչից շատ եմ սիրում:

— Իսկ ինչո՞ւ էիր, գրողը տանի, լրում,— բացականչեց Լենինան՝ ուժգին զայրութից սուր եղունգները միսրճելով նրա մաշկի մեջ:— Հանգույցների, փոշեկուլների և առյուծների մասին անհեթեթություններ դուրս տալու և այսքան շաբաթներ ինձ դժբախտացնելու փոխարեն:

Զո՞նն ազատեց ձեռքն ու մի կողմ քաշեց այն:

⁶⁷ Վ. Շեքսափիր, Տրոիլուս և Կրեսիդա, արարված 3, տեսարան 2:

⁶⁸ Վ. Շեքսափիր, Փոթորիկ, արարված 4, տեսարան 1:

— Եթե դու ինձ այսչափ դուր չգայիր, — ասաց Լենինան, — ես վաղուց քեզ մի լավ դաս տված կլինեի:

Եվ հանկարծ նա ձեռքերն անցկացրեց Վայրենու պարանոցի շուրջը. Վայրենին զգաց, թե ինչպես են շուրթերը հպվում նրա մեղմ շուրթերին, այնպես ջերմ ու էլեկտրական, որ նա ակամայից մտաբերեց «Երեք շաբաթ ուղղաթիռում» ֆիլմի գրկախառնությունները: Օօհ, օօհ. տարածացուց շիկահերն ու, աահ, ավելի քան սևամորթ ամուրը: Սարսափ, սարսափ, սարսափ. Նա փորձեց ազատվել, սակայն Լենինան սեղմեց նրան իր գրկում:

— Ինչո՞ւ էիր լռում, — շշնջաց նա՝ գլուխը հետ տանելով, որպեսզի ուղիղ աչքերի մեջ նայի: Նրա աչքերը քնքուշ հանդիմանություն էին արտահայտում:

«Ամենամութ քարայրը, ամենահարմար առիթը, — (գիտակցության ձայնը որոտաց պոեզիայի լեզվով), — ամենից ուժգին գայթակղությունն իսկ ի զորու չեն լինի երբեք պատիկս տողանքի մեջ լուծելու»⁶⁹: Երբեք, երբեք, — նա վճռեց:

— Հիմարիկ, — ասում էր նա, — ես քեզ այնքան շատ էի ցանկանում: Եվ եթե դու էլ էիր նույն ուզում, ապա ինչո՞ւ...

— Բայց, Լենինա... — Վայրենին սկսեց ընդդիմանալ, և երբ Լենինան կտրուկ բաց թողեց նրան, երբ փոքր-ինչ հեռու կանգնեց, մի պահ մտածեց, թե նա հասկացավ իր կիսատ ակնարկը: Բայց երբ Լենինան արձակեց փամփշտագոտին ու խնամքով կախեց այն աթոռի հենակից, սկսեց կասկածել, որ սխալվել է:

— Լենինա, — կրկնեց նա երկուղած:

Նա ձեռքը տարավ դեպի պարանոցն ու ուղղահայաց իջեցրեց կայծակնաճարմանդը, նրա՝ ճերմակ նավաստուիու վերնաշապիկը ճեղքվեց մինչև վերջ.

⁶⁹ Նույն տեղում:

կասկածը վերածվեց չափազանց, չափազանց հաստատուն համոզվածության:

— Լենինա, ինչ ես անում:

Զիփ, զիփ. Նրա պատասխանն անխոս էր: Նա դուրս քայլեց հատակին հայտնված լայնեղո տաբատից: Նրա ճարմանդավոր ներքնազգեստը փայլատ վարդագույն էր: Արքհամայնաերգչի նվիրած ոսկե Տ-ն փայլում էր կրծքին:

— *Քանզի կաթնագույն այն ստինբոները, որ տղամարդկանց աչքերն են նենգում պատուհանների ձողերի միջով...*⁷⁰, — ինչեղ, որոտածայն, կախարդական բառերը նրան կրկնակի վտանգավոր, կրկնակի գայթակղիչ էին դարձնում: Մեղմ, մեղմ, բայց որչափ սուր, ծակելով ու շաղափելով հասնում էին դրանք մինչև բանականություն, ճեղքում վճռականությունը: — *Մեծագույն երդումներն այրվում են ծղոտի պես տարփանքի բոցում: Զսպիր կրքերդ, այլապես...*⁷¹:

Զիփ: Կլորավուն վարդագույնը բաժանվեց ասես կոկիկ կիսված խնձոր: Ձեռքերի գալարուն շարժումով սահեց ներքև, սկզբում աջ ոտքը բարձրացավ, ապա՝ ձախը. Ներքնազգեստն անկենդան ու նվազած մնաց հատակին:

Կոշիկներն ու գուլպաները դեռ հագին և թեք կախ ընկած շրջանաձև ճերմակ գլխարկը գլխին՝ նա առաջացավ դեպի Վայրենին:

— Սիրելիս, թանկագինս: Եթե միայն ավելի շուտ ասեիր, — նա պարզեց ձեռքերը:

Բայց իր հերթին ևս «սիրելիս» ասելու և ձեռքերը պարզելու փոխարեն Վայրենին ահաբեկված նահանջեց՝ ձեռքերը թափահարելով, ասես փորձում էր վա-

⁷⁰ Վ. Շեքսպիր, Տիմոն Աթենացի, արարված 4, տեսարան 3, թարգմ.[՝] Խ. Դաշտենց:

⁷¹ Վ. Շեքսպիր, Փոթորիկ, արարված 4, տեսարան 1:

խեցնելով հեռու վանել իր վրա հարձակվել ցանկացող վտանգավոր մի կենդանու: Չորս քայլ հետ, և նա պատին դեմ առավ:

— Քաղցրիկս,— ասաց Լենինան՝ ձեռքերն անցկացնելով նրա պարանոցի շուրջը, սեղմվելով դեպի նրա մարմինը:— Գրկիր ինձ,— հրամայեց նա:— «Ամուր գրկիր ինձ, փոքրիկս, քանի դեռ արքած եմ ես»:— Նա իր ձեռքի տակ ևս պոեզիա ուներ, գիտեր բառեր, որոնք երգում են, կախարդում, թմբուկ զարկում:— «Համբուրիր ինձ...— Նա փակեց աչքերը, ձայնը վերածվեց քնկոտ մոմոցի, — համբուրիր ինձ, ձագարիկս»:

Վայրենին բռնեց նրա դաստակներից, պոկեց դրանք իր ուսերից, կոպտորեն հրեց նրան:

— Օ՛հ, դու ցավեցնում ես ինձ, դու, օհ:— Նա հանկարծակի լրեց: Սարսափը նրան ստիպեց մոռանալ ցավի մասին: Բացելով աչքերը՝ նա տեսավ Վայրենու դեմքը. ոչ, ոչ թե նրա, այլ վայրագ մի անծանոթի գունատ, այլայլված, խելագար, անբացատրելի մոլեգնությունից ցնցվող դեմքը: Զարհուրած նա շշնչաց, — ախր ինչ է կատարվում, Զո՞ն:— Նա չպատասխանեց, այլ միայն շարունակեց խելագար աչքերը հառել նրա դեմքին: Նրա ձեռքերը, Լենինայի դաստակները բռնած, դողում էին: Շնչառությունը խորն էր ու անկանոն: Ցածրածայն, գրեթե անլսելի, բայց սարսափահար կափկափում էին ատամները:— Ինչ է կատարվում, — գրեթե ճշաց Լենինան:

Ասես սթափվելով նրա ձայնից՝ Վայրենին բռնեց նրա ուսերից ու սկսեց թափահարել.

— Անառակ, — բղավեց նա, — անառակ: Անամոքպոնիկ⁷²:

— Օ՛հ, մի՛ արա, մի-ա-րա, — նա ընդդիմացավ ցնցվելու արդյունքում զավեշտալի ինչող ձայնով:

⁷² Վ. Շեքսպիր, Օթելլո, արարված 4, տեսարան 2:

— Պոռնիկ:

— Խնդրումեմ:

— Ասիծյալ պոռնիկ:

— Ա-նօ-գուտ է ա-նի-ծե-լը...— Լենինան փորձեց մեջբերել ասացվածքը:

Վայրենին նրան այնպես ուժեղ իրեց, որ վերջինս ճոճվեց ու ընկավ:

— Հեռացիր,— բղավեց նա՝ սպառնալից կանգնելով նրա գլխավերևում,— Կորի՞ր աչքից, այլապես ես կսպանեմ քեզ:

Լենինան բարձրացրեց ձեռքերը, որպեսզի ծածկի դեմքը.

— Ո՞չ, խնդրում եմ, մի՛ արա, Զո՞ն:

— Արագացրո՞ւ: Շո՞ւտ:

Մի ձեռքը դեռ վեր պարզած և ահաբեկված հայցքով նրա ամեն մի շարժմանը հետևելով՝ նա ոտքի կանգնեց և կծկված, երեսը ծածկելով, վազեց դեպի լոգարան՝ ատրճանակի կրակոցի պես արագ ու աղմուկով:

— Օ՞ւ,— Լենինան առաջ ցատկեց:

Ապահով կերպով փակվելով լոգարանում՝ նա ինարավորություն ունեցավ ուսումնասիրելու վնասվածքները: Մեջքով դեպի հայելին կանգնելով՝ շրջեց գլուխը: Զախ ուսին նա կարողացավ տեսնել ձեռնափի կարմրավուն հետք՝ պարզորոշ դաշված մարգարտե ճերմակ մաշկին: Զգուշորեն շփեց ցավող հետքը:

Հյուրասենյակում Վայրենին մեծ քայլերով վեր ու վար էր անում, քայլում էր ու քայլում մոգական բառերի նվազակցության ու թմբկազարկերի ներքո:— «Յախսարյակն էլ նույնն է անում: Կենակցում է աչքիս առաջ փոքրիկ ուկե ձանձը»:— Խելագարությամբ դրանք թնդում էին նրա ականջներում:— «Բայց չեն ուզում այդ

բանն անգամ կզաքիսը կամ բուված ձին ավելի բուռն կոքով, բան նա: Մեջքից վերև նրանք կին են, դրանից վար՝ կենտավրոսներ. մինչև զոտին պատկանում է աստվածներին, իսկ ցածինը դևերինն է: Այնուեղ գեհեն ու խավար կա, ծծմբի վիհ, կրակ, այրոցք, մահ, ժանտահոտ... Թուի, թուի, փահ, փահ: Ինձ մի քիչ մոնիշկ ծախիր, բարի դեղավաճառ, որ բուրմունք տամ իմ մտքերին»⁷³:

— Զո՞ն,— խիզախեց կամացուկ հաճոյանալ փորձող մի ձայն լոգարանից:— Զո՞ն:

«Ո՞վ դու վայրի խոտ, որ այնպես սիրուն ու սիրասուն ես, այնպես քաղցրաբույր, որ զգայարանքն արքեցնում ես: Այս շքեղ գիրքը մի՞թե շինված էր, որ վրան «պոռնիկ» գրեն: Երկինքը հոտից իր քիթն է խցում»⁷⁴:

Բայց նրա օծանելիքը դեռ բուրում էր իրենից, իր բաճկոնակին ճերմակ փոշին էր, որով նա օծել էր իր թավշյա մարմինը: «Անամք պոռնիկ, անամք պոռնիկ, անամք պոռնիկ:— Անողորմ ռիթմն ակամա բախում էր:— Անամք...»:

— Զո՞ն, կարո՞ղ եմ հագուստս վերցնել:

Վայրենին հատակից բարձրացրեց լայնեզր տարատը, վերնաշապիկը, ճարմանդավոր ներքնագգեստը:

— Բացիր,— իրամայեց նա՝ ոտքով բախելով դուռը:

— Ո՞չ, չեմ բացի:— Զայնը վախեցած էր ու արհամարհական:

— Այդ դեպքում ինչպես տամ հագուստդ:

— Դուն վերևի օդանցքից ներս գցիր:

Նա կատարեց Լենինայի առաջարկածն ու վերդարձավ սենյակով մեկ ծանր քայլելուն: «Անամք պոռ-

⁷³ Վ. Շեքսպիր, Լիր արքա, արարված 4, տեսարան 6, թարգմ.[՝] Ա. Թոփյան:

⁷⁴ Վ. Շեքսպիր, Օթելլո, արարված 4, տեսարան 2:

նիկ, անամոք պոռնիկ: Ճարպակալած դմակով հեշտասեր չարք»⁷⁵:

— Զո՞ն:

Նա չպատասխանեց:

— Ճարպակալած դմակով:

— Զո՞ն:

— Ի՞նչ ես ուզում,— հարցրեց նա կտրուկ:

— Չէիր տա իմ Մալթուսյան գոտին:

Լենինան նստեց՝ ականջ դնելով հյուրասենյակից եկող ոտնաձայներին և մտածելով, թե որքան ժամանակ նա դեռ այս ու այն կողմ կանի սենյակով մեկ. գուցե ստիպված լինի սպասել, մինչև որ նա դուրս գա բնակարանից, թե՛ ավելի ապահով կլինի որոշ ժամանակ սպասել, մինչև որ նրա խելագարությունը հանդարտվի, և այդժամ, լոգարանի դուռը բացելով, միանգամից դուրս ծլկել:

Նրա այս անհանգիստ մտորումներն ընդհատվեցին հյուրասենյակում ինչած հեռախոսազանգից: Քայլերը կտրուկ դադարեցին: Նա լսեց լուրջան հետ երկխոսության բռնված Վայրենու ձայնը:

— Ալո՞:

...

— Այո՞:

...

— Եթե ուրիշների իրավունքները չեմ վերագրում ինձ, նշանակում է՝ ես եմ⁷⁶:

...

— Այո՞ չե՞ք լսում, ես եմ: Պարոն Վայրենին է խոսում:

...

⁷⁵ Վ. Շեքսպիր, Տրոիլուս և Կրեսիդա, արարված 5, տեսարան 2:

⁷⁶ Վ. Շեքսպիր, Տասներկուերորդ գիշեր կամ ինչ-որ կամենաք, արարված 1, տեսարան 5, թարգմ.՝ Խ. Դաշտենց:

— Ինչ: Ո՞վ է իիվանդ: Իհարկե ինձ հետաքրքրում է:

...

— Դա լո՞րջ է: Նա իսկապէս վատ է: Ես հենց հիմա կգնամ:

...

— Իր սենյակում չէ այլևս: Իսկ ո՞ր են տարել նրան:

...

— Օ՛, տե՛ր Աստված: Հասցեն կասե՞ք:

...

— Փարք Լեյն երե՞ք: Երե՞ք: Շնորհակալություն:

Լենինան լսեց խոսափողը դնելու ծայնը, ապա՝ փութեկոտ քայլեր: Դուռը աղմուկով փակվեց: Լուրջուն տիրեց: Նա իսկապէս գնաց:

Լենինան անսահման զգուշավորությամբ բացեց դուռն ընդամենը կես սանտիմետր ճեղքով, գաղտագողի նայեց ճեղքից, ոգևորվեց դատարկության տեսարանից, փոքր-ինչ լայն բացեց դուռը և գլուխն ամբողջությամբ դուրս հանեց, ի վերջո ոտնաթաթերի վրա մտավ սենյակ, կանգ առավ ուժգին տրոփող սրտով, ականջ դրեց, ապա նետվեց դեպի դուռը, բացեց, սողոսկեց դուրս, աղմուկով փակեց, վազեց: Նա սկսեց իրեն ապահով զգալ միայն վերելակում, երբ ներքև էր իջնում:

Գլուխ տասնչորսերորդ

Մահամերձների համար նախատեսված Փարք Լեյնի հիվանդանոցը գարնանածաղկի գույներով սալարկված վաթսունհարկանի աշտարակ էր: Երբ Վայրենին դուրս էր գալիս տաքսիթիռից, գունագեղ օդային դիակառքերի շարքը այգու վրայով ձգվում էր արևմուտք՝ դեպի Սլաու դիակիզարանը: Վերելակի դռան մոտ ավագ դոնապանը տրամադրեց անհրաժեշտ տեղեկատվությունը, ու նա իջավ տասնյոթերորդ հարկում տեղակայված թիվ 81 հիվանդասենյակ (արագահաս ծերության հիվանդասենյակ, ինչպես պարզաբանեց դոնապանը):

Արևի լուսի ու դեղին պատերի համակցությունից պայծառ ու ընդարձակ այդ սենյակում քսան մահճակալ կար, բոլորը՝ զբաղեցված: Լինդան մահանում էր ընկերակցության մեջ. ընկերակցության մեջ և շրջապատված ժամանակակից բոլոր հարմարություններով: Օդին կենդանություն էին հաղորդում անդադար հնչող զվարթ սինթետիկ մեղեդիները: Ցուրաքանչյուր մահճակալի ստորին հատվածում՝ մահամերձի դեմ դիմաց, հեռուստացուց կար: Հեռուստացուցը՝ միացված, իսկ հոսող ծորակը բաց էր առավոտից գիշեր: Ցուրաքանչյուր քառորդ ժամը մեկ սենյակում տարածվող բույրն ինքնաբերաբար փոխվում էր:

— Մենք փորձում ենք,— բացատրեց բուժքուրը, որը ստանձնել էր Վայրենուն ուղեկցելու պարտականությունը,— մենք փորձում ենք միանգամայն հաճելի

մթնոլորտ ստեղծել այստեղ՝ առաջնակարգ իյուրանցի ու կինոդյանկի միջև ընկած ինչ-որ բան:

— Որտե՞ղ է նա,— հարցրեց Վայրենին՝ անտեսելով այս սիրալիր լուսաբանումը:

Բուժքույրը վիրավորվեց:

— Դուք շտապում եք, կարծես թե,— ասաց նա:

— Որևէ հույս կա՞,— հարցրեց նա:

— Նկատի ունեք՝ ապաքինվելո՞ւ:

Վայրենին գլխով արեց:

— Ո՞չ, իհարկե չկա: Երբ ինչ-որ մեկին այստեղ են ուղարկում, ապա այլս...— ցնցվելով նրա գունատ դեմքի ցավագին արտահայտությունից՝ բուժքույրը հանկարծակի ընդհատեց խոսքը՝ հարցնելով:— Ի՞նչ պատահեց Ձեզ:— Նա սովոր չէր այցելուների նման արձագանքի (Առհասարակ, այստեղ շատ այցելուներ չին էլ լինում, և դրա իմաստն էլ չկար):— Դուք Ձեզ լավ չեք զգում:

Նա տարութերեց գլուխը:

— Նա իմ մայրն է,— ասաց նա հազիվ լսելի ձայնով:

Բուժքույրը նրան նայեց ցնցված, սարսափահար աչքերով, ապա արագ մի կողմ շրջեց հայացքը՝ պարանցից մինչև քունքերը շիկնելով:

— Ինձ նրա մնու տարեք,— ասաց Վայրենին՝ աշխատելով զսպել իր հուզմունքը:

Դեռևս շիկնած՝ բուժքույրն ուղեկցեց այցելուին մահճակալների երկայնքով: Դեռևս թարմ ու չթորշոմած դեմքերը (քանզի ծերությունն այնքան արագ էր վրա հասել, որ ժամանակ չէր եղել ծերացնելու այտեղը. միայն սիրտն ու ուղեղն էին տուժել) նրանց կողմը շրջվեցին: Մահամերձները նրանց ուղեկցում էին մանկության գիրկն ընկած դատարկ, ոչինչ չասող հայացքներով: Վայրենին սարսում էր նայելիս:

Լինդան պառկած էր մահճակալների երկար շարքի ամենավերջում՝ պատի մոտ: Բարձին հենված՝ նադիտում էր Ռիմանյան տարածության թենիսի հարավամերիկյան առաջնության կիսաեզրափակիչ խաղերի լուր ու փոքրամասշտաբ վերարտադրությունը հեռուստաէկրանին: Իրենց լուսավոր ապակե քառակուսում փոքրիկ պատկերները անաղմուկ այսուայն կողմ էին անում ակվարիումի ծկների պես. մեկ այլ աշխարհի լուր, բայց աշխույժ բնակիչները:

Լինդան վեր նայեց՝ անորոշ ու անհասկանալի ժպտալով: Նրա գունատ, փքված դեմքը տկարամիտ երջանկության արտահայտություն էր կրում: Ժամանակ առ ժամանակ կոպերը փակվում էին, և կարծես մի քանի վայրկյան նրան նիրին էր համակում: Ապա թեթևակի ցնցվելով՝ նա կրկին արթնանում էր (արթնանում էր թենիսի չեմպիոնների ակվարիումային ծիծաղաշարժությունից, գերծայնային վուրլիցերիանայից⁷⁷, որ երգում էր՝ «Ամուր գրկիր ինձ, փոքրիկն...», աղավնիճի տաք զեփյուրից, որ փչում էր գլխավերևում տեղադրված օդափոխիչից): արթնանում էր այս ամենից կամ, թերևս, այն երազից, որի սքանչելի բաղադրիչներն էին վերջիններս՝ փոխակերպված ու պերճացած արյան մեջ շրջանառվող սոմայի ազդեցությամբ, և ևս մեկ անգամ ժպտում էր մանկական գոհունակության իր անհրապույր ու գունազերծ ժպտով:

— Դե ինչ, ես պետք է Ձեզ մենակ թողնեմ,— ասաց բուժքույրը:— Հիմա երեխաների խումբը կգա: Բացի այդ՝ թիվ 3-ը,— նա մատնացուց արեց մահճակալնե-

⁷⁷ «Ռուդոլֆ Վուրլիցեր ընկերությունը» երաժշտական գործիքներ ներմուծող, իսկ 1880 թ-ից ի վեր նաև գործիք արտադրող խոշոր ամերիկյան ընկերություն է: Հայտնի է իր դաշնամուրներով և համադրիչներով, որոնք ոչ պաշտոնական կերպով անվանում են «Վուրլիցեր»:

ոից մեկը,— յուրաքանչյուր պահի կարող է հանգչել:
Դե՛, Զեզ ազատ զգացեք:— Նա փութաքայլ հեռացավ:
Վայրենին նստեց մահճակալի կողքին:

— Լինդա,— շշնջաց նա՝ բռնելով նրա ձեռքը:

Իր անոնը լսելով՝ Լինդան շրջվեց: Նրա մշուշոտ աչքերը պարզվեցին՝ ճանաչելով որդուն: Նա սեղմեց Վայրենու ձեռքը, ժպտաց, շուրթերը շարժվեցին, ապա հանկարծակի գլուխն առաջ թեքվեց. Նա քննեց: Վայրենին լուռ նրան էր նայում՝ զննելով այդ ուժաթափ մարմինը, զննելով ու գտնելով այն երիտասարդ, պայծառ դեմքը՝ կոացած իր մալփայիսյան մանկության վրա, հիշելով (աչքերը փակ) նրա ձայնը, նրա շարժումները, իրենց համատեղ կյանքի բռլոր իրադարձությունները: «Վիրուս, մանրէ ու քացիլ...»: Որքան իրաշալի էր նա երգում: Եվ այն մանկական ոտանավորները. որքան կախարդական ու խորհրդավոր էին թվում:

A, B, C, վիտամին D:

Յուղը ձկան լյարդում է, ձողաձուկը ծովում է:

Նա զգաց, թե ինչպես են կոպերի ներքո տաք արցունքներն աչքերը ողողում, երբ մտաբերում էր բառերն ու դրանք կրկնող Լինդայի ծայնը: Իսկ հետո կարդալու դասերը. «Կատուն գորգին քնում է, մանկիկը կաթսայում է» և «Տարրական ցուցումներ պտղապահեատի բետա աշխատակիցների համար»: Եվ երկար երեկոները խարույկի շուրջը կամ ամռանը խրճիթի տանիքին, երբ նա պատմում էր իրեն Այնտեղի՝ Արգելոցից դուրս գտնվող աշխարհի մասին իրաշապատումներ. այդ գեղեցիկ, գեղեցիկ Այնտեղը, ասես երկնքի, բարության ու սիրո դրախտի մասին հիշողություններ, նա դեռ պահում էր ամբողջական ու անեղծ, չապա-

կանված իրական Լոնդոնի, իրական քաղաքակրթ-
ված տղամարդկանց ու կանանց հետ շփումից:

Ճղճղան ձայների անսպասելի աղմուկը նրան
ստիպեց բացել աչքերն ու արցունքները փութեկոտ
մաքրելուց հետո շուրջը նայել: Ութամյա նույնական
երկվորյակների անվերջ թվացող շարքը ներս էր
լցվում: Երկվորյակը երկվորյակի հետևից, երկվորյա-
կը երկվորյակի հետևից, ասես մղձավանց: Նրանց
դեմքերը, նրանց կրկնվող դեմքը (քանզի նրանք բո-
լորը միևնույն դեմքն ունեին)` տափակ քթով ու դուրս
ցցված աչքերով, շան ցեղատեսակ էր հիշեցնում: Հա-
մազգեստը խակի գույն էր: Բոլորի բերանները բաց
էին: Ճղճղալով ու չաչանակելով նրանք ներս խուժե-
ցին: Մի պահ թվաց, թե հիվանդասենյակը վխտում
էր նրանցով: Վազվզում էին մահճակալների արանք-
ներով, մագլցում էին դրանց վրա, սողում տակը, հե-
ռուստաէկրանին նայում, կապկում մահամերձներին:

Լինդան ապշեցրեց ու նույնիսկ վախեցրեց նրանց:
Երեխանները խմբվել էին նրա մահճակալի մոտ և ան-
թարթ նայում էին անհայտին հանկարծակի բախված
կենդանիների ահաբեկված ու հիմար հետաքրքրասի-
րությամբ:

— Օ՛հ, տես, տես,— խոսում էին նրանք ցածր,
վախվորած ձայնով,— ինչ է պատահել նրան: Ինչո՞ւ է
նա այդպես գեր:

Նախկինում նրանք երբեք նման դեմք չէին տե-
սել. չէին տեսել անհարթ ու երիտասարդությունից
զրկված մաշկ, մարմին, որն այլևս դադարել էր նի-
հարակազմ ու սլացիկ լինելուց: Վաթսունամյակը
թևակոխած այս բոլոր մահամերձները պահպանել
էին աղջկական արտաքինը: Մինչդեռ քառասունչորս
տարեկանում Լինդան թորշոմած ու այլանդակված
ծեր իրեց էր թվում:

— Ահավորն է, չ՞,— լսվում էին շշունջները:— Հապա նրա ատամներին նայեք:

Հանկարծ մահճակալի տակից տափակադեմ մի երկվորյակ դուրս ցցվեց Զոնի աթոռի ու պատի արանքից և սկսեց ուշադիր զննել Լինդայի քնած դեմքը:

— Տես, թե...— սկսեց նա, բայց նախադասությունը վաղաժամ ավարտվեց լացի ճիշով: Վայրենին բռնեց նրա օձիքից, անցկացրեց աթոռի վրայով ու ապտակելով ճանապարհեց նրան:

Լացի ձայնը լսելով՝ փրկության շտապեց ավագ բուժքույրը:

— Ինչպես եք համարձակվել ձեռք բարձրացնել նրա վրա,— վրդովվեց նա:— Ես թույլ չեմ տա, որ հարվածեք երեխաներին:

— Այդ դեպքում նրանց հեռու տարեք այս մահճակալից:— Վայրենու ձայնը վրդովմոնքից դողում էր:— Եվ առհասարակ ինչ են անում այստեղ այս փսլնքոտները: Սա անպատվություն է:

— Անպատվություն: Ինչ եք ուզում ասել դրանով: Նրանք մահվանն են վարժվում: Տեսեք,— զգուշացրեց նա խստորեն,— եթե ես ևս մեկ անգամ նկատեմ նրանց դաստիարակումը խոչընդոտող որևէ միջամտություն Ձեր կողմից, ապա դռնապաններին իմաց կտամ, որ դուրս շպրտեն Ձեզ այստեղից:

Վայրենին ոտքի կանգնեց և մի քանի քայլ արեց դեպի բուժքույրը: Նրա շարժումներն ու դեմքի արտահայտությունն այնքան սպառնալից էին, որ վերջինս ահաբեկված հետ քաշվեց: Զանք գործադրելով՝ Վայրենին զսպեց ինքն իրեն և առանց բառ արտասանելու շրջվեց ու կրկին նստեց մահճակալի մոտ:

Հանգստանալուց հետո բուժքույրը փոքր-ինչ ճղճղան ու անորոշ արժանապատվությամբ ասաց.

— Ես Ձեզ զգուշացրի: Այնպես որ, նկատի ունեցեք:

Այդուհանդեռձ, նա մի կողմ տարավ չափազանց հետաքրքրասեր երկվորյակներին և համոզեց միանալ սիրված սեռախաղին, որն իր գործընկերուհիներից մեկն էր կազմակերպել սենյակի մյուս անկյունում:

— Գնա՞, մի բաժակ կոֆեինի լուծովյթ խմիր, սիրելիս,— ասաց նա մյուս բուժքրոջը: Իշխանության ընդգծման այս գործողությունը վերականգնեց նրա ինքնավստահությունն ու դրական ինքնազգացողությունը:— Դե՛, երեխանե՛ր,— կանչեց նա:

Լինդան ծանր շարժվեց, մի պահ բացեց աչքերը, մշուշոտ նայեց շուրջը, ապա կրկին քնով անցավ: Նրա կողքին նստած՝ Վայրենին փորձեց կրկին վերադառնալ րոպեներ առաջ ունեցած հոգեվիճակին: «*A, B, C, վիտամին D*»,— կրկնում էր նա մտքում, ասես բառերն այդ հմայություն էին, որ կկենդանացնեին մեռած անցյալը: Սակայն հմայությունն անօգուտ էր: Գեղեցիկ հուշերը համառորեն հրաժարվում էին արթնանալուց. միայն խանդի, աղտեղության ու թշվառության ատելի պատկերներն էին հարություն առնում: Պոպեն՝ արյունահոսող ուսի վերքով, Լինդան՝ անճոռնի քնած, և ճանճերը՝ հատակին թափված ագավողու վրա խռնված, և տղաները, որ այն զգվելի բառերն էին գոռում Լինդայի հետևից: Օ՛, ո՛չ, ո՛չ: Նա փակեց աչքերը, ուժգին թափահարեց գլուխը՝ ի ժխտում այդ հիշողությունների: «*A, B, C, վիտամին D*»: Նա փորձեց հիշել այն ժամանակները, երբ նստում էր Լինդայի ծնկներին, և վերջինս, գրկելով իրեն, երգում էր՝ կրկին ու կրկին օրորելով իրեն, որ քնի: «*A, B, C, վիտամին D, վիտամին D, վիտամին D...*»:

Գերձայնային վուրլիցերիանան հասավ սրտաճմլիկ ուժգնության, և հանկարծ աղավնիճը բուրմունքաշրջանառության համակարգում տեղը զիջեց թանձր պաշուլիին: Լինդան շարժվեց, արթնացավ, մի

քանի վայրկյան շփոթված հայացքով նայեց կիսաեզրափակչի մասնակիցներին, ապա, բարձրացնելով դեմքը, մեկ-երկու անգամ հոտոտեց նորաբույր օդը և ժպտաց երեխայական զմայլությամբ:

— Պո՛պե, — մոթմոթաց նա և փակեց աչքերը: — Օ՛, ինչ իրաշալի է: — Նա հոգոց հանեց և սուզվեց բարձերի մեջ:

— Բայց, Լինդա: — Աղերսածայն խոսեց Վայրենին: — Միթե չես ճանաչում ինձ: — Նա այնքան ճիգ ու ջանք գործադրեց. ինչո՞ւ նա թույլ չի տալիս մոռանալ այդ ամենը: Նա սեղմեց Լինդայի թույլ ծեռքը գրեթե մոլեգնությամբ, ասես կստիպեր նրան վերադառնալ իր ամոթալի հաճույքների անուրջներից, ստոր ու ատելի հիշողություններից. Վերադառնալ ներկա, իրականություն. զարհուրելի ներկա, սարսափելի իրականություն, բայց վսեմ, նշանակալի, հուսահատորեն կարևոր այն այդշափ սոսկալի դարձնող երևոյթի մոտալուտությամբ: — Միթե չես ճանաչում ինձ, Լինդա:

Նա զգաց, թե ինչպես ի պատասխան Լինդան թեթևակի սեղմեց իր ծեռքը: Նրա աչքերում նորից արցունքներ հայտնվեցին, կոացավ ու համբուրեց նրան:

Լինդայի շուրջերը շարժվեցին:

— Պո՛պե, — կրկին շշնչաց Լինդան՝ ասես մի ցեխագունդ շպրտելով Վայրենու դեմքին. այդ աստիճան ցավալի հնչեց Պոպեի անունը:

Հանկարծահաս զայրույթը եռաց նրա մեջ: Հուսախաբ լինելով երկրորդ անգամ՝ նրա վիշտը մեկ այլ ելք գտավ. վերածվեց ցավատանջ ցասումի:

— Ախր ես Զոնն եմ, — բղավեց նա: — Ես Զոնն եմ: — Եվ իր կատաղի տառապանքի մեջ բռնեց Լինդայի ուսերից ու թափահարեց նրան:

Լինդայի աչքերը թարթելով բացվեցին, նա տեսավ նրան, ճանաչեց նրան.

— Զո՞ն,— բայց տեղավորեց իրական դեմքը, իրական, կատաղի ծեռքերն իր երևակայական աշխարհում, պաշուլիի ու գերձայնային վուրլիցերի ներքին ու գաղտնի համարժեքների, վերափոխված հուշերի ու խորհրդավոր կերպով փոխատեղված զգայությունների միջև, որոնք գոյացնում էին նրա անուրջների տիեզերքը։ Նա ճանաչեց Զո՞նին՝ իր որդուն, բայց նրան որպես ինքնակոչ ընդունեց դրախտային Մալփիայիսում, որտեղ նա իր սոմա–արձակուրդն էր վայելում Պոպեի հետ։ Զո՞նը բարկացած էր, քանզի Պոպեն դուր էր գալիս իրեն, Զո՞նը թափահարում էր իրեն, քանզի Պոպեն այնտեղ՝ անկողնում էր. ասես ինչ–որ սխալ բան էր անում ինքը, ասես բոլոր քաղաքակիրթ մարդիկ նույն բանով չէին զբաղվում։— Ամեն ոք պատկանում է այլ...— Նրա ձայնը հանկարծակի մարեց՝ վերածվելով գրեթե անլսելի, անշունչ խոխողի, բերանը բաց նա հուսահատ ճիգ գործադրեց թռքերը օդով լցնելու համար։ Բայց այնպիսի տպավորություն էր, կարծես մոռացել էր, թե ինչպես է պետք շնչել։ Նա փորձեց բղավել, բայց ոչ մի ձայն դուրս չեկավ, միայն լայն բացված աչքերի ահը մերկացրեց նրա տառապանքը։ Նա ծեռքերը դեպի կոկորդը տարավ, ապա սկսեց ճանկոել օդը. օդը, որն այլևս ի զորու չէր շնչելու, օդը, որն իր համար դադարել էր գոյություն ունենալուց։

Վայրենին ոտքի էր կանգնել, խոնարհվել էր նրա վրա։

— Ի՞նչ է կատարվում, Լինդա։ Ի՞նչ է սա։— Նրա ձայնն աղերսագին էր, ասես խնդրում էր, որ տարիամոցեն իրեն։

Իրեն ուղղված Լինդայի հայացքը լի էր անխոս սարսափով. սարսափ, որն իրեն նախատինք էր թվում:

Նա փորձեց նստել, բայց ընկավ բարձերի վրա. դեմքն այլայլված էր, շուրջերը՝ կապտած:

Վայրենին շրջվեց ու վազեց հիվանդասենյակի երկայնքով.

— Շնուտ, շնուտ,— բղավեց նա:— Շնուտ:

Սեռախաղով տարված երկվորյակների շրջանի մեջ կանգնած ավագ բուժքույրը շուրջը նայեց: Սկզբնական զարմանքն անմիջապես փոխվեց դժգոհության:

— Մի՞ բղավեք: Երեխաների մասին մտածեք,—
ասաց նա խոժոռվելով:— Դուք կարող եք ապավարժեցնել նրանց: Ախր, ինչ եք անում:— Վայրենին,
շրջանը խախտելով, ներս մտավ:— Զգո՞ւշ:— Երեխաներից մեկը սկսեց լաց լինել:

— Շնուտ, շնուտ:— Նա բռնեց բուժքոջ թևքից, իրենից առաջ իրեց:— Շնուտ: Ինչ-որ բան պատահեց: Ես սպանեցի նրան:

Մինչ նրանք հասան հիվանդասենյակի վերջը, Լինդան արդեն մեռած էր:

Վայրենին կանգ առավ սառած լրությամբ, ապա ծնկի իջավ մահճակալի կողքին, գլուխն առավ ձեռքերի մեջ ու անզուսապ լաց եղավ:

Բուժքույրը մնաց շվարած. մի կողմից այս ծնկի եկած երիտասարդը (խայտառակ տեսարան), մյուս կողմից՝ երկվորյակները (խեղճ երեխաներ), որոնք դադարեցրել էին իրենց խաղն ու հիվանդասենյակի մյուս ծայրից աչքերն ու ռուսգերը հառել էին թիվ 20 մահճակալի մոտ տեղի ունեցող այս ամոթալի տեսարանին: Խոսի երիտասարդի հետ, փորձի կարգի հրավիրել, հիշեցնի, թե որտեղ է նա, թե ինչպիսի

ճակատագրական չարիք կարող է պատճառել այս անմեղ փոքրիկներին՝ չեղարկելով նրանց ողջ մահավարժեցումը այս զզվելի լացուկոծով. ասես մահն ինչ-որ սարսափելի քան է, ասես որևէ մեկն ավելին է, քան մյուսը: Դա կարող է նրանց մեջ ամենաաղետաբեր մտքերն առաջ բերել անձի վերաբերյալ, կարող է դրդել նրանց կատարելապես սխալ, միանգամայն հակահասարակական վարք դրսնորել:

Նա առաջացավ, ձեռքը դրեց Վայրենու ուսին:

— Ձեզ պահելու ծև չգիտե՞ք, ինչ է,— ասաց նա ցածր, զայրացած ձայնով: Բայց նայելով շուրջը՝ տեսավ, որ երեխաներից մի քանիսն արդեն թողել են խաղն ու մոտենում են իրենց: Շրջանը հետզիետե քանդվում էր: Եվս մի պահ, և... Ո՞չ, վտանգը չափազանց մեծ էր. ամբողջ խումբը վեց-յոթ ամիս հետ կընկներ վարժեցումից: Նա շտապեց դեպի իր վտանգված փոքրիկները:— Իսկ այժմ, ո՞վ է շոկոլադե բլիթ ուզում,— հարցրեց նա բարձր, աշխույժ ձայնով:

— Ես,— բղավեց Բոկանովսկու խումբը միաձայն: Թիվ 20 մահճական անմիջապես մոռացության մատնվեց:

«Օ՛, Աստված, Աստված, Աստված»,— շարունակ կրկնում էր Վայրենին մտքում: Միտքը համակող վշտի ու խղճմտանքի խառնաշփոթում միայն մեկ հոդաբաշխ խոսք կար:

— Աստված,— շշնջաց նա բարձրաձայն:— Աստված...

— Ի՞նչ է նա ասում,— ասաց շատ մոտ, պարզորոշ ու ճղճղան մի ձայն:

Վայրենին սաստիկ ցնցվեց, ձեռքերը դեմքից իշեցնելով՝ շուրջը նայեց: Հինգ խակի երկվորյակ, յուրաքանչյուրի աջ ձեռքում՝ երկար բլիթ, և նրանց նույնանման դեմքերը՝ տարակերպ լողզված հեղուկ շո-

կոլաղից, շարքով կանգնած իրեն էին նայում դուրս
ցցված աչքերով:

Նրանց հայացքը հանդիպեց Վայրենու աչքերին:
Նրանցից մեկը ձեռքի բլիթով ցույց տվեց Լինդային:

— Մեռած է,— հարցրեց նա:

Վայրենին լուր շարունակեց նայել նրանց: Ապա
լուր ոտքի կանգնեց, լուր ու դանդաղ ուղղվեց դեպի
դուռը:

— Մեռած է,— կրկնեց հետաքրքրասեր Երկվորյա-
կը՝ վազելով նրա հետևից:

Վայրենին նայեց նրան վերևից և դարձյալ լուր
հրեց նրան: Երկվորյակն ընկավ հատակին ու սկսեց
լաց լինել: Վայրենին նույնիսկ չշրջվեց:

Գլուխ տասնհինգերորդ

Մահամերձների համար նախատեսված Փարք Լեյն հիվանդանոցի սպասավորական անձնակազմը բաղկացած էր Բոկանովսկու երկու խումբ կազմող հարյուր վաթսուներկու՝ համապատասխանաբար ութսունչորս կարմրահեր իգական սեռի և յոթանասունութ թխահեր երկարագանգ արական սեռի դելտա երկվորյակներից: Ժամը տասնութին, երբ Նրանց աշխատանքային ժամն ավարտվում էր, երկու խումբն էլ հավաքվում էր հիվանդանոցի նախասրահում՝ ստանալու սոմայի իրենց օրական չափաբաժինը, որի բաշխմամբ զբաղվում էր ենթագանձապետի օգնականը:

Վերելակից դուրս գալով՝ Վայրենին հայտնվեց ուղիղ Նրանց մեջտեղում: Բայց Նրա միտքն այլ տեղ էր՝ մահվան հետ, իր վշտի հետ, իր խղճի խայթի հետ. ինքնաբերաբար, առանց գիտակցելու, թե ինչ է անում, նա սկսեց առաջ շարժվել ամբոխի մեջ՝ ուսով ճանապարհ բացելով:

— Ի՞նչ ես հրում: Ո՞ւր ես խցկվում:

Բարձր, ցածր, բազմաքանակ կոկորդներից միայն երկու ծայն էր ծղրտում կամ որոտում: Կրկնվելով նույնականորեն, ասես հայելիների գնացք, երկու դեմք, մեկը՝ անմազ, պեպենոտ, կլորադեմ՝ մազերի նարնջագույն օղակի մեջ առնված, մյուսը՝ նիհար, արծվաքիթ, երկու օրվա բեղ–մորուքով, զայրացած դեպի իրեն շրջվեցին: Նրանց խոսքերը, արմունկների հրմշտոցը սթափեցրին Վայրենուն: Նա ևս մեկ անգամ աչքերը բացեց իրականության առաջ, շուրջը նայեց,

ճանաչեց տեսածը, ճանաչեց սարսափի ու նողկանքի այն խոր զգացումը, իր օրուգիշերվա կրկնվող ցնորդը, վիստացող անզանազանելի նմանօրինակության մղջավանջը: Երկվորյակներ, երկվորյակներ... Ճիճուների պես նրանք վիստում էին հիվանդասենյակում՝ պղծելով Լինդայի մահվան խորհուրդը: Եվ կրկին ճիճուներ, բայց ավելի մեծ, ավելի հասուն, այժմ դրանք սողում էին իր վշտի ու ափսոսանքի միջով: Նա կանգ առավ և շփոթահար ու սարսափահար նայեց շուրջը խռնված խակի ամբոխին, որի մեջտեղում բոլորից մի գլուխ բարձր կանգնած էր ինքը: «Ինչ սքանչելի էակներ այստեղ կան»: Զրնգուն բառերը հեգնաբար ծաղրում էին: «Ինչ գեղեցիկ է ցեղը մարդկային: Օ՛, չքնա՞ղ նոր աշխարհ...»:

— Սոմայի բաշխում,— բղավեց բարձր մի ճայն:— Հերթ կանգնեք, խնդրում եմ: Շտապեք:

Դուռը բացվեց, նախասրահ բերեցին մի աթոռ ու մի սեղան: Զայնը մի եռանդուն երիտասարդ ալֆայի էր պատկանում, որը ներս մտավ՝ ձեռքին սև երկաթե արկղիկ: Գոհունակության շշունչ անցավ սպասման մեջ գտնվող երկվորյակների շարքով: Բոլորը մոռացան Վայրենու մասին: Նրանց ուշադրությունն այսուհետ սեռված էր միայն սև արկղիկին, որը երիտասարդը դրեց սեղանին և այժմ զբաղված էր այն բացելով: Կափարիչը բարձրացավ:

— Օ՛հ,— միաժամանակ ասացին բոլոր հարյուր վաթսուներկուսը, ասես հրավառություն նայելիս լինեին:

Երիտասարդը դուրս հանեց դեղահաբերի փոքրիկ տուփերը:

— Այժմ,— ասաց նա հրամայական,— առաջացեք, խնդրում եմ: Հաջորդաբար, առանց հրմշտողի:

Հաջորդաբար, առանց հրմշտոցի՝ երկվորյակները առաջացան: Սկզբում երկու տղամարդ, ապա մի կին, այնուհետև մեկ այլ տղամարդ, ապա երեք կին, հետո...

Վայրենին կանգնած նայում էր: «Օ՛, չքնաղ նոր աշխարհ, օ՛, չքնաղ նոր աշխարհ...»: Նրա գլխում զրնգուն բառերն ասես փոխել էին իրենց երանգը: Դրանք ծաղրում էին իրեն իր դժբախտության ու խղճմտանքի միջից, ծանակում էին որչափ սոսկալի լափիշ ծաղրով: Դիվաբար ծիծաղելով՝ դրանք հաստատում էին ստոր գաղջը, մղձավանջի՝ սրտխառնոցի աստիճան զազրակերպությունը: Այժմ հանկարծ դրանք փողահարում էին՝ զենքի կոչելով: «Օ՛, չքնաղ նոր աշխարհ»: Միրանդան հայտարարում էր գեղեցկության հնարավորության, նույնիսկ մղձավանջը հիանալի ու վեհ որևէ բանի փոխակերպելու հնարավորության մասին: «Օ՛, չքնաղ նոր աշխարհ»: Դա մարտահրավեր էր, հրահանգ:

— Առանց հրմշտոցի, այդտե՛ղ,— գոչեց ենթագանձապետի օգնականը զայրույթով: Նա շրխկոցով փակեց արկղիկի կափարիչը:— Ես չեմ շարունակի, քանի դեռ իրարանցում կա:

Դելտաները մոթմոթացին իրար մեջ, փոքր-ինչ քաշքշեցին միմյանց, ապա հանդարտվեցին: Սպառնալիքն արդյունավետ էր: Սոմազրկում. ինչպիսի՞ զարիուրելի միտք:

— Սա ուրիշ բան,— ասաց երիտասարդն ու կրկին բացեց արկղիկը:

Լինդան ստրկացել էր, Լինդան մեռած էր, մյուսները պետք է ապրեն ազատ, իսկ աշխարհը պիտի գեղեցկանա: Հատուցում, պարտք: Եվ հանկարծ Վայրենին միանգամայն պարզորոշ հասկացավ, թե ինչ

պետք է անի. ասես պատուհանի փեղկերը բացվեցին,
վարագույրը հետ քաշվեց:

— Հաջորդը,— ինչեց ենթագանձապետի օգնակա-
նի ծայնը:

Խակի հագած մեկ ուրիշ կին առաջ եկավ:

— Դադարեցրեք,— բացականչեց Վայրենին
բարձր ու ինչեղ ծայնով:— Դադարեցրեք:

Նա իրմշտոցով բացեց ճանապարհն ու հասավ
սեղանին. դելտաներն ապշահար նրան էին նայում:

— Ֆո՞րդ իմ,— արտաքերեց ենթագանձապետի
օգնականը ցածրաշունչ:— Սա Վայրենին է:— Նա մի
պահ սարսուաց:

— Լսեք, աղաջում եմ ձեզ,— գոչեց Վայրենին ջեր-
մեռանդորեն:— Ունկնդրեք ինձ...⁷⁸— Նա նախկինում
երբեք հրապարակավ չէր խոսել և դժվարանում էր
արտահայտել իր ասելիքը:— Մի ընդունեք այդ զգվե-
լի հարը: Դա թույն է, թույն:

— Օհն, պարոն Վայրենի, — ասաց ենթագանձա-
պետի օգնականը՝ հաճոյաբար ժպտալով:— Թույլ
կտա՞ք...

— Թույն ինչպես մարմնի, այնպես էլ հոգու համար:

— Այո՛, բայց թույլ տվեք շարունակել բաշխումը,
լավ: Չէ՞ որ Դուք խելացի տղա եք:— Այնպիսի զգու-
շավոր մեղմությամբ, որով իր վտանգավորությամբ
հայտնի կենդանուն կշոյեն, նա դիպավ Վայրենու
ձեռքին:— Թույլ տվեք միայն...

— Երբեք,— բացականչեց Վայրենին:

— Բայց, լսեք, բարեկամս...

— Դեն նետեք ամբողջը, այդ սարսափելի թույնը:

⁷⁸ Հերոսը մեջբերում է Մարկոս Անտոնիոսի խոսքերն՝ ուղղված ժողովրդին՝ «Հռոմեացիներ, հայրենակիցներ և բարեկամներ, ունկնդրեք ինձ» (Վ. Շեքսպիր, Հովհան Կեսար, արարված 3, տեսարան 2):

«Դեն նետեք ամբողջը» արտահայտությունը ճեղքեց դելտաների գիտակցությունը պարուրող թերհասկացման շերտերը: Զայրացկոտ մոթմոթոց բարձրացավ ամբոխից:

— Ես այստեղ եմ՝ ծեզ ազատագրելու համար,— ասաց Վայրենին՝ դառնալով դեպի երկվորյակները:— Ես այստեղ եմ...

Ենթագանձապետի օգնականն այլս չէր լսում. Նա աննկատ դուրս էր եկել նախարահից և հեռախոսային գրքում համար էր փնտրում:

— Ո՞չ իր բնակարանում է,— ամփոփեց Բեռնարդը,— ո՞չ իմ բնակարանում, ո՞չ էլ քո: Աֆրոդիտեում չի գնացել, Կենտրոնում և ուսումնարանում չի հայտնվել: Որտեղ կարող է լինել:

Հելմհոլցը թոթվեց ուսերը: Նրանք տուն էին վերադարձել աշխատանքից՝ ակնկալելով գտնել Վայրենուն սովորական հանդիպման վայրերից որևէ մեկում իրենց սպասելիս, սակայն երիտասարդից հետք անգամ չկար: Դա անպատճախանատվություն էր, քանզի որոշել էին Բիարից մեկնել Հելմհոլցի չորստեղանի սպորտային ուղղաթիռով: Նրանք կուշանային ճաշից, եթե Վայրենին շուտով չհայտնվեր:

— Արի՛ ևս հինգ րոպե սպասենք,— ասաց Հելմհոլցը:— Եթե նա չհայտնվի, ապա մենք...

Հեռախոսագանգն ընդհատեց նրան: Նա բարձրացրեց լսափողը:

— Ալ՛: Լսում եմ:— Ապա տևական լուրջունից հետո բացականչեց,— Ֆորդն իր ֆլիվերում: Հիմա գալիս եմ:

— Ի՞նչ է եղել,— հարցրեց Բեռնարդը:

— Փարք Լեյն հիվանդանոցի ծանոթներիցս մեկն էր,— ասաց Հելմհոլցը:— Վայրենին այստեղ է: Կար-

ծես թե խելագարվել է: Համենայն դեպս իրատապ է:
Գալիս ես հետս:

Երկուսով շտապեցին դեպի վերելակը:

— Մի՞թե ծեզ դուք է գալիս ստրկությունը,— ասում
էր Վայրենին, երբ նրանք մտան հիվանդանոց: Նրա
դեմքը շառագունած էր, աչքերը վառվում էին խան-
դավառությունից ու զայրութից:— Մի՞թե ծեզ դուք
է գալիս մանկիկ լինելը: Այո՛, մանկիկ: Տղտղան ու
փսլնքոտ,— հավելեց նա նրանց անասնական հի-
մարությունից վիրավորանքներ նետելու աստիճան
դուրս գալով ափերից. նրանց փրկելու էր
եկել: Կշտամբանքները բախվեցին թանձր հիմարու-
թյան խեցուն. բութ ու մռայլ վրդովմունքի դատարկ
հայացքով նրանք շարունակում էին նայել Վայրե-
նուն:— Այո՛, փսլնքո՛տ,— նա բղավեց ցասումով: Վիշտ
ու խղճմտանք, կարեկցանք ու պարտք. ամեն բան
արդեն մոռացված էր. թերմարդկային այդ հրեշների
նկատմամբ ուժգին անհաղթահարելի ատելությունը
կլանել էր ամենը:— Մի՞թե չեք ուզում լինել ազատ,
լինել մարդ: Չեք հասկանում արդյոք՝ ինչ ասել է ազա-
տություն, մարդկություն:— Ցասումը նրան առանձ-
նահատուկ պերճախոսություն էր հաղորդել. բառերն
ակամա դուրս էին հորդում:— Ո՞չ,— նա կրկնեց հար-
ցը, սակայն վերջինս անպատճախան մնաց:— Շատ
բարի, — շարունակեց նա մռայլությամբ:— Ես կսովո-
րեցնեմ ծեզ, կստիպեմ ազատ լինել՝ անկախ նրանից՝
ուզում եք, թե ոչ:— Եվ բացելով դեպի հիվանդանոցի
բակ նայող պատուհանը՝ սկսեց դուրս նետել դեղա-
հաբերի փոքրիկ տուփերը:

Մի պահ խակի գույն հագած ամբոխը լուռ էր՝ ապուշ
կտրած ու սարսափած այս վայրագ սրբապղծության
տեսարանից:

— Նա խելագարվել է, — շնչաց Բեռնարդը՝ աչքերը լայն բացած: — Նրանք կսպանեն նրան: Նրանք... — Խառնամբոխից անզուսապ աղաղակ բարձրացավ, շարժման ալիքը սպառնալից ուղղվեց դեպի Վայրենին: — Ֆորդը նրան օգնական, — ասաց Բեռնարդն ու հայացքը շրջեց:

— Ֆորդն օգնում է նրան, ով ինքն իրեն է օգնում⁷⁹: — Եվ ծիծաղելով, միանգամայն բարձր տրամադրությամբ, Հելմիոլց Ուոթսընը մխրճվեց ամբոխի մեջ:

— Ազատ, ազատ, — գոչում էր Վայրենին և մի ձեռքով շարունակում դուրս նետել սոման, մինչդեռ մյուսով հարվածում էր իր վրա հարձակվող անզանազանելի դեմքերին: — Ազատ: — Եվ հանկարծ կողքին հայտնվեց Հելմիոլցը («հին ու բարի Հելմիոլց»), որը ևս մի կողմից բռունցքներով էր հարվածում, մյուս կողմից, հարմար պահ գտնելով, պատուհանից դուրս էր նետում սոման («Վերջապես մարդ»): — Այո՛, մարդիկ, մարդիկ, — վերջապես ամբողջ սոման դուրս թափվեց: Նա բարձրացրեց արկողիկը և ի ցուց դրեց վերջինիս սև դատարկությունը: — Դուք ազատ եք:

Դելտաները ոռնալով կրկնակի ցասումով լցվեցին: Պայքարից անմասն մնացած Բեռնարդը վարանում էր:

— Նրանց վերջը եկել է, — բարձրածայն մտածեց նա և հանկարծական մղումով առաջ նետվեց նրանց օգնելու, սակայն մտափոխվեց ու կանգ առավ, ապա ամաչելով դարձյալ առաջ քայլեց, դարձյալ մտափոխ-

⁷⁹ «Աստված օգնում է նրանց, ովքեր իրենք իրենց են օգնում» արտահայտությունը սխալմամբ վերագրում են Աստվածաշնչին, սակայն այն ի բնե հակասում է քրիստոնեական ուսմունքին: Արտահայտությունը ծնունդ է առել Անտիկ Հունաստանում, հանդիպում է Եզոպոսի առակներում և հունական որոշ ողբերգություններում: Այն հաճախակի կիրառում էր ԱՄՆ նախահայրենից Բենջամին Ֆրանկլինը (1706–1790 թթ.):

վեց և նվաստացուցիչ անորոշության տառապանքով մնաց տեղում կանգնած (մտածելով, որ նրանց կսպանեն, եթե ինքն օգնության չհասնի, և որ իրեն նույնպես կսպանեն, եթե անի դա), երբ (Փառք Ֆորդին), կլորաչք ու խոզամոռութ, իրենց գազադիմակներով ներս խուժեցին ոստիկանները:

Բեռնարդը վազեց նրանց ընդառաջ: Թափահարեց ձեռքերը. նա ևս ինչ-որ բան էր անում, շատ կարևոր գործ:

— Օգնություն,— բղավեց մի քանի անգամ ավելի ու ավելի բարձր ծայնով՝ ինքն իր համար օգնելու պատրանք ստեղծելով:— Օգնություն: Օգնություն: Օգնություն:

Ոստիկանները մի կողմ իրեցին նրան, որպեսզի գործի անցնեն: Նրանցից երեքը՝ զինված ցողիչ սարքերով, սոմայի գոլորշու ամպեր դուրս փչեցին: Եվս երկուսը զբաղված էին շարժական սինթետիկ երաժշտաարկողի տեղադրմամբ: Ուժեղ անզգայացուցիչներով լիցքավորված ջրային ատրճանակները ձեռքներին՝ ևս չորսը մխրճվեցին ամբոխի մեջ և սկսեցին հետևողականորեն, շիթ առ շիթ տապալել ամենից կատաղի մարտնչողներին:

— Շուտ, շուտ,— ճշում էր Բեռնարդը:— Նրանց կսպանեն, շտապե՞ք: Նրանց... Օ՛հ:— Նյարդայնանալով նրա ճղճղոցից՝ ոստիկաններից մեկը կրակեց նրա վրա իր ջրային ատրճանակով: Բեռնարդը մեկերկու վայրկյան մնաց կանգնած՝ ճոճվելով անհաստատ ոտքերի վրա, որոնք, ասես, հետզհետե զրկվեցին ոսկրերից, ջլերից, մկաններից՝ վերածվելով թանձր դոնդողի և, ի վերջո, հեղուկի. նա տապալվեց հատակին:

Սինթետիկ երաժշտաարկողից Զայնը սկսեց խոսել: Բանականության Զայնը, Բարյացակամության Զայ-

Նը: Զայնագրությունը սկսեց ապապարուրվել՝ ինչեց-նելով «Հակաապստամբական ճառ համար Երկուսը» (միջին ուժգնությամբ):

— Բարեկամներ, բարեկամներ,— անտեսանելի սրտի ուղիղ խորքից խոսեց Զայն այնպիսի սրտաշարժ, այնպիսի անսահման քնքուշ նախատինքով, որ նույնիսկ ոստիկանների աչքերն իրենց գազադիմակների ներքո արցունքով մշուշվեցին,— ինչ իմաստ ունի այս ամենը: Ինչո՞ւ պարզապես Երջանիկ ու բարի,— կրկնեց Զայնը:— Խաղաղության մեջ, խաղաղության:— Այն դողաց, վերածվեց շշուկի և վայրկենապես մարեց:— Օ՛, ես ուզո՞ւմ եմ, որ դուք Երջանիկ լինեք,— դարձյալ սկսեց այն կարոտակեզ անկեղծությամբ:— Ես այնպես եմ ուզում, որ դուք բարի լինեք: Խնդրում եմ, բարի՝ եղեք ու...

Երկու րոպեից Զայնն ու սոմայի գոլորշին իրենց պտուղը տվեցին: Արտասվախառը՝ դելտաները սկսեցին համբուրել ու գրկել միմյանց. տասը-տասնիինգ Երկվորյակ՝ միաժամանակ մեկ ընդհանուր գրկախառնությամբ: Նույնիսկ Հելմհոլցն ու Վայրենին էին գրեթե պատրաստ արտասվելու: Գանձարանից բերվեց սոմայի թարմ չափաբաժինը, արագ կարգով կազմակերպվեց նոր բաշխումը, և Զայնի հյութալիորեն կաթոգին, բարիտոնային հրաժեշտի ներքո Երկվորյակները ցրվեցին՝ սրտակեղեք հեկեկալով:

— Հաջողություն, իմ թանկագին, թանկագին բարեկամներ, Ֆորդը ձեզ հետ: Հաջողություն, իմ թանկագին, թանկագին...

Վերջին դելտայի հեռանալուց հետո ոստիկանն անջատեց ձայնագրությունը: Հրեշտակային Զայնը լոեց:

— Կհետևե՞ք մեզ ինքնակամ,— հարցրեց սերժանտը,— թե՞ պետք է անզգայացնել:— Նա սպառնալիքով ցուց տվեց իր ջրային ատրճանակը:

— Օ՛, մենք ինքնակամ կգանք,— պատասխանեց Վայրենին՝ մերթընդմերթ դիաչելով պատոված շրթունքին, ճանկուտված պարանոցին և կծած ձախ ձեռքին:

Շարունակելով թաշկինակը պահել արյունահոսող քթին՝ Հելմիոլցը համաձայնությամբ գլխով արեց:

Արթնանալով ու վերականգնելով ոտքերի շարժունակությունը՝ Բեռնարդը հարմար պահ ընտրեց ինարավորինս աննկատ ուղղվելու դեպի դուռը:

— Հեյ, դու, — կանչեց սերժանտը, և գազադիմակով ոստիկաններից մեկը շտապեց դեպի նա ու ձեռքը դրեց երիտասարդի ուսին:

Բեռնարդը շրջվեց վրուվված անմեղության արտահայտությամբ: Փախչել: Նրա մտքով իսկ չէր անցնում:

— Բայց, գրողը տանի, ինչ եք դուք ուզում ինձնից,— ասաց նա սերժանտին:— Իսկապես չեմ հականում:

— Դուք ձերբակալվածների ընկերն եք, այնպես չէ:

— Դեմ...— արտաքերեց Բեռնարդն ու վարանեց: Ո՞չ, նա իսկապես չէր կարող հերքել փաստը:— Իսկ ինչ կա դրա մեջ:

— Ուրեմն հետևե՞ք մեզ,— ասաց սերժանտն ու քայլեց առջևից դեպի դուռն ու իրենց սպառող ոստիկանական մեքենան:

Գլուխ տասնվեցերորդ

Սենյակը, դեպի ուր ուղեկցեց նրանց դռնապանը,
Վերահսկիչի աշխատասենյակն էր:

— Նորին ֆորդությունն ուր որ է կիշնի:— Գամմա
ավագ սպասավորը նրանց մենակ թողեց:

Հելմիոլցը բարձրածայն ծիծաղեց:

— Սա ավելի շուտ կոֆեինի լուծույթի խնջույք է
հիշեցնում, քան դատ,— ասաց նա և ընկավ ամենից
շքեղ պնևմատիկ բազկաթոռին:— Քիթդ մի՛ կախիր,
Բեռնարդ,— հավելեց նա, երբ հայացքն ընկավ ըն-
կերոց կանաչած դժբախտ դեմքին: Բայց Բեռնարդը
շարունակ մռայլ էր, առանց պատասխանելու, նույ-
նիսկ առանց նայելու Հելմիոլցին, նա գնաց ու նստեց
սենյակի ամենաանհարմարավետ աթոռին՝ թաքուն
հույսով, որ դրանով ինչ—որ կերպ կնվազեցնի բարձ-
րագույն իշխանության ցասումը:

Վայրենին, մինչդեռ, անհանգիստ թափառում էր
սենյակով մեկ՝ աղոտ, հպանցիկ հետաքրքրությամբ
զննելով գրադարակի գրքերը, ծայնագրություննե-
րի գլանակներն ու ընթերցամեքենայի կոճերն իրենց
համարակալված դարակներում: Սեղանի վրա՝ պա-
տուիհանի լույսի ներքո, փափուկ, սև, կեղծ կաշվե
կազմով հաստափոր գիրք էր դրված՝ վրան մեծ ոս-
կեգույն Տ դրոշմով: Նա ձեռքը վերցրեց այն ու բա-
ցեց: «ԻՄ ԿՅԱՆՔՆ ՈՒ ԳՈՐԾՔԸ. ՏԵՐ ՖՈՐԴ»: Գիրքը
հրատարակվել էր Դեթրոյթում⁸⁰ Ֆորդագիտության

⁸⁰ ԱՄՆ Միջիգան նահանգի ամենախոշոր քաղաքում՝ Դեթ-
րոյթում է հիմնադրվել Հենրի Ֆորդի ավտոմեքենաշինության
գործարանը 1903 թ.:

զարգացման կազմակերպության կողմից: Նա սկսեց թերթել գիրքն առանց ակնհայտ հետաքրքրության, մի նախադասություն այստեղ, մի պարբերություն այնտեղ, և եկավ այն եզրակացության, որ գիրքն անհետաքրքիր է, այդժամ դուռը բացվեց, և Արևմտյան Եվրոպայի տարածքային Վերահսկիչը աշխույժ քայլերով ներս մտավ սենյակ:

Մուսթաֆա Մոնդը ձեռքսեղմումով ողջունեց Երեքին էլ, սակայն խոսքն ուղղեց Վայրենուն:

— Այսպիսով, պարո՞ն Վայրենի, դուք այնքան էլ չեք հավանել քաղաքակրթությունը:

Վայրենին նայեց նրան: Նա պատրաստ էր ստելու, վիճաբանելու, մռայլորեն անպատասխան թողնելու ցանկացած հարց, սակայն, համոզվելով Վերահսկիչի բարեմտության մեջ, որոշեց ճշմարտությունն ասել՝ առանց այս ու այն կողմ ընկնելու:

— Ո՞չ:— Նա տարուբերեց գլուխը:

Բեռնարդը քարացավ ու սարսափահար նայեց: Ինչ կմտածեր Վերահսկիչը: Կրել մի մարդու ընկերոջ պիտակ, ով ասում է, որ իրեն դուր չի գալիս քաղաքակրթությունը (ասում է դա բացահայտ և հմ. Վերահսկիչին), սոսկալի էր:

— Բայց, Զո՞ն,— սկսեց նա, սակայն Մուսթաֆա Մոնդի հայացքը սաստեց նրան:

— Իհարկե, — շարունակեց խոստովանել Վայրենին, — բացառությամբ որոշ լավ բաների: Երաժշտության, օրինակ:

— Երբեմն հազարավոր զրնգուն գործիքներ բզզում են ականջներում, իսկ երբեմն էլ՝ ձայները⁸¹...

Վայրենու դեմքը լուսավորվեց անակնկալ հաճույքից:

⁸¹ Վ. Շեքսպիր, Փոթորիկ, արարված 3, տեսարան 2:

— Դուք նույնապես կարդացել եք այն,— հարցրեց նա:— Ես կարծում էի, թե ոչ ոք չգիտի այդ գրքի մասին այստեղ՝ Անգլիայում:

— Շատ քչերը: Ես նրանցից մեկն եմ: Այն, հասկանում եք, արգելված է: Բայց քանի որ ես եմ այստեղ օրենքներ սահմանում, ես էլ կարող եմ խախտել դրանք: Եվ անպատիժ մնալ, պարո՞ն Մարքս,— հավելեց նա՝ շրջվելով դեպի Բեռնարդը,— ի տարբերություն Ձեզ:

Բեռնարդը սուզվեց Էլ ավելի անհույս տառապանքի մեջ:

— Բայց ինչո՞ւ է այն արգելված,— հարցրեց Վայրենին: Շեքսպիր կարդացած մարդու հետ հանդիպելու հուզմունքն ակնթարթորեն մոռացնել տվեց մնացած ամեն բան:

Վերահսկիչը ուսերը թոթվեց:

— Այն իին է, ահա հիմնական պատճառը: Մենք այստեղ իին բաներ չենք օգտագործում:

— Նույնիսկ երբ դրանք գեղեցիկ են:

— Հատկապես երբ դրանք գեղեցիկ են: Գեղեցկությունը գայթակղիչ է, և մենք չենք ուզում, որ մարդիկ գայթակղվեն հնություններով: Մենք ցանկանում ենք, որ նրանց նոր բաները դուր գան:

— Բայց նորերն այնքան տիսմար ու ահավոր են: Այդ պիեսները, որտեղ բացի թռչող ուղղաթիռներից ոչինչ չկա, և զգում ես, ինչպես են մարդիկ համբուրվում:— Նա ծամածուց դեմքը:— «Այժե՞ր, կապիկներ»⁸²:— Միայն Օթելլոյի բառերով նա կարողացավ հավուր պատշաճի արտահայտել իր արհամարհանքն ու ատելությունը:

— Համենայն դեպս, լավ ընտանի կենդանիներ են,— մոթմոթաց Վերահսկիչն իմիջիայլոց:

⁸² Վ. Շեքսպիր, Օթելլո, արարված 4, տեսարան 1:

— Ինչո՞ւ նրանց թույլ չեք տալիս դրա փոխարեն «Օթելլո» նայել:

— Ես ասացի արդեն, այն իին է: Բացի այդ՝ նրանք ի գորու չեն այն հասկանալու:

Այն, այդ մեկը ճշմարիտ է: Նա իիշեց, թե ինչպես էր Հելմիոլցը ծիծաղում «Ռոմեո և Ջուլիետ»-ը լսելիս: Ռոպեական դադարից հետո նա ասաց.

— Լավ, այդ դեպքում «Օթելլո»-ի նման որևէ նոր բան, որը նրանք ի գորու կլինեն հասկանալու:

— Ահա թե ինչ ենք մենք ուզում գրել,— ասաց Հելմիոլցը՝ կոտրելով տևական լրությունը:

— Եվ որը երբեք չեք գրի,— ասաց Վերահսկիչը:— Քանզի եթե այն իսկապես նման լինի «Օթելլո»-ին, ապա ոչ ոք չի հասկանա՝ որքան էլ որ նոր լինի: Եվ եթե նոր լինի, ապա, ամենայն հավանականությամբ, չի կարող «Օթելլո»-ին նման լինել:

— Ինչո՞ւ ոչ:

— Այն, ինչո՞ւ ոչ,— կրկնեց Հելմիոլցը: Նա ևս մոռանում էր իրավիճակի տիաճ իսկությունը: Վատ կանխազգացումից ու տագնապից կանաչած՝ միայն Բեռնարդն էր իիշում վերջինիս մասին, մյուսներն անտեսում էին այն:— Ինչո՞ւ ոչ:

— Որովհետև մեր աշխարհն ու Օթելլոյի աշխարհը նույնը չեն: Առանց պողպատի հնարավոր չէ ավտոմեքենա սարքել, նմանապես ողբերգությունը ենթադրում է հասարակական անկայունություն: Աշխարհն այժմ կայուն է: Մարդիկ երջանիկ են, նրանք ստանում են այն ամենը, ինչ ուզում են, և երբեք չեն ուզում այն, ինչ չեն կարող ստանալ: Նրանք բարեկեցիկ ու ապահով կյանք ունեն, երբեք չեն հիվանդանում, չեն վախենում մահից, ապրում են կոքից ու ծերությունից անտեղյակ երանության մեջ, չարչարանքների չեն ենթարկվում մոր ու հոր կողմից, չու-

Նեն կանայք կամ երեխաներ կամ սիրուհիներ, որոնց հետ ամուր հուզական կապով կապված լինեն, նրանք այնպես են դաստիարակված, որ գործնականում չեն կարող դաստիարակությամբ նախատեսվածից բացի այլ վարքագիծ դրսնորել: Եվ եթե որևէ բան այնպես չգնա, մշտապես կա սոման: Ինչը Դուք, պարո՞ն Վայրենի, այսօր պատուհանից դուրս շպրտեցիք հանուն ազատության: Ազատության:— Նա ծիծաղեց:— Ակնկալելով, որ դելտաները կիասկանան, թե ինչ է ազատությունը: Եվ այժմ էլ ակնկալելով, որ կիասկանան «Օթելլո»-ն: Իմ խելոք տղա:

Վայրենին որոշ ժամանակ լուռ էր:

— Միևնույնն է,— պնդեց նա համառորեն:— «Օթելլո»-ն լավն է, «Օթելլո»-ն ավելի լավն է, բան այդ զգայաֆիլմերը:

— Իհարկե, ավելի լավն է,— համաձայնեց Վերահսկիչը:— Բայց դա այն գինն է, որը մենք ստիպած ենք վճարել կայունության համար: Պետք էր ընտրություն անել երջանկության և, ինչպես ժամանակին ասում էին, բարձր արվեստի միջև: Մենք զոհաբերեցինք վերջինս՝ փոխարինելով այն զգայաֆիլմերով ու հոտային երգեհոնով:

— Բայց դրանք ոչ մի իմաստ չեն պարունակում:

— Դրանց իմաստն իրենց գոյության մեջ է. դրանք հանդիսատեսի համար ընդունելի բազմաթիվ զգացողություններ են պարունակում:

— Բայց դրանք հիմարի պատմած հեքիաթներ են⁸³:

Վերահսկիչը ծիծաղեց:

— Դուք այնքան էլ քաղաքավարի չեք Ձեր ընկերոջ՝ պարոն Ռութսընի նկատմամբ: Մեր ամենաականավոր հուզական ինժեներներից մեկը...

⁸³ Հերոսը մեջբերում է Մակբեթի խոսքերը. «Մի հեքիաթ է նա, հիմարի պատմած, լցված շառաչով և կատաղությամբ, առանց իմաստի» (Վ. Շեքսպիր, Մակբեթ, արարված 5, տեսարան 5):

— Բայց նա իրավացի է, — ասաց Հելմհոլցը մռայլ-վելով: — Դրանք իսկապես հիմարություններ են: Գրել առանց ասելիքի...

— Միանշանակ: Բայց դա ահոելի հնարագիտություն է պահանջում: Դուք ֆլիվեր եք պատրաստում՝ հնարավորինս քիչ պողպատից, արվեստի գործեր՝ մաքուր զգացողություններից բացի ուրիշ ոչնչից:

Վայրենին տարութերեց գլուխը:

— Այդ ամենն ինձ պարզապես սոսկալի է թվում:

— Իհարկե կթվա: Իրական երջանկությունը մշտապես ավելի խղճուկ տեսք ունի դժբախտության գերփոխիատուցման հետ համեմատած: Եվ, իհարկե, կայունությունն, ի տարբերություն անկայունության, այնքան էլ տպավորիչ չէ: Եվ գոհունակությունը չունի դժբախտության դեմ մարտնչելու հմայքը, գայթակղության դեմ պայքարելու գրավչությունը և կրքի կամ կասկածի պատճառով ճակատագրական կործանարությունը: Երջանկությունը երբեք վեհ չի լինում:

— Միգուցե, — ասաց Վայրենին լռությունից հետո: — Բայց կարիք կա՞, որ այն այդշափ վատը լինի, որչափ ծեր երկվորյակներն են: — Նա ծեռքը դեպի աչքերը տարավ՝ ասես փորձելով սրբել հիշողության մեջ դաշված պատկերները՝ միանման գաճաճների շարքը՝ խմբված աշխատանքային սեղանների շուրջը, Բրենթֆորդի միագիծ կայարանի մուտքի մոտ հերթ կանգնած երկվորյակների հոտը, մարդկային ճիճունները, որոնք զեռում էին Լինդայի մահվան մահճի մոտ, իր այսօրվա ախոյանների անվերջ կրկնվող դեմքերը: Նա նայեց իր վիրակապած ծեռքին ու սարսուց: — Սոսկալի է:

— Բայց որչափ օգտաբեր: Տեսնում եմ՝ Դուք չեք հավանել մեր Բոկանովսկու խմբերը, բայց, հավաստիացնում եմ Ձեզ, դրանք այն հիմքն են, որի վրա

կառուցված է ամեն ինչ: Դրանք գիրոսկոպներ⁸⁴ են, որոնք կայունացնում են հրթիռանավերի անշեղ ուղին:— Թավ ծայնը հուզիչ թրթոաց, ձեռքը տպավորիչ ժեստով բովանդակեց անկոտրում մեքենայի ողջ տարածությունն ու շարժման ընթացքը: Մուսթաֆա Մոնդի հոետորությունը գոեթե սինթետիկ մակարդակի էր հասնում:

— Հետաքրքիր է,— ասաց Վայրենին,— ինչի համար եք նրանց առհասարակ ստեղծում, եթե, որքանով հասկանում եմ, ինչ ասես կարող եք ստանալ ձեր այդ անոթներից: Ինչո՞ւ բոլորին ալֆա-պլուս-պլուս չեք ստեղծում, եթե ունակ եք:

Մուսթաֆա Մոնդը ծիծաղեց:

— Որովհետև չենք ցանկանում սեփական ոտքի տակ փորել,— պատասխանեց նա:— Մեր հավատամքը երջանկությունն ու կայունությունն է: Ալֆաների հասարակությունը չէր կարող առանց անկայունության ու դժբախտության գոյատել: Հապա պատկերացրեք գործարան, որի անձնակազմը ալֆաներ են, ասել է թե՝ առանձին, միաձին անհատականություններ՝ լավ ժառանգականությամբ և դաստիարակված այնպես, որ ունակ լինեն (չափի մեջ) ազատ ընտրություն անելու և պարտականություններ ստանձնելու: Հապա պատկերացրեք դա,— կրկնեց նա:

Վայրենին փորձեց պատկերացնել, սակայն ապարդյուն:

— Դա անհեթեթություն է: Որպես ալֆա անոթազատված, ալֆա դաստիարակված մարդը կխելա-

⁸⁴ Տարածության մեջ պտտման առանցքի ուղղությունը պահպանելու հատկությամբ օժտված պինդ մարմին: Գիրոսկոպի օրինակ է Երկիր մոլորակը: Գիրոսկոպի վերոնշյալ հատկությունն ընկած է գիրոսկոպային սարքերի հիմքում, վերջիններս օգտագործվում են մի շարք ոլորտներում, այդ թվում նաև ինքնաթիռների, հրթիռների, նավերի շարժումներն ավտոմատ ղեկավարող սարքերում:

գարվեր, եթե ստիպված լիներ էպսիլոն կիսահիմարի գործն անել. կիսելագարվեր կամ կսկսեր շուրջբոլորն ավերածություն անել: Ալֆաները միանգամայն հանրօգուտ կարող են լինել, բայց միայն այն պայմանով, որ ալֆայի աշխատանք ստանձնեն: Միայն էպսիլոնից կարելի է նման զոհաբերություններ ակնկալել, և հենց այն պատճառով, որ իր համար դրանք ամենսին էլ զոհաբերություններ չեն, այլ նվազագույն դիմադրության շեմ: Նրա դաստիարակությունը ճանապարհ է հարթում, որի երկայնքով նա պետք է ընթանա: Նա չի կարող դիմադրել, նա ի սկզբանե դատապարտված է դրան: Նույնիսկ անոթազատվելուց հետո նա դեռ շարունակում է անոթում մնալ. մանկական ու սաղմնային վիճակի աներևույթ անոթում: Մեզնից յուրաքանչյուրն էլ, իհարկե, — շարունակեց խորհրդածել Վերահսկիչը, — ինչ-որ չափով անոթային կյանք է վարում: Բայց եթե մեզ բախստ է վիճակվում ալֆա լինելու, ապա մեր անոթները համեմատաբար ընդարձակ են, վիթխարի: Մենք կտառապեինք, անշուշտ, եթե բանտարկված լինեինք ավելի նեղ տարածության մեջ: Անկարելի է բարձր դասի շամպայնի սուրոգատը լցնել ցածր դասի շշերում: Սա ակնհայտ է տեսականորեն, սակայն ապացուցվել է նաև գործնականում: Դրա մասին են վկայում Կիպրոսի գիտափորձի արդյունքները:

— Ինչի՞ մասին է խոսքը, — հարցրեց Վայրենին:

Մուաթաֆա Մոնդը ժպտաց:

— Դն, Դուք կարող եք այն անոթների նեղացման գիտափորձ անվանել, եթե կամենաք: Այն սկսվեց ֆ.հ. 473 թվականին: Վերահսկիչները մարդաթափեցին Կիպրոս կղզին և վերաբնակեցրին այն քսաներկու հազար հատուկ պատրաստված ալֆաների խմբով: Գյուղատնտեսական և արտադրական ողջ անհրաժեշտ տեխնիկայով զինելուց հետո նրանց

ինքնավարություն տրվեց: Արդյունքն արդարացրեց տեսական բոլոր կանխատեսումները: Կղզին չաշխատեց ինչպես հարկն է. գործադուլներ սկսվեցին բոլոր գործարաններում, օրենքներն ի չիք դարձան, հրամաններին ոչ ոք չէր ենթարկվում, բոլոր նրանք, ովքեր նշանակվել էին ցածրակարգ աշխատանքի, ինչ ինարք ասես, որ չէին բանեցնում բարձրակարգ աշխատանք ստանձնելու համար, իսկ բարձրակարգ աշխատանք կատարողները հակահնարքներ էին գործի դնում ամեն գնով մնալու իրենց զբաղեցրած հաստիքին: Վեց տարի անց նրանք արդեն առաջնակարգ քաղաքացիական պատերազմ էին սկսել: Երբ քսաներկու հազարից տասնինը արդեն սպանվել էին, ողջ մնացածները միաձայն դիմեցին աշխարհի վերահսկիչներին, որպեսզի վերջիններս ղեկավարումը դարձյալ իրենց ձեռքը վերցնեն: Ինչն էլ նրանք արեցին: Ահա թե ինչ վախճան ունեցավ երկրի երեսին երբևէ գոյություն ունեցած՝ ալֆաների միակ հասրակությունը:

Վայրենին խոր հոգոց հանեց:

— Բարեկանոն բնակչությունը,— ասաց Մուսթաֆա Մոնդը,— սաոցալեոի օրինակով է կառուցված. ուր իններորդը՝ ջրի տակ, մեկ իններորդը՝ ջրի երեսին:

— Եվ նրանք երջանիկ են ջրի տակ:

— Ավելի երջանիկ, քան ջրի երեսին գտնվողները: Ավելի երջանիկ, քան, օրինակ, ընկերդ:— Նա ցոյց տվեց Բեռնարդին:

— Չնայած այդ զզվելի գործին, որ նրանք են անում:

— Զզվելի: Նրանք այդ կարծիքին չեն: Հակառակը, նրանք սիրում են իրենց գործը: Այն դյուրին է, մանկականորեն պարզ: Ոչ մի լարվածություն գլխում կամ

մկաններում: Չափավոր և ուժասպառ չանող աշխատանքի յոթ ու կես ժամ, ապա սոմայի չափաբաժին և խաղեր, անսահմանափակ զուգավորումներ, զգայափիլմեր: Ել ինչի մասին կարելի է երազել: Ճիշտ է,— հավելեց Նա, — Նրանք կարող են ավելի քիչ աշխատանքային ժամեր խնդրել, և, իհարկե, մենք կարող ենք բավարարել այդ խնդրանքը: Տեխնիկապես միանգամայն պարզ բան է ցածր դասակարգերի աշխատանքային ժամերը մինչև օրական երեք-չորս ժամ կրճատելը: Բայց միթե Նրանք դրանից ավելի երջանիկ կզգան իրենց: Ո՞չ, չեն զգա: Այս առումով ևս գիտափորձ է անցկացվել մոտ մեկուկես դար առաջ: Ամբողջ Իռլանդիան անցավ չորսժամյա աշխատանքային ռեժիմին: Արդյունքում ինչ: Անհանգստություն և սոմայի սպառման մեծ աճ. միայն այդքանը: Այդ երեքուկես հավելյալ ժամը այնքան հեռու էին երջանկության աղբյուր լինելուց, որ մարդիկ ստիպված էին սոմա-արձակուրդի գնալ: Նորարարությունների գրասենյակը լի է աշխատանքի տնտեսման նախագծերով: Հազարավոր նախագծերով:— Մուսթաֆա Մոնդն առատություն ցույց տվող ժեստ արեց:— Եվ ինչո՞ւ դրանք կիրառություն չեն գտնում: Ի սեր աշխատավորների, իսկական դաժանություն կլիներ Նրանց հավելյալ ազատ ժամանակով տանջելը: Նույնը գյուղատնտեսության մեջ է: Մենք ցանկության դեպքում կարող ենք արհեստականորեն արտադրել սննդի յուրաքանչյուր պատարիկ: Բայց չենք անում: Մենք նախընտրում ենք, որ բնակչության մեկ երրորդը հողագործությամբ զբաղվի: Իրենց օգտի համար. քանզի հողից սնունդ ստանալն ավելի ժամանակատար է, քան գործարանում արտադրելը: Բացի այդ՝ մենք պետք է հոգանք կայունության մասին: Մենք չենք ուզում փոփոխություններ: Յուրաքանչյուր փոփոխու-

թյուն սպառնալիք է կայունության համար: Ահա ևս մեկ պատճառ, թե ինչու ենք նորարարությունների հանդեպ այդշափ զգուշավոր: Գիտական յուրաքանչյուր հայտնագործություն ի բնե կործանարար է, նույնիսկ ինքը՝ գիտությունն է երբեմն հնարավոր թշնամի համարվում: Այն, նույնիսկ գիտությունը:

Գիտություն: Վայրենին խոժոռվեց: Բառը նրան ծանոթ էր: Բայց թե ինչ էր այն նշանակում, չէր կարող ճշգրիտ ասել: Շեքսափիրն ու պուեբլոյի ծերունիները երբեք չէին հիշատակել դրա մասին, իսկ Լինդայից նա միայն անորոշ ակնարկներ էր հավաքել. գիտությունը մի բան է, որը թույլ է տալիս ուղղաթիռներ կառուցել, մի բան, որը ստիպում է ծիծաղել պուեբլոյի՝ Հացահատիկի պարերի վրա, մի բան, որը կանխում է կնճիռների առաջացումն ու ատամների թափվելը: Նա հուսահատ ջանք էր գործադրում Վերահսկիչին հասկանալու համար:

— Այն,— ասում էր Մուսթաֆա Մոնդը,— սա կայունության համար վճարվող ևս մեկ գին է: Միայն արվեստը չէ, որ անհամատեղելի է երջանկության հետ, գիտությունը ևս այդպիսին է: Գիտությունը վտանգավոր է, մենք հարկադրված ենք այն շղթայակապ ու դնչկալով պահել:

— Ի՞նչ,— զարմացավ Հելմիոլցը:— Բայց չէ որ մենք մշտապես ասում ենք, որ գիտությունն ամեն ինչ է: Դա քնուսուցողական ծեծված արտահայտություն է:

— Շաբաթական երեք անգամ տասներեքից տասնյոթ տարեկանում,— մեջ ընկավ Բեռնարդը:

— Եվ գիտության ամբողջ քարոզչությունը, որով մենք զբաղվում ենք ուսումնարանում:

— Այն, բայց ի՞նչ տեսակի գիտության,— հարցուեց Մուսթաֆա Մոնդը հեգնանքով:— Դուք գիտական դասընթաց չեք անցել, հետևաբար չեք կարող

դատել: Ժամանակին ես բավականին լավ ֆիզիկոս էի: Չափագանց լավ, այնքան լավ, որ հասկանում էի, որ մեր ամբողջ գիտությունը խոհարարական գիրք է՝ խոհարարության ուղղափառ տեսությամբ, որը ոչ ոք իրավունք չունի հարցականի տակ դնելու, և բաղադրատոմսերի ցանկ, որը միայն գլխավոր խոհարարի թույլտվությամբ կարելի է համալրել: Այժմ ես եմ գլխավոր խոհարարը: Բայց ժամանակին ես երիտասարդ, հետաքրքրասեր սկսնակ էի և ինքնուրույն սկսել էի մի քիչ խոհարարություն անել: Անուղղափառ, անօրինական խոհարարություն: Հստ էության, մի քիչ իսկական գիտությամբ զբաղվել:— Նա լրեց:

— Եվ ինչ պատահեց,— հարցրեց Հելմհոլց Ուոթսընը:

Վերահսկիչը հոգոց հանեց:

— Մոտավորապես այն, ինչ ձեզ է սպասվում, երիտասարդ պարոնայք: Ինձ քիչ մնաց կղզի ուղարկեին:

Այս բառերը Բեռնարդին դրդեցին կատաղի ու անպարկեշտ գործողության դիմելու:

— Ինձ կղզի՞ եք ուղարկելու:— Նա վեր ցատկեց տեղից, վազեց սենյակի երկայնքով և ծամածովելով կանգնեց Վերահսկիչի առջև:— Դուք չեք կարող ինձ աքսորել: Ես ոչինչ չեմ արել: Այդ նրանք էին: Երդվում եմ, նրանք:— Նա մեղադրաբար մատնացուց արեց Հելմհոլցին ու Վայրենուն:— Օ՛հ, խնդրում եմ, ինձ իսլանդիա մի՛ ուղարկեք: Երդվում եմ, կանեմ այն, ինչ պարտավոր եմ անել: Ինձ ևս մեկ հնարավորություն տվեք: Խնդրում եմ, ինձ ևս մեկ հնարավորություն տվեք:— Արցունքները սկսեցին հոսել:— Ասում եմ Ձեզ, դա նրանց մեղքն է,— նա հեկեկում էր:— Միայն ոչ իսլանդիա: Օ՛հ, խնդրում եմ, Ձերդ ֆորդություն, խնդրում եմ:— Եվ հանկարծահաս նվաստացմամբ նա շտապեց ծնկի իշնել Վերահսկիչի առջև: Մուսթա-

ֆա Մինդը փորձեց նրան ստիպել, որ կանգնի, բայց Բեռնարդը համառ էր իր ստորաքարշության մեջ, բառերի հոսքն անսպառ դուրս էր հորդում: Ի վերջո Վերահսկիչը ստիպված եղավ կանչել իր չորրորդ քարտուղարին:

— Երեք հոգի կանչեք,— հրամայեց նա,— և ննջարան տարեք պարոն Մարքսին: Մի լավ սոմայի գոլորշի՝ տվեք, պառկեցրեք և թողեք հանգստանա:

Չորրորդ քարտուղարը դուրս եկավ և վերադարձավ կանաչ համազգեստով երեք սպասավորների հետ: Շարունակ բղավող ու հեկեկացող Բեռնարդին դուրս տարան:

— Մարդ իրեն վտանգելուց առաջ պետք է փոքրինչ մտածի,— ասաց Վերահսկիչը, երբ դուռը փակվեց:— Մինչդեռ, եթե նա նվազագույն գիտակցություն ունենար, կիասկանար, որ իր պատիժը իրականում պարգև է: Նա կղզի է ուղարկվում: Դա նշանակում է, որ ուղարկվում է մի վայր, որտեղ կիանդիպի աշխարհի տարբեր անկյուններից հավաքված տղամարդկանց ու կանանց ամենահետաքրքիր բույլին: Բոլոր նրանք, որոնք այս կամ այն պատճառով չափազանց ինքնագիտակից անհատականություններ են, որպեսզի համապատասխանեն համայնական կյանքին: Բոլոր նրանք, որոնց չի բավարարում ուղղափառությունը, որոնք անկախ, ինքնուրույն գաղափարներ ունեն: Յուրաքանչյուր ոք, ով այս աշխարհում ինչ-որ մեկն է: Ես գրեթե նախանձում եմ Ձեզ, պարոն Ուոթսըն:

Հելմիոլցը ծիծաղեց:

— Այդ դեպքում ինչո՞ւ ինքներդ կղզում չեք:

— Քանզի, ի վերջո, ես ընտրեցի սա՛,— պատասխանեց Վերահսկիչը:— Ինձ ընտրության առաջ կանգնեցրին՝ կամ ուղարկել կղզի, որտեղ ես կարող էի գուտ գիտությամբ զբաղվել, կամ Վերահսկիչների

խորհրդի մեջ ընդգրկել՝ ժամանակի ընթացքում Վերահսկիչի պաշտոն զբաղեցնելու հեռանկարով։ Ես ընտրեցի երկրորդը և թողեցի գիտությունը։— Կարճատև լրությունից հետո նա հավելեց։— Ժամանակ առ ժամանակ ես, թերևս, ափսոսում եմ դրա համար։ Երջանկությունը խստապահանջ տեր է. հատկապես այլոց երջանկությունը։ Կրկնակի խստապահանջ, քան ճշմարտությունը, եթե մարդ վարժված չէ այն աներկբայորեն ընդունելու։— Նա հոգոց հանեց, դարձյալ լոեց, ապա շարունակեց ավելի աշխույժ երանգով։— Դե ինչ, պարտքը մնում է պարտք։ Չի կարելի խորհրդակցել սեփական նախընտրության հետ։ Ինձ հետաքրքրում է ճշմարտությունը, ինձ գիտությունն է դուր գալիս։ Բայց ճշմարտությունը սպառնալիք է, գիտությունը՝ հասարակական վտանգ։ Այնչափ վտանգավոր, որչափ և բարեբեր։ Այն մեզ պատմության մեջ ամենահաստատուն հավասարակշռությունն է պարզեցել։ Չինաստանն անհուսալիորեն անապահով էր մեր համեմատ, նույնիսկ պարզունակ մայրիշխանությունները նույնչափ կայուն չէին, որչափ մենք ենք։ Շնորհիվ, կրկնում եմ, գիտության։ Բայց մենք չենք կարող թույլ տալ, որ գիտությունը չեղարկի սեփական բարեբերությունը։ Ահա թե ինչու ենք մենք այդպես խնամքով սահմանափակում հետազոտությունների շոշանակը, ահա թե ինչու քիչ մնաց ինձ կղզի ուղարկեին։ Մենք թույլ չենք տալիս, որ այն տվյալ պահի առաջնահերթ խնդիրներից բացի զբաղվի որևէ այլ բանով։ Մյուս բոլոր հարցադրումները ամենախստ կերպով դատապարտվում են։ Հետաքրքրական է, — շարունակեց նա կարճատև դադարից հետո, — կարդալ, թե ինչ էին մարդիկ գրում գիտական առաջադիմության մասին մեր Տեր Ֆորդի օրոք։ Նրանք, կարծես թե, պատկերացնում էին, որ գիտությունը, չնայած

ամեն ինչին, անխոչընդուռ զարգանալու է անվերջ: Գիտելիքը մեծագույն բարիքն էր, ճշմարտությունը՝ բարձրագույն արժեքը. մնացյալը երկրորդական էր և ստորադաս: Ճիշտ է, գաղափարները սկսել էին փոփոխվել նույնիսկ այն ժամանակ: Մեր Տեր Ֆորդն անձամբ մեծ գործ էր անում, որպեսզի ճշմարտությունից ու գեղեցկությունից շեշտը տեղափոխեր դեպի հարմարավետություն և երջանկություն: Զանգվածային արտադրությունն էր պահանջում այդ տեղափոխումը: Համընդհանուր երջանկությունը անիվներին ստիպում է անխափան պտտվել. ճշմարտությունն ու գեղեցկությունը՝ ոչ: Եվ, իհարկե, երբ էլ որ զանգվածները զավթում էին քաղաքական իշխանությունը, երջանկությունը և ոչ թե ճշմարտությունն ու գեղեցկությունն էին կարևորվում: Այնուամենայնիվ, չնայած ամեն ինչին, անսահմանափակ գիտական ուսումնասիրությունները դեռևս թույլատրվում էին: Մարդիկ դեռ շարունակում էին խոսել ճշմարտության ու գեղեցկության մասին, ասես դրանք գերագույն բարիքներն են: Ճիշտ մինչև իննամյա պատերազմը: Այն ստիպեց մարդկանց փոխել իրենց տեսակետը: Ո՞րն է ճշմարտության, գեղեցկության կամ գիտելիքի իմաստը, եթե շուրջբոլորդ սիբիրյան խոցի ռումբեր են ճարճատում: Ահա թե երբ սկսվեց գիտության վերահսկումը. Իննամյա պատերազմից հետո: Մարդիկ պատրաստ էին այդ ժամանակ նույնիսկ իրենց ախորժակը վերահսկելու: Ամեն ինչ՝ խաղաղ կյանքի համար: Վերահսկումը սկսվեց այդ պահից ի վեր: Ճշմարտության առումով դա այնքան էլ լավ չէր, իհարկե: Բայց այն շատ կարևոր էր երջանկության համար: Անկարելի է ոչնչի դիմաց ինչ-որ բան ունենալ: Երջանկության համար անհրաժեշտ էր վճարել: Դուք վճարում եք դրա համար, պարոն Ռութար, վճարում եք, քանզի Ձեզ

բախտ է վիճակվել չափից դուրս հետաքրքրություն ցուցաբերելու գեղեցկության նկատմամբ: Ես չափից դուրս հետաքրքրություն էի ցուցաբերում ճշմարտության նկատմամբ. ես ևս վճարել եմ:

— Բայց Դուք չեք գնացել կղզի,— ասաց Վայրենին՝ ընդհատելով տևական լրությունը:

Վերահսկիչը Ժպտաց:

— Ես հենց այդ կերպ եմ վճարել՝ ընտրելով երշանկությանը ծառայելը: Այլոց երջանկությանը, ո՞չ իմ: Բարեբախտություն է,— շարունակեց նա դադար տալուց հետո,— որ այսքան շատ կղզիներ կան աշխարհում: Չգիտեմ, թե ինչ էինք անելու առանց դրանց: Զեզ բոլորիդ մահախուց պիտի ուղարկեինք, երևի: Ի դեպ, պարո՞ն Ուոթսըն, Զեզ դո՞ւր է գալիս արևադարձային կլիման: Մարքիզյան կղզեխումբն, օրինակ, կամ Սամոան: Կամ ավելի խստաշունչ մի բան:

Հելմհոլցը վեր կացավ իր պնևմատիկ բազկաթորից:

— Ես կնախընտրեի միանգամայն վատ կլիմա,— պատասխանեց նա:— Ըստ իս, վատ եղանակի դեպքում ավելի լավ կարելի է գրել: Եթե շատ քամիներ ու փոթորիկներ լինեն, օրինակ...

Վերահսկիչը գլխով արեց՝ հավանություն տալով:

— Ինձ դուր է գալիս Զեր դիրքորոշումը, պարո՞ն Ուոթսըն: Իսկապես, շատ է դուր գալիս: Այնքան, որքան ի պաշտոնե ստիպված եմ անհավանության արժանացնել այն:— Նա Ժպտաց:— Ինչ կասեք Ֆոլքլենդյան կղզիների մասին:

— Այո՛, կարծում եմ, այն է, ինչ պետք է,— պատասխանեց Հելմհոլցը:— Իսկ այժմ, եթե դեմ չեք, գնամ տեսնեմ՝ ինչպես է իրեն զգում խեղճ Բեռնարդը:

Գլուխ տասնյոթերորդ

— Արվեստ, գիտություն. կարծես թե բավականաչափ թանկ գին եք վճարել երջանկության համար,— ասաց Վայրենին, երբ մնացին մենակ:— Ելի՞ ինչ-որ բան:

— Դե, կրոնը, իհարկե, — պատասխանեց Վերահսկիչը:— Աստված կոչվող մի բան կար այն ժամանակ, մինչև Իննամյա պատերազմը: Օ՛, մոռանում եմ, Դուք, կարծում եմ, Աստծու մասին ամեն ինչ գիտեք:

— Դե...— տատանվեց Վայրենին: Նա կցանկանար խոսել միայնության, գիշերվա, լուսնի գունատ լուսի ներքո ծգվող սարահարթի, անդունդի, դեպի ստվերոտ խավարը ցատկելու, մահվան մասին: Նա կցանկանար խոսել, բայց խոսքեր չկային: Նույնիսկ Շեքսպիրի գրքերում:

Վերահսկիչը, մինչդեռ, անցավ սենյակի մյուս կողմը, բացեց դարակների մեջտեղում քողարկված մեծ գաղտնապահարանը: Ծանր դուռը կախվեց: Փորփորելով ներսի խավարը՝ նա ասաց.

— Կրոնը մշտապես իմ հետաքրքրության առարկան է եղել:— Նա դուրս հանեց սև, հաստափոր մի գիրք:— Օրինակ՝ սա, հաստատ կարդացած չեք լինի:

Վայրենին վերցրեց այն:

— «Աստվածաշունչ. Հին և Նոր Կտակարաններ»,— բարձրածայն կարդաց նա տիտղոսաթերթը:

— Ոչ էլ սա:— Դա անկազմ մի գրքույկ էր:

— «Նմանություն Հիսուս Քրիստոսի»⁸⁵:

⁸⁵ «Նմանություն Հիսուս Քրիստոսի» աշխատությունը վերագրվում է գերմանացի կաթոլիկ վանական թովմա Գեմբացու

— Ոչ էլ սա:— Նա ևս մի գիրք դուրս հանեց:

— «Կրոնական փորձի բազմազանությունը». Ուիլյամ Ջեյմս⁸⁶:

— Շատ շատերն ունեմ,— շարունակեց Մուսթաֆա Մոնդը՝ վերադառնալով իր տեղը:— Հին պոռնոգրաֆիկ գրքերի մի ամբողջ հավաքածու: Աստված՝ գաղտնապահարանում, Ֆորդը՝ գրապահարանում:— Նա ծիծաղելով ցույց տվեց իր ընդունելի գրադարանը՝ լի գրքերով, ընթերցամեքենայի կոճերով ու ձայնագրությունների գլանակներով:

— Բայց եթե գիտեք Աստծու մասին, ինչո՞ւ չեք պատմում նրանց,— վրդովված հարցրեց Վայրենին:— Ինչո՞ւ եք նրանցից թաքցնում Աստծու մասին այս գրքերը:

— Այն նույն պատճառով, ինչ «Օթելլո»-ն. դրանք իին են, դրանք հարյուրավոր տարիներ առաջվա Աստծու մասին են: Ոչ թե ներկայիս Աստծու:

— Բայց Աստված չի փոխվում:

— Մարդիկ են փոխվում:

— Դա կապ չունի:

— Այն էլ ինչպես կապ ունի,— ասաց Մուսթաֆա Մոնդը: Նա կրկին կանգնեց և քայլեց դեպի գաղտնապահարանը:— Կարդինալ Նյուման⁸⁷ անունով մի

(մոտ. 1380–1471թթ.) գրչին: Համարվում է կրոնական գրականության դասական գործ և ընթերցվածությամբ գրեթե չի զիջում Աստվածաշնչին: Թարգմանվել է բազմաթիվ լեզուներով և մինչ օրս շարունակում է վերահրատարակվել ամբողջ աշխարհում:

⁸⁶ Ուիլյամ Ջեյմսը (1842–1910թթ.) ամերիկացի փիլիսոփա և հոգեբան է, փիլիսոփայական պրագմատիզմի հիմնադիրներից մեկը: Նրա «Կրոնական փորձի բազմազանությունը» աշխատությունը (1902 թ.) դասախոսությունների շարք է կրոնի էության և դրա գիտական ուսումնասիրման մեթոդաբանության շուրջ:

⁸⁷ Զոն Հենրի Նյուման (1801–1890թթ.). ազդեցիկ դեմք վիկտորիական դարաշրջանի բրիտանիայի կրոնական կյանքում, 1845 թ. Նյումանը, թողնելով Անգլիայի եկեղեցին, միանում է Կաթոլիկական եկեղեցուն, կարդինալի կոչում է ստացել Լուս XIII պապի կողմից:

մարդ կար,— ասաց նա:— Կարդինալը,— պարզաբանեց Վերահսկիչը,— Արքիամայնաերգչի պես մի բան է:

— «Ես Պանդուլֆն եմ՝ փառավոր Միլանի կարդինալը»⁸⁸: Ես կարդացել եմ նրանց մասին Շեքսպիրի գրքերում:

— Անշուշտ կարդացած կլինեք: Ինչպես ասացի, Կարդինալ Նյուման անունով մի մարդ կար: Ահա այն:— Նա դուրս հանեց գիրքը:— Եվ քանի որ սկսեցի խոսել այդ մասին, ահա ևս մեկը: Սրա հեղինակը Մեն դը Բիրան⁸⁹ անունով մի փիլիսոփա է: Գիտե՞ք, թե ով է փիլիսոփան:

— Մարդ, ով երազում ավելի քիչ բան է տեսել, քան կա երկրում ու երկնքում⁹⁰,— ասաց Վայրենին առանց հապաղելու:

— Միանգամայն իրավացի եք: Քիչ անց ես Ձեզ համար կկարդամ մի հատված նրա երազներից: Մինչդեռ հիմա լսեք, թե ինչ է ասում այս ծեր Արքիամայնաերգիչը:— Նա բացեց գրքի մի էջ՝ էջանշված թղթի կտորով, և սկսեց կարդալ:— «Մենք ինքներս մեզ չենք պատկանում, ինչպես որ մեզ չի պատկանում այն, ինչ ունենք: Մենք չենք արարել ինքներս մեզ, մենք չենք կարող մեր գերական լինել: Մենք մեր տերը չենք: Աստված է մեր տերը: Միթե երջանկություն չէ խնդրի այս կերպ դիտումը: Միթե որևէ երջանկություն կամ մխիթարություն է տալիս մտածելը,

⁸⁸ Վ. Շեքսպիր, Զոն արքա, արարված 3, տեսարան 1:

⁸⁹ Մեն դը Բիրանը (1766–1824թթ.) ֆրանսիացի կամապաշտական (վոլյունտարիզմ) փիլիսոփա է, իդեալիստ, հասարակական-քաղաքական գործիչ, ֆրանսիական լուսավորականության հետևորդ, միապետական:

⁹⁰ Հերոսը փիլիսոփաների մասին պատկերացում է կազմում և հետևություն անում Համլետի հետևյալ խոսքերից. «Երկնքում և երկրում բաներ կան, Հորացիո, որ չես տեսել քո գիտության (բնագրում՝ philosophy) երազներում» (Վ. Շեքսպիր, Համլետ, արարված 1, տեսարան 5):

որ մենք ինքներս մեզ ենք պատկանում: Այդպես գուցե թվա ծաղկուն հասակի երիտասարդներին: Վերջիններս գուցե կարծեն, որ հիանալի է ամեն ինչին, ինչպես թվում է իրենց, ինքնուրույն հասնելը, ոչ մեկից կախում չունենալը, տեսադաշտից դուրս ոչնչի մասին չմտածելը, ապրելն առանց շարունակական թույլտվության, շարունակական աղոթքի, այլոց կամքի հետ շարունակաբար հաշվի նստելու տաղտկության: Բայց ժամանակի ընթացքում նրանք էլ մյուսների պես կհասկանան, որ անկախությունը մարդու համար չէ, որ այն անբնական վիճակ է, ժամանակավոր լուծում և չի կարող մինչև կյանքի վերջը ուղեկցել մեզ...»⁹¹:— Մուսթաֆա Մոնդը ընդհատեց, սեղանին դրեց գիրքը, ձեռքը վերցրեց մյուսը, թերթեց:— Այս հատվածը, օրինակ,— ասաց նա և իր թափ ձայնով կրկին սկսեց կարդալ,— «Մարդը ծերանում է, սկսում է զգալ թուլության, անզորության, տկարության այդ հիմնարար զգացողությունը, ինչը տարիքի առաջացման ուղեկիցն է և, զգալով այսպես, համարում է, թե հիվանդացել է՝ փարատելով իր վախերն այն մտքով, թե այդ տիաճ վիճակը հստակ պատճառ ունի, որից, ինչպես վատառողջությունից, ապաքինվելու հույս է փայփայում: Սին հույսեր: Այդ վատառողջության անունը ծերություն է, և դա սարսափելի հիվանդություն է: Ասում են, թե մահվան և հետմահու կյանքի վախն է, որ մարդկանց ստիպում է դառնալ դեպի կրոնը տարիքի առաջացմանը զուգահեռ: Սակայն իմ սեփական փորձն ինձ հանգեցրել է այն համոզմունքին, որ, սին հույսերից միանգամայն զատ, կրոնական զգացողությունները հակված են զարգանալու տարիքի հետ, զարգանալու, քանզի կրքերը

⁹¹ Զոն Հենրի Նյուման, Ծխական և պարզ քարոզներ (1834–1843), հատոր 5:

հանդարտվում են, երևակայությունն ու զգացմունքներն ավելի քիչ են գրգռվում և ավելի քիչ գրգռելի են դառնում, մեր բանականությունը սկսում է ավելի հանգիստ աշխատել, պատկերները, ցանկությունները և զվարճանքները, որով նախկինում կլանված էր մարդը, ավելի քիչ են մթագնում այն, իենց այդ ժամանակ էլ հայտնվում է Աստված՝ ասես ամպերի միջից, մեր հոգին զգում է, տեսնում է, դառնում է դեպի լոյսի աղբյուրը, դառնում է բնականորեն ու անխուսափելի կերպով, և քանզի այժմ զգայական աշխարհին կենդանություն ու հմայք հաղորդող ամեն բան սկսում է արտահոսել մեզնից, այժմ, երբ զգայական գոյությունը այլևս չի ամրապնդվում ներքին կամ արտաքին տպավորություններով, մենք կարիք ենք զգում առավել ամուր, անդավաճան հենքի՝ իրականության, բացարձակ և հավիտենական ճշմարտության: Այն, մենք անխուսափելիորեն դառնում ենք դեպի Աստված, քանզի կրոնականությունն ի բնե այնքան անեղծ, այնքան սքանչելի է վերջինս հայող հոգու համար, որ այն փոխհատուցում է մեր բոլոր կորուստները»⁹²:— Մուսթաֆա Մոնդը փակեց գիրքը և ընկղմվեց իր բազկաթորի մեջ:— Երկնքում ու երկրի վրա այն բազմաթիվ բաներից մեկը, որ երազում չէին տեսել այս մտածողները, սա է,— նա ձեռքի շարժումով ցույց տվեց շուրջբոլորը,— մենք և ժամանակակից աշխարհը: «Աստծուց կարելի է անկախ լինել միայն երիտասարդ ու ծաղկուն տարիքում, անկախությունը չի կարող մինչև կյանքի վերջը ուղեկցել մեզ»: Իսկ այժմ մենք երիտասարդ ու ծաղկուն ենք մինչև կյանքի վերջը: Ինչ է հետևում սրանից: Այն, որ մենք կարող ենք անկախ լինել Աստծուց: «Կրոնականությունը

⁹² Մեն դը Բիրանի աշխատությունները, խմբ.: Պիեռ Տիերան, 1920–1932 թթ.:

կփոխիատուցի մեզ մեր բոլոր կորուստները»: Բայց մենք փոխիատուցման կարիք ունեցող ոչ մի կորուստ չունենք, ուստի կրոնականությունն ավելորդ է: Եվ ինչ կարիք կա երիտասարդական ցանկություններին փոխարինող որևէ բան փնտրելու, եթե դրանք մշտառկա են, զվարճանքներին փոխարինող որևէ բան գտնելու, երբ մենք ընդհուպ մինչև կյանքի վերջը խենթություններ կարող ենք անել: Ինչից հանգստանալու կարիք ունենք, եթե մեր մարմիններն աշխույժ ու առույգ են, ինչ սփոփանքի մասին է խոսքը, եթե կա սոմա, և ինչ ամուր հենարանի, երբ սոցիալական կարգ գոյություն ունի:

— Եվ, ըստ Ձեզ, Աստված չկա՞:

— Ո՞չ, ըստ իս, միանգամայն հնարավոր է, որ կա այդպիսի մեկը:

— Հապա ինչո՞ւ...

Մուսթաֆա Մոնդն ընդհատեց նրան.

— Բայց նա տարբեր կերպ է ինքնադրսնորվում տարբեր ժամանակաշրջաններում: Նախաժամանակից շրջանում նա ինքնադրսնորվում էր այս գրքերում նկարագրվածի պես: Հիմա...

— Ինչպես է ինքնադրսնորվում հիմա,— հարցրեց Վայրենին:

— Դե, ինքնադրսնորվում է իր բացակայությամբ, ասես առհասարակ գոյություն չունի:

— Դա Ձեր մեղավորությունն է:

— Ավելի շուտ՝ քաղաքակրթության մեղավորությունը: Աստված համատեղելի չէ մեքենաների, գիտական բժշկության և համամարդկային երջանկության հետ: Պետք է ընտրություն կատարել: Մեր քաղաքակրթությունն ընտրել է մեքենաները, բժշկությունն ու երջանկությունը: Ահա թե ինչու եմ ես ստիպված գաղտնապահարանում փակի տակ պահել այս

գրքերը: Դրանք գոեհկաբանություններ են: Մարդիկ կցնցվեն դրանցից:

Վայրենին ընդհատեց նրան:

— Բայց միթե բնական չէ Աստծու ներկայությունը զգալը:

— Նույն հաջողությամբ կարող էիք հարցնել՝ արդյոք բնական չէ տաբատի կայծակնաճարմանդը վեր ծգելը,— ասաց Վերահսկիչը հեգնանքով:— Դուք ինձ հիշեցնում եք այդ ծերուկներից մեկին՝ Բրեդլի-ին⁹³: Նա փիլիսոփայությունը սահմանում էր որպես անհաջող պատճառներ գտնելու արվեստ այն ամենի համար, ինչին մարդը հավատում է բնազդաբար: Կարծես մարդն ունակ է բնազդաբար հավատալու որևէ բանի: Մարդը հավատում է այս կամ այն բանին, քանզի այդպես է դաստիարակվել: Անհաջող պատճառ գտնել այն բանի համար, ինչին մարդը հավատում է այլ անհաջող պատճառներից ելնելով. ահա սա՞ է փիլիսոփայությունը: Մարդիկ հավատում են Աստծուն, քանզի նրանք այդպես են դաստիարակվել:

— Միևնույնն է,— պնդեց Վայրենին,— բնական է հավատալ Աստծուն, երբ միայնակ ես. միանգամայն միայնակ, գիշերով, մահվան մասին մտքերի հետ...

— Բայց մարդիկ այժմ միայնակ չեն,— ասաց Մուսթաֆա Մոնդը:— Մենք ստիպում ենք նրանց խորշել միայնությունից և կազմակերպում ենք նրանց կյանքն այնպես, որ գրեթե անհնար է, որ դրա համար ժամանակ մնա:

Վայրենին խոժոռված գլխով արեց: Մալփայիսում նա տառապում էր, քանզի նրան արգելում էին մասնակցել պուեբլոյի համայնքային կյանքին, մինչդեռ քաղաքակիրթ Լոնդոնում նա տառապում էր, քանզի

⁹³ Ֆրենսիս Հերբերտ Բրեդլի (1846–1924 թթ.), բրիտանացի իդեալիստ փիլիսոփա, «Բրիտանական իդեալիզմ» կոչվող շարժման հիմնադիր անդամներից մեկը:

չեր կարողանում խուսափել նույն այդ համայնքային կյանքից ու մենակ մնալ:

— Դուք հիշում եք այն տողերը «Լիր արքա»-ից,— ասաց Վայրենին ի վերջո:— «Օ՛, արդար են աստվածները և, մեզ հաճու արատները գործիք դարձրած, պատժում են մեզ: Մութ ու մեղսոտ տեղը, ուր նա քեզ սերմանեց, գրկեց նրան իր աչքերից»⁹⁴: Եվ Էդմունդը պատասխանում է (իսկ նա, հիշում եք, վիրավոր էր, մահանում էր). «Ճիշտ է, և իմ ժամն էլ եկավ. անիվն արդեն պտույտ գործեց»⁹⁵: Ինչ կասեք սրա մասին: Միթե Ձեզ չի թվում, որ կա Աստված, ով կարգավորում է իրերի դրությունը, պատժում է, պարզեատրում:

— Դե՛, իսկ Ձեզ ինչպես է թվում,— իր հերթին հարցուց Վերահսկիչը:— Կարելի է քանիցս անձնատուր լինել հաճու արատներին անպտուղների հետ՝ առանց ենթարկվելու այն վտանգին, որ մի օր որդուդ սիրուիին աչքերդ կհանի: «Ժամն էլ եկավ. անիվն արդեն պտույտ գործեց»: Բայց որտեղ կլիներ Էդմունդն այդժամ, թե մեր օրերում ապրելիս լիներ: Պնևմատիկ աթոռին նստած, մի աղջկա գրկած՝ կծամեր սեռահորմոնի իր մաստակն ու զգայաֆիլմ կդիտեր: Աստվածներն արդար են, կասկածից վեր է: Բայց նրանց օրենսգիրքը թելադրված է, ծայրահեղ դեպքում՝ հասարակություն կազմող մարդկանց կողմից. նախախնամությունն իր հրահանգները ստանում է մարդու կողմից:

— Համոզված եք,— հարցուց Վայրենին:— Դուք իսկապես համոզված եք, որ պնևմատիկ աթոռին նստած՝ Ձեր այդ Էդմունդը նույնչափ ծանր պատիժ չի կրում, որչափ վիրավորված ու արնահոսող Էդմունդը: Աստվածներն արդար են: Գործիք չեն դարձրել,

⁹⁴ Վ. Շեքսպիր, Լիր արքա, արարված 5, տեսարան 3:

⁹⁵ Նույն տեղում:

արդյոք, նրան հաճո արատները, որպեսզի ստորակարգեն իրեն:

— Ինչ դիրքից ստորակարգեն: Որպես երջանիկ, աշխատասեր, բարիք սպառող քաղաքացի՝ նա բարձունքում է: Իհարկե, եթե ընտրելու լինենք այլ չափորոշիչներ, ապա, գուցե, կարելի է ասել, որ ստորակարգել են: Բայց պետք է ելնել միայն մի տեսակի դրույթներից: Անկարելի է էլեկտրագոլֆ խաղալ կենտրոնախույս միամտոցու կանոններով:

— Բայց արժեքն անկախ է մասնավոր կամքից,— ասաց Վայրենին:— Արժեքն ինքն իրենով է արժեքավոր, ոչ միայն մարդու գնահատումով⁹⁶:

— Չեղավ, չեղավ,— առարկեց Մուսթաֆա Մոնդը,— մի՞թե չեք տեսնում, որ դա շատ հեռուն է գնում:

— Եթե դուք թույլ տաք ձեզ մտածել Աստծու մասին, ապա թույլ չեք տա հաճո արատների աստիճան նվաստանալ: Դուք իիմնարար պատճառ կունենաք համբերատար դիմանալու, խիզախ արարքներ կատարելու համար: Ես տեսել եմ դա հնդկացիների շրջանում:

— Համոզված եմ, որ այդպես է,— ասաց Մուսթաֆա Մոնդը:— Բայց, այդուհանդերձ, մենք հնդկացիներ չենք: Քաղաքակիրթ մարդը կարիք չունի համբերատար դիմանալու իսկապես տիաճ որևէ բանի: Իսկ ինչ վերաբերում է արարքներին, ապա Ֆորդը հեռու պահի նման մտքերից: Ողջ հասարակական կարգը կտուժի, եթե մարդիկ սկսեն ինքնուրույն արարքներ կատարել:

— Իսկ ո՞ւր մնաց անձնուրացությունը: Եթե Աստված ունենայիք, ապա իիմնավոր պատճառ կունենայիք անձնուրացության համար:

⁹⁶ Վ. Շեքսպիր, Տրոիլուս և Կրեսիդա, արարված 2, տեսարան 2:

— Բայց արտադրական քաղաքակրթության գոյությունը հնարավոր է միայն անձնուրացության բացակայության պայմաններում: Հիգիենայի ու տնտեսության շահերից է բխում սեփական պահանջմունքների լիակատար իրացումը: Այլապես անիվները դադարում են պտտվելուց:

— Հիմնավոր պատճառ կունենայիք պարկեշտության համար,— ասաց Վայրենին՝ փոքր-ինչ կարմրելով վերջին բառերն արտասանելիս:

— Բայց պարկեշտությունը ենթադրում է կիրք, ենթադրում է նյարդային տկարություն: Իսկ կիրքն ու նյարդային տկարությունն անկայունություն են նշանակում: Իսկ անկայունությունը քաղաքակրթության վերջն է: Հնարավոր չէ տևական քաղաքակրթություն՝ առանց բազմաքանակ հաճո արատների:

— Բայց Աստված է ցանկացած ազնիվի, գեղեցիկի ու հերոսականի հիմնավոր պատճառը: Եթե դուք Աստված ունենայիք...

— Իմ թանկագին, երիտասարդ ընկեր,— ասաց Մուսթաֆա Մոնդը,— քաղաքակրթությունը ազնվության ու հերոսության կարիքը բացարձակապես չունի: Դրանք քաղաքական անկարողության ախտանիշներ են: Գրագետ կազմակերպված հասարակության մեջ, ինչպիսին մերն է, ոչ մեկին առիթ չի ընձեռվում ազնիվ կամ հերոսական արարքով հանդես գալու: Նման առիթի համար նախևառաջ անկայուն պայմաններ են անհրաժեշտ: Այնտեղ, որտեղ պատերազմներ կան, ուխտադրություններ, գայթակղություններ, որոնց պետք է դիմադրել, սիրո առարկաներ, որոնց համար պետք է կռվել, կամ որոնց պետք է պաշտպանել, այնտեղ, անշուշտ, ազնվությունն ու հերոսությունը որոշակի իմաստ ունեն: Բայց մեր օրերում պատերազմներ չկան: Լավագույնս հոգ է տարվում՝ կանխարգե-

լելու որևէ մեկի նկատմամբ չափազանց մեծ սերը: Այլևս չկան ուխտադրժություններ. մարդն այնպես է դաստիարակված, որ ի գորու չէ իր համար նախասահմանված գործողություններից բացի որևէ այլ բան անելու: Իսկ այն, ինչ նախասահմանված է իր համար, այնքան հաճելի է, այնքան շատ բնական մղումների ազատ դրսեւուման հնարավորություն է տալիս, որ չկա այնպիսի գայթակղություն, որին անհրաժեշտ լինի դիմադրել: Եվ եթե երբեք ինչ-որ անհաջողությամբ որևէ տիաճ բան պատահի, ապա մշտապես կա սոման՝ իրականությունից կտրվելու համար: Սոման, որը կնվազեցնի զայրույթը, կհաշտեցնի քեզ թշնամիներիդ հետ, կդարձնի քեզ հանդուրժող ու համբերատար: Նախկինում մարդը կարող էր հասնել սրան միայն վիթխարի ջանքերի ու տքնաջան հոգևոր մարզումների միջոցով: Այժմ կուլ ես տալիս երկու-երեք կեսգրամանոց հաբ և վերջ: Ամեն ոք կարող է առաքինի լինել այսօր: Սեփական բարոյականության առնվազն կեսը կարելի է պահել մի սրվակում: Քրիստոնեություն առանց արցունքների. ահա թե ինչ է սոման:

— Բայց արցունքներն անհրաժեշտ են: Մի՞թե չեք հիշում, թե ինչ էր ասում Օթելլոն: «Եթե ամեն մի փոթորկից հետո այսպես հանգիստ կա, թող փչեն հողմերը, մինչև մահին էլ զարթնեցնեն քնից»⁹⁷: Մի պատմություն կա, ինդկացի ծերունիներից մեկն էր պատմում մեզ, Մացակիում ապրող մի աղջկա մասին: Երիտասարդները, որոնք ցանկանում էին ամուսնանալ նրա հետ, պետք է առավոտյան քաղիան անեին նրա այգում: Դա հեշտ էր թվում, բայց ճանճեր ու մոծակներ կային, ընդ որում կախարդական: Երիտասարդ-

⁹⁷ Վ. Շեքսպիր, Օթելլո, արարված 2, տեսարան 1:

Ների մեծ մասը պարզապես չկարողացավ դիմանալ խայթոցներին: Միայն մեկը կարողացավ. նա էլ արժանացավ աղջկան:

— Սքանչելի՞ է: Բայց քաղաքակիրթ երկրներում,— ասաց Վերահսկիչը,— կարելի է կապվել աղջիկների հետ՝ առանց նրանց համար քաղիան անելու, և ոչ մի ճանճ ու մոծակ էլ չկա, որ խայթի: Մենք մի դար առաջ ենք ազատվել դրանցից:

Վայրենին գլխով արեց խոժոռվելով:

— Դուք ազատվել եք դրանցից: Այո՛, դա ձեզ բնորշ է: Ազատվել ցանկացած տիաճ երևոյթից դրանց հետ գոյատևել սովորելու փոխարեն: «Ո՞րն է արդյոք մեզ ավելի ազնիվ թվում. տանել վայրագ ձակատագրի պարստիկներն ու նետերը, թե զենք վերցնել աղետների մի ծովի դեմ ու դիմադրել, վերջ տալ դրանց»⁹⁸: Բայց դուք ո՛չ մեկն եք անում, ո՛չ էլ մյուսը: Ո՛չ տանում եք, ո՛չ դիմադրում: Դուք պարզապես վերացնում եք պարստիկներն ու նետերը: Այդպես չափազանց հեշտ է:

Նա հանկարծակի լրեց՝ մտաբերելով մորը: Երեսունյոթերորդ հարկի իր սենյակում Լինդան լողում էր երգող լուսերի ու բուրավետ փաղաքշանքների ծովում. լողում հեռու, տարածությունից դուրս, ժամանակից դուրս, իր հուշերի, սովորությունների, իր տարիքի ու ճարպակալած մարմնի բանտից դուրս: Եվ թոմաքինը՝ Բուծման և դաստիարակման կենտրոնի նախկին տնօրենը, ևս արձակուրդում էր, արձակուրդ նվաստացումից ու ցավից, մի գեղեցիկ աշխարհում, որտեղ նա չէր կարող լսել իր հասցեին ուղղված բառերը, ծաղրն ու ծիծաղը, չէր կարող տեսնել սոսկալի դեմքերը, զգալ պարանոցին փաթաթված խոնավ ու թորշումած ձեռքերը:

⁹⁸ Վ. Շեքսպիր, Համլետ, արարված Յ. տեսարան 1:

— Զեզ հենց արցունքներ են պետք փոխվելու համար,— շարունակեց Վայրենին:— Ոչինչ այստեղ արժեք չունի:

(«Տասներկուսուկես միլիոն դոլար,— առարկել էր Հենրի Ֆութերը, երբ Վայրենին ասել էր սա,— տասներկուսուկես միլիոն. ահա թե ինչ արժեք ունի նոր Բուծման ու դաստիարակման կենտրոնը: Եվ ոչ մի ցեստ պակաս»):

— «Ենթարկում է, ինչ խախուս է և անցողիկ, բախտի, մահվան ու վտանգի սպառնալիքին, հանուն ձվի մի կճեպի»⁹⁹: Միթե գայթակղիչ չէ,— ասաց նա՝ նայելով վեր՝ Մուսթաֆա Մոնղին:— Մի կողմ դնենք Աստծուն, թեև, իհարկե, հենց հանուն նրա կարելի է վտանգել ամեն բան: Միթե գայթակղիչ ոչինչ չկա կյանքը վտանգելու մեջ:

— Դրա մեջ մեծ իմաստ կա,— պատասխանեց Վերահսկիչը:— Ուստի կանայք ու տղամարդիկ ժամանակ առ ժամանակ պետք է մակերիկամները խթանող բուժում անցնեն:

— Ինչ,— հարցրեց Վայրենին՝ չհասկանալով՝ ինչի մասին է խոսքը:

— Դա կատարյալ առողջության պայմաններից մեկն է: Ահա թե ինչու մենք ԲԿՍ-ի ընթացակարգը պարտադիր դարձրինք:

— ԲԿՍ-ի:

— Բուռն կրքի սուրոգատ: Կանոնավոր կերպով՝ ամիսը մեկ անգամ: Մենք հեղեղում ենք ողջ արյունատար համակարգը ադրենալինով: Այն վախի ու զայրույթի ճիշտ հոգեբանական համարժեքն է: Դեղդեմոնային խեղդելու և Օթելլոյի կողմից խեղդամահ լինելու ամբողջ կազդուրիչ արդյունքը՝ առանց անհարմարությունների:

⁹⁹ Վ. Շեքսպիր, Համլետ, արարված 4, տեսարան 4:

— Բայց ինձ դուք են գալիս անհարմարություն-ները:

— Իսկ մեզ՝ ոչ,— ասաց Վերահսկիչը:— Մենք ամեն ինչում հարմարավետություն ենք սիրում:

— Բայց ես չեմ ուզում հարմարավետություն: Ես Աստծուն եմ ուզում, պոեզիայ եմ ուզում, իրական վտանգ եմ ուզում, ազատություն եմ ուզում, առաքի-նություն եմ ուզում: Ես մեղք եմ ուզում:

— Փաստորեն,— ասաց Մուսթաֆա Մոնդը,— Դուք պահանջում եք դժբախտ լինելու իրավունք:

— Թող որ այդպես լինի,— ասաց Վայրենին հանդգնորեն:— Ես պահանջում եմ դժբախտ լինելու իմ իրավունքը:

— Հավելենք դրան տգեղ ու անկար դառնալու իրա-վունքը, սիֆիլիս ու քաղցկեղ ծեռք բերելու իրավուն-քը, քաղցած մնալու, չքավոր լինելու իրավունքը, վաղվա օրվա մշտական անորոշության մեջ ապրե-լու իրավունքը, որովայնային տիֆով հիվանդանալու իրավունքը, ամեն տեսակի համր ցավից տանջվելու իրավունքը:

Լուրջուն տիրեց:

— Ես պահանջում եմ դրանք բոլորը,— վերջապես ասաց Վայրենին:

Մուսթաֆա Մոնդը թոթվեց ուսերը:

— Խնդրեմ, համեցեք,— ասաց նա:

Գլուխ տասնութերորդ

Դուռը կիսաբաց էր. Նրանք ներս մտան:

— Զ՞ն:

Լոգարանից տհաճ, փսխելուն բնորոշ ձայն լսվեց:

— Լ՞ուջ բան է,— կանչեց Հելմհոլցը:

Պատասխան չկար: Տիաճ ձայնը կրկնվեց, երկու անգամ. լորություն տիրեց: Ապա լոգարանի դուռը բացվեց, և հայտնվեց Վայրենին՝ չափազանց գունատ:

— Սա ի՞նչ է,— հոգատարությամբ բացականչեց Հելմհոլցը,— վատառողջ տեսք ունես, Զ՞ն:

— Որևէ սխալ բան ես կերել,— հարցրեց Բեռնարդը:

Վայրենին գլխով արեց:

— Քաղաքակրթություն եմ կերել:

— Ի՞նչ:

— Այն թունավորել էր ինձ, ես պղծվել էի: Իսկ հետո,— հավելեց նա ցածրածայն,— կերել եմ սեփական չարությունս:

— Այո՛, բայց կոնկրետ ի՞նչ ես կերել: Ուզում եմ ասել, հենց նոր...

— Հենց նոր ես մաքրվեցի,— ասաց Վայրենին:— Ես մանանեխ ու տաք ջուր խմեցի:

Հելմհոլցն ու Բեռնարդը ապշահար նրան նայեցին:

— Ուզում ես ասել, որ դիտմամբ ես արել դա,— հարցրեց Բեռնարդը:

— Այդ կերպ ինդկացիներն են մաքրվում:— Նա նստեց ու հոգոց հանելով ծածկեց ճակատն ափով:—

Մի քիչ հանգստանամ,— ասաց նա:— Անչափ հոգ-նած եմ:

— Դեմ, զարմանալի չէ,— ասաց Հելմիոլը: Ապա կարճատև լռությունից հետո շարունակեց:— Մենք եկել ենք իրաժեշտ տալու: Վաղին առավոտյան մեկ-նում ենք:

— Այն, վաղը մեկնում ենք,— ասաց Բեռնարդը, որի դեմքին Վայրենին վճռական համակերպման նոր արտահայտություն նկատեց:— Ի դեպ, Զո՞ն, — շարու-նակեց նա՝ նստած տեղից առաջ հենվելով և ձեռքը Վայրենու ծնկին դնելով,— ուզում եմ՝ իմանաս, որ շատ եմ ցավում երեկվա պատահածի համար:— Նա կարմրեց:— Այնպես եմ ամաչում,— շարունակեց նա՝ անտեսելով անհաստատ ձայնը,— այնպես, իրոք...

Վայրենին ընդհատեց նրան և, բռնելով ձեռքը, քնքշորեն սեղմեց այն:

— Հելմիոլը շատ բարի էր իմ հանդեպ,— շարու-նակեց Բեռնարդը դադարից հետո:— Եթե նա չլիներ, ես հիմա...

— Դե լավ, լավ,— առարկեց Հելմիոլը:

Լռություն տիրեց: Ի հեճուկս տխրության (նույնիսկ շնորհիվ դրա, քանզի նրանց տխրությունը միմյանց նկատմամբ սիրո նշան էր)՝ երեք երիտասարդները երջանիկ էին:

— Ես Վերահսկիչի մոտ էի գնացել այսօր առավո-տյան,— ասաց Վայրենին վերջապես:

— Ինչի՞ն համար:

— Խնդրելու, որ ձեզ հետ միասին կղզի գամ:

— Եվ ինչ ասաց նա,— հարցրեց Հելմիոլը ան-համբերությամբ:

Վայրենին թափահարեց գլուխը:

— Նա թույլ չի տա:

— Ինչո՞ւ ոչ:

— Ասաց, որ ուզում է շարունակել գիտափորձը:
Բայց, անհջալ լինեմ ես,— հավելեց Վայրենին հան-
կարծակի կատաղությամբ:— Անհջալ լինեմ ես, եթե
շարունակեմ թույլ տալ, որ ինձ փորձարկեն: Միայն ոչ
հանուն աշխարհի վերահսկիչների: Ես նույնպես վա-
ղը կիեռանամ:

— Բայց ո՞ւր,— միաձայն հարցրին ընկերները:
Վայրենին թոթվեց ուսերը:
— Ցանկացած տեղ: Միևնույնն է: Միայն թե կար-
դանամ միայնակ մնալ:

Լոնդոնը Փորթսմութին կապող օդուղին Գիլֆոր-
դից սկսած անցնում էր Ուեյի հովտով դեպի Գոդալ-
մինգ, Միլֆորդի և Ուիթլիի վրայով շարունակվում
դեպի Հեյզըլմիր, ապա Փիթերսֆիլդի միջով ուղղվում
դեպի Փորթսմութ: Դրան զուգադիր հետադարձ ուղին
անցնում էր Ուորփըլզդոնի, Թոնգիեմի, Փաթընհեմի,
Էլսթիդի և Գրեյշոթի վրայով: Հոգգ Բեքի և Հայնդի-
դի միջև հատվածներ կային, երբ երկու օդուղիների
միջև վեց-յոթ կիլոմետրից ոչ ավելի հեռավորություն
էր ընկած: Այս հեռավորությունը չափազանց փոքր էր
անզգույշ օդաչուների համար. հատկապես գիշերը և
կես գրամ չարաշահած վիճակում: Պատահարներ էին
լինում: Երբեմն լուրջ աղետներ: Որոշում կայացվեց
մի քանի կիլոմետր շեղել վերադարձի ուղին դեպի
արևմուտք: Գրեյշոթի ու Թոնգիեմի միջև չորս լրված
փարոսներ ուղենչում էին նախկին՝ Փորթսմութ-Լոն-
դոն օդուղին: Երկինքը դրանց գլխավերնում լուր էր ու
ամայի: Փոխարենը Սելբոռնի, Բորդընի և Ֆառնհեմի
երկնքում էին այժմ անդադար սուլում ու բզզում ուղ-
ղաթիռները:

Որպես ճգնարան՝ Վայրենին ընտրել էր Փաթըն-
հեմի ու Էլսթիդի միջև ընկած հին փարոսը՝ տեղա-

կայված բլուրի կատարին: Երկաթբետոնե կառույցը գերազանց վիճակում էր. չափազանց հարմարավետ, ինչպես մտածեց Վայրենին, երբ առաջին անգամ ուսումնասիրեց տեղանքը, չափազանց քաղաքակիրք ու շքեղ: Նա մեղմեց խիղճը՝ ինքն իրեն խոստանալով, որպես փոխհատուցում, էլ ավելի եռանդուն ճգնելու, ավելի հիմնարար ու կատարյալ մաքրագործվելու: Նրա առաջին գիշերը ճգնարանում միտումնավոր կերպով անքուն անցավ: Նա ժամերով ծնկաչոք աղոթում էր մերթ Երկնքին, որտեղից մեղսավոր Կլավդիուսը¹⁰⁰ ներում էր հայցում, մերթ Ավոնավիլոնային՝ զունի լեզվով, մերթ Հիսուսին և Պուկոնգին, մերթ իր պահապան կենդանուն՝ արծվին: Ժամանակ առ ժամանակ նա պարզում էր ձեռքերը, ասես խաչված լիներ, և պահում էր այդ դիրքում տևական րոպեներ, մինչև որ ցավն աստիճանաբար աճելով վերածվում էր դողդոջուն ու տանջալի տառապանքի, պահում էր ձեռքերը կամավոր խաչելությամբ (քրտինքը հոսում էր դեմքի վրայով) և կրկնում էր սեղմած ատամների արանքից.

— Օ՛հ, ների՞ր ինձ: Օ՛հ, մաքրի՞ր ինձ: Օ՛հ, օգնի՞ր ինձ լավը լինելու, — կրկին ու կրկին, մինչև որ ցավից քիչ էր մնում ուշագնաց լիներ:

Երբ լուսը բացվեց, նա զգաց, որ վաստակել է փարոսում բնակվելու իրավունքը, թեև պատուհանների մեծ մասն ապակեծածկ էր, թեև տեսադաշտը բարձրությունից այնպես չքնաղ էր: Փարոսն ընտրելու պատճառը քիչ էր մնում այն լքելու պատճառ դառնար: Նա որոշել էր ապրել այնտեղ, քանզի տեսարանն այնքան գեղեցիկ էր, քանզի իր դիտակետից նա կարծես նայելիս լիներ աստվածային էության մարմ-

¹⁰⁰ Խոսքը Շեքսպիրի «Համլետ» ողբերգության գործող անձ Կլավդիուս արքայի մասին է, որը դավադրաբար սպանում է Եղբորը և ամուսնանում նրա կնոջ հետ:

նացմանը: Բայց հվ էր ինքը, որ իրավունք ունենար ամեն օր ու ամեն ժամ գեղեցկությանը ականատես լինելու: Ո՞վ էր ինքը, որ ապրեր Աստծու տեսանելի ներկայության մեջ: Ամենը, ինչին ինքն արժանի էր, մի կեղտոտ խոզաբուն էր, խոլ գետնախորշ: Ցավի երկարատև գիշերվանից հետո փայտացած ու դեռևս տնքացող մարմնով և հենց նույն պատճառով էլ ներքուստ հանգիստ՝ նա մագլցեց դեպի իր աշտարակի հարթակը, նայեց պայծառ արևածագի աշխարհին, որտեղ բնակվելու իրավունքը նա վերավաստակել էր: Հյուսիսում տեսադաշտը սահմանագծում էր Հոգգ Բեքի երկարաձիգ կավճե լեռնագոտին, որի արևելյան եզրից այն կողմ բարձրանում էին Գիլֆորդը նշանավորող յոթ երկնաքերները: Դրանք տեսնելով՝ Վայրենին ծամածոեց դեմքը, բայց նա կհաշտվեր դրանց ներկայության հետ ժամանակի ընթացքում, քանզի գիշերը դրանք, ասես, պարուրվում էին պայծառ երկրաչափական համաստեղություններով կամ լուսարձակների ներքո հանդիսավոր պարզում իրենց լուսաշող մատները (մի ժեստով, որի նշանակությունը ողջ Անգլիայում Վայրենուց բացի ոչ ոքի հասու չէր) դեպի երկնքի անհատակ խորհուրդը:

Հովտում, որը տարանջատում էր Հոգգ Բեքն ավագաբլուրից և վերջինիս վրա կանգնած փարոսից, Փաթընհեմ ինը հարկանի համեստ գյուղակն էր՝ սիլոսի աշտարակներով, թռչնաֆաբրիկայով և վիտամին D-ի փոքրիկ գործարանով: Փարոսի մյուս կողմում՝ դեպի հարավ, ցախիներով պատված զարիթափերը ծգվում էին դեպի լճերի շղթան:

Դրանից անդին՝ անտառներից վեր, բարձրանում էր Էլսթիդի տասնչորսհարկանի աշտարակը: Անգլիական միզամած օդում աղոտ նշմարվող Հայնդիեդն ու Սելբոռնը մարդկային հայացքը իրավիրում էին դե-

աի կապուտ, երազկոտ հեռուն: Բայց միայն հեռուն չէր, որ գրավել էր Վայրենուն իր փարոսն ընտրելիս, մոտակայքը նույնչափ հրապուրիչ էր, որչափ հեռուն: Անտառները, ցախու և դեղին կռնու լայնարձակ գոտիները, շոտլանդական սոճիների ծառախմբերը, փայլուն լճակներն ու դրանց վրա խոնարհված կեչիները, ջրաշուշաններն ու եղեգնյա մահիճները. այս ամենը գեղեցիկ էր և ամերիկյան անապատի անբերդիությանը սովոր աչքի համար շլացուցիչ: Եվ, իհարկե, միայնությունը: Օրեր շարունակ չտեսնել մարդկային ոչ մի դեմք: Փարոսն ընդամենը քառորդ ժամվա թռիչքի հեռավորության վրա էր Չերինգ-Տ աշտարակից, բայց Մալփայիսի բլուրները հազիվ թե ավելի ամայի լինեին, քան Սարրեյի այս տափաստանն էր: Լոնդոնից մեկնող ամենօրյա ամբոխը միայն Էլեկտրամագնիսական գոլֆ կամ թենիս խաղալու նպատակով էր մեկնում քաղաքից: Փաթընհեմում գոլֆի դաշտեր չկային, մոտակա Ռիմանյան մակերեսը Գիլֆորդում էր: Տեղանքի միակ գրավչությունը ծաղիկներն ու բնավայրերն էին: Այսպիսով, քանզի ոչ մի պատճառ չկար այստեղ գալու, ոչ ոք չէր էլ գալիս: Սկզբնական օրերին Վայրենին ապրում էր միայնակ ու անվրդով:

Գումարը, որը, Անգլիա գալով, Զոնը ստացել էր անձնական գնումների համար, մեծ մասամբ ծախսվել էր այստեղ գալու պատրաստության վրա: Մինչ Լոնդոնից մեկնելը նա գնել էր չորս վիսկոգ-բրոյա ծածկոց, պարան ու թել, մեխեր, սոսինձ, որոշ գործիքներ, լուցկի (թեև նա մտադիր էր որոշ ժամանակ հետո կրակի ստացման ինքնաշեն շաղափ սարքել), մի քանի կաթսա ու թափա, սերմերի երկու տասնյակ կապոց և տասը կիլոգրամ ցորենի ալյուր: «Ո՞չ, արհեստական օսլայից ու բամբակի թափոնից ստացված ալյուրի սուրոգատ պետք չէ,— պնդեց նա գնե-

լիս:— Անգամ եթե ավելի սննդարար է»: Բայց երբ հերթը հասավ հորմոնային բլիթներին ու վիտամինացված տավարի մսի սուրոգատին, նա չկարողացվ դիմակայել վաճառողի համոզիչ փաստարկներին: Նայելով այժմ պահածոների տուփերին՝ նա դառնորեն նախատում էր ինքն իրեն սեփական թուլակամության համար: Քաղաքակրթության նողկալի արգասիք: Նա ինքն իրեն խոստացավ երբեք չուտել դրանք, նույնիսկ եթե սովամահ լինի: «Դա դաս կլինի նրանց»,— մտածեց նա քինախնդրությամբ: Դա իր համար ևս դաս կլիներ:

Նա հաշվեց գումարը: Իր մոտ մնացած չնչին այդ գումարը, հույս ուներ, կիերիքեր մինչև ձմռան վերջը: Գալիք գարնանն իր այգին բավականաչափ բարիք կտար՝ արտաքին աշխարհից անկախ կյանք վարելու համար: Բացի այդ՝ մշտապես կարելի էր որս անել: Բազմաթիվ ճագարներ, իսկ լճակներում ջրլող թռչուններ էին նրա աչքով ընկել: Նա անմիջապես անցավ նետ ու աղեղ պատրաստելուն:

Փարոսի մոտակայքում հացենիներ էին աճում, իսկ նետերի համար մի ամբողջ թփուտ տիվենու գեղեցիկ, ուղիղ մատղաշ ճյուղեր կային: Նա սկսեց մի երիտասարդ հացենի հատելուց, կտրեց վեց ոտնաչափ երկարությամբ ճյուղազուրկ բունը, մերկացրեց կեղևը, շերտ առ շերտ տաշեց սպիտակ փայտը, ճիշտ՝ ծերուկ Միցիմայի սովորեցրածի պես, մինչև որ իր հասակի փայտե ծող ստացավ՝ կարծր ու հաստ մեջքով և ճկուն, դյուրաբեկ ծայրերով: Աշխատանքը նրան մեծ բավականություն պատճառեց: Լոնդոնում անցկացրած անգործ շաբաթներից հետո, երբ ինչ-որ բանի համար, բացի կոճակը սեղմելուց ու բռնակը ծգելուց, ուրիշ ոչինչ անել պետք չէր, հմտություն ու համբերություն պահանջող որևէ բան անելն ուղղակի հաճույք էր:

Նա արդեն ավարտում էր փայտը տաշելն ու դրան
ծև տալը, երբ հասկացավ, որ քթի տակ երգում է.
ճիշտ այդպես, երգում է: Ասես ահավոր մի մեղք գոր-
ծած լինելով և ինքն իրեն հանկարծակի բռնեցնելով
հանցանքի վրա՝ մեղավոր զգաց, կարմրեց: Ի վերջո
նա այստեղ երգելու ու վայելելու համար չէր եկել: Նա
այստեղ է՝ կանխելու համար քաղաքակիրթ կյանքի
զեխությունից հետագա աղտոտումը, այստեղ է՝ մաք-
րագործվելու ու լավը դառնալու համար, ջանասիրա-
բար մեղքերը քավելու համար: Նա, ի սարսափ իրեն,
գիտակցեց, որ աշխատանքով տարվելով, մոռացել
էր ինքն իրեն տված երդումը. ընդմիշտ հիշել խեղճ
Լինդային և իր կործանարար անբարեգթությունը
նրա նկատմամբ, և այն նողկալի երկվորյակներին,
որ ոջիլների պես վխտում էին նրա մահվան խորհրդի
շուրջը՝ իրենց ներկայությամբ անարգելով ոչ միայն իր
սեփական վիշտն ու զղումը, այլև հենց իրենց՝ աստ-
վածներին: Նա երդվել էր հիշել, երդվել էր անդադար
քավել մեղքը: Եվ ահա, նա ուրախ–ուրախ աշխատում
էր իր աղեղի վրա և երգում, իրապես երգում...

Նա գնաց ներս, բացեց մանանեխի տուփը և ջրով
լի կաթսան դրեց օշախին:

Կես ժամ անց Փաթընիեմի Բոկանովսկու խմբից
երեք հողագործ դելտա–մինուս մեքենայով ուղևոր-
վում էին դեպի Ելսթիդ և բլուրի վրայից ապշահար
ականատես եղան, թե ինչպես է լքված փարոսի մոտ
կանգնած և մինչև գոտկատեղը մերկացած մի երի-
տասարդ ձաղկում ինքն իրեն ինքնաշեն խարազա-
նով: Երիտասարդի մեջքը կարմիր հորիզոնական
գծերով էր պատված, և տեղ–տեղ բարակ շիթերով
արյուն էր իռում: Բեռնատարի վարորդը կայանեց
մեքենան ճանապարհի մի կողմում, և իր երկու ուղե-
կիցների հետ, զարմանքից բերանը բաց, հայացքն

ուղղեց արտառոց ներկայացմանը: Մեկ, երկու, երեք. սկսեցին հաշվել հարվածները: Ութերորդից հետո երիտասարդն ընդհատեց իր ինքնապատիժը, վազեց դեպի անտառի ծայրը ու սկսեց ուժգին փսխել: Ապա նա կրկին վերցրեց մտրակն ու սկսեց հարվածել ինքն իրեն: Ինը, տասը, տասնմեկ, տասներկու...

— Ֆորդ,— շշնջաց վարորդը: Երկվորյակները ևս նույն կարծիքին էին:

— Այ քեզ բան,— միաբերան ասացին նրանք:

Երեք օր անց դիակը շուրջկալող գիշանգղերի նման ժամանեցին լրագրողները:

Կանաչ փայտի մարմանդ կրակով չորացված ու կարծրացված աղեղը պատրաստ էր: Վայրենին այժմ զբաղված էր իր նետերով: Տիսլենու երեսուն ճյուղ էր կտրել ու չորացրել, ծայրերին սուր մեխեր էր ամրացրել, զգուշորեն փորել հետնամասը՝ աղեղի վրա հարմարեցնելու համար: Մի գիշեր նա արշավել էր Փաթընհեմի թռչնաֆաբրիկա և այժմ բավականաշափ փետուրներ ուներ մի ամբողջ զինանոցի համար: Նա զբաղված էր ինքնաշեն նետերին փետուրներ ամրացնելով, երբ լրագրողներից առաջինը գտավ նրան: Անաղմուկ՝ իր պնևմատիկ կոշիկներով, տղամարդը մոտեցավ նրան թիկունքից:

— Բարի առավոր, պարո՞ն Վայրենի,— ասաց նա:— Ես ներկայացնում եմ «The Hourly Radio» լրատվականը:

Ասես օձի խայթոցից ցնցվելով՝ Վայրենին վեր ցատկեց տեղից՝ շուրջբոլորը թափելով նետերը, փետուրները, սոսնձի դույլն ու խոզանակը:

— Ես ներողություն եմ խնդրում,— ասաց լրագրողն անկեղծ զղջումով:— Ես մտադրություն չունեի...— Նա ձեռքը տարավ դեպի գլխարկը (այսումինե գլանագլխարկը, որի մեջ նա կրում էր անլար ձայնընդունիչն

ու փոխադրիչը):— Ներեցեք գլխարկս չհանելու համար,— ասաց նա:— Այն մի փոքր ծանր է: Դե, ինչպես ասում էի, ես ներկայացնում եմ «The Hourly...»:

— Ինչ եք ուզում,— ասաց Վայրենին խոժոռվելով: Լրագրողը վերադարձավ իր ամենահաճող ժամանակ:

— Անշուշտ, մեր ընթերցողներին խորապես կիտաքրքրի...— նա գլուխը մի կողմ թեքեց, սկսեց գրեթե սեթևեթել:— Ընդամենը երկու խոսք, պարո՞ն Վայրենի:— Եվ արագորեն, ծիսական շարժումների մի ամբողջ հաջորդականությամբ նա արձակեց գոտկատեղին ամրացված շարժական մարտկոցից դուրս եկող երկու լար, միաժամանակ միացրեց իր ալյումինե գլխարկի երկու կողմին, սեղմեց գլխարկի մի կոճակը, և ալեհավաքը վեր ընծյուղվեց, սեղմեց մեկ այլ կոճակ գլխարկի եզրին, և, ասես անակնկալ-տուփիկից դուրս ցատկող խաղալիք, դուրս թռավ խոսափողը և դողալով կախվեց քթից մի թիզ հեռավորության վրա, դրեց ականջակալները, սեղմեց ձախ կողմի անջատիչը, և ներսից թույլ բզզոց լսվեց, պտտեց աջ կողմի պտուտակն, ու բզզոցն ընդհատվեց կրծքադիտակային խզխզոցով ու կոթկոթոցով, զկրտոցով ու հանկարծակի սուլոցներով:— Ալ՛,— ասաց նա խոսափողով, — ալ՛, ալ՛: Գլխարկի մեջ անսպասելի զանգ լսվեց:— Այդ դո՞ւ ես, Էդել: Պրիմո Մելլոնն է խոսում: Այն, ես գտել եմ նրան: Պարոն Վայրենին այժմ կվերցնի խոսափողն ու երկու խոսք կասի: Այնպես չէ, պարո՞ն Վայրենի:— Նա նայեց Վայրենուն և ևս մեկ անգամ նրան պարզեց իր հաղթական ժամաներից մեկը:— Պարզապես պատմեք մեր ընթերցողներին, թե ինչու եք եկել այստեղ: Ինչը ստիպեց Զեզլը ել Լոնդոնը (կապի մեջ մնա, Էդել) այսքան անսպասելիորեն: Եվ, իհարկե, այդ մտրակը:— Վայրենին ցնցվեց: Ինչպես են նրանք իմացել մտրակի մա-

սին:— Մենք բոլորս անսահման հետաքրքրված ենք դրանով: Եվ նաև քաղաքակրթության մասին: Դե գիտեք, ծանոթ եք նման ծևակերպումներին՝ «Իմ կարծիքը քաղաքակիրթ աղջկա մասին»: Ընդամենը մի քանի բառ, մի քանի...

Վայրենին իրականացրեց խնդրանքը շփոթեցնող տառացիությամբ: Հինգ բառ նա արտասանեց և ոչ ավելին. այն նույն հինգ բառը, որ նա ասաց Բեռնարդին Քենթերբերիի Արքհամայնաերգչի մասին:

— Հանի: Սոնս էսո ցե-նա:— Եվ բռնելով լրագրողի ուսից՝ շրջեց վերջինիս (երիտասարդը բավականին խոստումնալից հետովք ուներ), նշան բռնեց և ֆուտբոլիստ-չեմպիոնի ուժով ու անվրեպությամբ ծանրակշիռ հարված հասցրեց:

Ութ րոպե անց «The Hourly Radio»-ի նոր տպաքանակն արդեն վաճառքի էր հանված Լոնդոնի փողոցներում: ««HOURLY RADIO»-ի ԹՂԹԱԿՑԻ ՀԵՏՈՒՅՔԸ՝ ԽՈՐՀՐԴԱՎՈՐ ՎԱՅՐԵՆՈՒ ՀԱՐՎԱԾԻ ԹԻՐԱԽ»,— վկայում էին առաջին էջի գլխագրերը: «ՑՆՑՈՂ ՄԻՋԱԴԵՊ ՍԱՐՐԵՑՈՒՄ»:

«Ցնցող է նույնիսկ Լոնդոնի համար»,— մտածեց լրագրողը, երբ վերադառնալուն պես կարդաց գլխագրերը: Ընդ որում, շատ ցավոտ ցնցում էր դա: Նա զգուշորեն նստեց ճաշելու:

Չերկնչելով իրենց գործընկերոջը հասցված նախազգուշական կապտուկից՝ նյույորքյան «Times», ֆրանկֆուրտյան «Four-Dimensional continuum», «The Fordian Science Monitor» և «The Delta Mirror» պարբերականները ներկայացնող չորս այլ լրագրողներ նույն օրը ևեթ այցելեցին փարոս և բախվեցին Վայրենու՝ հետզհետե ահագնացող կատաղությանը:

Ապահով հեռավորությունից, հետոսքը դեռ տրո-
րելով, «The Fordian Science Monitor»-ի լրագրողը
բղավեց.

— Տիան ապուշ, լավ կանես՝ սոմա ընդունես:

— Հեռացեք:— Վայրենին թափահարեց բռունցքը:

Նրանցից մեկը մի քանի քայլ նահանջեց, ապա
շրջվելով բղավեց:

— Չարն անիրական կդառնա, թե մի քանի գրամ
ընդունես:

— Կոհակվա իյադթույահ:— Նրա ձայնը չարա-
գույժ ծաղր էր արտահայտում:

— Ցավը խաբկանք է:

— Օ՛, իսկապես,— ասաց Վայրենին ու բարձրաց-
նելով տիսլենու հաստ ճյուղը՝ առաջ քայլեց:

«The Fordian Science Monitor»-ի լրագրողը ծլկեց
դեպի ուղղաթիռը:

Այս ամենից հետո Վայրենուն միառժամանակ հան-
գիստ թողեցին: Մի քանի ուղղաթիռ, ճիշտ է, գալիս
ու սավառնում էին աշտարակի շուրջը: Մի անգամ նա
նետով խոցեց տաղտկալիորեն բզզացող մի ուղղա-
թիռ, որն ամենամոտն էր: Նետը ճեղքեց խցի ալյումի-
նե հատակը, սուր ճիչ լսվեց, և մեքենան հրթիռի պես
սրընթաց վեր բարձրացավ: Հետագայում մյուսները
պատկառելի հեռավորություն էին պահում: Անտեսե-
լով դրանց հոգնեցուցիչ բզզոցը (մտովի նա նմանեց-
նում էր իրեն Մացակիի կույսի փեսացուներից այն մե-
կին, որը կարողացավ անշարժ դիմակայել ճանճերին
ու մոծակներին)` Վայրենին փորում էր իր ապագա
այգին: Որոշ ժամանակ հետո «միջատներն» ակնհայ-
տորեն ծանձրանում էին ու հեռանում, ժամեր շարու-
նակ երկինքը նրա գլխավերևում դատարկ էր, և ար-
տույտների ճռվողյունից բացի ոչ մի ձայն չէր լսվում:

Եղանակը շնչահեղծության աստիճան տոթ էր, օդը որոտ էր շնչում: Նա ողջ առավոտ աշխատել էր այգում, իսկ այժմ հատակին պառկած հանգստանում էր: Եվ հանկարծ Լենինայի պատկերը համակեց նրան՝ իրական, մերկ ու նյութեղեն, կոշիկներով ու գովաներով, բուրավետ, լսեց, թե ինչպես է նա շնչում՝ «Սիրելիս» և «Գրկիր ինձ»: Անամո՞թ պոռնիկ: Բայց, օ, իրեն փաթաթվող նրա ձեռքերը, պիրկ կրծքերը, կիսաբաց շուրթերը: Հավերժությունը մեր շուրթերի մեջ էր և մեր աչքերում: Լենինա: Ո՞չ, ո՞չ, ո՞չ: Նա վեր ցատկեց և կիսամերկ դուրս վազեց տնից: Տափաստանի եզրին ծեր գիհիների թփեր էին: Նա նետվեց դեպի դրանք, գոկեց... ոչ իր երազանքների նուրբ մարմինը, այլ կանաչ փշերի մի ամբողջ բույլ: Հազարավոր ասեղները ծակծկեցին նրան: Նա փորձեց մտածել խեղճ Լինդայի մասին՝ անշունչ ու անխոս, նրա կառչող ձեռքերի ու աչքերի անարտահայտելի սարսափի մասին: Խեղճ Լինդան, որին երդվել էր հիշել: Բայց Լենինան էր, որի պատկերը դեռ հետապնդում էր նրան: Լենինան, որին խոստացել էր մոռանալ: Նույնիսկ գիհու խայթող ու ծակող ասեղների ներքո նրա ցնցվող մարմինը միայն այդ անխուսափելիորեն իրական պատկերն էր ճանաչում: «Քաղցրիկս, քաղցրիկս: Եվ եթե դու էլ էիր նույնն ուզում, ապա ինչո՞ւ...»:

Դուն հետևում մեխից կախված էր մտրակը՝ պատրաստ նոր լրագրողների ժամանմանը: Վայրենին խելագարությամբ հետ վազեց դեպի տուն, վերցրեց այն, սկսես պտտել: Հանգուցածերա մտրակը հարվածեց մարմնին:

— Պոռնիկ: Պոռնիկ,— բղավում էր նա յուրաքանչյուր հարվածին, ասես Լենինային էր ծաղկում (և որչափ մոլեգին, ինքն էլ այդ մասին չգիտակցելով, նա կցանկանար, որ հենց այդպես էլ լիներ)՝ ճերմակ,

տաք, բուրավետ, անամոթ Լենինային:— Պոռնիկ,— ապա հուսաբեկ ծայնով նա կրկնում էր,— օհ, Լինդա, ներիր ինձ: Ներիր ինձ, Աստված: Ես վատն եմ: Ես չար եմ: Ես... Ո՞չ, ո՞չ, պոռնիկ, պոռնիկ:

Անտառում տեղակայված իր զգուշավոր թաքստոցից՝ երեք հարյուր մետր հեռու, Դարվին Բոնապարտը՝ Զգայաֆիլմերի ընկերության ամենից արհեստավարժ կինոնկարիչը՝ մեծ որսի վարպետը, հետևում էր այս տեսարանին: Նրա համբերությունն ու հմտությունը պարզևատրվեցին: Նա երեք օր շարունակ անցկացրել էր կաղնու բնին նմանակող թաքստոցում, երեք գիշեր սողացել ցախու միջով՝ թաքցնելով խոսափողները կռնու թփերի մեջ, թաղելով լարերը փափուկ մոխրագույն ավազի մեջ: Անհանգստության ու տիաճության յոթանասուներկու ժամ: Բայց այժմ եկել էր իր ժամը՝ աստղային ժամը, ինչպես մտածում էր Դարվին Բոնապարտը սարքավորումները կարգի բերելիս, մեծագույնը գորիլաների հարսանիքի իր հայտնի ծայնային ու տեսողական էֆեկտներով հարուստ զգայաֆիլմի նկարահանումից ի վեր: «Սքանչելի է,— մտածեց նա, երբ Վայրենին սկսեց իր ապշեցուցիչ ներկայացումը:— Սքանչելի»: Նա իր հեռադետ խցիկները զգուշավորությամբ ուղղեց դեպի Վայրենին՝ հետևելով նրա ամեն մի շարժմանը, անցում կատարեց էներգատար ռեժիմին՝ մոտ տարածությունից նկարելու համար սարսափահար ու այլայլված դեմքը (հիանալի է), կես րոպեով անցավ դանդաղեցված կադրին (վերջինս գերազանց ծիծաղաշարժ էֆեկտ էր խոստանում), մի պահ լսեց հընթացս ծայնագրվող հարվածների ծայնը, հառաչանքները, վայրի ու զառանցական բառերը, փորձեց փոքր-ինչ ուժգնացնող էֆեկտ հաղորդել (այն, այդպես անհամեմատելի ավելի լավ էր), ուրախությամբ արձանագրեց լորության րո-

պեները լցնող արտույտների ճռվողյունը, կցանկանար, որ Վայրենին այնպես շրջվեր, որ հնարավոր լիներ խոշոր պլանով նկարել նրա մեջքի արյունը. և գրեթե նույն պահին (ինչպիսի ապշեցուցիչ հաջողություն) երիտասարդն իրոք շրջվեց, և նա կարողացավ կատարյալ խոշոր պլան վերցնել:

«Պարզապես հիասքանչ էր,— ասաց նա ինքն իրեն, երբ ամեն ինչ ավարտվեց:— Իսկապես հիասքանչ»: Նա սրբեց դեմքը: Երբ նրանք զգայական էֆեկտներ դնեն ստուդիայում, հոյակապ ֆիլմ կստացվի: Նույնքան հաջողված, մտածում էր Դարվին Բոնապարտը, որքան «Կետի սիրային կյանքը», իսկ դա արդեն մեծ բան է ասում:

Տասներկու օր անց «Սարրեյի Վայրենին» մեծ էկրան բարձրացավ՝ տեսանելի, լսելի, զգալի՝ Արևմտյան Եվրոպայի բոլոր առաջնակարգ կինոդյույակներում:

Դարվին Բոնապարտի ֆիլմի արձագանքը սպասեցնել չտվեց: Ֆիլմի լույսընծայման հենց հաջորդ օրը Զոնի գեղջկական միայնությունը հանկարծակի խաթարվեց ժամանած ուղղաթիռների մեծ պարսով:

Նա փորում էր իր այգին. այգու հետ մեկտեղ նաև իր միտքն էր փորփորում՝ ջանասիրաբար շուռումուռ տալով մտքերը: «Մահ». խրեց բահը հողի մեջ, ապա կրկին, և կրկին: «Եվ այսպես բոլոր մեր երեկոները լուսավորել են իւենթերի ուղին դեպի փոշու մահ»¹⁰¹: Ահա որոտն իր թնդյունով հաստատեց ասված բառերը: Նա ևս մի բահ հող հանեց: Ինչո՞ւ Լինդան մահացավ: Ինչո՞ւ նրան թույլ տվեցին հետզհետեւ վերածվել կիսամարդու և ի վերջո... Նա սարսոաց: «Համբուրելու համար լավ լեց»¹⁰²: Նա ոտքը բահին դրեց և կատա-

¹⁰¹ Վ. Շեքսպիր, Մակբեթ, արարված 5, տեսարան 5:

¹⁰² Վ. Շեքսպիր, Համլետ, արարված 2, տեսարան 2:

ոի ուժով մխրճեց այն կարծր հողի մեջ: «Աստվածների համար նույնն ենք, ինչ ձանձերը՝ չար տղայի. մեզ սպանում են՝ իբրև ժամանց»¹⁰³: Կրկին որոտ. բառեր, որոնք հօչակում են սեփական ճշմարտացիությունը. առավել ճշմարիտ, քան ինքը՝ ճշմարտությունը: Եվ, այդուհանդերձ, նույն այդ Գլուխերը անվանել է Նրանց «միշտ-բարեհած աստվածներ»¹⁰⁴: Եվ բացի այդ. «Քո լավագույն հանգիստը քունն է, և թեև հաճախ ես դրա գիրկն ընկնում, դեռ շարունակում ես վախենալ մահից, որն ավելին չէ, քան ինքը՝ քունը»¹⁰⁵: Ավելին չէ, քան քունը: «Քնել, զուցե երազ տեսնել»¹⁰⁶: Բահը քարին դեմ առավ. նա կռացավ, որ Վերցնի այն: «Քանզի մահվան քնում գալիք երազները...»¹⁰⁷:

Գլխավերևում լսվող բզզոցը հետզհետե ուժգնացավ՝ վերածվելով մոնչյունի, և հանկարծ նա ստվերում հայտնվեց. իր և արևի միջև ինչ-որ բան կանգնեց: Նա վեր նայեց՝ սթափվելով հողագործությունից, իր մտքերից, նայեց վեր ապշահար շփոթմունքով, նրա միտքը դեռ թափառում էր այդ ճշմարտությունից առավել ճշմարիտ աշխարհում, դեռ մտորում էր մահվան ու աստվածության անսահմանության շուրջ, նայեց վեր ու տեսավ իրեն մոտեցող ուղղաթիռների պարսը: Մորեխների պես դրանք եկել, կախվել, վայրէջք էին կատարում ցախու վրա՝ իր շուրջբոլորը: Եվ այդ հսկա մորեխների ստամոքսից դուրս էին գալիս տղամարդիկ՝ ճերմակ վիսկոզ-կիսաբամբակյա վերնաշապիկներով, կանայք (քանզի եղանակը շոգ էր)՝ ացետատ-կերպասե թեթև շրջազգեստներով կամ

¹⁰³ Վ. Շեքսպիր, Լիր արքա, արարված 4, տեսարան 1:

¹⁰⁴ Վ. Շեքսպիր, Լիր արքա, արարված 4, տեսարան 6:

¹⁰⁵ Վ. Շեքսպիր, Չափն ընդդեմ չափի, արարված 3, տեսարան 1:

¹⁰⁶ Վ. Շեքսպիր, Համլետ, արարված 3, տեսարան 1:

¹⁰⁷ Նույն տեղում:

թավշյա կիսատաբատներով ու անթևք, կիսակոճկած շապիկներով. յուրաքանչյուր խցից՝ մի զույգ: Մի քանի րոպե անց նրանք տասնյակներով լայն շրջանակի մեջ առան փարոսը՝ ուշադիր զննելով, ծիծաղելով, լուսանկարելով, գետնանուշ, սեռահորմոնի մաստակի տուփեր, հորմոնային բլիթներ նետելով Վայրենուն (ասես կապիկի): Եվ յուրաքանչյուր վայրկյան Հոգգ Բեքի կողմից անդադար թռչում էին նորանոր մեքենաներ. դրանց քանակն ավելանում էր: Ասես մղձավանջում տասնյակները դառնում էին քսանյակներ, քսանյակները՝ հարյուրյակներ:

Վայրենին հետզհետե ընկրկեց և այժմ հալածված կենդանու նման մեջքով դեմ առավ փարոսի պատին՝ անխոս սարսափ արտահայտող հայացքը ասես խելակորույս մի դեմքից մյուսը տեղափոխելով:

Այս ընդարմացումից նա սթափվեց այտին հասած մաստակի տուփի դիպուկ հարվածից: Ցավից ցնցվելով՝ նա սթափվեց, սթափվեց և մոլեգնությամբ լցվեց:

— Հեռացե՛ք, — բղավեց նա:

Կապիկը խոսեց. ծիծաղի ու ծափահարությունների տեղատարափ պայթեց:

— Հին ու բարի Վայրենին: Ուռա՞ ուռա՞:— Եվ աղմուկ-աղաղակի միջից նա լսեց բացականչություններ,— մտրակիր, մտրակիր, մտրակիր:

Առաջարկին հետևելով՝ նա ձեռքը վերցրեց դռան հետևում մեխից կախված մտրակը և թափահարեց իր տանջարարների առաջ:

Ծաղրական ծափահարություններ տեղացին:

Սպառնալից քայլքով նա առաջացավ դեպի հանդիսականները: Մի կին ճշաց վախից: Շրջանն ալիքվեց վտանգված հատվածում, ապա կրկին վերականգնվեց, ամրացավ: Ուժերի գերազանցությունն այս զբոսաշրջիկներին խիզախություն էր հաղորդում,

ինչն անսպասելի էր Վայրենու համար: Հետ քաշվելով՝ նա հապաղեց ու շուրջը նայեց:

— Ինչո՞ւ ինձ հանգիստ չեք թողնում:— Գրեթե ցավագին երանգ կար նրա զայրույթում:

— Մագնեզիումի աղով նուշ է, օգտվի՛ր,— ասաց տղամարդկանցից մեկը, որը Վայրենու դիմաց էր կանգնած և կարող էր նրա հարծակման առաջին զոհը լինել: Նա առաջ մեկնեց փաթեթը:— Լավն են, իրոք,— հավելեց նա հաշտեցման նյարդային ժահտով:— Մագնեզիումն օգնում է երիտասարդ մնալուն:

Վայրենին արհամարհեց նրա առաջարկը:

— Ի՞նչ եք ուզում ինձնից,— հարցնում էր նա մի հոհուացող դեմքից դեպի մյուսը շրջվելով:— Ի՞նչ եք ուզում ինձնից:

— Մտրակը,— անհամաչափ արծագանքեցին հարյուրավոր ծայները:— Մտրակի հնարքը: Մտրակի հնարքն ենք ուզում տեսնել:

Ապա միաձայն, դանդաղ ու ծանր ռիթմով շարքի վերջից մի խումբ սկսեց վանկարկել.

— Մըտ-րակ-նենք ու-զում: Մըտ-րակ-նենք ուզում:

Մյուսներն անմիջապես միացան վանկարկությանը և թութակի պես սկսեցին հետզհետե ուժգնացող ծայնով կրկնել արտահայտությունը՝ կրկին ու կրկին, մինչև որ տասնյոթ-տասնութերորդ անգամ կրկնելուց հետո այլևս ոչինչ, բացի «Մըտ-րակ-նենք ու-զում»-ից, չեր լսվում:

Նրանք միաձայն բղավում էին և աղմուկից, միաբանությունից, ռիթմիկ միաձուլումից արբած՝ թվում էր, կարող էին ժամերով բղավել: Սակայն քսանինգերորդ կրկնության ժամանակ վանկարկումը հանկարծակի ընդհատվեց: Եվս մի ուղղաթիռ ժամանեց Հոգգ Բեքի կողմից, մի քանի վայրկյան կախվեց ամբոխի գլխավերևում, ապա վայրէջք կատարեց Վայ-

բենուց մի քանի մետր հեռավորության՝ փարոսի ու զբոսաշրջիկների միջև ընկած ազատ տարածության վրա: Պտուտակների աղմուկը մի պահ խլացրեց վանկարկությունը, սակայն, երբ մեքենան դիպավ գետնին, և մեխանիզմն անջատվեց, ամբոխը կրկին բռնկվեց միևնույն բարձր, հաստատուն միերանգությամբ:

— Մըտ-րակ-նենք ու-զում, մըտ-րակ-նենք ուզում:

Ուղղաթիռի դուռը բացվեց, և նախ շիկահեր, կարմրադեմ երիտասարդ մի տղամարդ, ապա կանաչ թափյա կիսատաքատով, սպիտակ շապիկով, ծիարշավորդի գլխարկով երիտասարդ մի կին դուրս եկան դրանից:

Կնոջը տեսնելուն պես Վայրենին ցնցվեց, հետ քաշվեց, գունատվեց:

Երիտասարդ կինը ժպիտը դեմքին կանգնեց նրա դիմաց. դա երկչուտ, աղերսական, գորեթե ստորաքարշ ժպիտ էր: Վայրկյաններն անցնում էին: Նրա շուրթերը շարժվեցին. ինչ-որ բան էր ասում, բայց կրկնվող ծայնարկությունները խլացնում էին նրա ծայնը:

— Մըտ-րակ-նենք ու-զում: Մըտ-րակ-նենք ու-զում:

Երիտասարդ կինը երկու ձեռքերը սեղմեց ծախ գոտկատեղին, և նրա դեղձերանգ, տիկնիկային գեղեցկությամբ դեմքն իրեն անհամապատասխան ցավագին արտահայտություն ստացավ: Կապույտ աչքերն ասես հետզհետե խոշորանում էին, պայծառանում, և հանկարծ արցունքի երկու կաթիլ նրա այտերն ի վար գլորվեցին: Նա կրկին խոսեց՝ դարձյալ անլսելի, ապա արագ, կրքոտ ժեստով պարզեց բազուկները դեպի Վայրենին և առաջ քայլեց:

— Մըտ-րակ-նենք ու-զում: Մըտ-րակ-նենք...

Եվ, ի զարմանս իրենց, հանդիսականները ստացան այն, ինչ ուզում էին:

— Պոռնիկ:— Վայրենին խելագարի պես սլացավ դեպի նա:— Ժանտաքիս:— Խելագարի պես նա հարվածեց նրան ձեռքի մտրակով:

Ահաբեկված կինը փորձեց փախչել, սայթաքեց, ընկավ ցախու վրա:

— Հենրի, Հենրի,— բղավեց նա: Բայց նրա կարմրադեմ ուղեկիցը ծլկեց վտանգից՝ ուղղաթիռի հետևն անցնելով:

Զվարթ հուզմունքի բացականչություններով շրջանը խախտվեց. ամբոխը միասնաբար արշավեց դեպի հետաքրքրության մագնիսական այդ կենտրոնը: Ցավը գայթակղիչ սարսափ է:

— *Տապակվիր, անառակ, տապակվիր*¹⁰⁸— մոլեգնած՝ Վայրենին կրկին մտրակեց:

Սովահար կերպով ամբոխը նրա շուրջը խմբվեց՝ իրելով ու խռնվելով կերակրատաշտի շուրջը հավաքված խոզերի պես:

— Օ՛, մսատիր:— Վայրենին սեղմեց ատամները: Այս անգամ մտրակի հարվածները սեփական մարմնին էին ուղղված:— Սպանիր, սպանիր:

Ցավագին սարսափով հրապուրված և ներքուստ ենթարկվելով համախմբման սովորությանը, միաբանման ու միաձուլման ցանկությանը, որն այնպես արմատացած էր նրանց մեջ դաստիարակության շնորհիվ, նրանք սկսեցին կապկել նրա խելագար շարժումները՝ հարվածելով մեկը մյուսին ճիշտ նույն կերպ, ինչպես Վայրենին էր հարվածում մերթ սեփական ըմբուստ մարմնին, մերթ ոտքերի մոտ փշերի մեջ կուչ եկած անառակության գիրգ մարմնացմանը:

¹⁰⁸ Վ. Շեքսպիր, Տրոիլուս և Կրեսիդա, արարված 5, տեսարան 2:

— Սպանիր, սպանիր, սպանիր:— Շարունակում էր բղավել Վայրենին:

Ապա հանկարծ ինչ-որ մեկը սկսեց երգել՝ Ցոփ ու շվայտ, և մի վայրկյանում բոլորը միասին ծայնակցեցին՝ երգելով, ապա պարելով: Ցոփ ու շվայտ. շրջան կազմած սկսեցին պտույտ գործել՝ հարվածելով մեկը մյուսին վեց-ութ անգամ՝ կրկին ու կրկին ու կրկին: Ցոփ ու շվայտ:

Կեսգիշերն անց էր, երբ վերջին ուղղաթիռները մեկնեցին: Սոմայից բթացած և ուժասպառ տևական կատաղության զգացումից՝ Վայրենին քնած էր ցախիների մեջ: Արևն արդեն զենիթում էր, երբ նա արթնացավ: Դեռևս պառկած և ուշքի չեկած՝ նա մի պահ բվի պես թարթեց աչքերը պայծառ լուսից, ապա հանկարծ հիշեց ամեն բան:

— Օ՛, տե՛ր Աստված, տե՛ր Աստված,— բացականչեց նա՝ գլուխն ափերի մեջ առնելով:

Այդ երեկո Հոգգ Բերի կողմից բզզոցով թռչող ուղղաթիռների պարսը տասը կիլոմետրանոց մութ ամառ էր հիշեցնում: Բոլոր թերթերում անցյալ գիշերվա միասնապաշտության նկարագրությունն էր:

— Վայրենի, — կանչեցին առաջին ժամանողները՝ դուրս գալով ուղղաթիռից:— Պարո՞ն Վայրենի:

Պատասխան չկար:

Փարոսի դուռը կիսաբաց էր: Նրանք իրեցին այն ու հայտնվեցին փակ պատուհանների մթնշաղում: Սենյակի հեռավոր անկյունում կամարակապ միջանցքից նշմարվեց դեպի վեր տանող սանդուղքը: Ուղիղ կամարի կենտրոնից կախ էին ընկած զույգ ոտնաթաթեր:

— Պարո՞ն Վայրենի:

Դանդաղ, շատ դանդաղ, ասես կողմնացուցի երկու ալարկոտ սլաքներ, ոտնաթաթերը շրջվում էին դեպի աջ. հյուսիս, հյուսիս-արևելք, արևելք, հարավ-արևելք, հարավ, հարավ-հարավ-արևմուտք, ապա դադար, և մի քանի վայրկյան անց նույն անշտապությամբ շրջվում էին դեպի ձախ: Հարավ-հարավ-արևմուտք, հարավ, հարավ-արևելք, արևելք...
